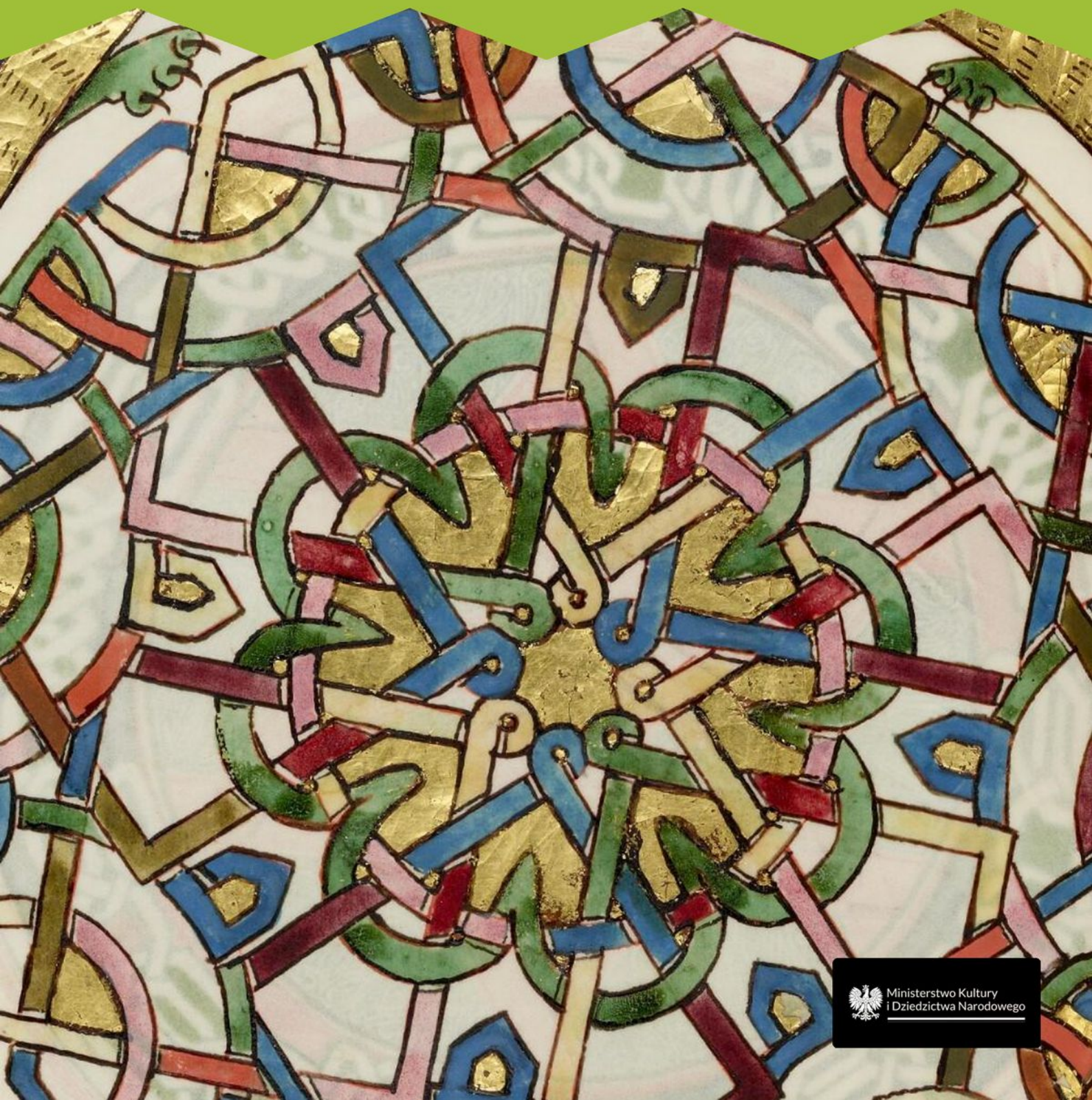

Księga Wyjścia. Exodus. Szemot

Księga Wyjścia

Exodus

Szemot

ROZDZIAŁ I

Oto imiona¹ synów Izraela, przybyłych do Micraim: z Jakubem, każdy z domem swoim, weszli:

Reuben, Szymon, Lewi i Jehuda;

Isachar, Zebulun i Benjamin,

Dan i Naftali, Gad i Aszer.

A było wszystkich dusz, wyszłych z biodra² Jakuba, siedemdziesiąt dusz; a Josef był już w Micraim³.

I umarł Josef i wszyscy bracia jego, i całe pokolenie owo.

A synowie Izraela rozplenili się, i rozrodzili, i rozmnożyli, i wzmogli się [bardzo] wielce⁴, i napełniła się ziemia nimi.

I powstał król nowy⁵ nad Micraim, który nie znał Josefa⁶.

I rzekł do ludu swego: „Oto lud synów Izraela zbyt liczny i silny dla nas.

¹Oto imiona — poprzednia księga kończy się listą imion synów Jakuba i *Księga Wyjścia* „zaczyna się od ich imion, by pokazać, jak są Bogu umiłowani. Przyrównani zostali do gwiazd (por. Rdz 22:17), które Bóg wyprowadza i wprowadza według liczby i nazwy (por. Iz 40:26), zatem i tu *Tora* mówiąc o synach Izraela, podaje ich liczbę i imiona”, Raszi do 1:1.

Raszi: skrót od rabi Szlomo ben Icchak (1040–1105), żył we Francji, czołowy żydowski autorytet wśród komentatorów Biblii i *Talmudu*. [przypis z tradycji]

²wyszłych z biodra — hebr. יָרֵךְ (*jerech*): *biodro, udo*, niekiedy tłumaczone jako *łędźwie*. Biodro jest tu eufemizmem na męski organ rozrodczy, który znajduje się w pobliżu bioder, zob. Ibn Ezra do 1:5.

Ibn Ezra: rabi Abraham ben Meir ibn Ezra (1092–1167), żył w Hiszpanii; uczony, poeta, filozof i komentator Biblii. [przypis z tradycji]

³a Josef był już w Micraim — „Cóż ma to nas nauczyć, czy nie wiemy, że [Josef] był w Micraim? Lecz [Tora] chce obwieścić prawość Josefa: to ten sam Josef, który pasł owce swego ojca, ten Josef co był [niewolnikiem] w Micraim i stał się tam królem, a jednak pozostał niezachwiany w swojej sprawiedliwości”, Raszi do 1:5. [przypis z tradycji]

⁴rozplenili się, i rozrodzili, i rozmnożyli, i wzmogli się [bardzo] wielce — W tym wersecie pojawia się sześć słów opisujących rozrodzenie się synów Izraela. Raszi komentuje: „Ich żony nie roniły, a dzieci nie umierały w dzieciństwie”. Midrasz interpretuje to tak, że za każdym razem kobiety rodziły sześcioraczki, zob. Raszi do 1:7. [przypis z tradycji]

⁵I powstał król nowy — w *Talmudzie* (*Sota* 11a) wyrażone są dwie opinie, albo że „był to naprawdę nowy król, albo że król był ten sam, lecz wydał nowe zarządzenia”, Raszi do 1:8. [przypis z tradycji]

⁶nie znał Josefa — „Zachowywał się tak, jak gdyby nie znał [Josefa]”, Raszi do 1:8. [przypis z tradycji]

Otóż pocznijmy sobie mądrze z nim⁷, aby się nie rozmnożył; bo gdy przypadnie wojna, przyłączy się i on do nieprzyjaciół naszych, i będzie walczył przeciw nam, i — ujdzie z tej ziemi”.

I ustanowili nad nim nadzorców robocizny, aby go dręczyli ciężkimi robotami⁸, i zbudował on miasta na zapasy dla Faraona: Pitom i Raamses⁹.

Niewola

Ale im bardziej go udęrczali, tym bardziej się rozmnażał¹⁰, i tym bardziej się rozrastał: i zatrwożyli się¹¹ wobec synów Izraela.

I ujarzmili Micrejczycy synów Izraela srogo¹².

I czynili gorzkim życie ich robotą ciężką około gliny i cegieł i wszelką robotą na polu, i wszelaką robotą, do której ujarzmiali ich srogo.

I powiedział król Micraimu do położnych¹³ ibrejskich¹⁴, z której imię jednej: Szifra¹⁵, a imię drugiej: Pua¹⁶,

I rzekł: „Gdy będziecie położniczy¹⁷ Ibrejkom, baczcie na krzesło porodowe: jeżeli to syn, zabijcie go¹⁸, a jeżeli córka, niechaj żyje”.

Ale obawiały się położne Boga, i nie czyniły tak, jak mówił im król Micraimu; i zostawiały dzieci przy życiu.

I wezwał król Micraimu położne i rzekł do nich: „Czemuście to uczyniły, a zostawiały dzieci przy życiu?”

⁷z nim — „Z nim» odnosi się do ludu [...] a nasi mędrzy wyjaśniali, że [faraon miał tu na myśli Boga]: postąpmy zmyślnie wobec Wybawiciela Izraela, skazując ich na śmierć przez wodę, bo [Bóg] przysiągł, że nie sprowadzi więcej potopu na świat [por. Rdz 9:15], [więc nie zostaniemy ukarani miarka za miarkę]”, Raszi do 1:10. [przypis z tradycji]

⁸aby go dręczyli ciężkimi robotami — Bechor Szor zauważa, że praca ta nie była konieczna, służyła jedynie temu, by powstrzymać lud Izraela przed powiększeniem liczebności, zob. Bechor Szor do 1:10.

Bechor Szor: Josef ben Jicchak znany jako Bechor Szor, żył w XII wieku we Francji, komentator *Biblij* i *Talmudu*, poeta. [przypis z tradycji]

⁹miasta na zapasy dla Faraona: Pitom i Raamses — „Początkowo [miasta te] nie były zdatne do tego celu, lecz wzmocnili je i ufortyfikowali, by stały się magazynami”, zob. Raszi do 1:11. [przypis z tradycji]

¹⁰tym bardziej się rozmnażał — opowieść talmudyczna (*Sota* 11a) zestawia hebr. wyrażenie פֶּן יִרְבֶּה (*pen jirbe*): aby się nie rozmnożył (Wj 1:10) z כֵּן יִרְבֶּה (*ken jirbe*): tym bardziej się rozmnażał; „Bóg orzekł: wy mówcie *pen jirbe* »aby się nie rozmnożył«, a Ja mówię *ken jirbe* »tym bardziej [będzie] się rozmnażał«, Raszi do 1:12. [przypis z tradycji]

¹¹zatrwożyli się — hebr. וַיִּצְטָרְפוּ (*wajakucu*) od rdzenia צָרַף (*kuc*): odczuwać wstręt, brzydzić się. Literalnie zdanie to można przetłumaczyć jako: obmierzło im życie z powodu synów Izraela. Podobne wyrażenie znajduje się w Rdz 27:46, zob. Raszbam do 1:12. „Znienawidzili swoje życie, a mędrzy wyjaśniają to: [synowie Izraela] byli im jak קֹצִים (*kocim*) kolce w oczach”, Raszi do 1:12.

Raszbam: skrót od rabi Szmuel ben Meir (1085–1158), żył w Troyes we Francji, ważny komentator *Talmudu*, wnuk Rasziego. [przypis z tradycji]

¹²srogo — hebr. בִּפְרֹחַ (*befarech*), rdzeń hebr. פָּרַח (*parach*) oznacza rozłupać, zmiażdżyć, skruszyć. Obarczyli ich „ciężką pracą, która miażdży i łamie ciało” zob. Raszi do 1:13. [przypis z tradycji]

¹³położna — kobieta odbierająca poród. [przypis edytorski]

¹⁴ibrejskie — czyli hebrajskie, nazwa dla całego ludu wywodząca się od ich przodka Ebera, zob. Rdz 10:21. Słowo to pochodzi od rdzenia עָבַר (*awar*): przechodzić i oznacza lud, który przywędrował zza rzeki Eufrat. Abraham opisany był jako הַעֲבֵרִי (*haiwuri*) Ibrejczyk (zob. Rdz 14:13), także Josef określany jest jako עֲבֵרִי אִישׁ (*isz iuri*) męczyzna Hebrajczyk [Ibrejczyk] (zob. Rdz 39:14). [przypis edytorski]

¹⁵Szifra — Szifra utożsamiana jest z Jochebed, matką Mojżesza, według tradycji jest to ta sama osoba, zob. Raszi do 1:15. [przypis z tradycji]

¹⁶Pua — Pua utożsamiana jest z Mirjam, siostrą Mojżesza, według tradycji jest to ta sama osoba, zob. Raszi do 1:15. [przypis z tradycji]

¹⁷położniczy — pomagać przy odbieraniu porodu. [przypis edytorski]

¹⁸jeżeli to syn, zabijcie go — „Zwracał szczególną uwagę właśnie na dzieci płci męskiej, ponieważ jego astrologzy powiedzieli mu, że w przyszłości ma się narodzić syn, który stanie się wybawicielem [ludu Izraela]”, Raszi do 1:16. [przypis z tradycji]

I rzekły położne do Faraona: „Dlatego, że nie jako kobiety micrejskie są Ibrejki, bo zdrowe one¹⁹: zanim przyjdzie do nich położna, już urodziły”.

I dał Bóg powodzenie położnym; a lud mnożył się i wzmacniał wielce.

A ponieważ obawiały się położne Boga²⁰, pobudował im domy²¹.

I rozkazał Faraon całemu ludowi swojemu²² tak: „Każdego nowo narodzonego syna wrzucić do rzeki²³, każdą zaś córkę zostawcie przy życiu”.

ROZDZIAŁ II

I poszedł²⁴ był pewien mąż z domu Lewi i pojął córkę Lewiego²⁵.

I poczęła owa kobieta i urodziła syna; a widząc, jak był pięknym²⁶, ukrywała go przez trzy miesiące.

¹⁹bo zdrowe one — hebr. כִּי חַיֹּת הֵנָּה (ki chajot henna) dosł. one są zwierzętami, są jak zwierzęta. „Są one porównane do zwierząt polnych, które nie potrzebują położnych. A gdzie są przyrównane do zwierząt? W Rdz 49, gdy Jakub błogosławiąc swoich synów, opisuje cechy dwunastu plemion Izraela poprzez porównania do różnych zwierząt”, Raszi do 1:19. [przypis z tradycji]

²⁰obawiały się położne Boga — Raszi komentuje, że w nagrodę za ratowanie dzieci od tych kobiet wywodziły się rody kohenów (kapłanów), lewitów i królów, zob. Raszi do 1:21. [przypis z tradycji]

²¹pobudował im domy — hebr. וַיַּבְנֶה (wayaas) dosł. uczynił im domy. „Ponieważ położne bały się Boga i rozkaz Faraona o zabijaniu dzieci okazał się daremny, Faraon wydał zarządzenia odnośnie do domów, aby osiedlić lud Izraela pomiędzy domami micrejskimi tak, by sąsiedzi znali czas porodu Ibrejek, lub też pobudował im rzeczywiste domy, wyznaczone do tego, aby rodziły wyłącznie tam, a inni wyjaśniają, że [położne] zostały zamknięte w więzieniu”, Tur do 1:21.

Tur: Jaakow ben Aszer (1271–1340), znany także jako Baal Haturim, rabin i czołowy autorytet prawa żydowskiego, autor kodeksu prawa żydowskiego *Arbaa Turim* „Cztery Rzędy”, od tytułu tej książki pochodzi jego przydomek. [przypis z tradycji]

²²całemu ludowi swojemu — wszystkim poddanym Faraona, nie tylko Żydom. „W dniu gdy narodził się Mojżesz, astrologowie powiedzieli do [Faraona]: dzisiaj narodził się ich wybawiciel, ale nie wiemy czy z matki micrejskiej czy ibrejskiej, jednak widzimy, że jego ostateczna kara ma związek z wodą. Dlatego tego dnia [Faraon] wydał dekret także na Micrejczyków, [...] lecz nie wiedzieli oni, że kara dla Mojżesza będzie się wiązała z wodami Meriba: [gdy podczas wędrówki przez pustynię zabrakło wody i lud buntował się przeciw Mojżeszowi, Bóg nakazał mu przemówić do skały, aby ta wydała wodę. Jednak Mojżesz zamiast przemówić do skały uderzył w nią dwukrotnie i został za to ukarany: zmarł na pustyni i nie wszedł do Ziemi Izraela, to Juhoszua, jego uczeń, wprowadził tam lud. Wydarzenie to określane jest jako wody Meriby (zob. Lb 20:2–13)]”, Raszi do 1:22. [przypis z tradycji]

²³do rzeki — hebr. נָחַל (jeor): dosł. strumień, kanał; w *Torze* słowem tym określane jest jedynie Nil. [przypis edytorski]

²⁴poszedł — tłumaczone jest jako „poszedł za radą swojej córki. Amram był poważanym człowiekiem swojego pokolenia, gdy usłyszał dekret Faraona, to rozwiódł się z żoną, [aby nie płodzić dzieci na zatracenie], a wówczas wszyscy inni [synowie Izraela] oddalili swoje żony. Mirjam [córka Amrama] powiedziała mu: ojciec, twój dekret jest bardziej okrutny niż dekret Faraona, bo rozkaz Faraona dotyczy tylko dzieci płci męskiej, a twój dekret ma wpływ i na dzieci płci męskiej i żeńskiej [...]. Wtedy Amram ponownie poślubił swoją żonę i wszyscy inni poszli w jego ślady i powrócili do swoich żon. A wedle zwykłego znaczenia [wersetu, mowa tu o ślubie], który miał miejsce przed dekretem Faraona” zob. Chizkuni do 2:1.

Chizkuni: rabi Ezechiasz ben Manoach, francuski rabin i komentator *Biblij* z XIII wieku, jego przydomek „Chizkuni” to tytuł jego dzieła, które stanowi jeden z pierwszych komentarzy do klasycznego komentarza Rasziego. [przypis z tradycji]

²⁵pojął córkę Lewiego — gdy Amram ponownie ożenił się z Jochebed „znów stała się ona młoda, choć miała 130 lat, jako że narodziła się »pomiędzy murami«, gdy [synowie Izraela] wkraczali do Micraim, przebywali tam zaś 210 lat, a gdy wychodzili [z Micraim] Mojżesz miał 80 lat, zatem [jego matka] zaszła w ciążę mając 130 lat, ale [Tora] nazywa ją [młodzieńczym określeniem] »córka Lewiego«, zob. Raszi do 2:1. [przypis z tradycji]

²⁶pięknym — hebr. כִּי טוֹב (ki tow): że [jest] dobry. Żydowska tradycja uczy, że matka urodziła Mojżesza w szóstym miesiącu ciąży, a mimo to był on całkowicie ukształtowany, zdrowy i zdolny do przeżycia. „Dlatego mogła ukrywać go trzy miesiące, [...] a gdy na koniec dziewiątego miesiąca przyszli [Micrejczycy], by ją skontrolować, powiedziała im: poroniłam go i wrzuciłam do Nilu, zgodnie z dekretem”, zob. Chizkuni do 2:2. „Nawet gdyby był brzydki, w naturze matki jest litować się nad swoim dzieckiem i strzec je przed zagrożeniami [...] dlatego mędrcy wyjaśnili, że owo dodatkowe dobro, które w nim zobaczyła oznacza, że urodził się już obrzezany, a także cały dom napenił się wówczas światłem, o którym też jest napisane כִּי טוֹב (ki tow) że dobre: »I widział Bóg światło, że dobre« (Rdz 1:4)”, zob. Rabeinu Bachja do 2:2.

Rabeinu Bachja: Bachja ben Aszer ibn Chalaawa (1255–1340), hiszpański rabin i komentator *Biblij*. [przypis z tradycji]

Ale nie mogła go dłużej ukrywać, i wzięła dlań czółenko²⁷ z trzciny, i wylepiła je gliną²⁸ i smołą²⁹, a włożywszy w nie dziecko, postawiła w sitowiu nad brzegiem rzeki.

Stała zaś siostra³⁰ jego opodal, aby wiedzieć, co się stanie z nim.

I zesła córka Faraona, aby się kąpać, ku rzece, a służebne jej przechadzały się nad brzegiem rzeki. I spostrzegła czółenko wśród sitowia, i posłała służebnicę swą, a ta wzięła je.

I otworzyła, i obaczyła dziecko, a oto był to chłopiec płaczący³¹! I ulitowała się nad nim; lecz rzekła: „Z dzieci ibrejskich jest ten!”

I rzekła siostra jego do córki Faraona: „Mamże pójść i zawołać ci kobietę, karmiacą z Ibrejek³², aby karmiła ci to dziecko?”

I rzekła do niej córka Faraona: „Idź”. I poszła dziewczynka, i zawołała matkę dziecięcia.

I rzekła do niej córka Faraona: „Zabierz oto to dziecko, i wykarm mi je, a ja dam ci wynagrodzenie twoje”. I zabrała kobieta dziecko, i karmiła je.

I wyrosło dziecko, i przywiodła je do córki Faraona i stał się jej synem, i nazwała imię jego Mosze³³, mówiąc: „Bo z wody wydobyłam go”. Imię

I stało się za onych dni, gdy urósł Mojżesz³⁴, że wyszedł do braci swoich i widział ciężkie roboty ich; i widział Micrejczyka³⁵, bijącego jednego z Ibrejczyków³⁶, braci jego.

I obejrzał się tu i tam³⁷, a widząc, że nie ma nikogo³⁸, zabił³⁹ Micrejczyka i zagrzebał go w piasku.

²⁷czółenko — hebr. תַּכָּה (*tewa*) tu w znaczeniu: *mała łódka, wpleciony koszyk*, tego samego słowa *Tora* używa na określenie arki Noacha (Noego). [przypis edytorski]

²⁸gliną — hebr. חֵמָר (*chemar*): dosł. *głina, szlam, asfalt*. [przypis edytorski]

²⁹smołą — hebr. זֶפֶת (*zefet*): *smoła*. „Smoła od zewnątrz a szlamem (błotem) od wewnątrz, aby to sprawiedliwe [dziecko] nie odczuwało przykrego zapachu smoły”, zob. Raszi do 2:3. [przypis z tradycji]

³⁰siostra — Mirjam, siostra Mojżesza i Aharona [przypis edytorski]

³¹obaczyła dziecko, a oto był to chłopiec płaczący — „Otworzyła koszyk i przyjrzała się dziecku, czy to chłopiec czy dziewczynka, zobaczyła, że to chłopiec [...] spostrzegła, że jest obrzezany i pojęła, że został ukryty, a nie porzucony, bo gdyby to była dziewczynka, można by przypuszczać, że to podrzutek”, zob. Raszbam do 2:6. [przypis z tradycji]

³²kobietę, karmiacą z Ibrejek — „Powierzała go licznym Micrejkom, by go karmiły, ale nie chciał ssać, jako że w przyszłości miał [swymi ustami] rozmawiać z Szechiną (Boską obecnością)”, zob. Raszi do 2:7. [przypis z tradycji]

³³Mosze — od hebr. מָשָׁה (*masza*): *wyciągnąć, wyciągać*. „[Imię] przetłumaczone z języka egipskiego na hebrajski. Być może córka Faraona nauczyła się [hebrajskiego] lub zapytała kogoś [jak to przełożyć]”, zob. Ibn Ezra do 2:10. „Ten, który uratuje i wyciągnie innych z ich nieszczęść”, zob. Sforno do 2:10. W tym miejscu Cyłkow używa hebrajskiej formy „Mosze”, w dalszych wersetach tłumaczy imię jako „Mojżesz”.

Sforno: (1475–1549) rabi Owadja ben Jaakow Sforno, włoski rabin, komentator *Biblii*, filozof i lekarz. [przypis z tradycji]

³⁴urósł Mojżesz — w poprzednim wersecie jest „wyrosło dziecko”, co oznacza wzrost fizyczny, tu słowa „urósł Mojżesz” oznaczają, iż wzrosła jego pozycja, bo Faraon ustanowił go zwierzchnikiem swojego domu, zob. Raszi do 2:11. [przypis z tradycji]

³⁵Micrejczyka — hebr. מִצְרִי אִישׁ (*isz micri*): *człowiek egipski, jakiś Micrejczyk*. „Był to jeden z nadzorców postawionych nad strażnikami Izraela, zrywał ich wraz z pianiem koguta, by udawali się do pracy”, zob. Raszi do 2:11. [przypis z tradycji]

³⁶jednego z Ibrejczyków — „Był to mąż Szelomit córki Dibrego (por. Kpł 24:11). Wpadła ona w oko [temu Micrejczykowi], więc nocą zmusił jej męża, by wyszedł z domu, a sam wszedł do łóża jego żony, która była przekonana, że to jej mąż. Mąż wrócił do domu i zrozumiał co się stało, a gdy Micrejczyk pojawił się, że ten wie, co zaszło, to chłostał go i gnębił cały dzień”, zob. Raszi do 2:11. [przypis z tradycji]

³⁷tu i tam — hebr. הֵן וְהֵן (*ko wacho*): *tu i tam*. „Zobaczył, co [Micrejczyk] zrobił mu w domu i co na polu”, zob. Raszi do 2:12. [przypis z tradycji]

³⁸widząc, że nie ma nikogo — Targum Jonatan wyjaśnia, że Mojżesz w tej chwili zrozumiał, iż wśród potomków tego Egipcjanina i tak nie znalazłby się nikt, kto przeszedłby na judaizm (w domyśle: w takim wypadku jego życie warte byłoby zachowania) zob. Raszi do 2:12. [przypis z tradycji]

³⁹zabił — hebr. וַיַּךְ (*wajach*) dosł. *uderzył*. [przypis edytorski]

I wyszedł dnia drugiego, a oto dwaj Ibrecjczy⁴⁰ klócili się. I rzekł do krzywdziciela: „Czemu bijesz bliźniego swego?”

I odrzekł: „Któż ustanowił cię przełożonym i sędzią nad nami? Alboż zabić mnie myślisz⁴¹, jakoś zabił Micrejczyka?” I uląkł się Mojżesz⁴², i rzekł: „Tak tedy wyjawiała się ta sprawa!”

I usłyszał Faraon o sprawie tej⁴³, i zamierzał uśmiercić Mojżesza; i uszedł Mojżesz przed Faraonem i zatrzymał się w ziemi Midjan; i usiadł przy studni⁴⁴.

A kapłan Midjanu⁴⁵ miał siedem córek⁴⁶. I przyszły one i naczepały wody i napełniły koryta, aby napoić trzodę ojca swojego.

Ale nadeszli pasterze i odpędzili je. Wtedy powstał Mojżesz i obronił je, i napoił trzodę ich.

A gdy wróciły do Reuela⁴⁷, ojca swego, rzekł: „Czemuście tak prędko wróciły dzisiaj?”

I odpowiedziały: „Jakiś Micrejczyk⁴⁸ oswobodził nas z ręki pasterzy, i też naczepał nam i napoił trzodę”.

I rzekł on do córek swoich: „A gdzie jest? Czemuście opuściły tego człowieka⁴⁹? Zawołajcie go, aby się posilił chlebem⁵⁰”.

I postanowił⁵¹ Mojżesz pozostać u tego człowieka i dał on córkę swą, Cyporę⁵², Mojżeszowi.

⁴⁰*dwaj Ibrecjczy* — byli to Datan i Abiram, ci, którzy, wedle tradycji, mimo zakazu pozostawili sobie do rana mannę w swoich naczyniach (por. Wj 16:20), zob. Raszi do 2:13. [przypis z tradycji]

⁴¹*Alboż zabić mnie myślisz* — hebr. *מִתְחַלֵּשׁ לְהַרְגֵנִי* (*halebargeni ata omer*) dosł. *czy żeby mnie zabić mówisz*. Midrasz uczy, że Mojżesz zabił Micrejczyka [jedynie] wypowiadając Imię Boga, zob. Raszi do 2:14. [przypis z tradycji]

⁴²*uląkł się Mojżesz* — midrasz komentuje, że Mojżesz zmartwił się, widząc wśród ludu Izraela ludzi niegodziwych i donosicieli, i trafił się tym, że może zatem nie zasługują oni na wybawienie z niewoli, zob. Raszi do 2:14. [przypis z tradycji]

⁴³*usłyszał Faraon o sprawie tej* — Datan i Abiram donieśli na Mojżesza, zob. Raszi do 2:15. [przypis z tradycji]

⁴⁴*usiadł przy studni* — midrasz zauważa, że Mojżesz poszedł za przykładem Jakuba, który właśnie przy studni spotkał swoją przyszłą żonę, zob. Raszi do 2:15. [przypis z tradycji]

⁴⁵*kapłan Midjanu* — był nim Jitro, znany także jako Reuel. [przypis edytorski]

⁴⁶*miął siedem córek* — „Jitro był naczelnym kapłanem Midjanu ale nie miał synów, którzy paśliby jego trzodę”. Wedle innego wyjaśnienia: ponieważ [Jitro] porzucił bałwochwalstwo, współplemieńcy go wygnali. Nie mógł znaleźć pasterza, dlatego jego córki musiały się zająć wypasem stad ojca”, zob. Chizkuni do 2:16 [przypis z tradycji]

⁴⁷*Reuela* — jego inne imię to Jitro, i tak nazywany będzie w kolejnych rozdziałach. Wedle tradycji teść Mojżesza miał siedem imion: Reuel, Jeter, Jitro, Keni, Chowew, Chewer i Putiel, zob. Raszi do 4:18. [przypis z tradycji]

⁴⁸*Jakiś Micrejczyk* — hebr. *יש מיצרי* (*isz micri*): dosł. *człowiek micrejski, Micrejczyk*. „Z powodu jego ubioru i mowy, wzięły go za Micrejczyka”, zob. Bechor Szor do 2:19. Midrasz łączy to z *isz micri* w Wj 2:11, ponieważ Mojżesz zabił Micrejczyka, musiał uciekać z Micraim, dzięki temu dotarł do Reuela i jego córek, można więc przenośnie powiedzieć, że córki Reuela niejako zawdzięczały swoje uratowanie temu Micrejczykowi: gdyby Mojżesz go nie zabił, nie musiałby uciekać i nie znalazłby się przy studni, zob. Tur do 2:19. [przypis z tradycji]

⁴⁹*Czemuście opuściły tego człowieka* — „Rozpoznał, że jest to potomek Jakuba, bo [córki] powiedziały mu, że] woda w studni podniosła się, gdy [Mojżesz] się do niej zbliżył”, zob. Raszi do 2:20. Wedle tradycji woda sama podnosiła się w studni, gdy zbliżał się do niej ktoś szczególny, tak było w przypadku Abrahama (zob. Raszi do Rdz 21:30) czy w przypadku Riwiki (zob. Raszi do Rdz 29:10), bo nad studnią zatrzymał się sługa Abrahama, Eliezer, gdy wyruszył na poszukiwanie żony dla Icchaka, i właśnie u studni spotkał Riwkę. Także Jakub zatrzymał się przy studni w Charanie i spotkał tam swoją przyszłą żonę Rachelę. I w tym przypadku z rozmowy z córkami Jitro dowiedział się, że i dla Mojżesza woda uniosła się w studni, gdy poił z niej stado, a *Midrasz Tanchuma* (*Szemat* 22) mówi, że Jitro pojął, iż „ten człowiek pochodzi z rodu tych, którzy stanęli nad studnią, bo studnia zna swojego pana”. [przypis z tradycji]

⁵⁰*aby się posilił chlebem* — midrasz odczytuje tu „chleb” jako eufemizm na współżycie seksualne, Reuel mówił zatem do córek: „być może poślubi on jedną z was”, zob. Raszi do 2:20. [przypis z tradycji]

⁵¹*postanowił* — hebr. *וַיֵּאָדֶה* (*vajael*), od rdzenia *אָדָה* (*jaal*): *okazać chęć, przystać, podjąć się, przyjmując zaproszenie, zdecydować*. Jednak midrasz łączy znaczenie tego słowa z hebr. *אָלָה* (*ala*): *składać przysięgę*, Mojżesz przysiągł Reuelowi, że nie opuści Midjanu bez zezwolenia Reuela, zob. Raszi do 2:21. [przypis z tradycji]

⁵²*Cyporę* — w innych przekładach jako Sefora. [przypis edytorski]

I urodziła syna; i nazwał imię jego: Gerszom⁵³, rzekł bowiem: „Przychodniem byłem w ziemi cudzej”.

Imię

I stało się w przebiegu długich tych czasów, że umarł król Micraimu⁵⁴. I jęczeli synowie Izraela z powodu roboty, i narzekali, i doszło wołanie ich do Boga z powodu roboty.

I usłyszał Bóg jęk ich, i wspomniął Bóg na przymierze Swoje⁵⁵ z Abrahamem, Icchakiem i Jakubem.

I spojrział Bóg na synów Izraela, i poznał Bóg⁵⁶...

ROZDZIAŁ III

A Mojżesz pasał trzodę Jitry⁵⁷, teścia swojego, kapłana midjańskiego. I poprowadził trzodę na drugą stronę pustyni⁵⁸, i doszedł do góry Bożej, do Chorebu⁵⁹.

I ukazał mu się anioł Wiekuistego w płomieniu ognistym⁶⁰, spośród ciernistego krzewu⁶¹. I spojrział, a oto krzew gorzał⁶² ogniem, a krzew nie zgorzał⁶³.

Cud

I rzekł Mojżesz: „Zajdę też i zobaczę to zjawisko wielkie: czemu nie zgoreje ten krzew?”

A widział Wiekuisty, iż szedł patrzeć, i zawołał doń Bóg⁶⁴ spośród krzewu⁶⁵ i rzekł: „Mojżeszu, Mojżeszu!” I odpowiedział: „Oto jestem!”⁶⁶

I rzekł: „Nie przystępuj tutaj⁶⁷; zzuć obuwie twe z nóg twoich, gdyż miejsce, na którym stoisz, ziemią jest świętą⁶⁸”.

⁵³Gerszom — od hebr. גֵר (ger): obcy przybysz i שָׂם (szam): tam. [przypis edytorski]

⁵⁴umarł król Micraimu — midrasz sugeruje, że Faraona można nazwać martwym, ponieważ zapadł na trąd. I aby się uleczyć, zarzywał dzieci Izraela i kapał się w ich krwi, zob. Raszi do 2:23. [przypis z tradycji]

⁵⁵wspomniął Bóg na przymierze Swoje — Bóg przysiągł wszystkim trzem [Prajcom], że da im Ziemię Kanaan, a teraz zbliżał się koniec 400 lat, o których mówił Abrahamowi (por. Rdz 15:13-21), zob. Raszbam do 2:24. [przypis z tradycji]

⁵⁶poznał Bóg — Bóg „widział” otwartą przemoc Micrejczyków wobec Izraela i „poznał” też te krzywdy, które wyrządzali im w ukryciu, zob. Ibn Ezra do 2:25. [przypis z tradycji]

⁵⁷Jitry — hebr. wersja tego imienia to יִתְרוֹ (Jitro), ale w innych tłumaczeniach pojawia się jako Jetro. Jitro wcześniej wspomniany był pod swoim drugim imieniem Reuel. [przypis edytorski]

⁵⁸poprowadził trzodę na drugą stronę pustyni — hebr. הַמִּדְבָּר הָאַחַר (achar hamidbar) dosł. za pustynię, aby stada nie wypasały się na cudzych polach, co byłoby jak rabunek, zob. Raszi do 3:1. [przypis z tradycji]

⁵⁹Choreb — inna nazwa góry Synaj, tutaj nazwana również górą Bożą przez wzgląd na to, co się na niej wydarzyło w przyszłości, zob. Raszi do 3:1. [przypis z tradycji]

⁶⁰w płomieniu ognistym — Bóg chciał, aby Mojżesz przywykł do takich zjawisk, by nie lękał się płomieni i błyskawic w czasie objawienia na Górze Synaj, zob. Chizkuni do 3:2. [przypis z tradycji]

⁶¹ciernistego krzewu — hebr. סִנַּי (sine): krzew ciernisty podobne jest w zapisie i brzmieniu do słowa סִינַי (Sinaj): Synaj. Jest to rodzaj ciernistego krzewu i również nazwa Góry Synaj pochodzi od porastających ją takich krzewów, zob. Ibn Ezra do 3:4. [przypis z tradycji]

⁶²gorzał — palił się. [przypis edytorski]

⁶³a krzew nie zgorzał — był to „symbol Micraimu i Izraela: wróg przyrównany został do ognia a Izrael do krzewu i tak jak ogień nie spalał krzewu, tak też i wróg nie może unicestwić Izraela”, zob. Chizkuni do 3:2. [przypis z tradycji]

⁶⁴widział Wiekuisty, iż szedł patrzeć i zawołał doń Bóg — „Był to anioł Wiekuistego, któremu zostało polecenie, by przemówił w imieniu Wiekuistego”, zob. Chizkuni do 3:4. [przypis z tradycji]

⁶⁵spośród krzewu — „Miejsce pełne cierni jest rytualnie czyste, jako że ani człowiek ani zwierzę nie może tam postawić nogi, dlatego [Bóg] objawił się [Mojżeszowi właśnie] tam”, zob. Tur do 3:4. [przypis z tradycji]

⁶⁶Oto jestem! — hebr. הִנֵּנִי (hineni): tak samo rozpoczynali rozmowę z Bogiem Abraham (por. Rdz 22:1-2), kiedy Bóg nakazał mu złożyć w ofierze Icchaka, oraz Jakub (por. Rdz 31:11), kiedy Bóg zawołał go we śnie. [przypis edytorski]

⁶⁷Nie przystępuj tutaj — „[Mojżesz] ciągle jeszcze nie osiągnął wysokiego poziomu swoich zdolności prorockich, ale na Górze Synaj już »przystąpił do mgły, gdzie był Bóg« (por. Wj 20:18)”, zob. Tur do 3:5. [przypis z tradycji]

⁶⁸miejsce, na którym stoisz, ziemią jest świętą — określenie święty odnosi się do miejsca nie do ziemi, co można wyczytać ze zgodności rodzajów gramatycznych, zob. Raszi do 3:5. [przypis z tradycji]

I rzekł: „Jam Bóg ojca twojego, Bóg Abrahama, Bóg Icchaka i Bóg Jakuba”. I zakrył Mojżesz oblicze swoje, obawiał się bowiem spojrzeć ku Bogu⁶⁹.

I rzekł Wiekuisty: „Widziałem, widziałem Ja nędzę ludu Mojego, co w Micraim, a wołanie ich słyszałem przed ciemiężcami jego, gdyż poznałem cierpienia jego;

I idę ocalić go z ręki Micrejczyków, i wyprowadzić go z ziemi tej, do ziemi pięknej i przestronnej, do ziemi opływającej mlekiem i miodem, do siedziby Kanaanejczyków i Chitejczyków, i Emorejczyków, i Peryzejczyków, i Chiwitów i Jebusytów⁷⁰.

A teraz — oto wołanie synów Izraela doszło do Mnie, i widziałem też ucisk, którym Micrejczycy uciskają ich.

I tak pójdź — Ja pošlę cię do Faraona — a wyprowadź lud Mój, synów Izraela, z Micraim”.

I rzekł Mojżesz do Boga: „Któż ja jestem, abym poszedł do Faraona⁷¹, a wywiódł synów Izraela z Micraimu⁷²?”

I rzekł: „Wszak będę z tobą⁷³: a to ci znakiem, że Ja cię pošlę⁷⁴!... Gdy zaś wywiedziesz lud z Micraim, będziecie służyli Bogu przy górze tej⁷⁵”.

I rzekł Mojżesz do Boga: „Oto przyjdę do synów Izraela i powiem im: Bóg ojców waszych pošlł mnie do was; a gdy powiedzą mi: Jakie imię Jego? Cóż odpowiem im?⁷⁶”

I rzekł Bóg do Mojżesza: „Będę, który będę⁷⁷”. I rzekł: „Tak powiesz synom Izraela: »Wieczny⁷⁸ pošyla mnie do was!”

Imię, Bóg

⁶⁹zakrył Mojżesz oblicze swoje, obawiał się bowiem spojrzeć ku Bogu — talmudyczna dysputa (*Berachot* 7a) podaje, że w nagrodę za te trzy czyny Mojżesz zasłużył na trzy nagrody: za to, że „zakrył oblicze”, zasłużył na to, że później „promieniowało oblicze jego twarzy”, za to, że „obawiał się”, zasłużył na to, że ludzie „obawiali się przystąpić do niego” (por. Wj 34:30), a za to, że obawiał się „spojrzeć”, zasłużył na to, że w końcu „obraz Wiekuistego widział” (por. Lb 12:8), zob. Rabeinu Bachja do 3:6. [przypis z tradycji]

⁷⁰Kanaanejczyków, i Chitejczyków, i Emorejczyków, i Peryzejczyków, i Chiwitów i Jebusytów — wymienione jest tu sześć z siedmiu ludów ziemi Kanaan (por. Pwt 7:1), być może dlatego, że ziemia Girgasytów nie opływała mlekiem i miodem lub też dlatego, że wedle tradycji Girgasytami sami opuścili tę ziemię, zob. Ramban do 3:8. A być może też dlatego, że ten lud był najmniejszy ze wszystkich siedmiu, zob. Ibn Ezra do 3:8. [przypis z tradycji]

⁷¹Któż ja jestem, abym poszedł do Faraona — „Oto ja jestem pasterzem, a on jest wielkim królem!”, zob. Ibn Ezra do 3:11. „Na ile poważane będą [przez Faraona] moje ostrzeżenia?”, zob. Sforno do 3:11. [przypis z tradycji]

⁷²wywiódł synów Izraela z Micraimu — „Kimże ja jestem, żebym mógł wyprowadzić tak wielki lud jak Izrael?”, zob. Ibn Ezra do 3:11. „Miałbym zasługę wyprowadzić synów Izraela, którzy sami obecnie nie zasługują na to?”, zob. Sforno do 3:11. [przypis z tradycji]

⁷³Wszak będę z tobą — „[Bóg] odpowiedział mu najpierw na pierwsze pytanie potem na drugie. Powiedział: »któż ja jestem, abym poszedł do Faraona?« To nie twoja [misja] tylko [misja] ode Mnie, bo »wszak będę z tobą«, zob. Raszi do 3:12. [przypis z tradycji]

⁷⁴a to ci znakiem, że Ja cię pošlę — „Ta wizja z ciernistym krzewem, którą ujrzałeś, jest »ci znakiem, że Ja cię pošlę«, zob. Raszi do 3:12. [przypis z tradycji]

⁷⁵Gdy zaś wywiedziesz lud z Micraim, będziecie służyli Bogu przy górze tej — „I Ja jestem władny, uratować [lud Izraela], tak jak widziałeś, jak krzew wykonuje Moją misję a nie jest pożarty przez ogień, tak i ty udasz się z Moim posłaniem i nie zaznasz krzywdy. A gdy pytałeś: jakąż zasługą ma Izrael, by wyszedł z Micraim? Mam wielki cel w wyprowadzeniu ich, bo w przyszłości otrzymają Torę na tej górze, pod koniec trzech miesięcy po ich wyjściu z Micraimu”, zob. Raszi do 3:12. [przypis z tradycji]

⁷⁶gdy powiedzą mi: Jakie imię Jego? Cóż odpowiem im? — informacja, jakie jest Imię Boga nie byłaby dla ludu żadnym znakiem, aby mieli uwierzyć Mojżeszowi, bo jeśli lud znał to Imię, to Mojżesz znał je tak samo, a jeśli nie słyszeli tego Imienia wcześniej, to jakimż byłby to dowód, by w ogóle uwierzyli Mojżeszowi? Ale w tym czasie Mojżesz był już mędrcom na wysokim poziomie zdolności prorockich i zadał pytanie o to, poprzez jaki Swoj atrybut Bóg pošyla go do ludu Izraela, czy wysłał go jako El Szaddaj, tak jak działał wobec Praojców, czy poprzez aspekt najwyższego miłosierdzia, co wiązałoby się z czynieniem nieznanych dotąd cudów i znaków w Micraim, zob. Ramban do 3:13. [przypis z tradycji]

⁷⁷Będę, który będę — hebr. אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (*ehje aszer ehje*) dosł. *Będę który będę*, tłumaczone często jako *Jestem który jestem*. [przypis edytorski]

⁷⁸Wieczny — hebr. אֶהְיֶה (*ehje*) dosł. *będę*. „Będę z nimi w tym ucisku, tak jak będę z nimi, gdy będą doznawać cierpień od innych królestw. [Mojżesz] powiedział do Niego: Panie wszechświata! Czyż mam im jeszcze wspominać o jakichś przyszłych nieszczęściach? Dość im już i tego cierpienia! [Bóg] zaś odpowiedział mu: i słusznie rzekłeś, [podaj im Imię] »Będę« [bez dodawania »który będę«], zob. Raszi do 3:14. „Pierwsze [słowo] to Imię a dalsze dwa to objaśnienie tego Imienia, czyli: Moje Imię to »Będę«, ponieważ będę i pozostanę

I rzekł dalej Bóg do Mojżesza: „Tak powiesz synom Izraela: Wiekuisty⁷⁹ Bóg ojców waszych, Bóg Abrahama, Bóg Icchaka, i Bóg Jakuba, posłał mnie do was. Oto imię Moje na wieki⁸⁰ i oto wspomnienie o Mnie od pokolenia do pokolenia⁸¹!

Idź, a zgromadź starszych Izraela i powiedz im: Wiekuisty, Bóg ojców waszych, objawił mi się, Bóg Abrahama, Icchaka i Jakuba, i rzekł: Wejrzałem na was⁸² i na to co uczyniono wam w Micraim.

I rzekłem: Wywiodę was z nędzy Micraimu — do ziemi Kanaanejczyków, i Chitejczyków, i Emorejczyków, i Peryzejczyków, i Chiwitów i Jebusytów, do ziemi opływającej mlekiem i miodem.

I usłuchają głosu twojego⁸³; a przyjdiesz ty i starsi Izraela do króla Micraimu, i powiecie mu: Wiekuisty, Bóg Ibrejczyków, objawił się nam; a przeto chcielibyśmy pójść drogą trzech dni do pustyni, by ofiarować Wiekuistemu, Bogu naszemu.

Ale Ja wiem, iż nie pozwoli wam król Micraimu odejść, nie [bez] ręki przemożnej⁸⁴...

A tak wyciągnę rękę Moją i porażę Micraim wszystkimi cudami Moimi, których dokonam w pośród niego; a potem wypuści was.

I dam łaskę ludowi temu w oczach Micrejczyków i będzie, że gdy pójdziecie, nie pójdziecie z niczym.

niezmienny na wieczność, bez końca, i będę z nimi, gdy będę ich ratować z Micraimu”, zob. Chizkuni do 3:14. Midrasz uczy, że Bóg powiedział do Mojżesza: powiedz im, że Ja jestem Tym, który był i Ja jestem obecnie i Ja będę w przyszłości, dlatego słowo *Ehje*: *Będę, Jestem* pojawia się w tym wersecie trzykrotnie, a jako że w odniesieniu do Stwórcy przeszłość i przyszłość są postrzegane jako kategoria teraźniejszości, dlatego wszystkie czasy określone są jednym i tym samym słowem, co wskazuje niezmienną istnienie. Bóg wyjaśnił Mojżeszowi, że Imię *Ehje*, które nakazał mu obwieścić ludowi, jest tożsame z Wielkim Imieniem [Tetragramatonem] i że są one też jednakże co do znaczenia (oba oznaczają Istnienie) oraz co do ilości liter, zob. Ramban do 3:13. [przypis z tradycji]

⁷⁹Wiekuisty — hebr. יהוה (*J-H-W-H*) Czteroliterowe Imię Boga, tzw. tetragram, oparte jest na hebrajskim rdzeniu יהי (*haja*): *być, istnieć*. Imię to traktowane jest z wielką świętością i zgodnie z tradycją nie jest wymawiane na głos, lecz zastępowane słowem Adonaj (*Pan*) lub Haszem (*To Imię*). Cyłkow konsekwentnie tłumaczy tetragram jako *Wiekuisty*. [przypis z tradycji]

⁸⁰Oto imię Moje na wieki — hebr. לעולם (*leolam*): *na wieki*, tu zapisane jest bez litery waw, przez co można to odczytać także jako לעולם (*lealem*): *do ukrycia*. Oznacza to, że Czteroliterowe Imię Boga [tu tłumaczone jako *Wiekuisty*] nie może być odczytywane tak, jak jest ono zapisywane, zob. Raszi do 3:15. [przypis z tradycji]

⁸¹Oto wspomnienie o Mnie od pokolenia do pokolenia — „[Bóg] powraca tu do określenia Siebie jako Boga Abrahama, Icchaka i Jakuba, ponieważ przymierze z Praojcami nigdy nie zostanie zapomniane i przez wszystkie pokolenia, gdy wspomną na Boga Abrahama, Icchaka i Jakuba: Bóg usłyszysz i odpowie”, zob. Tur do 3:15. [przypis z tradycji]

⁸²Wejrzałem na was — hebr. רָאִיתִי (pakod pakadti) od rdzenia רָאָה (*pakad*): *zwrócić uwagę, zliczyć, wspomnieć, wyznaczyć, dokonać przeglądu, nawiedzić, być wezwany, być odliczonym*. Tego właśnie słowa użył Josef, gdy zapowiadał braciom, że zostaną w przyszłości wyprowadzeni z Micraim (por. Rdz 50: 24 i 25). Słowo *pakad* pojawia się w tym wersecie dwukrotnie, co może być odczytane jako dwa „wejrzenia”, jedno dotyczyło Izraela, a drugie Szechiny (Boskiej obecności), która zstąpiła razem z Jakubem do Micraim i towarzyszyła ludowi Izraela w ich cierpieniu, aluzja do tego może być odczytana w wersecie Rdz 46:4. Dwukrotne powtórzenie słowa *pakad* można wyjaśnić także w odniesieniu do Boskiego atrybutu miłosierdzia wobec Izraela, oraz Boskiego atrybutu surowego sądu wobec Micraimu, co też jest zapowiedziane w słowach Boga do Abrahama „Wszakże i naród, któremu służysz będą, osądzę” por. Rdz 15:14, zob. Rabeinu Bachja do 3:16. [przypis z tradycji]

⁸³usłuchają głosu twojego — „Jak tylko wypowiesz do nich to wyrażenie רָאִיתִי (pakod pakadti) usłuchają głosu twojego, bo taki znak był im przekazany już od Jakuba i od Josefa”, zob. Raszi do 3:18. [przypis z tradycji]

⁸⁴nie [bez] ręki przemożnej — hebr. כַּחַזְקָתִי (welo bejad chazaka). Raszi uczy, że słowa te można interpretować na różne sposoby: „nie pozwoli wam odejść, jeśli Ja nie pokażę mu silnej ręki, czyli jak długo nie uświadomię mu Mojej silnej ręki”, Raszi do 3:19. Z kolei Targum Onkelos odnosi te słowa do Faraona: nie pozwoli wam odejść, ale to nie z tego powodu, że jego ręka jest silna, zob. Targum Onkelos do 3:19. Ramban wyjaśnia, że Faraon „nie pozwoli wam odejść po prośbie, ani nawet po użyciu siły, ale dopiero wtedy, gdy Ja wyciągnę Moją rękę i porażę Micraim cudami”, Ramban do 3:19. „Nawet gdy pokażę mu dziewięć plag [...] nadal nie pozwoli wam odejść, ale gdy wyciągnę Moją rękę i porażę Micraim śmiercią pierworodnych, to po tym was wypuści” komentuje Chizkuni do 3:19.

Targum Onkelos: Targum [czyli aramejski przekład] dokonany przez Onkelosa około II wieku n.e., odzwierciedla rabiniczną interpretację Tory w tamtych czasach. Raszi i inni komentatorzy nierzadko powołują się na wybory językowe tego przekładu. [przypis z tradycji]

Lecz wyprosi każda kobieta u sąsiadki swojej⁸⁵ i u mieszkanki domu swego⁸⁶ — naczyń srebrnych i naczyń złotych, i szat i włożycie to na synów waszych i na córki wasze, i opróżnicie Micrejczyków⁸⁷.

ROZDZIAŁ IV

I odpowiedział Mojżesz i rzekł: „Jeżeli nie uwierzą mi i nie usłuchają głosu mojego; jeżeli powiedzą: nie ukazał ci się Wiekuisty...?”

I rzekł doń Wiekuisty: „Co to w rękę twoim?” I odpowiedział: „Laska⁸⁸”.

Cud

I rzekł: „Rzuć ją na ziemię!” I rzucił ją na ziemię, a zamieniła się w węża⁸⁹; i uciekł Mojżesz przed nim⁹⁰.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wyciągnij rękę twoją, a pochwyc go za ogon!” I wyciągnął rękę swoją i pochwycił go, i zamienił się w laskę w dłoni jego.

„Aby uwierzyli, iż objawił ci się Wiekuisty, Bóg ojców ich, Bóg Abrahama, Bóg Icchaka i Bóg Jakuba”.

I rzekł Wiekuisty dalej do niego: „Włóż rękę twoją w zanadrze⁹¹ twe”. I włożył rękę swoją w zanadrze swe, a wyjąwszy ją — a oto ręka jego trędowata, jako śnieg⁹².

I rzekł: „Włóż na powrót rękę twoją w zanadrze swe”, a wyjąwszy ją z zanadru swojego — a oto stała się znowu jako ciało jego.

„I będzie — jeżeli nie uwierzą ci i nie usłuchają głosu znaku pierwszego, to uwierzą głosowi znaku ostatniego⁹³”.

A jeżeli nie uwierzą i dwom tym znakom, i nie usłuchają głosu twojego, to weźmiesz wody z rzeki i wylejesz na ląd; a wtedy przemieni się woda, którą weźmiesz z rzeki, i obróci się w krew na lądzie⁹⁴”.

⁸⁵wyprosi każda kobieta u sąsiadki swojej — nakaz ten dotyczył i mężczyzn i kobiet, ale *Tora* „wymienia kobiety, ponieważ to one mają w zwyczaju, częściej niż mężczyźni, pożyczać od sąsiadek złote i srebrne ozdoby itp.”, zob. Ibn Ezra do 3:22. [przypis z tradycji]

⁸⁶u mieszkanki domu swego — synowie Izraela posiadali w Micraim ziemię (nieruchomości), mieli więc i lokatorów, zob. Ibn Ezra do 3:22. [przypis z tradycji]

⁸⁷opróżnicie Micrejczyków — co będzie „zapłatą za ciężką, przymusową pracę”, zob. Chizkuni do 3:22. [przypis z tradycji]

⁸⁸Laska — laskę Mojżesz zawsze miał ze sobą, wspierał się na niej zwyczajem starców i tej laski miał używać wykonując znaki przed Faraonem, bowiem nie pojawiłby się przed Faraonem ze zwykłym pasterskim narzędziem, zob. Ibn Ezra do 4:2. [przypis z tradycji]

⁸⁹zamieniła się w węża — ponieważ Mojżesz fałszywie oskarżył synów Izraela, że może mu nie uwierzą, Bóg zasugerował mu, że oczerniając ich, postąpił tak jak czyni wąż, zob. Raszi do 4:3. [przypis z tradycji]

⁹⁰uciekł Mojżesz przed nim — Mojżesz uciekał, ponieważ laska stała się rzeczywistym wężem, który mógł stanowić zagrożenie i tu *Tora* używa słowa נחש (*nachasz*): wąż. Ale gdy magowie Faraona zamienili czarami swoje laski w węże, były one niezdolne do ruchu (por. Wj 7:9-12) i tam *Tora* określa je słowem תנין (*tanin*): potwór morski, wąż, smok, zob. Sforno do 4:3. [przypis z tradycji]

⁹¹zanadrze — miejsce pod ubraniem na piersi, dawniej używane do chowania przedmiotów (kieszenie wynaleziono dopiero w XVI w.). [przypis edytorski]

⁹²trędowata, jako śnieg — to również była kara za fałszywe pomówienie synów Izraela, choroba ta objawia się w postaci białych plam, por. Kpł 13:4, zob. Raszi do 4:6. Wedle tradycji נצרע (*caraat*) choroba skórna zwykle tłumaczona jako trąd pojawia się na ciele jako kara za obmowę, hebr. לשון הרע (*laszona bara*): dosł. zły język, obmawianie, to mówienie prawdziwych, lecz szkodliwych rzeczy o innych ludziach, które mogą zaszkodzić ich reputacji, godności lub relacjom społecznym. Tradycja żydowska uznaje to za jeden z poważniejszych grzechów. [przypis z tradycji]

⁹³uwierzą głosowi znaku ostatniego — „Gdy im powiesz: z uwagi na was zostałem pokarany, ponieważ mówiłem o was oszczerstwa, uwierzą ci, ponieważ już poznali, że ci, którzy przystępują do nich, by ich skrzywdzić, są karani plagami, jak było to w przypadku Faraona i Abimelecha, ukaranych z powodu Sary (por. Rdz 12:17 i 20:3)”, zob. Raszi do 4:8. „Kto nie uwierzy w pierwszy znak, uwierzy w drugi, a kto nie uwierzy w drugi: uwierzy w trzeci, ponieważ są wśród nich ludzie całkiem sprawiedliwi, ludzie przeciętni i ludzie zatwardziali”, zob. Bechor Szor do 4:8. [przypis z tradycji]

⁹⁴obróci się w krew na lądzie — „woda zmieni się w krew dopiero w chwili, gdy padnie na ląd”, zob. Raszi do 4:9. „Woda nie powróciła już do poprzedniego stanu i poprzez to wiedzieli, że pochodzi to od Boga, gdyż każda

I rzekł Mojżesz do Wiekuistego: „Wybacz Panie, nie jestem ja człowiekiem wymowy, i nie byłem takim ni wczoraj, ni onegdaj⁹⁵, ni odkąd począłeś mówić⁹⁶ ze sługą Twoim, gdyż ociężałych ust i ociężałego języka jestem⁹⁷”.

I rzekł Wiekuisty do niego: „Kto dał usta człowiekowi⁹⁸ albo kto czyni niemym, albo głuchym, albo widzącym, albo ślepym? Czyż nie Ja, Wiekuisty?

I tak idź, a Ja będę z ustami twoimi i nauczę cię, co mówić masz⁹⁹”.

I rzekł: „Wybacz Panie! Poślij kogo bądź [innego, kogo] posłać zechcesz¹⁰⁰”.

I zapłonął gniew Wiekuistego na Mojżesza, i rzekł: „Oto Aharon¹⁰¹, brat twój, Lewita¹⁰²; wiem, że on dobrze mówi, a oto też wyjdzie na spotkanie twoje, i zobaczy cię, i ucieszy się w sercu swoim¹⁰³;

I tak będziesz mówił z nim, i wkładał słowa w usta jego, a Ja będę z ustami twoimi i z ustami jego, i nauczę was, co wam uczyń.

I będzie przemawiał za ciebie do ludu; i tak posłuży on ci za usta, a ty mu będziesz jako Bóg¹⁰⁴.

A laskę tę weźmiesz w rękę twoją; nią owe znaki wykonasz¹⁰⁵”.

I poszedł Mojżesz, i wrócił do Jitro, teścia swojego¹⁰⁶, i powiedział mu: „Chciałbym też pójść, i powrócić do braci moich, co w Micraim, i zobaczyć, czy jeszcze żywi”. I rzekł Jitro do Mojżesza: „Idź w pokój!”

rzecz uczyniona przy pomocy czarów ustępuje, a ta woda pozostała krwią”, zob. Chizkuni do 4:9. [przypis z tradycji]

⁹⁵ *onegdaj* — przedwczoraj; kiedyś. [przypis edytorski]

⁹⁶ *ni wczoraj, ni onegdaj, ni odkąd począłeś mówić* — interpretując określenia czasu wymienione w tym wersecie „dowiadujemy się, że przez całe siedem dni z płonącego krzaka Bóg zwracał się do Mojżesza, by ten wyruszył z Jego posłaniem”, zob. Raszi do 4:10. [przypis z tradycji]

⁹⁷ *ociężałych ust i ociężałego języka jestem* — midrasz uczy, że gdy Mojżesz był dzieckiem, Faraon, chcąc sprawdzić, czy jest on dla niego zagrożeniem, położył przed nim koronę i rozżarzony węgielek, by przekonać się, po co sięgnie dziecko. Mojżesz sięgnął po węgielek i włożył go sobie do ust, co było przyczyną jego późniejszych problemów z wymową. Mojżesz tłumaczył więc: „ociężałych ust i ociężałego języka jestem od mojej młodości, tym bardziej teraz, gdy jestem starcem, a Ty nie uleczyłeś mnie, odkąd począłeś mówić ze mną, a nakazujesz mi, bym się udał z tym posłaniem. Lecz Bóg nie uleczył go i nie usunął ociężałości jego ust, ponieważ Mojżesz się o to nie modlił. Ten zaś nie modlił się o to, ponieważ wcale nie chciał iść”, zob. Rabeinu Bachja do 4:10. [przypis z tradycji]

⁹⁸ *Kto dał usta człowiekowi* — „Gdybym chciał, mówiłbyś znakomicie, ale Ja tego nie chcę, bo to będzie dla Mojej chwały, że człowiek, który nie ma [doskonałych] ust ani języka podejmie ze Mną rozmowy, spełni Moje zamiary i dokona się przez niego tak wielkie dzieło”, zob. Bechor Szor do 4:11. [przypis z tradycji]

⁹⁹ *Ja będę z ustami twoimi i nauczę cię, co mówić masz* — „Oto Bóg nie obiecał Mojżeszowi, że usunie jego wadę wymowy, jedynie że pouczy go, co ma mówić”, zob. Ibn Ezra do 4:12. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰ *poślij kogo bądź [innego, kogo] posłać zechcesz* — poślij Twoje przesłanie „poprzez tego, którego zwykle posyłasz, czyli Ahrona, [starszego brata Mojżesza] lub poprzez kogoś innego, kogo zechcesz posłać, bo ostatecznie to nie ja wprowadzę lud do Ziemi Izraela, a Ty masz wielu posłańców”, zob. Raszi do 4:13. Gdy Mojżesz zobaczył, że na nic zdadzą się jego wymówki, ujawnił, że nie chce udać się w tę misję, aby nie sięgać po chwałę przed swoim starszym bratem, Ahronem, zob. Chizkuni do 4:12. [przypis z tradycji]

¹⁰¹ *Aharon* — w innych przekładach jako Aaron. [przypis edytorski]

¹⁰² *Oto Ahron, brat twój, Lewita* — „Lewita” oznacza tu, że to Ahron w przyszłości miał zostać lewitą [pomocnikiem kapłańskim], a Mojżesz kohenem [czyli kapłanem], ale gdy Bóg rozgniewał się, postanowił, że ród kohenów będzie się wywodził od Ahrona, a Mojżesz zostanie lewitą, wraz z innymi potomkami Lewiego, zob. Raszi do 4:14. [przypis z tradycji]

¹⁰³ *ucieszy się w sercu swoim* — będzie się radował, „a nie tak jak przypuszczasz, że będzie się gniewał, że to ty pnieś się ku wielkości”, zob. Raszi do 4:14. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴ *jako Bóg* — „będziesz mu przełożonym i wodzem”, zob. Raszi do 4:16. [przypis z tradycji]

¹⁰⁵ *laskę tę weźmiesz (...) nią owe znaki wykonasz* — ta laska zamieniła się w węży na oczach synów Izraela i przed Faraonem, posłużyła do uderzenia wód Nilu, by zmienić je w krew, do sprowadzenia plagi żab i plagi wszy [u Cyłkowa *komarów*] do sprowadzenia gradu, plagi szarańczy i do wywołania ciemności, zob. Ibn Ezra do 4:17. „Chociaż nie jest ona wykonana z żadnego wartościowego drewna, oto uświęciłem ją, aby była ci jako znak”, zob. Sforno do 4:17. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶ *wrócił do Jitro, teścia swojego* — poszedł, by uzyskać jego pozwolenie, ponieważ przysiągł teściowi, że nie odejdzie bez jego zgody, zob. Raszi do 4:18. [przypis z tradycji]

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza w Midjan: „Idź, wróć do Micraim, gdyż pomarli wszyscy ludzie¹⁰⁷ czyhający na życie twoje”.

I wziął Mojżesz żonę swoją i synów swoich, i wsadził ich na osła, i wrócił do ziemi Micraim. I wziął Mojżesz łaskę Bożą w rękę swoją.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Skoro pójdziesz, by wrócić do Micraim, uważaj¹⁰⁸: wszystkie cuda, które podałem w rękę twoją¹⁰⁹, spełnij je w obliczu Faraona. A Ja ukrnąbrnię serce jego¹¹⁰ i nie uwolnię ludu.

I powiesz Faraonowi¹¹¹: tak rzecze Wiekuisty: Synem Moim pierworodnym jest Israel¹¹².

A powiadam tobie: uwolnij syna Mojego, aby Mi służył; a jeżeli nie zechcesz go uwolnić, to oto zabiję Ja syna twojego, pierworodnego¹¹³”.

I stało się w drodze, w gospodzie, że spotkał go Wiekuisty i zamierzył go zabić¹¹⁴.

I wzięła Cypora krzemień ostry, i obrzeżała napletek syna swego, i dotknęła nóg jego¹¹⁵, i rzekła: „Tak, oblubieńcem krwi jesteś mi!”¹¹⁶”

I odstąpił od niego¹¹⁷. Wtedy rzekła: „Oblubieniec krwi przez obrzezanie!”

I rzekł Wiekuisty do Ahrona: „Wyjdź naprzeciw Mojżesza do pustyni”. I poszedł i spotkał go przy górze Bożej, i ucałował go.

I opowiedział Mojżesz Ahronowi wszystkie słowa Wiekuistego¹¹⁸, który go posłał, i wszystkie znaki, które mu polecił.

I poszli Mojżesz i Ahron, i zgromadzili wszystkich starszych¹¹⁹ synów Israela.

¹⁰⁷*pomarli wszyscy ludzie* — „Kim byli ci ludzie? To Datan i Abiram, żyli oni, ale stracili cały dobytek, a człowiek dotknięty ubóstwem jest postrzegany jako martwy”, zob. Raszi do 4:19. Podczas wędrówki przez pustynię Datan i Abiram staną się prowodyrami buntu przeciwko Mojżeszowi, por. Lb 16. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸*uważaj* — hebr. *hazak* (*ree*): *popatrz, spójrz*; to odnosi się do laski, na której wyryte były pierwsze litery nazw dziesięciu plag, dlatego napisane jest *spójrz* [tu: *uważaj*], czyli: patrz na łaskę, którą włożyłem w twoją rękę, bo wszystkie cuda, które są na niej wypisane, spełnisz przed Faraonem, zob. Tur do 4:21. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹*cuda, które podałem w rękę twoją* — „Mowa tu o cudach [hebr. *moftim*], które w przyszłości Bóg włoży w ręce Mojżesza, celem dokonania ich w Micraim. [...] Gdy będzie on rozmawiał z Faraonem, cuda już będą w rękach Mojżesza”, Raszi do 4:21. [przypis z tradycji]

¹¹⁰*ukrnąbrnię serce jego* — w znaczeniu: uczynię go nieprzejednanym, upartym, zawziętym. [przypis edytorski]

¹¹¹*powiesz Faraonowi* — „Gdy zobaczysz, że jego serce jest uparte i odmawia wypuszczenia ludu, powiedz mu tak...”, zob. Raszi do 4:22. [przypis z tradycji]

¹¹²*Synem Moim pierworodnym jest Israel* — pierworództwo oznacza tu zaszczytną pozycję, a midrasz dodaje, że „tu Święty Błogosławiony przypieczętował pierworództwo, które Jakub nabył od Esawa (por. Rdz25:33)”, zob. Raszi do 4:22. [przypis z tradycji]

¹¹³*oto zabiję Ja syna twojego, pierworodnego* — to była ostatnia plaga, ale przed nią Mojżesz ostrzegał Faraona na początku, ponieważ była to plaga najbardziej surowa, zob. Raszi do 4:23. [przypis z tradycji]

¹¹⁴*zamierzył go zabić* — anioł chciał zabić Mojżesza, ponieważ ten zaniedbał obrzezanie swojego syna. Wedle talmudycznej opowieści (*Nedarim*31b–32a) powodem nie było zaniedbanie, tylko Mojżesz myślał, że jeśli obrzeza dziecko i wyruszy w drogę, będzie to zagrożeniem dla zdrowia dziecka, jeśli zaś obrzeza go i opóźni wyjazd, będzie to sprzeciw wobec nakazu Boga, który kazał mu wracać do Micraim. A ukarany został za to, że gdy już się zatrzymał, zajął się najpierw urządzaniem się w gospodzie. Zjawił się anioł [lub w innej wersji: dwa anioły] pod postacią węży i zaczął polykać Mojżesza od głowy aż do bioder oraz ponownie od nóg aż do miejsca obrzezania, wtedy Cypora zrozumiała, że to wszystko z powodu zwlekania z obrzezaniem dziecka, zob. Raszi do 4:24. Ale inna interpretacja mówi, że anioł zamierzał zabić nie Mojżesza, tylko jego syna: Eliezera, zob. *Nedarim* 32a, Ibn Ezra, Chizkuni i Rabeinu Bachja do 4:24. [przypis z tradycji]

¹¹⁵*dotknęła nóg jego* — nóg Mojżesza, zob. Raszi do 4:25. [przypis z tradycji]

¹¹⁶*Tak, oblubieńcem krwi jesteś mi!* — Cypora powiedziała „do swojego syna: ty byłeś powodem, że mój oblubieniec omal nie został zabity przez ciebie: byłeś mi mordercą mojego męża”, zob. Raszi do 4:25. [przypis z tradycji]

¹¹⁷*odstąpił od niego* — anioł puścił Mojżesza, zob. Raszi do 4:26. Według innego wyjaśnienia Mojżesz zapadł na śmiertelnie groźną chorobę i teraz choroba go opuściła, zob. Bechor Szor do 4:24–26. [przypis z tradycji]

¹¹⁸*wszystkie słowa Wiekuistego* — „Opowiedział mu wszystkie słowa, które padły między Bogiem a nim, jak starał się odmówić tej misji i że jest posłańcem wbrew swojej woli”, Tur do 4:28. [przypis z tradycji]

¹¹⁹*starszych* — czyli starszyznę ludu. [przypis edytorski]

I opowiedział Ahron wszystkie słowa, które wyrzekł Wiekuisty do Mojżesza, i wykonał znaki owe w oczach ludu.

I uwierzył lud; a słysząc, że wejrzał¹²⁰ Wiekuisty na synów Izraela i że zobaczył nędzę ich, ukorzyli się i pokłonili.

ROZDZIAŁ V

A następnie przyszedł Mojżesz i Aharon¹²¹, i rzekli do Faraona: „Tak rzecze Wiekuisty, Bóg Izraela: uwolnij lud Mój, aby Mi obchodzili święto na pustyni¹²²”.

I rzekł Faraon: „Któż jest Wiekuisty¹²³, żebym słuchał głosu Jego, by uwolnić Izraela? Nie znam Wiekuistego, a Izraela też nie uwolnię”.

I rzekli: „Bóg Ibrejczyków¹²⁴ objawił się nam. Chcielibyśmy pójść drogą trzech dni¹²⁵, do pustyni, i ofiarować Wiekuistemu Bogu naszemu — aby nie nawiedził nas¹²⁶ morem¹²⁷ lub mieczem”.

I rzekł do nich król Micraimu: „Czemu to, Mojżeszu i Ahronie, odwożycie lud od zatrudnień jego? — Idźcie do robót waszych¹²⁸!”

I rzekł Faraon: „Wszak licznym już lud ziemi¹²⁹, a wy chcecie ich oderwać od robót ich?”

I rozkazał Faraon tegoż dnia naganiaczom ludu i nadzorcom jego¹³⁰, mówiąc:

„Nie dawajcie nadal słomy ludowi do wyrabiania cegieł, jak wczoraj i onegdaj; sami niech idą i zbierają sobie słomę.

A wyznaczoną ilość cegieł, którą wyrabiali wczoraj i onegdaj, nałożycie na nich, nie ujmiecie z niej; bo leniwi są, a przeto wołają, mówiąc: »pójdziemy, będziemy ofiarowali Bogu naszemu«!

¹²⁰*wejrzał* — hebr. תָּרָא (*pakad*): *wejrzeć, zwrócić uwagę*. To było obiecany znakiem, na który czekali, por. komentarz do Wj 3:16 i 18. [przypis edytorski]

¹²¹*następnie przyszedł Mojżesz i Ahron* — „Ale członkowie starszyny, [idący] za Mojżeszem i Ahronem, wymykali się jeden po drugim, aż wycofali się wszyscy, zanim przybyli do pałacu, ponieważ bali się tam iść”. Zostali za to ukarani podczas objawienia na Synaju, wtedy tylko sam Mojżesz mógł się zbliżyć do Wiekuistego, a im było to zakazane (por. Wj 24:1-2), zob. Raszi do 5:1. [przypis z tradycji]

¹²²*pustyni* — hebr. מִדְבָּר (*midbar*) Cylkow czasami tłumaczył jako *pustynia*, a czasami jako *puszcza*, w archaicznym znaczeniu tego słowa jako obszar pusty, niezamieszany. Redakcja podjęła decyzję o konsekwentnej zamianie słowa „puszcza” na „pustynia”. [przypis edytorski]

¹²³*Któż jest Wiekuisty* — „Wszystko, co im zrobiłem, oraz to, że ich zniewoliłem, było wyłącznie po to, żeby nie uszli z mojego kraju, a teraz mam ich uwolnić dla kogoś, o kim nie wiem nawet, kto to jest?!”; zob. Bechor Szor do 5:2. [przypis z tradycji]

¹²⁴*Bóg Ibrejczyków* — powiedzieli mu, że Imię [Wiekuisty] odnosi się do Boga Ibrejczyków, których Micrejczycy znali, bo Abraham określał siebie jako Ibrejczyk (por. Rdz 14:13) i nazwa ta kojarzona była także z jego potomkami Icchakiem i Jakubem, zob. Ibn Ezra do 5:3. [przypis z tradycji]

¹²⁵*drogą trzech dni* — podróż zajmująca trzy dni marszu. „Gdyby powiedzieli mu, że chcą opuścić kraj na dobre, to [Micrejczycy] nie byłoby chętni pożyczyć im swoich złotych i srebrnych przedmiotów (por. Wj 3:22)”, zob. Tur do 5:3. [przypis z tradycji]

¹²⁶*aby nie nawiedził nas* — „Powinni byli powiedzieć *aby* Ciebie nie nawiedził [zarazą lub mieczem], ale chcieli okazać szacunek wobec królewskiego majestatu”, zob. Raszi do 5:3. Ostrzeżenie to „dotyczy nas, ludu Izraela, ale także ciebie Faraonie i całego Micraimu”, zob. Ibn Ezra do 5:3. [przypis z tradycji]

¹²⁷*mór* — pomór, zaraza, epidemia. [przypis edytorski]

¹²⁸*Idźcie do robót waszych* — „Idźcie do waszych robót, które macie do wykonania u siebie w domach, bowiem niewolnicza praca w Micraim nie była nałożona na plemię Lewiego, skoro Mojżesz i Ahron mogli wychodzić i przychodzić, kiedy chcieli”, zob. Raszi do 5:4. [przypis z tradycji]

¹²⁹*licznym już lud ziemi* — skoro są liczni, wykonują dużo pracy, więc ich nieobecność spowoduje poważną stratę, zob. Raszi do 5:5. [przypis z tradycji]

¹³⁰*naganiaczom ludu i nadzorcom jego* — hebr. נֹגְשִׁים (*nogsim*), „naganiaczami” byli Micrejczycy a שְׂרָפִים (*szotrim*), „nadzorcami” byli Hebrajczycy. „Naganiacz był wyznaczony nad kilkoma nadzorcami, a każdy nadzorca dozorował [grupę] tych, którzy wykonywali prace”, zob. Raszi do 5:6. [przypis z tradycji]

Niechaj zacięży robota na tych ludziach i niech się zajmą nią, a nie będą się oglądali na mowy puste!”

I wyszli naganiacze ludu i nadzorcy jego i rzekli do ludu, mówiąc: „Tak rzecze Faraon: nie daję wam słomy.

Sami idźcie, zbierzcie sobie słomę, gdziekolwiek ją znajdziecie, choć z roboty waszej nic się nie ujmie¹³¹!”

I rozproszył się lud po całej ziemi Micraim, aby zbierać ściern¹³² zamiast słomy.

A naganiacze przynaglali, mówiąc: „Spełniajcie roboty wasze, robotę każdodzienną w jej dniu¹³³, jako wówczas, gdy była słoma”.

I bici byli nadzorcy synów Izraela¹³⁴, których ustanowili nad nimi naganiacze Faraona, mówiąc: „Czemu nie spełniliście powinności waszej w wyrabianiu cegieł jak onegdaj, ani wczoraj ani dzisiaj?”

I przyszli nadzorcy synów Izraela i wołali do Faraona, mówiąc: „Czemu czynisz tak sługom twoim?

Słomy nie daje się sługom twoim, a cegły, powiadają nam: »wyrabiajcie!«, a oto służdy twoi bici są, a zgrzeszył lud twój¹³⁵”.

I odrzekł: „Leniwczy jesteście, leniwczy; przeto powiadacie: »pójdziemy, będziemy ofiarowali Wiekuistemu«!

I tak idźcie, róbcie, a słomy nie da się wam; ale naznaczonej ilości cegieł dostarczajcie!”

I ujrzeni się¹³⁶ dozorczy synów Izraela w biedzie, gdy im mówiono: nie ujmujcie z cegieł waszych, z roboty każdodzienniej w jej dniu.

I spotkali Mojżesza i Ahrona, stojących na drodze, gdy wychodzili od Faraona,

I rzekli do nich: „Niechaj wejrzy Wiekuisty na was, a rozsądzi, żeście obmierzili nas¹³⁷ w oczach Faraona i w oczach sług jego, podawszy miecz w rękę ich, by zabili nas!”

¹³¹z roboty waszej nic się nie ujmie — nie będzie zmniejszenia „ogólnej ilości cegieł, które wyrabialiście codziennie, gdy jeszcze była wam wydawana słoma z magazynów królewskich”, zob. Raszi do 5:11. [przypis z tradycji]

¹³²ściern — hebr. שֵׁל (kasz): przyziemne resztki żdźbła zboża, np. pszenicy, pozostające na polu po żniwach. Zbieranie ścierni to praca bezsensowna, niemająca uzasadnienia praktycznego: słoma, czyli całe żdźbła, jest łatwo dostępna w dużych ilościach po wymłóceniu ziaren. [przypis edytorski]

¹³³robotę każdodzienną w jej dniu — hebr. בְּיוֹמוֹ יוֹם דְּבֵרָה (dwar jom bejomo) dosł. rzecz dnia w jej dniu, tu w znaczeniu: całą ilość cegieł wyznaczoną na ten dzień, ukończcie w ciągu tego dnia, tak jak robiliście, gdy mieliście dostarczaną słomę, zob. Raszi do 5:13. [przypis z tradycji]

¹³⁴bici byli nadzorcy synów Izraela — „Nadzorcy pochodzili z ludu Izraela, litowali się nad swoimi współbraćmi i nie poganiali ich. Gdy dostarczali cegły naganiaczom, którzy byli Micrejczykami, brakowało do pełnej, wymaganej ilości [cegieł, wówczas naganiacze] bili nadzorców za to, że ci nie naciskali na robotników. Dlatego owi Hebrajcy nadzorcy zasłużyli, aby zostać później członkami Sanhedrynu, kiedy to część ducha prorockiego była wzięta od Mojżesza i włożona na nich (por. Lb 11:16), [gdy Mojżesz miał nakazane wybrać siedemdziesięciu mężczyzn], o których wiedział, że czynili dobro w Micraim, [aby byli] starszyzną ludu i ich nadzorcami”, zob. Raszi do 5:14. [przypis z tradycji]

¹³⁵a zgrzeszył lud twój — „My jesteśmy bici, a grzech popełnia twój lud”, zob. Rasbam do 5:16. „Ta sprawa sprowadzi grzech na twój lud”, zob. Raszi do 5:16. [przypis z tradycji]

¹³⁶ujrzeni się (...) w biedzie — ujrzeni złą sytuację swoich rodaków, którzy byli pod ich władzą, zob. Raszi do 5:19. [przypis z tradycji]

¹³⁷żeście obmierzili nas — hebr. חִיטּוֹנוֹ אֶת הַבְּשֵׁתָם (hiw-asztem et rechenu) dosł. uczyniliście naszą woń odrażającą (śmierdzącą). [przypis edytorski]

I zwrócił się Mojżesz do Wiekuistego i rzekł: „Panie! czemuś to zło wyrządził ludowi temu, czemu posłałeś mnie¹³⁸?

Wszak od chwili, gdy przyszedł do Faraona, by przemawiać w imieniu Twoim, gorzej się obchodzi z ludem tym; a ocalić — nie ocaliłeś ludu Twojego!”

ROZDZIAŁ VI

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Teraz zobaczysz, co uczynię Faraonowi!¹³⁹ Gdyż z powodu ręki przemożnej uwolni ich i z powodu ręki przemożnej wypędzi ich¹⁴⁰ z ziemi swojej!”

I rzekł Bóg do Mojżesza, i powiedział doń: „Jam Wiekuisty!¹⁴¹

I objawiłem się Abrahamowi, Icchakowi i Jakubowi, jako Bóg Wszechmogący¹⁴², ale imieniem Moim — Wiekuisty, nie dałem się poznać im¹⁴³.

I ustanowiłem też przymierze Moje z nimi, abym im oddał ziemię Kanaan¹⁴⁴, ziemię pobytu ich, w której przebywali.

Przymierze

Jam też usłyszał jęk synów Izraela, których Micrejczycy ujarzmiają — i wspomniałem na przymierze Moje¹⁴⁵.

¹³⁸*czemu posłałeś mnie* — „Mojżesz myślał, że od chwili, gdy przemówi do Faraona, ten ulży jarzmu Hebrajczyków, a tymczasem Faraon zwiększył im ciężar pracy [...]. »Czemu posłałeś mnie?« Żeby pogorszyć los Izraela? I nie znajduję odpowiedzi, jaką miałbym dać nadzorcom”, zob. Ibn Ezra do 5:22. [przypis z tradycji]

¹³⁹*Teraz zobaczysz, co uczynię Faraonowi!* — Raszi zwraca uwagę, że Mojżesz uskarża się na sposoby działania Boga, podczas gdy Abraham nigdy Go nie krytykował. Dlatego Mojżesz zobaczy, co będzie uczynione Faraonowi, ale nie zobaczy, co będzie uczynione królom siedmiu narodów, gdy Bóg wprowadzi lud Izraela do jego Ziemi, zob. Raszi do 6:1. Raszi odwołuje się tu do późniejszych wydarzeń: śmierci Mojżesza na pustyni, zanim przekroczył on Jordan, oraz do podboju Kanaanu, już pod wodzą Johoszui, ucznia Mojżesza. [przypis z tradycji]

¹⁴⁰*wypędzi ich* — „Wbrew własnej woli synowie Izraela zostaną wygnani i nie zdążą nawet zrobić zapasów na drogę”, Raszi do 6:1. [przypis z tradycji]

¹⁴¹*Jam Wiekuisty!* — „godny zaufania, że nagrodzę tych, co kroczą przede Mną. I nie na darmo cię posłałem, ale aby wypełnić Moje słowa, które wyrzekłem do Praojców [Abrahama, Icchaka i Jakuba]”, Raszi do 6:2. [przypis z tradycji]

¹⁴²*Bóg Wszechmogący* — w oryginale użyto słowa *אל שדדאי* (*El Szaddaj*): *Bóg Wszechmocny, Wszechpotężny*. Por. Rdz 17:1, 28:3, 35:11, 43:14, 48:3 oraz przypisy do tych miejsc. [przypis edytorski]

¹⁴³*ale imieniem Moim — Wiekuisty, nie dałem się poznać im* — „Objawiałem się Praojcom jako El Szaddaj, ale Imię, które wyraża Moją istotę to: Wiekuisty”, Raszbam do 6:3. Raszi wyjaśnia znaczenie tego zdania: „[jeszcze] nie dałem się im poznać jako Ten, który jest godny zaufania, który urzeczywistnia swoje słowa, ponieważ złożyłem im obietnice, a [jeszcze] ich nie wypełniłem”, Raszi do 6:3. Ramban dodaje, że Praojcowie znali czteroliterowe Imię tetragram, ale nie znali jego mocy zawieszania praw natury: „Tak powiedział Bóg do Mojżesza: ukazałem się Praojcom z mocą Mojego ramienia, którą zmieniam konstelacje i pomagam Moim wybrańcom, ale Mojego Imienia *Wiekuisty*, którym cały świat powołany został do istnienia, nie dałem im poznać, stwarzając dla nich nowe rzeczy, zmieniające naturę. Dlatego powiedz synom Izraela, że «Jam Wiekuisty» i uwiadom ich raz jeszcze o Wielkim Imieniu [Tetragramatonie], bo tym Imieniem uczynię im cuda”, Ramban do 6:3. [przypis z tradycji]

¹⁴⁴*abym im oddał ziemię Kanaan* — obietnica skierowana do Abrahama: Rdz 17:8, do Icchaka: Rdz 26:3, do Jakuba: Rdz 35:12, zob. Raszi do 6:4. [przypis z tradycji]

¹⁴⁵*przymierze Moje* — hebr. *ברית מנח* (*et briti*) odnosi się do przymierza zawartego z Abrahamem podczas *brit bein habetarim* (*przymierza między rozciągniętymi połówkami*, por. Rdz 15:8-20 i Raszi do 6:5. W ramach tego przymierza Bóg obiecał potomkom Abrahama ziemię Kanaan i zapowiedział, że osądzi naród, który będzie ich gnębił (Rdz 15:14). [przypis z tradycji]

Przeto powiedz synom Izraela: Jam Wiekuisty, a wywiodę was spod brzemienia Micraimu, i wybawię was od służby ich, i wyswobodzę was¹⁴⁶ramieniem wyciągniętym i sądami wielkimi.

I przyjmę was Sobie za lud, i będę wam Bogiem, a poznacie, że Ja Wiekuisty, Bóg wasz, który wyprowadza was spod brzemienia Micraimu.

A wprowadzę was do owej ziemi, co podniosłem rękę Moją¹⁴⁷, abym ją dał Abrahamowi, Icchakowi i Jakubowi, a oddam ją wam w dziedzictwo: Ja Wiekuisty!¹⁴⁸

I mówił tak Mojżesz do synów Izraela: ale nie słuchali Mojżesza z powodu niemocy ducha i z powodu pracy ciężkiej.

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł¹⁴⁸:

„Idź, powiedz Faraonowi, królowi Micraimu, aby uwolnił synów Izraela z ziemi swojej”.

I rzekł Mojżesz przed Wiekuistym, mówiąc: „Oto synowie Izraela nie słuchają mnie, a jakże usłucha mnie Faraon¹⁴⁹? A jam zająkliwych ust!¹⁵⁰”

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza i do Aharona¹⁵¹, i dał im zlecenie do synów Izraela i do Faraona króla Micraimu, aby wyprowadzić synów Izraela z ziemi Micraim.

A oto głowy rodów ich¹⁵²: synowie Reubena, pierworodnego Izraela: Chanoch i Fallu, Checron i Karmi. Oto rodziny Reubena.

A synowie Szymona: Jemuel, i Jamin, i Ohad, i Jachin, i Cochar i Szaul, syn Kanaanejki¹⁵³. Oto rodziny Szymona.

¹⁴⁶wywiodę was spod brzemienia Micraimu, i wybawię was od służby ich, i wyswobodzę was — w tym wersecie i w następnym (6:7) pojawiają się cztery wyrażenia oznaczające wyzwolenie synów Izraela z niewoli: וְהוֹצֵאתִי (wehocalti): wywiodę, וְהִצַּלְתִּי (wehicalti): wybawię, וְהִגַּדְתִּי (wegadalti): wyswobodzę, i וְהִלַּכְתִּי (wehalkalti) dosł. wezmę tu: przyjmę. Była to zapowiedź czterech etapów wyzwolenia: pierwszy, gdy zostaną uwolnieni od prac niewolniczych, ale nadal pozostaną we władzy Faraona i jego ludu, drugi, gdy zostaną wybawieni całkowicie spod władzy Egipcjan i opuszczą ich kraj, trzecia obietnica zapewniała im przejście przez Morze Czerwone [u Cylkowa: „Morze Słowe”], a czwarta zapowiedź odnosiła się do nadania im Tory na Synaju, zob. Rabeinu Bachja i Sforno do 6:6. W literaturze rabinicznej określane jest to jako אַרְבָּע לְשׁוֹנוֹת מִצְוָה (arba leszonot mitzwa): cztery wyrażenia [opisujące] wybawienie. [przypis z tradycji]

¹⁴⁷co podniosłem rękę Moją — w znaczeniu: „podniosłem [rękę Moją], przysięgając na Mój Tron”, Raszi do 6:8. [przypis z tradycji]

¹⁴⁸I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł — hebr. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה (wajedaber Adonaj el Mosze lemor). Jest to najczęściej powtarzające się zdanie w Torze. Komentatorzy zwracają uwagę, że słowa *daber* i *amar* nie są synonimami: to pierwsze oznacza *mowę szorstką, rozkaz* zaś drugie *łagodną prośbę*, por. *Sifrei Bamidbar* 99 [1]. W ten sposób wyrażają one dwa aspekty boskości, sprawiedliwość i miłosierdzie. [przypis z tradycji]

¹⁴⁹jakże usłucha mnie Faraon — „To jest jeden z dziesięciu przypadków [wnioskowania] w Torze”, Raszi do 6:12. וְהִתְחַוָּה (kal uachomer) to jedna z logicznych metod objaśniania Tory, argument *a fortiori*: jeśli coś odnosi się do rzeczy mniejszej wagi, tym bardziej będzie miało zastosowanie w przypadku czegoś większej wagi. [przypis z tradycji]

¹⁵⁰jam zająkliwych ust! — hebr. שְׁפָתַי סָדָה (sapatajim): dosł. nieobrzezane usta, w znaczeniu zablokowane, *zatkane*. „Ty mi obiecałeś, że Aharon będzie pośrednikiem przemawiającym pomiędzy mną a ludem Izraela, [ale nie pomiędzy mną a Faraonem]”, Ibn Ezra do 6:12. [przypis z tradycji]

¹⁵¹rzekł Wiekuisty do Mojżesza i do Aharona — „Ponieważ Mojżesz powiedział że jest «zająkliwych ust», Święty Błogosławiony dołączył do niego Aharona, by ten był jego ustami i jego rzecznikiem”, Raszi do 6:13. [przypis z tradycji]

¹⁵²A oto głowy rodów ich — Tora podaje tu rodowód plemienia Lewiego, ale zaczyna od Reuena, który był pierworodnym Jakuba, potem wspomina Szymona i wreszcie Lewiego. Zamiarem było wyliczenie rodowodu dwóch wyzwolicielei: Mojżesza i Aharona, którzy byli z plemienia Lewiego, ale gdyby Tora zaczęła „oto synowie Lewiego” wyglądałoby, że to Lewi był pierworodny, zob. Rabeinu Bachja do 6:14. [przypis z tradycji]

¹⁵³Kanaanejka — według tradycji rabinicznej nie chodzi o etniczną Kanaankę, lecz o Dinę, córkę Jakuba, która po gwałcie przez Kanaaneczyka Szechemę została tak nazwana ze względu na swą hańbę. Midrasz głosi, że Szymon wziął ją później do swojego domu jako żonę, a Szaul był ich synem; zob. Raszi do 6:15 i *Bereszit Raba* 80:11. [przypis z tradycji]

A oto imiona synów Lewiego, podług rodowodów ich: Gerszon, i Kehat i Merari. A lata życia Lewiego: sto trzydzieści i siedem lat¹⁵⁴.

A synowie Gerszona: Libni i Szimei, podług rodzin ich.

A synowie Kehata: Amram, i Icchar, i Chebron, i Uzzijel. A lata życia Kehata¹⁵⁵: sto trzydzieści i trzy lata.

A synowie Merariego: Machli i Muszi. Oto rodziny Lewiego wedle rodowodów ich.

I pojął Amram Jochebedę, ciotkę swoją¹⁵⁶, sobie za żonę; i urodziła mu Aharona i Mojżesza. A lata życia Amrama: sto trzydzieści i siedem lat.

A synowie Icchara: Korach, i Nefeg i Zichri.

A synowie Uzzijela: Miszael, i Elcafan i Sitri.

I pojął Aharon Eliszebę, córkę Aminadaba, siostrę Nachszona¹⁵⁷ sobie za żonę¹⁵⁸, i urodziła mu Nadaba, i Abihu, Elazara i Itamara.

A synowie Koracha: Assir, i Elkana i Abiasaf. Oto rodziny Korachidów.

A Elazar, syn Aharona, pojął sobie jedną z córek Putiela¹⁵⁹ za żonę, i urodziła mu Pinchasa. Oto głowy rodów Lewickich, podług rodzin ich.

Oto Aharon i Mojżesz¹⁶⁰, do których rzekł Wiekuisty: „Wyprowadźcie synów Izraela z ziemi Micraim zastępami ich¹⁶¹!”

Oni to przemawiali do Faraona, króla Micraimu, względem wyprowadzenia synów Izraela z Micraim; oto — Mojżesz i Aharon¹⁶²!

I tak stało się w dniu, w którym mówił Wiekuisty do Mojżesza w ziemi Micraim;

¹⁵⁴A lata życia Lewiego: sto trzydzieści i siedem lat — „Dlaczego wyliczone są lata życia Lewiego? Aby uzmysłowić ile lat trwała niewola, bo jak długo żył choć jeden z synów Jakuba, [Hebrajczycy] nie byli jeszcze zniewoleni i jest napisane «umarł Josef i wszyscy bracia jego» (Wj 1:6), a następnie napisane jest (1:8) «i powstał król nowy», a Lewi żył najdłużej ze wszystkich [braci]”, Raszi do 6:16. [przypis z tradycji]

¹⁵⁵A lata życia Kehata — w Rdz 15:13 było zapowiedziane, że potomkowie Abrahama będą „w ziemi nie swojej” czterysta lat, ale lata te zostały policzone od dnia narodzin Icchaka. Kehat był wśród tych, którzy zeszli do Micraim. Zliczając wszystkie jego lata (133), lata Amrama (137) oraz 80 lat Mojżesza, który w tym wieku wyszedł z Micraim, nie uzyska się 400 lat. I wielokrotnie lata życia syna (po jego narodzeniu) pokrywają się z dalszymi latami jego ojca, zob. Raszi do 6:18. [przypis z tradycji]

¹⁵⁶ciotkę swoją — była to córka Lewiego, siostra Kehata, ojca Amrama, zob. Raszi do 6:20. Po nadaniu prawa Tory na Synaju, małżeństwa w takim stopniu pokrewieństwa zostały zakazane, por. Kpł 18:12 i 20:19. [przypis z tradycji]

¹⁵⁷Eliszebę, córkę Aminadaba, siostrę Nachszona — Nachszon pochodził z plemienia Jehudy, z którego potem wywodzili się królowie Izraela, a od plemienia Lewiego pochodzili koheni [kapłani] oraz lewici [pomocnicy kohenów]. „Tu dowiadujemy się, że połączenie rodu kohenów z rodem królewskim nastąpiło poprzez Elieszebę siostrę Nachszona, wielkiego księcia w Izraelu”, Rabeinu Bachja do 6:23. [przypis z tradycji]

¹⁵⁸siostrę Nachszona sobie za żonę — skoro Tora wspomina imię jej brata, „płynie stąd nauka, że kto żeni się z kobietą, powinien sprawdzić, kim są jej bracia”, Raszi do 6:23. [przypis z tradycji]

¹⁵⁹jedną z córek Putiela — Putiel to jedno z imion Jitro. Kobieta ta pochodziła z rodziny Jitro oraz z rodziny Josefa, zob. Raszi do 6:25. „Jest tu ona wspomniana ze względu na chwałę jej syna Pinchasa, któremu status kohena został nadany na wieki [dzięki jego własnym zasługom] (por. Lb 25:13)”, Chizkuni do 6:25. [przypis z tradycji]

¹⁶⁰Oto Aharon i Mojżesz — gdy chodzi o starszeństwo, Aharon wymieniany jest jako pierwszy, tam gdzie mowa o statusie, Mojżesz wymieniany jest najpierw, ponieważ to on był przywódcą, zob. Chizkuni do 6:26–27. [przypis z tradycji]

¹⁶¹zastępami ich — zorganizowanych w zastępy (hufce), wedle swoich plemion, zob. Raszi do 6:26. [przypis z tradycji]

¹⁶²Mojżesz i Aharon — w kontekście przemawiania to Mojżesz jest wymieniany najpierw, a Aharon po nim, zob. Raszbam do 6:27. [przypis z tradycji]

Gdy mianowicie rzekł Wiekuisty do Mojżesza mówiąc: „Jam Wiekuisty!¹⁶³ Powtórz Faraonowi, królowi Micraimu, wszystko co mówię do ciebie,” —

Że rzekł Mojżesz przed Wiekuistym: „Otom ja zająkliwych ust, a jakże usłucha mnie Faraon?”

ROZDZIAŁ VII

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Patrz, ustanawiam cię Panem¹⁶⁴ nad Faraonem; a Aharon, brat twój, będzie prorokiem twoim¹⁶⁵.

Ty będziesz mówił wszystko, co ci przykażę, a Aharon brat twój będzie przemawiał do Faraona, żeby uwolnił synów Izraela z ziemi swojej.

Ja zaś ukrnąbrnię serce Faraona¹⁶⁶, i rozmnożę znaki Moje i cuda Moje w ziemi Micraim.

I nie usłucha was Faraon¹⁶⁷; i położę rękę Moją na Micraim, i wywiode zastępy Moje¹⁶⁸, lud Mój, synów Izraela, z ziemi Micraim sądami wielkimi.

I poznają Micrejczycy, że Ja Wiekuisty, gdy wyciągnę rękę Moją na Micraim, i wywiode synów Izraela spośród nich!”

I uczynił tak Mojżesz i Aharon; jako przykazał im Wiekuisty tak uczynili.

A Mojżesz miał osiemdziesiąt lat a Aharon osiemdziesiąt i trzy lata, gdy poczęli mówić do Faraona.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza i do Aharona tak:

„Jeżeli powie wam Faraon, mówiąc: dajcie jaki znak¹⁶⁹ o sobie; tedy powiesz do Aharona: węź laskę twoją, a rzuć przed Faraonem; obróci się ona w węża¹⁷⁰”.

¹⁶³*Jam Wiekuisty!* — powtórzenie tych samych fraz z początku rozdziału jest celowym zabiegiem stylistycznym (*resumptive repetition*, powtórzenie w celu nawiązania do wcześniejszego tematu). W ten sposób powracamy do treści rozmowy Mojżesza z Bogiem po przerwie na opis genealogiczny; por. Raszi do 6:29. [przypis z tradycji]

¹⁶⁴*Panem* — hebr. *elohim*: *bóg, sędzia, możnowładca*, nie zawsze termin ten odnosi się do Boga, por. Rdz 6:2, Wj 4:16 i 22:7. Będziesz mu „sędzią i władcą, abyś go karał plagami i cierpieniami”, zob. Raszi do 7:1. [przypis z tradycji]

¹⁶⁵*prorokiem twoim* — hebr. *newiecha*. Zdaniem Raszbama w tym kontekście oznacza to raczej „rzecznika”, „przedstawiciela”; zob. Raszbam do 7:1. [przypis z tradycji]

¹⁶⁶*ukrąbrnię serce Faraona* — hebr. *aksze*: *uczynię twardym (nieprzejednanym)*. „Ponieważ [Faraon] postępował niegodziwie i sprzeciwiał się wobec Mnie, a wiadome Mi jest, że inne ludy nie znajdują ukojenia w dokonaniu skruchy z całego serca, lepiej, że uczynię jego serce nieprzejednanym, aby przynosić wobec niego Moje znaki, i abyście wy poznali Moją moc. Taką metodą działa Bóg: sprowadza kary na inne narody, aby lud Izraela usłyszał o tym i odczuwał lęk [...]. Niemniej jednak przy pierwszych pięciu plagach nie jest napisane, że Bóg ukrąbrnił serce Faraona, lecz że to sam Faraon uczynił zatwardziałym swoje serce”, Raszi do 7:3. „Można zapytać: skoro Bóg zatwardził serce Faraona, to jakaż była wina i grzech Faraona? A odpowiedź jest taka: Faraon zgryzeszył tym, że nadmiernie znęcał się nad ludem Izraela i za to została mu zablokowana możliwość dokonania skruchy, zgodnie z regułą, że popelnianie grzechów pociąga za sobą następne grzechy (por. *Pirke Awot* 4:2)”, Tur do 7:3. [przypis z tradycji]

¹⁶⁷*nie usłucha was Faraon* — nie usłucha was „ani przed tym, jak stanie się zawzięty, ani i potem, gdy ujrzy już wiele znaków i cudów. Dlatego wykonam nad nimi sądy, a będzie to zabicie pierworodnych i zatopienie Micrejczyków w morzu Sitowym. Jedynie te dwa zdarzenia były wymierzone [Micrejczykom] jako kara, miara za miarę, ale pozostałe plagi były znakami i cudami po to, by ich nakłonić do skruchy”, Sforno do 7:4. [przypis z tradycji]

¹⁶⁸*zastępy Moje* — „Tak jak aniołowie są armią Boga w Niebie, tak Izrael jest armią Boga na ziemi”, Tur do 7:4. [przypis z tradycji]

¹⁶⁹*znak* — hebr. *mofet*: *cudowny znak*, cud który ma służyć jako dowód mocy Boga; por. Raszi do 7:9. [przypis z tradycji]

¹⁷⁰*węża* — hebr. *tanin*: *wąż, smok, potwór morski lub rzeczny*. „Faraon chępił się swoją mocą, tak aż [prorok Ezechił 29:3] nazywał go *wielkim potworem* [u Cyłkowa *krokodylem*]. Powiedział Bóg do Mojżesza: idź i powiedz mu: tak jak ta laska zmieniał się w węża i połknęła inne laski, ale na koniec znowu stała się drewnem, tak i ty choć teraz polykasz dwanaście plemion Izraela, to na koniec będziesz jak drewno: suchy i martwy”, Chizkuni do 7:9. Por. też przypis do Wj 4:3. [przypis z tradycji]

I przyszli Mojżesz i Aharon do Faraona, i uczynili tak, jako rozkazał Wiekuisty. I rzucił Aharon laskę swoją przed Faraonem i przed sługami jego i obróciła się w węża¹⁷¹.

Ale wezwał też i Faraon¹⁷² mędrców¹⁷³ i czarowników¹⁷⁴ i uczynili i oni, wróżbici Micraimu, czarami swoimi¹⁷⁵ to samo.

I rzucili każdy laskę swą, a zamieniły się w węże; ale połknęła laska Aharona laski ich¹⁷⁶.

Ale skrnąbrniało serce Faraona i nie usłuchał ich, jako powiedział Wiekuisty.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Zatwardziało¹⁷⁷ jest serce Faraona, wzbrania się on uwolnić lud!

Idź do Faraona z rana; oto wychodzi on nad wodę¹⁷⁸: stań tedy na drodze jego, nad brzegiem rzeki, a laskę, która obróciła się była w węża, weźmiesz w rękę swoją.

I powiedz mu: Wiekuisty, Bóg Ibrejczyków posłał mnie do ciebie, mówiąc: uwolnij lud Mój, aby mi odprawili służbę na pustyni; a oto nie usłuchałeś dotąd¹⁷⁹.

Tak tedy rzecze Wiekuisty: przez to poznasz, że Ja Wiekuisty¹⁸⁰: oto uderzę ja laską, która w rękę moim, na wody co w rzece, a obróci się w krew¹⁸¹;

A ryby, co w rzece, pomrą, i zatęchnie rzeka, i brzydzić się będą¹⁸² Micrejczycy pić wodę z rzeki”.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Powiedz Aharonowi: weź laskę swoją, a wyciągnij rękę swoją na wody Micraimu¹⁸³, na strumienie ich, na kanały ich, i na jeziora ich, i na

¹⁷¹obróciła się w węża — Rabeinu Bachja zwraca uwagę, że laska zmieniała się w węża, a nie w żadne inne zwierzę, bo to wąż zgryzłszy mowę i tym przywiódł do grzechu Chawę. Podobnie „niegodziwiec Faraon zgryzł słowem, mówiąc: «Któż jest Wiekuisty, żebym słuchał głosu Jego?» (Wj 5:2)”. Dalej dodaje: „Każdy, kto wypowiada się przeciwko Bogu, zostaje ukarany przez ukąszenie węża, jak napisano (Lb 21:5-6): «A lud mówił przeciwko Bogu i przeciwko Mojżeszowi» a następnie «I posłał Wiekuisty wśród ludu węże płomienne, które ukąsały lud», Rabeinu Bachja do 7:10. [przypis z tradycji]

¹⁷²wezwał też i Faraon — midrasz interpretuje słowo „też” w taki sposób, że początkowo Faraon wezwał małe dzieci, a nawet i swoją żonę, „jako że w Egipcie wszyscy byli biegli w czarach”, Rabeinu Bachja i Chizkuni do 7:11. [przypis z tradycji]

¹⁷³mędrców — „czyli astrologów”, Ibn Ezra do 7:11.1. [przypis z tradycji]

¹⁷⁴czarowników — zdaniem Ibn Ezry czarownicy tylko pozornie umieli zmieniać prawa natury, zob. Ibn Ezra do 7:11.2. [przypis z tradycji]

¹⁷⁵czarami swoimi — hebr. בְּחַמְסֵי (belahatejhem). Ibn Ezra komentuje, że jest różnica pomiędzy czynem Mojżesza, kiedy to laska naprawdę zamieniła się w węża, a pomiędzy dziełem wróżbitów „którzy znali tajemnice praw natury”. Wskazuje, że słowo חֲמָסָא ma rdzeń, z którego wywodzi się także לָבַט (labat) *plonąć*: była to tylko iluzja czyniona ogniem; zob. Ibn Ezra do 7:11.3. [przypis z tradycji]

¹⁷⁶połknęła laska Aharona laski ich — „To był drugi cud, że laska Aharona połknęła laski wróżbitów, i nie było ich już [...]. Po tym jak ponownie stała się laską, pochłonęła inne laski i był to wielki cud”, Ibn Ezra do 7:12. [przypis z tradycji]

¹⁷⁷zatwardziało — hebr. כָּבַד (kawed): dosłownie *ciężkie, twarde*. [przypis edytorski]

¹⁷⁸oto wychodzi on nad wodę — midrasz wyjaśnia, że Faraon wychodził tam za potrzebą: „kazał się uważać za bóstwo i mówił, że nie potrzebuje spełniać potrzeb fizjologicznych, ale wstawał rankiem i wychodził nad Nil, gdzie wypróżniał się [sekretnie]”, Raszi do 7:15. [przypis z tradycji]

¹⁷⁹dotąd — hebr. אֲדָהּ (ad ko) dosł. *aż do tak, aż do tutaj*. Od słowa *ko: tak*, zaczyna się zapowiedź uśmiercenia pierworodnych (Wj 11:4 „Tak rzecze Wiekuisty, około północy...”). Midrasz wyjaśnia, że Bóg mówi tu do Faraona: nie usłuchasz Mnie, aż usłyszysz zdanie, które zacznę od słowa *ko*, zob. Raszi do 7:16. [przypis z tradycji]

¹⁸⁰przez to poznasz, że Ja Wiekuisty — Raszbam komentuje: „Powiedziałeś «nie znam Wiekuistego» (Wj 5:2) to teraz «przez to poznasz, że Ja Wiekuisty»”; zob. Raszbam do 7:17. [przypis z tradycji]

¹⁸¹obróci się w krew — „Jako że w Micraim nie padają deszcze, a Nil podnosi się i nawadnia ziemię, Micrejczyży oddają boską cześć Nilowi, dlatego najpierw Bóg uderzył w ich bóstwo, a dopiero potem w nich samych”, Raszi do 7:17. [przypis z tradycji]

¹⁸²brzydzić się będą — hebr. וְנִלְוּ (wenil-u) od rdzenia לָוָה (laa) *będą umęczeni, zniecierpliwieni, znużeni, wyczerpani*. Czasownik ten nie oznacza obrzydzenia. „Będą umęczeni szukaniem, jak uzdrowić wodę, by stała się zdadna do picia”, Raszi do 7:18. [przypis z tradycji]

¹⁸³Powiedz Aharonowi: [...] — „Ponieważ rzeka [Nil] ochroniła Mojżesza, gdy został wrzucony do niej [w koszyku], dlatego to nie [Mojżesz] uderzył w nią, ani plagą krwi, ani plagą żab, lecz uderzał w nią Aharon”, Raszi do 7:19.1. [przypis z tradycji]

wszystkie zbiorniki wód ich, a obróć się w krew i będzie krew w całej ziemi Micraim¹⁸⁴, nawet w naczyniach drewnianych i kamiennych.

I uczynili tak Mojżesz i Aharon, jak przykazał Wiekuisty. I podniósł laskę i uderzył wodę, co w rzece, w oczach Faraona i w oczach sług jego, — i obróciła się wszystka woda, co w rzece, w krew¹⁸⁵;

A ryby, które były w rzece, posnęły¹⁸⁶, i zatęchła rzeka, i nie mogli Micrejczycy pić wody z rzeki; i była krew ta w całej ziemi Micraim.

I uczynili to samo i wróżbici Micraimu czarami swoimi. I skrnąbrniało serce Faraona¹⁸⁷, i nie usłuchał ich, jako powiedział Wiekuisty.

I odwrócił się Faraon, i poszedł do domu swego; i nie zwrócił uwagi i na to¹⁸⁸.

I poczęli kopać¹⁸⁹ wszyscy Micrejczycy w okolicach rzeki, by dostać wodę do picia; gdyż nie mogli pić wody z rzeki.

I spełniło się siedem dni¹⁹⁰ po porażeniu rzeki przez Wiekuistego.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Idź do Faraona i powiedz mu¹⁹¹: tak rzekł Wiekuisty: uwolnij lud Mój, aby Mi służył.

A jeżeli wzbranasz się uwolnić, oto Ja porażę całe państwo twoje żabami.

I zaroi się rzeka żabami, i wyleżą¹⁹² i wnijdą do domu twojego i do pokoju sypialnego twego, i na łóżko twoje, i do domu sług twoich, i między lud twój, i do pieców twoich i do dzień twoich;

I na ciebie i na naród twój¹⁹³, i na wszystkie sługi twoje poleżą żaby te”.

¹⁸⁴*będzie krew w całej ziemi Micraim* — także „woda, która była w łaźniach i domowych umywalniach, zamieniła się w krew”; zob. Raszi do 7:19. [przypis z tradycji]

¹⁸⁵*obróciła się wszystka woda, co w rzece, w krew* — „Woda zamieniała się w krew tylko na pewien czas i natychmiast wymarły ryby z powodu krwi, po czym Nil powrócił do zwykłego stanu. Micrejczycy nie mogli pić tej wody nie z tego powodu, że była krwią, bo nie znajdujemy, by prosili o cofnięcie plagi, ale z powodu ryb, które pomarły w wodzie i Nil się zaśmierdział. Dowodem na to jest fakt, że również i wróżbici uczynili taką [zamianę w krew] i gdyby Nil nie powrócił do poprzedniego wyglądu, to jakże mogliby to uczynić. Niektórzy wyjaśniają, że gdy plaga trwała przez tydzień, wróżbici zajmowali się tymi wodami, które były pod ziemią, bo Micrejczycy kopali wokół Nilu (por. Wj 7:24) w poszukiwaniu wody, bowiem podziemne wody nie zmieniły się w krew”, Chizkuni do 7:20. [przypis z tradycji]

¹⁸⁶*posnęły* — czyli pomarły. [przypis edytorski]

¹⁸⁷*skrnąbrniało serce Faraona* — „Faraon powiedział do Mojżesza i Aharona: i wy robicie tak przy pomocy czarów, ale przynosicie drzewo do lasu, bo wnosicie czary do Micraimu, który jest pełny czarodziejstwa”, Raszi do 7:22. [przypis z tradycji]

¹⁸⁸*nie zwrócił uwagi i na to* — „Ani na cud laski, która zmieniła się w węża, ani na ten [znak] z krwią”, Raszi do 7:23. [przypis z tradycji]

¹⁸⁹*poczęli kopać* — „Wielu [rabinów] utrzymuje, że woda była jak krew w rękach Micrejczyka, ale stawiała się czysta w rękach Hebrajczyka; jeśli tak, dlaczego ten cud nie został odnotowany w *Torze*?” Według Ibn Ezry plaga krwi, żab i wszy obejmowała i Micrejczyków, i Hebrajczyków, gdyż te trzy plagi wyrządzały małą krzywdę, i tak jak Micrejczycy kopali w poszukiwaniu wody, tak kopali i Hebrajczycy; zob. Ibn Ezra do 7:24. [przypis z tradycji]

¹⁹⁰*spełniło się siedem dni* — Raszi komentuje, że plaga trwała tydzień, a wcześniej przez trzy tygodnie Micrejczycy byli ostrzegani przed nią, zob. Raszi do 7:25. Podobnie było z pozostałymi plagami: każda ciągnęła się przez siedem dni, a przerwa między nimi trwała dwadzieścia jeden dni, co razem daje miesiąc czasu, zob. Rabeinu Bachja do 7:25. [przypis z tradycji]

¹⁹¹*Idź do Faraona i powiedz mu* — Mojżesz ostrzegł Faraona przed dwoma plagami, ale przed trzecią już nie ostrzegł. I taki wzór postępowania powtórzył się przy pozostałych plagach: przed plagą krwi i żab ostrzegł, przed plagą wszy nie; przed plagą dzikich zwierząt i zarazy ostrzegł, przed plagą wrzodów nie; przed plagą gradu i szarańczy ostrzegł, przed plagą ciemności nie ostrzegł, zob. Raszbam do 7:26. [przypis z tradycji]

¹⁹²*wyleżą* — żaby wyjdą z rzeki, zob. Raszi do 7:28. [przypis z tradycji]

¹⁹³*I na ciebie i na naród twój* — hebr. וְעַלְּךָ וְעַלְּלְּךָ (*becha uweamecha*) dosł. *w ciebie i w twój lud*. „Wejdą w ich wnętrzności i będą wydawać rechot”, Raszi do 7:29. [przypis z tradycji]

ROZDZIAŁ VIII

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Powiedz Aharonowi: wyciągnij rękę twoją z laską twą na rzeki, na strumienie i na jeziora, a wywiedź żaby na ziemię Micraim”.

I wyciągnął Aharon rękę swą na wody Micraimu; i wylazły żaby¹⁹⁴ i pokryły ziemię Micraim.

I uczynili tak samo wróżbici czarami swoimi¹⁹⁵, i wywiedli żaby na ziemię Micraim.

I wezwał Faraon Mojżesza i Aharona i rzekł: „Pomódlcie się do Wiekuistego, aby oddalił żaby ode mnie i od ludu mojego, a uwolnię lud, i niechaj ofiarują Wiekuistemu”.

I rzekł Mojżesz do Faraona: „Rozkaż mi¹⁹⁶, na kiedy pomodlić się mam za ciebie¹⁹⁷, i za sługi twoje i za lud twój, aby wytępić żaby od ciebie i z domów twoich, aby tylko w rzece zostały”.

I rzekł: „Na jutro¹⁹⁸”. A [Mojżesz] odpowiedział: „Będzie podług słowa twojego! Abyś poznał, iż nie masz jako Wiekuisty Bóg nasz.

I ustąpią żaby od ciebie i z domów twoich i od ludu twojego; tylko w rzece pozostaną”.

I wyszli Mojżesz i Aharon od Faraona. I wołał Mojżesz do Wiekuistego co do żab, które nasłał na Faraona.

I uczynił Wiekuisty wedle słów Mojżesza, i pozdychały żaby w domach, na podwórzach i na polach.

I zgarniali je na liczne kupy i zacuchnęła ziemia.

A widząc Faraon, że stała się ulga, utwierdził serce swoje¹⁹⁹ i nie usłuchał ich, jako był powiedział Wiekuisty.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Powiedz Aharonowi: wyciągnij laskę twoją, a uderz o proch ziemi²⁰⁰, i zamieni się w komary²⁰¹ po całej ziemi Micraim”.

I uczynili tak: wyciągnął Aharon rękę swoją z laską swoją i uderzył o proch ziemi, i zjawiły się komary na ludziach i na bydło. Wszystek proch ziemi zamienił się w komary po całej ziemi Micraim.

¹⁹⁴wylazły żaby — hebr. מִצְרַיִם (cefardea): żaba. Ponieważ słowo to jest w liczbie pojedynczej, midrasz interpretuje, że „była to jedna żaba, ale gdy ją uderzyli rozpadła się na wielką ilość żab”, Raszi do 8:2. [przypis z tradycji]

¹⁹⁵uczynili tak samo wróżbici czarami swoimi — wróżbici wytworzyli żaby „w małym zbiorniku wody, a Faraon dostrzegł różnicę między ich wyczynem a czynami [Mojżesza i Aharona], dlatego też zawezwał Mojżesza, bo widział, że wróżbici potrafią zwiększyć plagę, ale nie potrafią jej usunąć”, Ibn Ezra do 8:3. [przypis z tradycji]

¹⁹⁶Rozkaż mi — hebr. הִצְאָה (hitpaer) dosł. poszczyc się. „Popisuj się, pokazując, żeś taki zmyślny i prosisz mnie o coś wielkiego, mówiąc, że nie będę mógł tego zrobić”, Raszi do 8:5. „Zrobię ci zaszczyt tym, że wstawię się do Boga, a On usunie plagę w dniu, który ty wyznaczysz”, Ibn Ezra do 8:5. [przypis z tradycji]

¹⁹⁷na kiedy pomodlić się mam za ciebie — „Którego dnia i o jakiej porze chcesz, żeby usunąć żaby, to pomodlę się od razu, aby pomały tuż przed tym czasem, o który prosisz, a jako że nie jest to zwyczajne, by wszystkie żaby padły w jednej chwili, [będziesz wiedział, że to w wyniku modlitwy]”, Raszbam do 8:5. [przypis z tradycji]

¹⁹⁸Na jutro — „Faraon powiedział: «pomódl się dziś, by żaby zostały zniszczone do jutra», Raszi do 8:6. [przypis z tradycji]

¹⁹⁹utwierdził serce swoje — hebr. וְהָרַח (webachbed): uczynił ciężkim, nieustępliwym. «Ponieważ ta plaga była wielka, serce [Faraona] nie stało się mimowolnie nieprzejezdne, ale to on sam wpłynął niegodziwym działaniem, by uczynić je zawziętym», zob. Raszbam do 8:11. [przypis z tradycji]

²⁰⁰proch ziemi — „Proch nie zasługiwał, aby Mojżesz w niego uderzył, ponieważ proch wspomagał go, gdy Mojżesz zabił Micejczyka i zagrzebał go w piasku (por. Wj 2:12)”, Raszi do 8:12. [przypis z tradycji]

²⁰¹komary — hebr. קִנִּים (kinim): często tłumaczone jako uszy, z pewnością chodzi tu plagę owadów, mogły to być komary, meszki, muchy lub pchły. Salomon Spitzer w swoim tłumaczeniu używa terminu *plugastwo*. [przypis z tradycji]

Starali się także i wróżbici czarami swoimi wywieść komary²⁰², ale nie zdołali²⁰³. I były komary na ludziach i na bydłe.

I rzekli wróżbici do Faraona: „Palec to Boży!”²⁰⁴ Ale utwardziło się serce Faraona i nie usłuchał ich, jako powiedział Wiekuisty.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wstań rano, a staw się przed Faraonem. Oto wyjdzie on nad wodę, i powiedz mu: tak rzecze Wiekuisty — uwolnij lud Mój, aby mi służyli.

Bo jeżeli nie uwolnisz ludu Mojego, oto Ja puszczę na ciebie i na sługi twoje, i na lud twój, i na domy twoje rój robactwa²⁰⁵, a napełnią się domy Micrejczyków rojem robactwa, jak i sama ziemia, na której przebywają.

A wyróżnię²⁰⁶ dnia onego ziemię Goszen, na której lud Mój przebywa, aby tam nie było roju robactwa; abyś poznał, żem Ja Wiekuisty wpośród ziemi²⁰⁷.

I uczynię przedział²⁰⁸ między ludem Moim, a ludem twoim. Jutro stanie się znak ten!”

I uczynił tak Wiekuisty; nadciągnął rój robactwa niezliczony na dom Faraona, i na domy sług jego, i na całą ziemię Micraim; zniszczoną została ziemia od roju robactwa.

I wezwał Faraon Mojżesza i Aharona i rzekł: „Idźcie, ofiarujcie Bogu waszemu w tym kraju²⁰⁹”.

I rzekł Mojżesz: „Nie godzi się tak czynić, bo wstrętną dla Micrejczyków ofiarę²¹⁰ złożylibyśmy²¹¹ Wiekuistemu, Bogu naszemu; jeżeli spełnimy ofiarę wstrętną w oczach Micrejczyków, czyż nie ukamienują nas?

²⁰²wywieść komary — „Próbowali je stworzyć i wydobyć z czego innego [niż proch ziemi]”, Raszi do 8:14. [przypis z tradycji]

²⁰³ale nie zdołali — „Jako że zły duch nie ma władzy nad stworzeniem mniejszym niż ziarno jęczmienia”, Raszi do 8:14. [przypis z tradycji]

²⁰⁴Palec to Boży! — „Ta plaga nie została uczyniona czarami, to coś, co pochodzi od Boga”, Raszi do 8:15. Ibn Ezra komentuje, że wróżbici widząc, że w poprzednich przypadkach umieli wywołać podobne zjawisko, jakie zrobił Aharon, a teraz nie byli w stanie, powiedzieli do Faraona: „ta plaga nie ma związku z uwolnieniem ludu Izraela, to jest tylko dopust od Boga, przewidziany w układach gwiazd dla Micraimu, nie zaś cud”, Ibn Ezra do 8:15. „Gdy wróżbici zobaczyli, że nie potrafią wytworzyć wszy, przyznali, że działanie Aharona pochodziło od Boga, dlatego od tej chwili Faraon więcej ich już nie wzywał” komentuje Ramban i dodaje, że zamiana wody w krew czy wyjście żab z rzeki to zjawiska, które zmieniają naturę, ale nie wiążą się ze stworzeniem czegoś nowego, „tylko w pladze wszy nastąpiło tworzenie i nie leży to w naturze prochu ziemi, aby zamieniać się we wszy”, Ramban do 8:15. [przypis z tradycji]

²⁰⁵rój robactwa — hebr. אָרֹו (arow): mieszanina, coś co się miesza w nieustannym ruchu, w tradycji żydowskiej najczęściej rozumiane jako *dzikie zwierzęta*. Salomon Spitzer w swoim tłumaczeniu używa słowa *drapieżce*. „Oto posłałem chmarę wszy i komarów, i innych drobnych [insektów], ale nie przejąłeś się tym, teraz więc posyłam na ciebie stado bardziej uciążliwych najróżniejszych stworzeń: lwy, niedźwiedzie, lamparty, dziki, wilki i wszelkie dzikie zwierzęta”, Bechor Szor do 8:17. „Wszelkie rodzaje dzikich groźnych zwierząt, jak węże i skorpiony, w kłębówiskach. I siały one wśród ludzi spustoszenie”, Raszi do 8:17. W innych tłumaczeniach podawane są (za Septuagintą) *muchy*. [przypis z tradycji]

²⁰⁶wyróżnię — hebr. וַיִּבְחַל (weibflet): oddzielić. [przypis edytorski]

²⁰⁷żem Ja Wiekuisty wpośród ziemi — „Chociaż Moja Szechina [Boska obecność] jest w Niebie, Moje dekrety są sprawowane pośród ludzi”, Raszi do 8:18. [przypis z tradycji]

²⁰⁸przedział — hebr. פֶּדֶת (pedut): oddzielenie. Ibn Ezra zauważa, że słowo to ma konotację ze słowem פִּדְיוֹן (pidjon): odkupienie, wybawienie, zob. Ibn Ezra do 8:19; Sforno komentuje: „Nawet ci spośród mojego ludu, którzy przyjdą do miejsca plagi, nie doznają od niej żadnej szkody, a twoi ludzie zostaną nią dotknięci w tym samym miejscu”, Sforno do 8:19. [przypis z tradycji]

²⁰⁹w tym kraju — „W miejscu waszego przebywania, ale nie idźcie na pustynię”, Raszi do 8:21. Chizkuni komentuje: Faraon zobaczył, że Bóg oddzielił pomiędzy miejscem zasięgu plagi a ziemią Goszen, gdzie był lud Izraela, i z lęku przed karą Bożą dał im zezwolenie na złożenie ofiar na miejscu, w Micraim, zob. Chizkuni do 8:21. [przypis z tradycji]

²¹⁰wstrętną dla Micrejczyków ofiarę — Raszi zauważa, że baran jest jednym z bóstw egipskich, i z tego powodu ofiara z barana, którą składają Żydzi, będzie dla nich czymś odstręczającym; zob. Raszi do 8:22. [przypis z tradycji]

²¹¹złożylibyśmy — חָלַל (zawach): dosł. *zarzynać zwierzę na ofiarę*; Cylikow tłumaczy to eufemistycznie jako *spełnilibyśmy*. Dla jasności redakcja gdzieś tam poprawia to na precyzyjniejsze *złożylibyśmy*, jako bliższe wyrażeniu *składać ofiarę*. [przypis edytorski]

Drogą trzech dni pójdziemy do pustyni, i ofiarować będziemy Wiekuistemu Bogu naszemu, jako rozkaże nam”.

I rzekł Faraon: „Ja uwolnię was, abyście ofiarowali Wiekuistemu, Bogu waszemu, na pustyni, wszakże daleko nie odchodźcie; pomódlcie się za mną²¹²”.

I rzekł Mojżesz: „Oto wychodzę od ciebie i pomodlę się Wiekuistemu, a ustąpi rój robactwa od Faraona, i od sług jego i od ludu jego jutro; lecz niech przestanie Faraon zwodzić, nie uwalniając ludu, aby ofiarował Wiekuistemu”.

I wyszedł Mojżesz od Faraona, i modlił się do Wiekuistego.

I uczynił Wiekuisty według słowa Mojżesza i oddalił rój robactwa²¹³ od Faraona, od sług jego i od ludu jego, nie zostało ni jednego.

Ale utwierdził Faraon serce swoje i tym razem, a nie uwolnił ludu.

ROZDZIAŁ IX

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Pójdiesz do Faraona i powiesz mu: tak rzecze Wiekuisty, Bóg Ibrejczyków: uwolnij lud Mój, aby Mi służył;

Bo jeżeli nie zechcesz uwolnić, a jeszcze zatrzymywać ich będziesz:

To oto ręka Wiekuistego będzie na bydłe twoim²¹⁴, co w polu, na koniach, na osłach, na wielbłądach i na wołach, i na owcach, pomór²¹⁵ ciężki bardzo.

I rozdzieli Wiekuisty między bydłem Izraela, a bydłem Micrejczyków, aby nie padło nic ze wszystkiego, co należy do synów Izraela.

I nazaczył Wiekuisty czas, mówiąc: jutro spełni Wiekuisty rzecz tę w tym kraju”.

I spełnił Wiekuisty rzecz tę nazajutrz i pozdychało wszystko bydło Micraimu, a z bydła u synów Izraela nie zdechło ani jedno.

I posłał Faraon, a oto nie zdechło z bydła u Izraela ani jedno²¹⁶. Ale upartym było serce Faraona²¹⁷ i nie uwolnił ludu.

Tedy rzekł Wiekuisty do Mojżesza i Aharona: „Weźcie sobie po pełnej garści sadzy z pieca, i niech rzuci ją Mojżesz ku niebu²¹⁸, na oczach Faraona.

²¹²*pomódlcie się za mną* — Ibn Ezra uważa, że słowa *pomódlcie się za mną* logicznie powinny znaleźć się na początku wersetu: Faraon chciał, żeby Żydzi najpierw pomodlili się za usunięcie plagi dzikich bestii, a dopiero wtedy on pozwoli, żeby składali ofiary na pustyni; zob. Ibn Ezra do 8:24. [przypis z tradycji]

²¹³*oddalił rój robactwa* — Raszi komentuje, że dzikie zwierzęta odeszły, „ale nie pomarły tak jak żaby, bo gdyby poumieraly, [Micrejczycy] mieli by korzyść z ich skór”, Raszi do 8:27. [przypis z tradycji]

²¹⁴*oto ręka Wiekuistego będzie na bydłe twoim* — „Przed plagą stad dzikich zwierząt, [bydło] mogło być uratowane w wieżach i twierdzach, ale teraz nie zdołasz uratować swoich bydłat od zarazy, bo jest to wyrok z Nieba”, Bechor Szor do 9:3. [przypis z tradycji]

²¹⁵*pomór* — czyli zaraza, epidemia, hebr. דָּוָר (*dewer*). [przypis edytorski]

²¹⁶*I posłał faraon...* — Ibn Ezra zauważa, że Faraon wysłał szpiegów, aby przekonać się, czy Bóg kocha Hebrajczyków. Nie przejął się jednak swoimi wybitymi stadami na tyle, żeby ich uwolnić, być może dlatego, że plaga ta nie trwała długo, zob. Ibn Ezra do 9:7. [przypis z tradycji]

²¹⁷*Ale upartym było serce Faraona* — Chizkuni zauważa, że Faraon nie poprosił Mojżesza o modlitwę, bo i tak nie można było ożywić już padłych zwierząt; zob. Chizkuni do 9:7. [przypis z tradycji]

²¹⁸*niech rzuci ją Mojżesz ku niebu* — „Wiadome jest, że każda spośród dziesięciu plag zawierała w sobie liczne cuda. Tu [obaj bracia mieli nabrać] pełne garście [sadzy], a potem tylko Mojżesz rzucił sadzę do góry. To oznacza, że Mojżesz schwycił w swoją garść pełne [cztery] garście, bo aby mocno czymś rzucić, trzeba to zrobić jedną ręką [...]. Kolejnym cudem było to, że cała ziemia Micraim wypełniła się tak małą ilością sadzy z garści [...], a trzeci cud to sama plaga, że pył zamieniał się we wrzody wykwitające na ludziach i na zwierzętach”, Rabeinu Bachja do 9:8. [przypis z tradycji]

I zamieni się w pył po wszystkiej ziemi Micraim, i stanie się na ludziach i na bydłe wrzodem²¹⁹, wykwitającym pęcherzami, po wszystkiej ziemi Micraim.

I wzięli sadzę z pieca, i stanęli przed Faraonem. I rzucił ją Mojżesz ku niebu i stała się wrzodem, pęcherzami wykwitającym na ludziach i na bydłe²²⁰.

I nie mogli wróżbici ustać²²¹ przed Mojżeszem z powodu wrzodów; bo były wrzody na wróżbitach i na wszystkich Micejczykach.

Ale utwardził Wiekuisty serce Faraona²²², i nie usłuchał ich, jako powiedział Wiekuisty Mojżeszowi.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wstań rano, a staw się przed Faraonem i powiedz mu: tak rzecze Wiekuisty, Bóg Ibrejczyków, uwolnij lud Mój, aby Mi służyli.

Bo tym razem Ja nasyłam wszystkie klęski Moje²²³ w serce twe, i na sługi twoje, i na lud twój, abys poznał, że nie masz równego Mnie na całej ziemi,

Bo już bym wyciągnął rękę Moją²²⁴, a uderzył ciebie i lud twój morem, i byłbyś zgłodzony z ziemi, —

Wszakże dla tego zachowałem cię²²⁵, aby okazać ci siłę Moją²²⁶, i aby rozgłaszano imię Moje po całej ziemi²²⁷.

Jeszcze wynosisz się nad ludem Moim, aby nie uwolnić ich!

Oto spuszczać²²⁸ o tym czasie, jutro, grad silny bardzo, któremu podobnego nie było w Micraim, od dnia założenia go aż dotąd.

A tak poślij, schroń bydło twoje, i wszystko co masz na polu; na wszystkich ludzi i na bydło, które się znajdzie w polu, a nie będzie spędzone do domu, spadnie grad i zginą”.

²¹⁹*urząd* (łac. *ulcus*) — zmiana skórna mająca charakter otwartej rany na powierzchni skóry, czyrak. [przypis edytorski]

²²⁰*na ludziach i na bydłe* — „Spytasz: skąd mieli zwierzęta, czyż nie jest powiedziane (9:6) »pozdychało wszystko bydło Micraimu«? Lecz dekret [o śmierci zwierząt] dotyczył tylko tego bydła, które znajdowało się na polu, kto zaś bał się słów Wiekuistego, wprowadził swoje zwierzęta do budynków”, Raszi do 9:10. [przypis z tradycji]

²²¹*nie mogli wróżbici ustać* — „Z zawstydzienia i skrępowania, gdyż byli pokryci wrzodami i nie mogli się sami uleczyć, dlatego nie wchodzili do pałacu króla i nie pokazywali się Mojżeszowi na ulicach, ale siedzieli pozamykani w domach”, Ramban do 9:11. [przypis z tradycji]

²²²*utwardził Wiekuisty serce Faraona* — i tym razem Faraon nie prosił, by Mojżesz modlił się o uzdrowienie, bo wrzody zaleczyły się samoistnie, zob. Bechor Szor do 9:12. „To szósta plaga i tu powiedzenie jest, że to Wiekuisty uczynił zatwardiałym serce Faraona. Po poprzednich pięciu plagach nie jest tak napisane [...]. Tam nieustępliwość serca pochodziła od samego Faraona, a także i z powodu wróżbitów, co wspierali go i chwalili się przed nim swoją mądrością. Ale teraz nie przyszli do pałacu i nie pokazywali się w ogóle Mojżeszowi, bo byli zawstydzeni wskutek wrzodów. Nie było przy Faraonie nikogo, kto by go umacniał i przemawiał mu do serca i być może zmieniłby on zdanie i wypuściłby synów Izraela, ale Bóg miał już w tym swój powód, że od tej chwili i dalej [uknąbrnił serce Faraona]”, Rabeinu Bachja do 9:12. [przypis z tradycji]

²²³*wszystkie klęski Moje* — „Napisane jest *klęski*, ponieważ grzmoty, grad, deszcz i ogień połączyły się [w tej pladze]. I nie widzimy, żeby Faraon uląkł się poprzednich plag tak bardzo, jak przestraszył się tej, tak iż nawet powiedział: »Wiekuisty jest sprawiedliwy« (9:27)”, zob. Ibn Ezra do 9:14. [przypis z tradycji]

²²⁴*Bo już bym wyciągnął rękę Moją* — „Gdy była zaraza na zwierzęta, miałem zamiar wyciągnąć rękę tak samo na ciebie i na twój lud, byście poumierali od zarazy, i byłbyś już zgłodzony z ziemi”, Raszbam do 9:15. [przypis z tradycji]

²²⁵*dla tego zachowałem cię* — „Aby ci uświadomić, jak głupi byłeś, mówiąc: »nie znam Wiekuistego« (Wj 5:2)”, zob. Raszbam do 9:16. [przypis z tradycji]

²²⁶*aby okazać ci siłę Moją* — „Abyś dokonał skruchy, bo nie pragnę śmierci grzeszników [tylko naprawy]”, zob. Sforno do 9:16. [przypis z tradycji]

²²⁷*aby rozgłaszano imię Moje po całej ziemi* — „Aby wielu [innych ludzi] odstąpiło od grzeszenia”, zob. Sforno do 9:16. [przypis z tradycji]

²²⁸*Oto spuszczać* — hebr. מַמְטִיר (*mamtir*): *spuszczam deszcz (opady)*. „Wiadomo, że nawet i dzisiaj deszcz ani grad nie padają w Micraim [...] i z tego powodu [Micejczycy] bardzo się tego bali, bo jeśli występują tam jakieś opady, to wyłącznie na podobieństwo rosy”, Ibn Ezra do 9:18. [przypis z tradycji]

Kto się uląkł słowa Wiekuistego spomiędzy sług Faraona, spędził służby swoje i stada swe do domów;

Ale kto nie zwracał uwagi na słowo Wiekuistego, zostawił służby swoje i stada swe na polu.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wyciągnij rękę twą ku niebu, a będzie grad na całej ziemi Micraim — na ludzi i na bydło i na wszelakie zioła polne w ziemi Micraim”.

I wyciągnął Mojżesz łaskę swą ku niebu, a Wiekuisty dał gromy i grad, i zstąpił ogień na ziemię; i tak spuścił Wiekuisty grad na ziemię Micraim.

I był grad i ogień kłębiący się wpośród gradu²²⁹, silny bardzo, któremu podobnego nie było na całej ziemi Micraim, odkąd przynależała do narodu.

I potłukł grad ten w całym kraju Micraim wszystko, co było na polu, od człowieka do bydłęcia, i wszystkie zioła polne potłukł grad, i wszystkie drzewa polne połamał.

Tylko w ziemi Goszen, gdzie byli synowie Izraela, nie było gradu²³⁰.

I powstał Faraon i wezwał Mojżesza i Aharona i rzekł do nich: „Zgrzeszyłem tym razem; Wiekuisty jest sprawiedliwy²³¹, a ja i naród mój występni.

Pomódlcie się Wiekuistemu; niech dosyć będzie tych gromów Bożych²³² i gradu, a uwolnię was i nie zostaniecie tu dłużej”.

I rzekł doń Mojżesz: „Gdy tylko wyjdę z miasta²³³, wzniosę ręce moje do Wiekuistego: gromy ustaną, a gradu nie będzie więcej, abyś poznał, że Wiekuistego jest ziemia²³⁴.

Ale ty i słudzy twoi, wiem, że się jeszcze nie obawiacie²³⁵ oblicza Wiekuistego Boga”.

A len i jęczmień potłuczone były, bo jęczmień się kłosił, a len był w rozkwicie.

Pszemica jednak i orkisz nie były potłuczone²³⁶, bo nisko stały²³⁷.

²²⁹grad i ogień kłębiący się wpośród gradu — „Cud wewnątrz cudu! Ogień i grad były wymieszane, [choć] grad to woda! Ale zawarły one pokój między sobą, aby wykonać wolę swego Stwórcy”, zob. Raszi do 9:24. [przypis z tradycji]

²³⁰nie było gradu — „Ponieważ Mojżesz wyciągnął rękę ku [całemu] niebu i spadł grad, powinien był spaść i na ziemię Goszen, bo powietrze nad nią i nad ziemią Micraim jest to samo, dlatego *Tora* zaznacza, że powietrze nad Goszen zostało uchronione [od gradu], przez wzgląd na przebywających tam na synów Izraela”, Ramban do 9:26. [przypis z tradycji]

²³¹Wiekuisty jest sprawiedliwy — Chizkuni komentuje, że Wiekuisty jest sprawiedliwy, bo kiedy człowiek prowadzi wojnę przeciw drugiemu, napada go z zniwasty, bez ostrzeżenia, natomiast Wiekuisty i ostrzegał, i dawał Micrejczykom szansę na uratowanie dobytku; zob. Chizkuni do 9:27. [przypis z tradycji]

²³²niech dosyć będzie tych gromów Bożych — Rabeinu Bachja pisze, że Faraon wspominał grzmoty przed gradem, bo tak zaczęła się ta plaga (por. 9:23): najpierw gromy przeraziły ludzkie serca i dręczyły ich umysły, a potem spadł grad. Lecz i to uczy o nieustępliwości serca Faraona, bo zgodził się wypuścić Izraela tylko ze strachu przed grzmotami, a następnie gdy tylko grzmoty ustały, Faraon grzeszył dalej (por. 9:34), zob. Rabeinu Bachja do 9:28. [przypis z tradycji]

²³³Gdy tylko wyjdę z miasta — „[Mojżesz] nie modlił się wewnątrz miasta, bo było pełne bożków”, Raszi do 9:29. Chizkuni uważa, że Mojżesz zapowiedział, że wyjdzie z miasta teraz, w czasie opadów gradu, żeby nie mówili, iż z powodu gradu boi się wyjść, zob. Chizkuni do 9:29. [przypis z tradycji]

²³⁴Wiekuistego jest ziemia — „a nie twoja, Faraonie”, Ibn Ezra do 9:29. [przypis z tradycji]

²³⁵wiem, że się jeszcze nie obawiacie — „Wiem, że nadal się nie lękacie i gdy tylko nastanie ulga, będziecie dalej trwali w waszym zepsuciu”, Raszi do 9:30. „Wiem, że zanim nas wypuścisz jeszcze przyjdą na ciebie lęk i przerażenie, dużo większe od tego teraz. Lub: wiem, że jeszcze nie dość się boicie, bo pszenica i orkisz nie zostały potłuczone i ciągle macie co jeść”, Chizkuni do 9:30. [przypis z tradycji]

²³⁶Pszemica jednak i orkisz nie były potłuczone — „Zobacz jak wielka była niegodziwość Faraona i jego sług: chociaż jęczmień i len zostały zniszczone, a Mojżesz się pomodlił i Faraon widział, że na jego modlitwę ustało wszelkie zło, gdyż inaczej grad wyniszczyłby i pozostałe uprawy, to jednak Faraon nadal grzeszył i świadomie zatwardzał swoje serce, tak on, jak i jego słudzy”, Sforno do 9:32. [przypis z tradycji]

²³⁷bo nisko stały — „gdyż wyrastały później i nadal były miękkie, zdolne wytrzymać twarde uderzenia”, Raszi do 9:32. [przypis z tradycji]

I tak wyszedł Mojżesz od Faraona z miasta, i wzniosł ręce swoje do Wiekuistego — i ustały gromy i grad, a deszcz nie lał na ziemię.

A widząc Faraon, że ustał deszcz i grad i gromy, grzeszył dalej, i czynił upartym serce swoje, on i sługi jego²³⁸.

I tak utwardziło się serce Faraona, i nie uwolnił synów Izraela: jako powiedział Wiekuisty przez Mojżesza.

ROZDZIAŁ X

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Idź do Faraona: gdyż Ja uczyniłem upartym serce jego i serce sług jego²³⁹, abym ustanowił te znaki Moje wśród niego.

I abyś opowiadał w uszy syna twojego, i wnuka twojego²⁴⁰, com zdziałał²⁴¹ w Micraim, i o znakach Moich, którem okazał na nich, i abyście wiedzieli, że Ja Wiekuisty”.

I weszli Mojżesz i Aharon do Faraona, i rzekli doń: „Tak rzecze Wiekuisty, Bóg Ibrejczyków: dopóki nie zechcesz się ukorzyć przede mną? Uwolnij lud Mój, aby Mi służyli.

Bo jeżeli nie zechcesz uwolnić ludu Mojego, to oto przywiodę jutro szarańczę²⁴² na państwo twoje²⁴³.

I zakryje widnokrąg ziemi, że nie będzie można widzieć ziemi; i pożre ostatek ocalony, który pozostał wam po gradzie, i pożre wszelkie drzewo rosnące u was na polu.

I napełni domy twoje, i domy wszystkich sług twoich, i domy wszystkich Micrejczyków, czego nie wiedzieli ojcowie twoi, ani ojcowie ojców twoich, odkąd byli na ziemi, aż do dnia tego”. I odwrócił się i wyszedł od Faraona²⁴⁴.

²³⁸*on i sługi jego* — „Mowa tu o sługach, gdyż mieli oni przepowiedziane, że zostaną pokarani przez Mojżesza dziesięcioma plagami, grad był siódmą plagą, ale były w niej cztery elementy: grad, ogień, grzmoty i deszcz, sądzili więc, że na tym dziesięć plag się skończyło i dlatego także i oni zatwardzili swoje serca. Kiedy zatem Mojżesz potem ostrzegł ich o pladze szarańczy powiedzieli do Faraona: »Dopóki ten będzie nam zgubą? (por. Wj 10:7) Myśleliśmy, że to koniec, a on ciągle ostrzega o kolejnych plagach, jeśli tak, to nigdy się to nie skończy!« Przelękli się i mówili: »odeślij ten lud!«, Tur do 9:34. [przypis z tradycji]

²³⁹*Ja uczyniłem upartym serce jego i serce sług jego* — „[Bóg] powiedział mu: zrobiłem tak po to, aby okazać pośród nich znaki, które chcą im sprawić, aby poznali Moją potęgę, a nie po to, by za ten upór serc bardziej ich ukarać”, Ramban do 10:1. [przypis z tradycji]

²⁴⁰*abyś opowiadał w uszy syna twojego, i wnuka twojego* — dotyczy to wszystkich potomków ludu Izraela: „Bóg zwraca się tu do Mojżesza, który jest przedstawicielem całego Izraela”, Ibn Ezra do 10:2. [przypis z tradycji]

²⁴¹*com zdziałał* — hebr. *ʾalal* (אלל): *postępować surowo, bezwzględnie* lub *igrać z kimś, dręczyć, zabawiać się kimś*. „Zaigrałem sobie z nich, gdy dokonałem na nich wielkich aktów zemsty”, Rabeinu Bachja do 10:2. [przypis z tradycji]

²⁴²*oto przywiodę jutro szarańczę* — Tur komentuje, że sąd nad Micraim trwał dwanaście miesięcy: grad był w miesiącu adar i nie wcześniej, skoro jęczmień był w kłosach, a pszenica jeszcze niska, lecz nadal nie zakwitła winorośl ani drzewa, a grad poniszczył tylko ich gałęzie. W następnym miesiącu, czyli w nisan, wyrosła pszenica i orkisz, a drzewa wydały kwiaty i to pożarła szarańcza, w miesiącu, w którym Hebrajczycy zostali wyzwoleni, zob. Tur do 10:4. [przypis z tradycji]

²⁴³*na państwo twoje* — hebr. *bigwulecha* (בגוולעה) dosł. *w granice twoje*. [przypis z tradycji]

²⁴⁴*odwrócił się i wyszedł od Faraona* — „Gdy [Mojżesz] ostrzegł go o wielkiej pladze, natychmiast wyszedł od niego; był to przemyślany, zaplanowany ruch [Mojżesza], aby [Faraon i jego ludzie] mogli się naradzić i uwolnić lud Izraela, bo już poprzednio, przy pladze gradu, postrzegali siebie jako zagrożonych śmiercią [z głodu]. I rzeczywiście zrobili radę”, Rabeinu Bachja do 10:6. [przypis z tradycji]

I rzekli słudzy Faraona do niego²⁴⁵: „Dopóki²⁴⁶ ten²⁴⁷ będzie nam zagubą? Uwolnij tych ludzi, i niech służą Wiekuistemu, Bogu swojemu; alboż jeszcze nie widzisz, że ginie Micraim?”

I przywołano²⁴⁸ na powrót Mojżesza i Aharona do Faraona, a ten rzekł do nich: „Idźcie, służcie Wiekuistemu, Bogu waszemu! Którzyż to są, co iść mają?”²⁴⁹

I rzekł Mojżesz: „Z małoletnimi naszymi i ze starcami naszymi pójdziem, z synami naszymi i z córkami naszymi, trzodami i z bydłem naszym pójdziemy; gdyż święto przed Wiekuistym obchodzimy²⁵⁰”.

I rzekł do nich: „Oby tak Wiekuisty był z wami, jako uwolnię was z dziatwą waszą! Patrzenie, bo zło przed obliczem waszym²⁵¹”.

Nie tak: Idźcie sami mężowie²⁵², a służcie Wiekuistemu, jeżeli tego się domagacie”. I wypędzono ich sprzed oblicza Faraona.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wyciągnij rękę twoją na ziemię Micraim o szarańczę, aby napadła na ziemię Micraim i pożarła wszelkie zioła ziemi, wszystko co zostawił grad”.

I wyciągnął Mojżesz łaskę swą na ziemię Micraim, a Wiekuisty sprowadził wiatr wschodni na ziemię tę, przez cały ów dzień, i przez całą noc. Nastął poranek, a wiatr wschodni przyniósł szarańczę.

I napadła szarańcza na całą ziemię Micraim, i zaległa cały obszar Micraimu, w mnóstwie wielkim; przedtem nie bywało szarańczy podobnej, a po niej nie będzie takowej²⁵³.

I pokryła widnokrąg całej ziemi, że zaćmiona była ziemia; i pożarła wszelkie zioła ziemi, i wszystek owoc drzewa, który zostawił grad; a nie zostało żadnej zieleni na drzewach, i na trawie polnej, w całej ziemi Micraim.

²⁴⁵rzekli słudzy Faraona do niego — „Słudzy przemówili dopiero, gdy Mojżesz wyszedł, bo nie chcieli pokazać przed Mojżeszem, że się go boją”, Tur do 10:7. [przypis z tradycji]

²⁴⁶dopóki — jak długo jeszcze, do kiedy. [przypis edytorski]

²⁴⁷ten — Rabeinu Bachja zauważył, że słudzy nie użyli imienia Mojżesza, ale jedynie zaimka *ten*, hebr. הן (*ze*). Jego zdaniem proste znacznie wersetu odnosi to do Mojżesza, ale istnieje też możliwość takiej interpretacji, że zaimek *ten* jest aluzją do przyczyny plag, czyli do Boga, o którym potem, po przekroczeniu morza, synowie Izraela będą śpiewać: ה' 'לה (*ze Eli*): *to jest mój Bóg* (por. Wj 15:2), zob. Rabeinu Bachja do 10:7. [przypis z tradycji]

²⁴⁸przywołano — u Cylkowa: *powołano*; doprecyzowano znaczenie, w oryginale jest וַיִּקְרָא (*wajuszaw*): *przywrócono; sprawiono, że wrócili*. [przypis edytorski]

²⁴⁹Którzyż to są, co iść mają? — „Faraon chciał, aby poszli tylko ich przywódcy, starszyzna i dozorczy, mężyczni wymienieni z imienia, a Mojżesz odpowiedział mu, że pójdą również synowie i córki, gdyż jest to święto i wszyscy mają nakazane świętowanie przed Wiekuistym. Wówczas Faraon wpadł w złość z powodu synów i córek, zapowiedział, że pod żadnym pozorem nie wypuści dzieci, bo one nie składają ofiar, uwolni tylko starców i dorosłych na święto, o którym była mowa, ale dzieci i kobiety mają zostać”, Ramban do 10:8. [przypis z tradycji]

²⁵⁰gdyż święto przed Wiekuistym obchodzimy — chodzi o święto Szawuot, dzień nadania Tory, co miało miejsce w trzecim miesiącu po wyjściu synów Izraela z Micraim, nie chodzi tu o święto Pesach, które przecież wydarzyło się w Micraim, ani nie o święto Sukot, które nie ma związku z górą Boga, zob. Rabeinu Bachja do 10:9. [przypis z tradycji]

²⁵¹bo zło przed obliczem waszym — hebr. רָאָה (*raa*): *zło*. Raszi próbuje ustalić, o jakie zło chodzi w tym wersecie: „Słyszałem [w midraszu], że jest pewna gwiazda o nazwie *raa*: *zło*. Faraon powiedział im: »widzę w moich astrologicznych obliczeniach, że ta gwiazda wschodzi ku wam na pustyni, a jest to zwiastun krwi i zabijania!«”. Następnie Raszi przypomina, że kiedy lud Izraela zgorszyl, czcząc złotego cielca, „Święty Błogosławiony chciał ich zabić, lecz wtedy Mojżesz zwrócił się do Niego w modlitwie: »Czemuż mają mówić Micrejczycy, że »pod złą [gwiazdą] ich wyprowadził« (Wj 32:12)«. Natychmiast pożałował Wiekuisty [wyrządzenia] tego zła i zamienił [zapowiedź] krwi w krew obrzezania, bo rzeczywiście Jehoszua ich obrzezał”, Raszi do 10:10. [przypis z tradycji]

²⁵²Idźcie sami mężowie — „Nie jest zwyczajem, żeby dzieci składały ofiary”, Raszi do 10:11. „Dzieci pozostaną jako gwarancja, że wrócicie”, Chizkuni do 10:11. [przypis z tradycji]

²⁵³po niej nie będzie takowej — Rabeinu Bachja komentuje, że nie będzie więcej takiej samej plagi szarańczy jednego gatunku, i chociaż plaga szarańczy za czasów proroka Joela (por. *Księga Joela* 2:2) była cięższa, ale składało się na nią kilka różnych gatunków, zob. Rabainu Bachja do 10:14. [przypis z tradycji]

I pospieszył Faraon wezwać Mojżesza i Aharona, i rzekł: „Zgrzeszyłem Wiekuistemu Bogu waszemu i wam!

A teraz darujże grzech mój raz jeszcze, a módlcie się do Wiekuistego, Boga waszego, aby odwrócił ode mnie tylko śmierć tę”.

I wyszedł od Faraona i pomodlił się Wiekuistemu.

I zwrócił Wiekuisty wiatr zachodni bardzo silny, i uniósł szarańczę i wtrącił ją do Morza Sitowego²⁵⁴; nie pozostała ani jedna szarańcza²⁵⁵ na całym obszarze²⁵⁶ Micraimu.

I ukrnąbrnił Wiekuisty serce Faraona, i nie uwolnił synów Izraela.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wyciągnij rękę twą ku niebu, a będzie ciemność na ziemi Micraim²⁵⁷, i zgęści się²⁵⁸ ciemność²⁵⁹”.

I wyciągnął Mojżesz rękę swą ku niebu; i nastąpiła ciemność mroczna²⁶⁰ na całej ziemi Micraim, trzy dni.

Nie widział jeden drugiego, i nie powstał nikt z miejsca swojego trzy dni²⁶¹; ale u wszystkich synów Izraela było światło w siedzibach ich²⁶².

I wezwał Faraon Mojżesza²⁶³ i rzekł: „Idźcie służyć Wiekuistemu; tylko trzody wasze i stada wasze niech zostaną²⁶⁴; i dziatwa wasza niech idzie z wami”.

²⁵⁴Morza Sitowego — hebr. יָם סוּף (*jam suf*) dosł. *Morze Sitowia (Trzcina)*, co jest biblijną nazwą Morza Czerwonego. [przypis edytorski]

²⁵⁵nie pozostała ani jedna szarańcza — „Nie zostały nawet te, które sobie zasolili [do zjedzenia]”, Raszi do 10:19. Owady co do zasady nie są koszerne, jedynym wyjątkiem są cztery gatunki szarańczy wymienione w *Torze* jako jadalne, zob. Kpł 11:22. W kulturze żydowskiej tylko Żydzi Jemenicy przechowywali tradycję jedzenia szarańczy. [przypis z tradycji]

²⁵⁶obszarze — hebr. גְּבוּל (*gwul*): *granica*. [przypis edytorski]

²⁵⁷będzie ciemność na ziemi Micraim — „Plaga ciemności zaczęła się o poranku, po tym gdy już minęła noc, bo gdyby zaczęła się w nocy, Micrejczycy myśleliby, że to długa noc, która ciągnie się trzy doby i nie byłoby w tym przekazu, że jest to znak”, Rabeinu Bachja do 10:21. [przypis z tradycji]

²⁵⁸zgęści się — hebr. וַיִּמְשַׁךְ (*wejamesz*) od rdzenia וַשַּׁךְ (*maszasz*): *namacalny, wyczuwalny w dotyku*. [przypis edytorski]

²⁵⁹zgęści się ciemność — „I spowie ich ciemność większa niż zwykła ciemność nocy. Ciemność nocy stanie się jeszcze gęstsza i mroczniejsza”, Raszi do 10:21. [przypis z tradycji]

²⁶⁰ciemność mroczna — w wersety 10:21 i 22 pojawiają się różne określenia ciemności: וַיְהִי חֹשֶׁךְ (*wjibi choszech*) *będzie ciemność*, וַיִּמְשַׁךְ (*wejamesz choszech*) *namacalna ciemność* i וַיִּהְיֶה אֶפֶל (*choszech afela*) *ciemność mroczna*. Jest to aluzja do trzech rodzajów ciemności: אֶפֶל (*alata*) to ciemność, która pojawiła się, gdy Abraham zawarł z Bogiem Przymierze między rozciętymi połówkami (por. Rdz 15:17); אֶפֶל (*afela*) to ciemność, która nastąpiła w Micraim i אֶרֶץ (*arafel*), rodzaj ciemności, w którą wstąpił Mojżesz podczas nadawania Tory na Synaju (por. Wj 20:18), zob. Rabeinu Bachja do 10:21. [przypis z tradycji]

²⁶¹Nie widział jeden drugiego, i nie powstał nikt z miejsca swojego trzy dni — „Mroczna ciemność, gdy jeden człowiek nie widział drugiego, trwała trzy dni. I były jeszcze dodatkowe trzy dni ciemności dwukrotnie gęstszej od tej, gdy nikt nie ruszał się ze swojego miejsca, ten co siedział nie wstawał, a ten co stał nie mógł usiąść. Dlatego [Bóg] sprowadził na nich ciemność? Ponieważ w tym pokoleniu byli wśród ludu Izraela niegodziwcy, którzy nie chcieli wyjść [z Micraimu] i zmarli oni podczas tych trzech dni ciemności, żeby Micrejczycy nie oglądali ich upadku, bo mówiliby: »Oni też dostają kary, tak jak my!«. [Ciemność nastąpiła] także po to, by Hebrajczycy przeszukali [domy] i zobaczyli, gdzie [Micrejczycy przechowują] wartościowe rzeczy. I gdy potem wychodzili [z Micraim i chcieli] wyprosić je od [Micrejczyków] ci mówili: »Nie mamy nic takiego«. Wtedy odpowiadali im: »Ja widziałem to w twoim domu, w takim a takim miejscu«, Raszi do 10:22. [przypis z tradycji]

²⁶²u wszystkich synów Izraela było światło w siedzibach ich — „Nie jest tu napisane w *ziemi Goszen* jak w przypadku innych plag [...] ta plaga różniła się od innych tym, że nawet gdy Hebrajczyk był w domu Micrejczyka w Micraim, było z nim światło”, Chizkuni do 10:23. [przypis z tradycji]

²⁶³wezwał Faraon Mojżesza — „Po trzech dniach, kiedy zobaczyli światło”, Ibn Ezra do 10:24. [przypis z tradycji]

²⁶⁴tylko trzody wasze i stada wasze niech zostaną — „[Faraon] chciał wiedzieć, co Mojżesz zamyśla, czy planuje ucieczkę [ludu Izraela]”, Ibn Ezra do 10:24. Stada miały pozostać jako gwarancja, że Hebrajczycy powrócą, zob. Bechor Szor do 10:24. [przypis z tradycji]

I odpowiedział Mojżesz: „I ty sam powinienes²⁶⁵ dać nam ofiary i całopalenia²⁶⁶, które złożyć mamy Wiekuistemu, Bogu naszemu!

A i dobytek nasz pójdzie z nami, a nie zostanie ani kopyto, ponieważ z niego weźmiemy do służby Wiekuistemu, Bogu naszemu; a wszak nie wiemy, czym służyć mamy Wiekuistemu²⁶⁷, póki nie przyjdziem tam”.

Ale utwardził Wiekuisty serce Faraona, i nie chciał ich uwolnić.

I rzekł doń Faraon: „Precz ode mnie! Strzeż się, nie oglądaj więcej oblicza mojego, bo dnia, którego ujrzysz oblicze moje, umrzesz!”

I rzekł Mojżesz: „Słusznieś powiedział: nie ujrzę więcej oblicza twojego²⁶⁸!”.

ROZDZIAŁ XI

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza²⁶⁹: „Jeszcze jedną klęskę sprowadzę na Faraona i na Micraim; potem uwolni was stąd; gdy zaś uwolni, to zupełnie wypędzi was stąd.

Pomówże²⁷⁰ w uszy ludu aby wyprosili — każdy u bliźniego swego i każda u przyjaciółki²⁷¹ swojej²⁷² — naczyni srebrnych i naczyni złotych²⁷³”.

I użyzył Wiekuisty łaski ludowi w oczach Micrejczyków; a był także mąż ów Mojżesz wielkim bardzo²⁷⁴ w ziemi Micraim w oczach sług Faraona i w oczach ludu²⁷⁵.

I rzekł Mojżesz²⁷⁶: „Tak rzecze Wiekuisty: około północy²⁷⁷ Ja wystąpię wpośród Micraimu.

²⁶⁵powinienes — słowo *powinienes* dodane przez Cyłkowa, w oryginale jest: *ty dasz*. [przypis edytorski]

²⁶⁶ty sam powinienes dać nam ofiary i całopalenia — „Nie dość, że nasze stada pójda z nami, ale nawet z twoich [własnych stad nam] dasz!”, Raszi do 10:25. „[Mojżesz] nie mówił tego dlatego, że rzeczywiście chciał składać ofiary i całopalenia ze [zwierząt Faraona], bo ofiary od niegodziwców są obrzydliwością, ale było to wzmocnienie [jego zapowiedzi], że ręka Wiekuistego tak bardzo zacięża na [Faraonie], aż sam będzie chciał dać im wszelkie zwierzęta ofiarne i wszystko co ma, aby tylko ratować siebie samego”, Tur do 10:25. [przypis z tradycji]

²⁶⁷wszak nie wiemy, czym służyć mamy Wiekuistemu — „Nie wiemy jak ciężkie będą [wymagania] tej służby, bo może [Bóg] zażąda od nas więcej niż to, co posiadamy”, zob. Raszi do 10:26. [przypis z tradycji]

²⁶⁸nie ujrzę więcej oblicza twojego — „[Nie ujrzę] w twoim pałacu, bo nie przyjdę już do ciebie [...] ja nie przyjdę do ciebie, ale ty przyjdiesz do mnie”, Rabeinu Bachja do 10:29. [przypis z tradycji]

²⁶⁹rzekł Wiekuisty do Mojżesza — Chizkuni uważa, że Bóg przemówił do Mojżesza, kiedy ten stał jeszcze przed Faraonem, zob. Chizkuni do 11:1. Zdaniem Ibn Ezry śmierć pierworodnych została zapowiedziana Mojżeszowi jeszcze w Midianie (por. Wj 4:23), zob. Ibn Ezra do 11:1. [przypis z tradycji]

²⁷⁰Pomówże — hebr. דַּבֵּר (daber-na). Słowo *na*, przez Cyłkowa przetłumaczone jako partykuła *-że*, zdaniem Rasziego zawsze wyraża prośbę. „[Bóg zwrócił się do Mojżesza]: proszę cię, napomnij ich w tej sprawie, żeby ten sprawiedliwy człowiek, Abraham, nie powiedział: [Bóg] spełnił słowa »i ujarzmią ich, i ciemnić ich będą« (por. Rdz 15:13) ale [obietnicy] »wyjdą z dobytkiem wielkim« (por. Rdz 15:14) nie dotrzymał”, Raszi do 11:2. [przypis z tradycji]

²⁷¹przyjaciółki — „Czyż Micrejczycy byli przyjaciółmi Hebrajczyków?! Ale to uczy, że po plagach stali się usłużni i życzliwi wobec ludu Izraela, [chętnie] pożyczając im sprzęty”, Chizkuni do 11:2. [przypis z tradycji]

²⁷²każdy u bliźniego swego i każda u przyjaciółki swojej — hebr. רֵעָה (reehu), rodz. żeński רֵעוּתָהּ (reuta), posiada szerokie znaczenie: *jego przyjaciel, bliźni, sąsiad, towarzysz*. Cyłkow oddał tę wieloznaczność raz tłumacząc je jako *bliźni*, a raz jako *przyjaciółka*. [przypis edytorski]

²⁷³naczyni srebrnych i naczyni złotych — Hebrajczycy wzięli je „w zamian za to, że zostawili [Micrejczykom] swoje domy, pola i sprzęty, które nabyli w Micraim, a których nie mogli zabrać ze sobą”, Chizkuni do 11:2. [przypis z tradycji]

²⁷⁴był także mąż ów Mojżesz wielkim bardzo — Ibn Ezra sądzi, że wielu Micrejczyków pożyczało sprzęty Hebrajczykom z powodu szacunku, jaki otaczał Mojżesza, zob. Ibn Ezra do 11:3. [przypis z tradycji]

²⁷⁵w oczach ludu — komentatorzy spierają się, o który lud chodzi: Tur uważa, że odnosi się to do ludu Izraela, a Ibn Ezra, że do ludu Micraimu, zob. Ibn Ezra do 11:3 i Tur do 11:3. [przypis z tradycji]

²⁷⁶rzekł Mojżesz — „To proroctwo zostało przekazane [Mojżeszowi], kiedy jeszcze stał przed Faraonem, bo gdy już wyszedł od niego, miał »więcej nie ujrzeć jego oblicza«, Raszi do 11:4. [przypis z tradycji]

²⁷⁷około północy — hebr. כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה (kachacot halajla): *jak północ, około północy*. „Mojżesz powiedział »około północy«, co oznaczało *blisko północy*, albo tuż przed albo tuż po, ale nie powiedział *o północy*, bo może astrologdy Faraona pomylili by się [w swoich wyliczeniach północy, nastalaby północ, a plaga by nie nadeszła] i powiedzieliby: Mojżesz to łgarz!”, Raszi do 11:4. [przypis z tradycji]

A umrze wszelki pierworodny²⁷⁸ w ziemi Micraim, od pierworodnego Faraona, który zasiada na tronie jego, aż do pierworodnego niewolnicy²⁷⁹, która przy żarnach²⁸⁰ jest, i wszelkie pierworodne z bydła²⁸¹.

A będzie krzyk wielki po całej ziemi Micraim, jakiego nie było i jakiego nie będzie więcej.

Ale na wszystkich synów Izraela nie zaostrzy pies języka swojego²⁸², ani na człowieka, ani na bydło, abyście poznali, jaki rozdział czyni Wiekuisty między Micrejczykami, i między Izraelem.

I przyjdą wszyscy ci słudzy twoi do mnie²⁸³, i pokłonią mi się mówiąc: „Wyjdź ty i cały lud, który idzie za tobą, a potem wyjdę²⁸⁴!” I wyszedł od Faraona z płonącym gniewem²⁸⁵.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Nie usłucha was Faraon, aby pomnożyły się cuda Moje²⁸⁶ na ziemi Micraim”.

A Mojżesz i Ahron spełnili wszystkie te cuda przed Faraonem; ale ukrnąbrnił Wiekuisty serce Faraona i nie uwolnił synów Izraela z ziemi swojej.

ROZDZIAŁ XII

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi i Ahronowi w ziemi Micraim²⁸⁷ i rzekł:

²⁷⁸wszelki pierworodny — „Zarówno pierworodny ojca, [który nie jest pierworodnym dla swojej matki], jak i pierworodny matki, [który nie jest pierworodnym dla swojego ojca]”, Chizkuni do 11:5. [przypis z tradycji]

²⁷⁹aż do pierworodnego niewolnicy — w Wj 12:29 zamiast *pierworodny niewolnicy* napisane jest *pierworodny więźnia*. „Dlaczego więźniowie zostali ukarani [tą plagą]? Aby nie mówili, że to ich bóg zażądał zadośćuczynienia za ich upokorzenie i sprowadził tę karę na Micraim. [...] Dlaczego pokarani zostali synowie służących? Bo także i oni ciemnieli [Hebrajczyków] i cieszyli się z ich udręczenia”, Raszi do 11:5. [przypis z tradycji]

²⁸⁰żarna — urządzenie służące do ręcznego mielenia zboża na mąkę. Składa się z dwóch kamieni, z których jeden, górny, jest ruchomy i porusza się względem dolnego, nieruchomego. W epoce brązu korzystano z żaren siodłowych, w których poruszanie górnego kamienia w przód i w tył powodowało rozcieranie ziaren na drobny pył, opadający na tkaninę rozłożoną pod żarnami. [przypis edytorski]

²⁸¹wszelkie pierworodne z bydła — „[Zwierzęta zostały uśmiercone] ponieważ [Micrejczycy] oddawali im kult, a gdy Święty Błogosławiony wymierza karę jakiemuś ludowi, to karze również ich bóstwa”, Raszi do 11:5. [przypis z tradycji]

²⁸²nie zaostrzy pies języka swojego — „żaden pies ani nie zaszczeka na nich, ani nie ugryzie ich”, Ibn Ezra do 11:7. „Powiedzieli nasi mędrcy, że gdy anioł śmierci przychodzi do miasta, to psy szczekają tej nocy. [Tutaj] wszedł anioł śmierci, by uśmiercić pierworodnych, a żaden pies nie wydał głosu”, Rosz do 11:7.

Rosz: Aszer ben Jechiel (1250–1327), rabin, talmudysta, ważny kodyfikator prawa, znany jako Rosz lub Rabenu Aszer, urodził się w Kolonii (w Niemczech), a zmarł w Toledo. [przypis z tradycji]

²⁸³przyjdą wszyscy ci słudzy twoi do mnie — mówiąc w ten sposób „[Mojżesz] okazał szacunek dla królewskiego [urzędu], bo ostatecznie to [nie słudzy, a] sam Faraon przyszedł do niego nocą”, Raszi do 11:8. [przypis z tradycji]

²⁸⁴a potem wyjdę — „Wraz z całym ludem [Izraela, wyjdę] z twojego kraju”, Raszi do 11:8. „Nie wyjdę od razu, tak jak będą o to prosić, ale [wyjdę] potem, bo zaczekam aż do rana”, Sforno do 11:8. [przypis z tradycji]

²⁸⁵z płonącym gniewem — „Gdyż to wtedy Faraon powiedział mu »nie oglądaj więcej oblicza mego!« (por. Wj 10:28), zob. Raszi do 11:8. [przypis z tradycji]

²⁸⁶aby pomnożyły się cuda Moje — Raszi zauważa, że odnosiło się to do uśmiercenia pierworodnych, rozcięcia Morza Szwartego (czyli Morza Czerwonego) oraz zatopienia Micrejczyków w morzu, zob. Raszi do 11:9. [przypis z tradycji]

²⁸⁷w ziemi Micraim — „Poza miastem [...] dlaczego [Bóg] nie rozmawiał z [Mojżeszem] w mieście? Ponieważ było ono pełne bożków”, Raszi do 12:1. [przypis z tradycji]

„Miesiąc²⁸⁸ ten²⁸⁹, będzie wam²⁹⁰ początkiem miesiący²⁹¹; pierwszym on dla was z miesiocy roku!

Powiedźcie całemu zborowi Izraela, mówiąc: „Dziesiątego tego miesiąca niech wezmą sobie, każdy jagnię²⁹² dla rodziny, jagnię dla domu²⁹³.

A jeżeliby za małym był dom na jagnię²⁹⁴, to niechaj weźmie on i sąsiad jego, najbliższy jego domu — wedle ilości dusz²⁹⁵; każdego w miarę jego [możliwości] spożycia²⁹⁶ policzyć na jagnię.

Jagnię zdrowe, samca, roczniaka²⁹⁷ mieć będziecie; z owiec albo z kóz²⁹⁸ wziąć je możecie²⁹⁹.

I będziecie je chowali do czternastego dnia tego miesiąca, a wtedy zarznie je cała rzesza zboru izraelskiego³⁰⁰, o zmierzchu³⁰¹.

I wezmą z krwi jego³⁰², i pokropią oba odrzwia i nadproże w domach³⁰³, w których spożywać je będą³⁰⁴.

²⁸⁸*miesiąc* — w czasach biblijnych miesiące nie miały jeszcze obecnie używanych nazw, a liczenie roku zaczynało się na wiosnę. Nazwy te weszły w użycie zakończeniu niewoli babilońskiej (po 538 r. p.n.e.), kiedy przyjęto także liczenie początku roku od jesieni. [przypis edytorski]

²⁸⁹*Miesiąc ten* — „[Bóg] wskazał [Mojżeszowi] księżyc w chwili, gdy ten wchodzi w pierwszą fazę po nowiu, i powiedział: gdy księżyc będzie się odnawiał będzie to dla was [znak] początku miesiąca [hebr. שָׁנָא רִשׁוֹן (*rosz chodesz*): początek miesiąca, dosł. *głowa miesiąca*]. Ale werset ma też znaczenie dosłowne, bo o miesiącu nisan powiedział mu: »to będzie pierwszy w porządku liczenia miesiący, ijar będzie zwany drugim, siwan trzecim itd.«”, zob. Raszi do 12:2. [przypis z tradycji]

²⁹⁰*będzie wam* — „Od tej pory miesiące będą *wasze*, byście mogli robić to, co jest wedle waszej woli, ale w czasach zniewolenia wasze dni nie należały do was, lecz służyły pracy dla innych, wedle ich woli”, Sforno do 12:2. [przypis z tradycji]

²⁹¹*Miesiąc ten, będzie wam początkiem miesiący* — „To było pierwsze przykazanie, które Święty Błogosławiony nakazał ludowi Izraela poprzez Mojżesza”, Ramban do 12:2. [przypis z tradycji]

²⁹²*wezmą sobie, każdy jagnię* — „Sens tego przykazania był taki, że konstelacja barana w miesiącu nisan jest w największej mocy, bo jest to [wówczas] znak wschodzący, dlatego [Bóg] nakazał zarznąć barana i spożyć go, aby uwiadomić, że nie dzięki mocy zodiaku wyszliśmy z [Micraim], ale na mocy dekretu Najwyższego. A wedle opinii naszych mędrców także dlatego, że Micrejczycy czcili [barana jako bóstwo]”, Ramban do 12:3. [przypis z tradycji]

²⁹³*jagnię dla rodziny, jagnię dla domu* — hebr. בֵּית אָבוֹת (*beit awot*) dosł. *dom ojców* w znaczeniu szeroko rozumianej rodziny, pochodzącej od jednego przodka, natomiast בית (*bajit*) *dom* to pojedyncze gospodarstwo domowe, co odnosiło się tylko do najbliższej rodziny. „Jeśli rodzina była liczna, czy można pomyśleć, że wystarcząby im jedno jagnię? Dlatego napisane jest *jagnię dla [każdego] domu*”, Raszi do 12:3. Chizkuni dodaje, że mieszkający tego samego domostwa nawet gdy nie należeli do jednej rodziny, jeśli zamieszkiwali jeden dom, musieli wziąć sobie jagnię, a gdy byli liczni brali więcej jagniąt, zob. Chizkuni do 12:3. [przypis z tradycji]

²⁹⁴*jeżeliby za małym był dom na jagnię* — Raszi komentuje, że jeśli grupa będzie zbyt mała, by spożyć całe jagnię, połączą się z innymi, ponieważ nie wolno było zostawić niespożytych resztek z jagnięcia (por. *Pesachim*89a), zob. Raszi do 12:4. [przypis z tradycji]

²⁹⁵*dusz* (daw.) — osób. [przypis edytorski]

²⁹⁶*w miarę jego [możliwości] spożycia* — „Chodzi o osoby zdadne do jedzenia baranka, nie obejmuje to chorych i starszych, którzy nie mogą spożyć [przynajmniej ilości mięsa] wielkości oliwki”, Raszi do 12:4. [przypis z tradycji]

²⁹⁷*roczniaka* — „Przez cały pierwszy rok życia [jagnię] określane jest jako *roczniak*, czyli urodzone w tym roku”, Raszi do 12:5. [przypis z tradycji]

²⁹⁸*z owiec albo z kóz* — hebr. וְשֵׂה (*se*) *jagnię* to ogólne określenie młodego osobnika owcy lub kozy, bez rozróżnienia płci. W języku polskim młode owcy to jagnię, a młode kozy to kozłę. [przypis edytorski]

²⁹⁹*z owiec albo z kóz wziąć je możecie* — „Ale nie z cieląt”, Bechor Szor do 12:5. [przypis z tradycji]

³⁰⁰*zarznie je cała rzesza zboru izraelskiego* — „Czyż wszyscy razem zarzynali [jagnię]? Ale uczymy się z tego, że posłaniec człowieka jest jak on sam”, Raszi do 12:6. [przypis z tradycji]

³⁰¹*o zmierzchu* — hebr. בֵּין הָעֶרְבַּיִם (*bein ha'arbayim*) dosł. *między wieczorami, pomiędzy zmrokami*, chodzi o czas pomiędzy zachodem słońca a zapadnięciem nocy, zob. Raszi do 12:6. [przypis z tradycji]

³⁰²*wezmą z krwi jego* — Raszi zauważa, że chodziło o zebranie krwi jagnięcia do naczynia, nie do ręki, zob. Raszi do 12:7. [przypis z tradycji]

³⁰³*oba odrzwia i nadproże w domach* — „Nie mogli wszyscy [Micrejczycy] widzieć zarzynania [jagniąt], a teraz ujrzą wszyscy krew ich bożka, wydaną na wzgardę. Inne wyjaśnienie: aby krew na drzwiach stanowiła kształt litery ח (*chet*), dla ochrony, by nie wszedł Niszczyciel, a był to znak oznaczający חַיִּים (*chajim*): życie”, Chizkuni do 12:7. [przypis z tradycji]

³⁰⁴*w domach, w których spożywać je będą* — „Ale nie na odrzwiach i nadprożach stodół czy obór, które nie są przeznaczone do mieszkania”, Raszi do 12:7. [przypis z tradycji]

I będą jedli mięso jego tej samej nocy, upieczone na ogniu; z praśnikami³⁰⁵ i gorzkimi ziołami³⁰⁶ jeść je będą.

Nie będziecie pożywali z niego nic niedopieczonego³⁰⁷, ani ugotowanego w wodzie, tylko pieczone na ogniu³⁰⁸, od głowy do nóg i wnętrzości jego³⁰⁹.

A nie zostawicie zeń do rana³¹⁰; a co by zostało zeń do rana, w ogniu spalicie³¹¹.

A tak spożywać je będziecie³¹²: biodra wasze przepasane, obuwie wasze na nogach waszych, a laska wasza w rękę waszym³¹³, i spożycie je w pośpiechu; jest to ofiara pesachowa³¹⁴ Wiekuistemu.

I przejdę po ziemi Micraim³¹⁵ tej samej nocy, i porażę wszelkie pierworodne³¹⁶ w ziemi Micraim³¹⁷ — od człowieka do bydłęcia, i nad wszystkimi bożyszczami Micraimu wykonam sądy³¹⁸: Ja, Wiekuisty³¹⁹.

A będzie wam ona krew znakiem³²⁰ na domach, w których będziecie, i ujrzę krew i ominę was³²¹ i nie będzie wpośród was klęski zgubnej, gdy razić będę na ziemi Micraim.

³⁰⁵praśniki — maca; płaski, niekwaszony chleb z samej mąki i wody. Zwykły chleb przed pieczeniem poddaje się fermentacji na zakwasie, dzięki czemu wyrasta on podczas pieczenia. W polszczyźnie słowa *praśnik* używa się wyłącznie w kontekście religii żydowskiej (np. Pesach nazywany jest świętem praśników). [przypis edytorski]

³⁰⁶gorzkimi ziołami — hebr. מָרֹר (*maror*); „Wszelkie gorzkie zioło zwane jest *maror*, [Bóg] nakazał im jedzenie gorzkich ziół na wspomnienie tego, że [Micrejczykowie] »czynili gorzkim życie ich« (por. Wj 1:14)”, Raszi do 12:8. Spożywanie *maroru* jest jednym z obrzędów podczas wieczerzy pesachowej, Polscy Żydzi zazwyczaj na *maror* używali chrzanu. [przypis edytorski]

³⁰⁷Nie będziecie pożywali z niego nic niedopieczonego — „Jeśliby Micrejczyk wszedł do waszego domu w czasie pieczenia jagnięcia, nie ściągajcie go z ognia, mówiąc, że już dobrze wypieczony, podczas gdy będzie jeszcze surowy, może się zdarzyć, że tak powiecie z powodu lęku, więc zostało tak nakazane dlatego, aby się nie bali [Micrejczyków]”, zob. Chizkuni do 12:9. [przypis z tradycji]

³⁰⁸ani ugotowanego w wodzie, tylko pieczone na ogniu — „Proszę, nie spożywajcie [jagnięcia] gotowanego w wodzie, aby nie wyglądało, że ma on być ukryty, jedźcie go jawnie upieczonego na ogniu”, Chizkuni do 12:9. [przypis z tradycji]

³⁰⁹od głowy do nóg i wnętrzości jego — „Pieczono go w całości, z głową, nogami i wnętrzościami, wnętrzości po oplukaniu były umieszczane wewnątrz [baranka]”, Raszi do 12:9. [przypis z tradycji]

³¹⁰nie zostawicie zeń do rana — „Bo jeśli coś zostawicie, nie będzie wiadomo, kiedy był obowiązkowy czas spożywania tego baranka”, Chizkuni do 12:10. [przypis z tradycji]

³¹¹w ogniu spalicie — Według Chizkuniaego spalanie resztek miało być oznaką pogardy dla barana jako bożka, zob. Chizkuni do 12:10. [przypis z tradycji]

³¹²A tak spożywać je będziecie — „Gorzkie zioła na pamiątkę tego, że Micrejczykowie uczynili ich życie gorzkim, mięso ofiary pesachowej na pamiątkę uratowania, bo w czasie plagi uśmiercania pierworodnych Bóg ominął domy Izraela, maca na pamiątkę wolności, bo nie zdążyło się jeszcze zakwaszyć ciasto, gdy ich wygnano z niewoli”, Chizkuni do 12:11. [przypis z tradycji]

³¹³biodra wasze przepasane, obuwie wasze na nogach waszych, a laska wasza w rękę waszym — „[Mają być] przygotowani do drogi”, Raszi do 12:11. [przypis z tradycji]

³¹⁴to ofiara pesachowa — hebr. פֶּסַח (*pesach*) od *przechodzić, przeskoczyć, pominąć*. „Ofiara ta nazywa się *pesach*, ponieważ Święty Błogosławiony omijał domy Izraela pośród domów Micrejczyków, przeskakując od Micrejczyka do Micrejczyka, a oszczędzając Izraela pomiędzy nimi”, Raszi do 12:11. [przypis z tradycji]

³¹⁵przejdę po ziemi Micraim — „Jak król, który przechodzi z miejsca do miejsca, ale [pierworodni] zostali porażeni wszyscy w jednym [akcie] przejścia, jednocześnie”, Raszi do 12:12. [przypis z tradycji]

³¹⁶wszelkie pierworodne — „Gdy w domu był pierworodny, był on ukarany [tą plagą], tam gdzie nie było pierworodnego, uśmiercony został najstarszy domownik”, Chizkuni do 12:12. [przypis z tradycji]

³¹⁷wszelkie pierworodne w ziemi Micraim — Raszi sądzi, że dotyczyło to także pierworodnych z innych ludów, którzy przebywali w Micraim, a także pierworodnych Micrejczyków, którzy przebywali poza Micraim, zob. Raszi do 12:12. [przypis z tradycji]

³¹⁸nad wszystkimi bożyszczami Micraimu wykonam sądy — „Drewniany bożek zgnił, a metalowy stopił się i wylał na ziemię”, Raszi do 12:12. [przypis z tradycji]

³¹⁹Ja, Wiekuisty — „Ja, [Wiekuisty] osobiście, a nie poprzez posłańca”, Raszi do 12:12. [przypis z tradycji]

³²⁰będzie wam ona krew znakiem — „Dla was to będzie znakiem, a nie na innych [ludzi], stąd wniosek, że [odrzwia i nadproże] były oznaczone krwią od wewnątrz domu [nie od zewnątrz]”, Raszi do 12:13. [przypis z tradycji]

³²¹ujrzę krew i ominę was — „Wszystko jest jawne przed [Bogiem, nie musiał więc oglądać tych znaków], ale Święty Błogosławiony powiedział: ujrzę, że zajmujecie się Moimi przykazaniami i ominę was”, Raszi do 12:13. „To nie krew powstrzymała plagę, ani nie brak krwi sprowadzał plagę. Tora uczy tu, że ten, kto wierzył Świętemu Błogosławionemu wiarą zupełną, powierzył Mu swoje bezpieczeństwo, nie lękał się już więcej Faraona i jego dekrétów, jawnie zarządził bożka Micrejczyków oraz pomazał krwią ofiary pesachowej odrzwia i nadproże: oto

A będzie ten dzień wam pamiątką, i obchodzić go będziecie jako uroczystość Wiekuistemu w pokoleniach waszych³²²; jako ustawę wieczną obchodzić go będziecie.

Przez siedem dni jeść wam praśniki, wszakże dnia już pierwszego, wyprzątniecie zakis³²³ z domów waszych, bo kto by spożył co zakwaszonego³²⁴, od dnia pierwszego aż do dnia siódmego — wytracona będzie dusza ta spośród Izraela³²⁵.

A dnia pierwszego zgromadzenie uroczyste, a dnia siódmego zgromadzenie uroczyste³²⁶ będzie u was: żadna robota³²⁷ wykonana nie będzie w nich; jedynie co służy na pokarm dla każdego, to jedynie przyrządzonym być może u was.

A przestrzegajcie praśników³²⁸; albowiem tego samego dnia wywiodłem zastępy wasze z ziemi Micraim; i przestrzegajcie dnia tego w pokoleniach waszych jako ustawę wieczną.

Pierwszego miesiąca, czternastego dnia miesiąca na wieczór, jeść będziecie praśniki, aż po dzień dwudziesty pierwszy tegoż miesiąca na wieczór³²⁹.

Przez siedem dni zakis niech się nie znajduje w domach waszych³³⁰; bo kto by spożył co zakwaszonego, wytracona będzie dusza ta ze zgromadzenia Izraelskiego — tak przycho-dzień, jako i zrodzony w kraju³³¹.

Żadnego zakwaszonego³³² jeść nie będziecie; we wszystkich siedzibach waszych³³³ jeść będziecie praśniki!”

jest on sprawiedliwym, ufającym Bogu i zasługuje na ochronę przed plagą i Niszczycielem”, Rabeinu Bachja do 12:13. [przypis z tradycji]

³²²*obchodzić go będziecie jako uroczystość Wiekuistemu w pokoleniach waszych* — „Teraz spełniacie to w związku z wymogiem chwili, ale w przyszłych pokoleniach będziecie to obchodzić na pamiątkę tego dnia”, Bechor Szor do 12:14. [przypis z tradycji]

³²³*zakis* — hebr. שמר (seor): *zakwas chlebowy*. [przypis edytorski]

³²⁴*zakwaszone* — chodzi wyłącznie o zakwaszanie i fermentację mąki, a nie kiszonki rozumiane jako przetwory warzywne. W tradycji żydowskiej zakaz ten obejmuje wszelkie produkty fermentacji zbóż, nie tylko chleb, ale także żur, piwo, wódkę i in. [przypis edytorski]

³²⁵*wytracona będzie dusza ta spośród Izraela* — hebr. הנפש נכרתה (nichreta hanefesz) dosł. *dusza zostanie odcięta*; כרת (karet) *odcięcie* to szczególnie dotkliwa kara odłączenia od ludu żydowskiego. Tora wymienia 36 takich przypadków, gdy złamanie prawa pociąga za sobą karet (zob. *Miszna, Keritot* 1:1). Istnieją różne interpretacje rabiniczne, czym jest ta kara, może to być ostracyzm społeczny, przedwczesna śmierć (przed 60 rokiem życia), rodzaj śmierci duchowej czy bezpotomność. Lecz jest to kara wymierzana przez Boga, nie przez ludzi. „Można by wywnioskować, że człowiek zostanie odcięty od Izraela, ale pójdzie sobie do innego ludu, lecz na innym miejscu (Kpł 22:3) napisane jest *sprzed oblicza Mojego*, co oznacza: na każdym miejscu, które jest Moim terenem [czyli wszędzie], człowiek będzie jak odcięty”, zob. Raszi do 12:15. [przypis z tradycji]

³²⁶*dnia pierwszego zgromadzenie uroczyste, a dnia siódmego zgromadzenie uroczyste* — Ibn Ezra komentuje, że pierwszego dnia nastąpiło wyjście z Micraim, a siódmego dnia zatopienie Faraona i jego wojsk w morzu, zob. Ibn Ezra do 12:16. [przypis z tradycji]

³²⁷*robota* — hebr. מלאכה (melacha): *czynność, praca*; termin ten nie odnosi się ogólnie do pracy, ale do pewnych rodzajów czynności, które są zakazane w Szabat i święta. Ponieważ przykazanie dotyczące Szabatu poprzedza w Torze opis działań związanych z budową Przybytku na pustyni (por. Wj 31:12–17), rabini wywnioskowali, że prace zakazane w Szabat i święta to 39 rodzajów czynności związanych z budową i obsługą Przybytku. [przypis edytorski]

³²⁸*przestrzegajcie praśników* — hebr. שמרתם את המצות (usmartem et hamacot) dosł. *pilnujcie mac*; to przykazanie interpretowane jest, że trzeba dolożyć najwyższych starań przy wyrabianiu i wypieku mac, aby ciasto nie uległo najmniejszemu choćby zakwaszeniu. „Rabi Joszia powiedział: nie czytaj המצות (hamacot): *mace* ale czytaj המצות (hamicwot): *przykazania*. Pilnujcie przykazań, czyli tak jak nie dopuszcza się, aby zakwasiła się maca, tak i nie pozwala się, aby przykazanie stało się *skwaśniałe*, tzn. gdy tylko nadarza się okazja do zrobienia micwy, zrób ją od razu!”, Raszi do 12:17. [przypis z tradycji]

³²⁹*aż po dzień dwudziesty pierwszy tegoż miesiąca na wieczór* — „Z tego wywodziśmy, że zakaz jedzenia zakwaszonego chleba rozciąga się także i na noc”, Raszi do 12:18. [przypis z tradycji]

³³⁰*zakis niech się nie znajduje w domach waszych* — Raszi komentuje, że zakaz posiadania zakwaszonej mąki obejmuje pożywienie, które należy do Żyda i znajduje się na jego terenie, nie dotyczy zaś zakwasu należącego do nie-Żyda, za który Żyd nie podjął się odpowiedzialności, zob. Raszi do 12:19. [przypis z tradycji]

³³¹*jak przychodzić, jako i zrodzony w kraju* — „Ponieważ cud [wyjścia z Micraim] został dokonany dla Izraela, było konieczne aby dodać [do tych przykazań] także konwertytów [na judaizm]” zob. Raszi do 12:19. [przypis z tradycji]

³³²*Żadnego zakwaszonego* — Raszi wskazuje, że zakazana jest nawet najmniejsza domieszka produktów z zakwaszonej mąki, zob. Raszi do 12:20. [przypis z tradycji]

³³³*we wszystkich siedzibach waszych* — „Ponieważ jest to przykazanie, które obowiązuje tak w Kraju Izraela jak i poza nim, dlatego jest napisane *we wszystkich siedzibach waszych*, ale odnośnie do ofiary pesachowej napisane

I zwołał Mojżesz wszystkich starszych Izraela, i rzekł do nich: „Sprowadźcie i weźcie sobie jagnięta³³⁴, według rodzin swoich, a zarzniejcie ofiarę pesachową.

Weźmiecie też wiązkę³³⁵ hyzopu³³⁶, i zamoczyć we krwi znajdującej się w naczyniu, a pomazacie nadproże i oba odrzwia krwią znajdującą się w naczyniu; sami zaś nie wyjdziecie, nikt za drzwi domu swego, aż do rana³³⁷.

A gdy przejdzie Wiekuisty, by porazić Micraim, a zobaczy krew na nadprożu i na obu odrzwiach, ominie³³⁸ Wiekuisty te drzwi, i nie dozwoli niszczycielowi³³⁹ wejść do domów waszych, by razić.

I będziecie przestrzegali tego, jako ustawę dla siebie i dla synów swoich, na wieki³⁴⁰.

I będzie, gdy przyjdziecie do ziemi, którą da wam Wiekuisty³⁴¹, jako przyrzekł — przestrzegać wtedy będziecie tego obrzędu.

A gdy wtedy powiedzą wam dzieci wasze: cóż to za obrzęd u was?

To odpowiecie: ofiara to pesachowa Wiekuistemu, który ominął domy synów Izraelskich w Micraim, gdy raził Micrejczyków, a domy nasze uchronił”. I uklonił się lud i ukorzył się.

I poszli i uczynili to synowie Izraela; jako przykazał Wiekuisty Mojżeszowi i Ahronowi, tak uczynili.

I stało się o północy, że poraził Wiekuisty wszystko pierworodne w ziemi Micraim³⁴², od pierworodnego Faraona³⁴³, który miał zasiąść na tronie jego, aż do pierworodnego więźnia³⁴⁴, który zostawał w więzieniu, i wszelkie pierworodne z bydła.

jest w pokoleniach waszych, ponieważ to miało zastosowanie tylko w Ziemi Izraela [jak długo istniała Świątynia Jerozolimska]”, Chizkuni do 12:20. [przypis z tradycji]

³³⁴Sprowadźcie i weźcie sobie jagnięta — hebr. יִשְׁחֹטוּ וְיִקְחוּ (miszchu ukechu) dosł. wyciągnijcie i weźcie (nabądźcie); „ten kto posiada owce, niech wyciągnie ze swojego [stadła], ten kto nie ma, niech nabędzie [jagnię] na targu”, Raszi do 12:21. [przypis z tradycji]

³³⁵Wiązkę — „Już trzy gałązki można nazwać wiązką”, Raszi do 12:22. [przypis z tradycji]

³³⁶hyzop — hebr. רוֹמָשׁ (ezow), roślina o właściwościach oczyszczających, najprawdopodobniej lebidka syryjska (*Origanum syriacum*). W literaturze biblijnej hyzop mylnie utożsamia się z hyzopem lekarski (*Hyssopus officinalis*), co jest wynikiem błędnego tłumaczenia w Septuagincie. [przypis edytorski]

³³⁷nie wyjdziecie, nikt za drzwi domu swego, aż do rana — „To uczy, że kiedy Niszczyciel dostaje pozwolenie, aby siać zagładę, nie rozróżnia już pomiędzy sprawiedliwym a złoceńcą, a była to noc, gdy siły zniszczenia miały władzę”, Raszi do 12:22. [przypis z tradycji]

³³⁸ominie — hebr. פָּסַח (pasach): *przechodzić obok, przeskoczyć, pominąć*. Od tego słowa pochodzi nazwa ofiary pesachowej i nazwa święta Pesach. [przypis edytorski]

³³⁹niszczycielowi — „To oznacza anioła, który niszczy świat w czasie plagi [...] ale w Micraim to nie anioł dokonywał zniszczenia, ale sam Święty Błogosławiony raził [plagą]”, Ramban do 12:23. [przypis z tradycji]

³⁴⁰będziecie przestrzegali tego, jako ustawę dla siebie i dla synów swoich, na wieki — Tur sądzi, że nie odnosi się to do pomazania odrzwia krwią, gdyż to miało miejsce tylko podczas tej nocy w Micraim, tylko do ogółu praw związanych z Pesach, zob. Tur do 12:14. [przypis z tradycji]

³⁴¹gdy przyjdziecie do ziemi, którą da wam Wiekuisty — „Tora łączy ten obrzęd z przybyciem do Ziemi Izraela, nie mieli oni tego obowiązku na pustyni za wyjątkiem jednego Pesachu, który obchodzili w drugim roku wedle oddzielnego zalecenia”, Raszi do 12:25. [przypis z tradycji]

³⁴²poraził Wiekuisty wszystko pierworodne w ziemi Micraim — „[Micrejczycy] zamyślali zabić synów Izraela, którzy nazwani są pierworodnym synem Świętego Błogosławionego (por. Wj 4:22), dlatego [Bóg] zabił ich pierworodnych”, Rabeinu Bachja do 12:29. [przypis z tradycji]

³⁴³Faraona — „Także Faraon był pierworodny, ale on został pozostawiony przy życiu spośród pierworodnych, ponieważ o nim zostało powiedziane: »wszakże dla tego zachowałem cię, aby okazać ci siłę Mojżę« (Wj 9:16) nad Morzem Sitowym”, Raszi do 12:29. [przypis z tradycji]

³⁴⁴pierworodnego więźnia — ci zostali ukarani, „ponieważ cieszyli się z nieszczęść Izraela, a ponadto, aby nie mówili: to nasi bogowie pokarali naszych ciemiężców. I [wyrażenie to] obejmuje również pierworodnych niewolnic (por. Wj 11:5)”, Raszi do 12:29 [4]. [przypis z tradycji]

I wstał Faraon w nocy — on i wszystkie sługi jego³⁴⁵ i wszystek Micraim; i powstał płacz³⁴⁶ wielki w Micraim, bo nie było domu, w którym by nie było umarłego³⁴⁷.

I wezwał Mojżesza i Ahrona w nocy, i rzekł: „Zabierzcie się, wyjdźcie spośród ludu mojego, tak wy, jak i synowie Izraela³⁴⁸, a idźcie, służcie Wiekuistemu, jakżeście mówili.

I trzody wasze i stada wasze zabierzcie, jakżeście żądali i idźcie; a błogosławcie też i mnie!³⁴⁹”

I nalegali Micrejczycy na lud, by ich czym prędzej wyprowadzić z kraju, bo rzekli: „Wszyscy pomrzemy³⁵⁰”.

I poniosł lud ciasto swoje, zanim zakisło³⁵¹, donice swoje³⁵² obwinięte w wierzchnie szaty swe, na barkach swoich³⁵³.

A synowie Izraela uczynili według słowa Mojżesza, i uprosili u Micrejczyków³⁵⁴ naczynia srebrne i naczynia złote i szaty.

A Wiekuisty dał łaskę ludowi w oczach Micrejczyków i użyczyli im³⁵⁵, i tak opróżnili Micrejczyków.

I wyruszyli synowie Izraela z Ramses do Sukot³⁵⁶: około sześciokroć sto tysięcy³⁵⁷ mężów³⁵⁸ pieszych, oprócz dzieci³⁵⁹.

I także różnoplemiennego ludu mnóstwo³⁶⁰ wyszło z nimi i trzody, i stada, dobytek wielki bardzo.

³⁴⁵wstał Faraon w nocy — on i wszystkie sługi jego — Raszi komentuje, że Faraon wstał z łóżka w nocy, co nie jest zwyczajem królów, i chodził po domach swoich sług, i budził ich, zob. Raszi do 12:30. [przypis z tradycji]

³⁴⁶płacz — hebr. הָעָקָה (*ceaka*): dosł. krzyk. [przypis edytorski]

³⁴⁷bo nie było domu, w którym by nie było umarłego — „Jeśli był tam pierworodny, to zmarł, a gdy nie było tam pierworodnego, to umierała najważniejsza osoba w domu, gdyż była określana jako »pierworodny« [...] inne wyjaśnienie: Micrejki zdradzały swoich mężów i rodziły dzieci młodym kawalerom, dlatego [mężczyźni] mieli wielu pierworodnych. A bywało czasem i pięciu [pierworodnych urodzonych] z jednej matki, bo każdy z nich był pierworodnym swojego ojca”, Raszi do 12:30. [przypis z tradycji]

³⁴⁸synowie Izraela — tu w znaczeniu dosłownym: dzieci, zob. Raszi do 12:31. [przypis z tradycji]

³⁴⁹błogosławcie też i mnie! — „Pomódlcie się za mnie, żebym nie umarł, bo jestem pierworodny”, Raszi do 12:32. [przypis z tradycji]

³⁵⁰Wszyscy pomrzemy — מָתִים כָּלָנוּ (*kulanu metim*) może być także rozumiane jako *wszyscy umieramy*; „Gdy Hebrajczyk mówił Micrejczykowi: zaczekaj, to oddam ci sprzęty, któreś mi pożyczył, ten mówił mu: zatrzymaj sobie wszystko, tylko idź już, żebyśmy nie pomarli!”, Chizkuni do 12:33. [przypis z tradycji]

³⁵¹zanim zakisło — zanim ciasto zdążyło sfermentować i wyrosnąć, bo „Micrejczycy nie pozwolili im zaczekać na tyle długo, by się zakwasiło”, Raszi do 12:34. [przypis z tradycji]

³⁵²donice swoje — hebr. מִשְׁאוֹתָם (*misz-arotam*): *ich dzieje* lub *misy do wyrabiania ciasta*; ponieważ słowo to zawiera rdzeń מָשַׁא (*szar*) *reszta, pozostałość* może to być także rozumiane w odniesieniu do resztek macy i gorzkich ziół, które zostały po wieczery, zob. Raszi do 12:34. [przypis z tradycji]

³⁵³na barkach swoich — „Chociaż szło z nimi wiele zwierząt [jucznych, nieśli mace na ramionach], jako wyraz miłości do [Bożego] przykazania”, Raszi do 12:34. [przypis z tradycji]

³⁵⁴uprosili u Micrejczyków — „Każdy pożyczał wedle swojego statusu, bo gdy doszło do budowy Miskanu [Przybytku na pustyni], tylko książęta dostarczyli drogich kamieni, wonności i oliwy”, Ibn Ezra do 12:35. [przypis z tradycji]

³⁵⁵dał łaskę ludowi w oczach Micrejczyków i użyczyli im — Raszi komentuje, że Micrejczycy oddawali kosztowne rzeczy, nawet gdy Hebrajczycy nie prosili o nie, zob. Raszi do 12:36. [przypis z tradycji]

³⁵⁶z Ramses do Sukot — midrasz uczy: „Była to odległość 120 mil, a dotarli tam w jednym momencie, jak jest napisane »jakem niósł was na skrzydłach orlich« (por. Wj 19:4)”, Raszi do 12:37. [przypis z tradycji]

³⁵⁷sześciokroć sto tysięcy (daw.) — sześćset tysięcy. [przypis edytorski]

³⁵⁸mężów — Raszi komentuje, że chodzi to mężczyzn powyżej dwudziestego roku życia, zob. Raszi do 12:37. [przypis z tradycji]

³⁵⁹dzieci — Ibn Ezra dodaje, że odnosi się do osób poniżej dwudziestego roku życia, zob. Ibn Ezra do 12:37. [przypis z tradycji]

³⁶⁰różnoplemiennego ludu mnóstwo — hebr. עַרְבֵי רַב (erew raw) dosł. *mieszanina wielka*. Mieszana społeczność z różnych ludów, które zrobiły konwersję na judaizm, zob. Raszi do 12:38. Gromada spośród ludzi Micraimu, którzy do nich dołączyli, zob. Ibn Ezra do 12:38. [przypis z tradycji]

I wypieklili ciasto, które wynieśli z Micraim, na placki praśne³⁶¹; ponieważ nie zakisło, bo wypędzeni zostali z Micraim, a nie mogli się zatrzymywać³⁶²; a także zapasów nie przygotowali sobie³⁶³.

A czasu pobytu synów Izraela, który spędzili w Micraim, było czterysta trzydzieści lat³⁶⁴.

I było po upływie czterystu trzydziestu lat³⁶⁵, że tegoż samego dnia³⁶⁶, wyszły wszystkie zastępy Wiekuistego z ziemi Micraim.

Noc to była czuwania³⁶⁷ dla Wiekuistego, aby ich wyprowadzić z ziemi Micraim, noc to czuwania przed Wiekuistym dla wszystkich synów Izraela w pokoleniach ich³⁶⁸.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza i Ahrona: „Oto ustawa ofiary pesachowej³⁶⁹: żaden cudzoziemiec³⁷⁰ nie ma jeść z niej.

A każdy niewolnik, nabyty za pieniądze — gdy go obrzezasz, wtedy jeść z niej może.

Przysiedlonec³⁷¹ albo najemnik, nie będzie jadł z niej.

W jednym domu ma być spożyta³⁷², nie wyniesiesz z domu z tego mięsa na dwór; a kości nie złamiecie w niej³⁷³.

Cały zbór Izraelski spełni ją.

³⁶¹na placki praśne — „Upieklili [ciasto] jako mace z powodu przykazania, które otrzymali: »zakis niech się nie znajduje w domach waszych« (12:19)”, Ramban do 12:39. „[Upieklili mace] w Sukot, gdzie był ich pierwszy postój”, Chizkuni do 12:39. [przypis z tradycji]

³⁶²zatrzymywać — hebr. לִבְיַחֲמֵהֶם (lebitmahmeah): zwlekać, ociągać się, opóźniać. [przypis z tradycji]

³⁶³zapasów nie przygotowali sobie — nie przygotowali zapasów „na drogę, co jest powiedziane dla chwały ludu Izraela, że nie powiedzieli: jakże wyruszymy na pustynię bez zapasów? Ale zaufali i poszli”, zob. Raszi do 12:39. [przypis z tradycji]

³⁶⁴czterysta trzydzieści lat — „Czterysta lat [liczone jest] od dnia narodzin Icchaka, a dodatkowe trzydzieści lat liczy się od dnia gdy wyszedł Abraham z ziemi swego narodzenia, z Ur Kasdim, i poszedł z ojcem do Charanu, jak jest napisane »doszli aż do Charanu i osiedli tam« (Rdz 11:31), Abraham mieszkał z ojcem w Charanie pięć lat i mając 75 lat udał się do ziemi Kanaan, a nie wrócił już do Charanu, i oto gdy narodził się Icchak upłynęło 30 lat od kiedy Abraham opuścił swoją ziemię, [a wyliczenia zaczyna się od Abrahama, bo to on] był najistotniejszy i jemu została dana ziemia Kanaan”, Ibn Ezra do 12:40. [przypis z tradycji]

³⁶⁵po upływie czterystu trzydziestu lat — „Niemniej jednak w Micraim przebywali 210 ostatnich lat spośród tych 430” zob. Raszbam do 12:41. [przypis z tradycji]

³⁶⁶tegoż samego dnia — „Gdy tylko nastąpił koniec [zapowiedzianej niewoli], Wiekuisty nie wstrzymywał ich ani na mgnienie oka, bo [dokładnie] 15 nisan przybyli aniołowie oznajmić Abrahamowi [narodziny Icchaka], 15 nisan narodził się Icchak i 15 nisan zawarte zostało Przymierze między rozciętymi połówkami”, Raszi do 12:41. Raszi ma tu na myśli przymierze Abrahama, podczas którego Bóg nakazał mu rozciąć zwierzęta ofiarne na połowę, a Szechina (obecność Boża) przeszła „pomiędzy połówkami”, zob. Rdz 15:9-17. [przypis z tradycji]

³⁶⁷Noc to była czuwania — hebr. שְׁמִירָה (lejl szimurim): noc czuwania; „Święty Błogosławiony czuwał i wyczekiwał tej [nocy], żeby wypełnić swoją obietnicę wyprowadzenia ich z ziemi Micraim”, Raszi do 12:42. [przypis z tradycji]

³⁶⁸noc to czuwania przed Wiekuistym dla wszystkich synów Izraela w pokoleniach ich — Raszi komentuje, że noc z 14 na 15 nisan jest to noc „nieustannie chroniona od niszczycielskich mocy, wedle słów »nie dozwoli Niszczycielowi wejść do domów waszych« (12:23)”, Raszi do 12:42. [przypis z tradycji]

³⁶⁹Oto ustawa ofiary pesachowej — „Ten fragment został im powiedziany 14 nisan”, Raszi do 12:43. [przypis z tradycji]

³⁷⁰cudzoziemiec — hebr. נֶכָר (nechar): dosł. obcy. [przypis edytorski]

³⁷¹przysiedlonec — hebr. תּוֹשָׁב (toszaw): osoba osiadła, [obcy] mieszkaniec, człowiek z obcego ludu, osiadły w ziemi Izraela, który nie przyjął judaizmu, tylko zobowiązał się do przestrzegania siedmiu przykazań dla potomków Noacha, zob. Raszi do 12:45. Słowo przysiedlonec obecnie wyszło z użycia, ale w dawniejszej polszczyźnie rozróżniano osiedleńców, kolonistów, którzy tworzyli nowe osady, oraz przysiedleńców, którzy dołączali do już istniejących społeczności. [przypis edytorski]

³⁷²jednym domu ma być spożyta — Raszi komentuje, że odnosi się to do spożywania ofiary pesachowej w jednej חבורה (chawura), czyli grupie osób, które wcześniej umówiły się razem na spożywanie baranka - nie mogą się oni rozdzielić podczas jedzenia na mniejsze grupy, zob. Raszi do 12:46. [przypis z tradycji]

³⁷³kości nie złamiecie w niej — Chizkuni zauważył, że jest to nie tylko zakaz jedzenia szpiku kostnego, ale także niepotrzebne przedłużanie posiłku, bo „każdy powinien sobie nałożyć porcję i nie marnować czasu rozbijaniem kości i wysysaniem szpiku”, zob. Chizkuni do 12:46. [przypis z tradycji]

A jeśli zamieszka u ciebie cudzoziemiec, i zechce spełnić pesachową ofiarę Wiekuistemu; obrzeż u niego wszystkich płci męskiej, a wtedy przystąpi do spełnienia jej, i będzie jako urodzony w kraju; żaden zaś nieobrzezaniec pożywać z niej nie będzie.

Zakon³⁷⁴ jeden będzie dla krajowca i dla cudzoziemca³⁷⁵ przemieszkującego w pośród was”.

I uczynili to wszyscy synowie Izraela: jako rozkazał Wiekuisty Mojżeszowi i Ahronowi, tak uczynili.

I stało się, że tegoż samego dnia³⁷⁶ wywiódł Wiekuisty synów Izraela z ziemi Micraim, wedle zastępów ich.

ROZDZIAŁ XIII

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi i rzekł:

„Poświęć mi wszystko pierworodne³⁷⁷, rozwierające wszelkie łono³⁷⁸ u synów Izraela, tak z ludzi, jako i z bydła: Moim ono³⁷⁹!”

I rzekł Mojżesz do ludu: „Pamiętajcie na dzień ten³⁸⁰, któregoście wyszli z Micraim, z domu niewoli; bo przemożną ręką wywiódł was Wiekuisty stąd — i nie ma być [w tym czasie] spożywane zakwaszone!

Dziś wychodzicie, w miesiącu kłosów³⁸¹.

I będzie: gdy zaprowadzi cię Wiekuisty do ziemi Kanaanejczyka³⁸², i Chitejczyka, i Emo-rejczyka, i Chiwity i Jebusyty, o której zaprzysiągł ojcom twoim³⁸³, że ci ją da, do ziemi

³⁷⁴Zakon — hebr. תּוֹרָה (*Tora*): *Tora, nauka, prawo*. Jest to pierwsze miejsce w Pięcioksięgu, w którym pojawia się słowo *Tora*, a jego tłumaczenie nastrocza pewnych problemów. Po pierwsze, *Torą* nazywa się cały Pięcioksiąg Mojżeszowy, który w żydowskiej perspektywie jest opowieścią o dziejach narodu Izraela, a równocześnie ustawą, zbiorem praw i zasad pochodzących od Boga i regulujących każdy aspekt życia. Warstwy opowieści i prawa nie dają się od siebie oddzielić - prawem są wprost wyrażone zakazy i nakazy, ale również wzorce zachowań i inne subtelne sygnały obecne w tekście. Cyfrowo tłumaczy słowo *Tora* czasami jako *nauka*, a czasami jako *zakon*, w jego dawnym znaczeniu jako prawo żydowskie. Od *zakonu* pochodzi słowo *starozakonny* na określenie wyznawców judaizmu. [przypis edytorski]

³⁷⁵cudzoziemca — hebr. גֵר (*ger*), tutaj w znaczeniu konwertyty na judaizm. Ibn Ezra zauważa, że do osiedleńców, hebr. גֵר תּוֹשָׁב (*ger toshaw*), odnosi się werset 12:45, zob. Ibn Ezra do 12:49. Raszi uważa, że jest to powiedziane, „aby zrównać konwertytę na judaizm z urodzonym [jako Żyd], także w odniesieniu do pozostałych przykazań w Torze”, zob. Raszi do 12:49. [przypis z tradycji]

³⁷⁶tegoż samego dnia — W kalendarzu żydowskim nowy dzień (w znaczeniu *doła*) liczy się od zachodu słońca do zachodu słońca. „Ponieważ powyżej mowa była o nocy czuwania, *Tora* wraca tu do wyjaśnienia, że nie wyszli z Micraim nocą, lecz że [wtedy] Faraon dał im pozwolenie na wyjście i stali się wolnymi ludźmi, ale to [po świcie czyli] za dnia wyszli ze wszystkich granic Micraimu, wszystkie ich zastępy, wraz z zastępami kobiet oraz mieszaniną różnych ludów”, Ramban do 12:51. [przypis z tradycji]

³⁷⁷wszystko pierworodne — początkowo rytuały religijne były sprawowane przez pierworodnych mężczyzn, później te obowiązki zostaną przeniesione na kohenów (kapłanów) i lewitów, zob. Chizkuni do 13:2 i Raszbam do 13:2. [przypis z tradycji]

³⁷⁸rozwierające wszelkie łono — „To, co rodząc się jako pierwsze, otworzyło łono swojej matki”, Raszi do 13:2. [przypis z tradycji]

³⁷⁹Moim ono — „Nabyłem ich dla siebie poprzez to, że uderzyłem w pierworodnych Micraimu”, Raszi do 13:2. [przypis z tradycji]

³⁸⁰Pamiętajcie na dzień ten — „To uczy, że mamy każdego dnia wspominać wyjście z Micraim”, Raszi do 13:3. [przypis z tradycji]

³⁸¹miesiącu kłosów — hebr. אֲוִיב (*awiw*): dosł. *młody kłos jęczmienia*, ale także *wiosna*, czas kiedy jęczmień dojrzewa. W Pięcioksięgu słowo *awiw* używane jest jako nazwa pierwszego miesiąca roku. Od czasów *Ks. Estery* (ok. r. 538 p.w.e.) pierwszy miesiąc nazywany jest *nisan*, a słowo *awiw* oznacza cały sezon wiosenny (miesiące nisan, ijar i siwan). Sforno i Rabeinu Bachja podkreślają, że kalendarz należy obliczać w taki sposób, aby zawsze obchodzić święto Pesach na wiosnę, po równonocy, w czasie żniw jęczmienia [na Bliskim Wschodzie], zob. Sforno do 13:4 i Rabeinu Bachja do 13:4. [przypis z tradycji]

³⁸²do ziemi Kanaanejczyka — „Chociaż wymieniono tu tylko pięć ludów, ale odnosi się to do wszystkich siedmiu, bo wszyscy oni określani są jako Kanaanejczycy”, Raszi do 13:5. [przypis z tradycji]

³⁸³zaprzysiągł ojcom twoim — Raszi przypomina, że chodzi o obietnicę dla Abrahama por. Rdz 15:18, dla Icchaka por. Rdz 26:3, dla Jakuba por. Rdz 28:13, zob. Raszi do 13:5. [przypis z tradycji]

opływającej mlekiem i miodem³⁸⁴ — odprawiać wtedy będziesz ten obrządek³⁸⁵, w miesiacu tym.

Przez siedem dni będziesz jadł praśniki, a dnia siódmego³⁸⁶ — uroczystość Wiekuistemu.

Praśniki mają być pożywane przez siedem dni, i nie ukaże się u ciebie nic kiszzonego, ani ukaże się u ciebie zakis w całym obrębie twoim³⁸⁷.

I opowiesz synowi twojemu³⁸⁸ dnia onego, mówiąc: to dla tego³⁸⁹, co uczynił mi Wiekuisty, gdy wychodził z Micraim.

I niechaj ci to będzie znakiem³⁹⁰ na rękę twoim, i pamiątką między oczyma twoimi³⁹¹ — aby nauka Wiekuistego była w ustach twoich; gdyż ręką przemożną wywiódł cię Wiekuisty z Micraim.

A będziesz przestrzegał ustawy tej w oznaczonym jej czasie, od roku do roku³⁹².

Gdy zaś zaprowadzi cię Wiekuisty do ziemi Kanaanejczyka, jako zaprzysiął tobie i ojcom twoim, i odda ją tobie;

Tedy odłączysz wszystko, co rozwiera łono, dla Wiekuistego: wszystek pierworodny³⁹³ płód bydła, który będzie u ciebie, samce, dla Wiekuistego.

³⁸⁴ziemi opływającej mlekiem i miodem — „Mleko pochodzące od kóz, a miód to syrop wypływający z daktyli i fig”, Raszi do 13:5. [przypis z tradycji]

³⁸⁵odprawiać wtedy będziesz ten obrządek — Święto Pesach rozpoczyna się od Sederu (hebr. סדר, dosł. *porządek, kolejność*), rytualnego posiłku, podczas którego w odpowiedniej kolejności odczytuje się *Hagadę* (zbiór cytatów z *Tory* dotyczących wyjścia z Egiptu, komentarzy rabinicznych i modlitw na tę noc), odmawia błogosławieństwa, pije wino, spożywa określone produkty i śpiewa tradycyjne pieśni na pamiątkę wyjścia z niewoli egipskiej. [przypis edytorski]

³⁸⁶dnia siódmego — święto jest także pierwszego dnia por. Wj 12:16, zob. Ramban do 13:6. [przypis z tradycji]

³⁸⁷w całym obrębie twoim — hebr. בכל גבול (bechol gwulecha): w całych twoich granicach. Na całym terenie należącym do Żyda także obcy przybysz musi stosować się do tego zakazu, zob. Ibn Ezra do 13:7. [przypis z tradycji]

³⁸⁸opowiesz synowi twojemu — W *Hagadzie na Pesach* znajduje się fragment mówiący o tym, jak należy rozmawiać o wyjściu z Egiptu z dziećmi. Pytania dzieci oraz odpowiedzi wynikają wprost z tekstu *Tory*: „O czterech rodzajach dzieci mówi Tora: jedno mądre, jedno złośliwe, jedno naiwne, a jedno, które nie umie jeszcze zapytać. מִדָּבָר *Midabbar*, jakże ono mówi? »Cóż to za świadectwa i prawa i sądy, które przykazał Wiekuisty, Bóg nasz?« (Pwt 6:20). Tedy ty objaśnisz mu obrządki Pesachu do zdania: »Nie należy kończyć ofiary Pesachu wetami«. וְשֵׁן *Złotliwy*, jakże on mówi: »Na co służba ta wam?« (Wj 12:26). Wam, mówi, a nie także jemu, ponieważ wyłączył siebie samego z ogółu, przeto zapiera się zasad wiary. Tedy ty przytęp mu zęby, odpowiadając mu: »Dlatego Wiekuisty uczynił to dla mnie, gdy wyszedłem z Egiptu« (Wj 13:8). Mnie, nie zaś jemu; gdyby on był tam, nie byłby wybawiony (t.j. złośliwi nie są godni wolności). וְנָיִם *Naiwny* jakże mówi: »Cóż to jest?« Tedy odpowiedz mu: »Potężną ręką wywiódł nas Wiekuisty z Egiptu, z domu niewoli« (Wj 13:14). וְאֵינִי יוֹדֵעַ *A nieumięjącemu jeszcze pytać się ty sam roztwórz [rozmowę]*, gdyż opiewa: »I opowiedz synowi swemu w dniu owym słowami: Dlatego to Wiekuisty uczynił dla mnie, gdy wyszedłem z Egiptu« (Wj 13:8)», *Hagada na Pesach*, tłum. Salomon Spitzer. [przypis edytorski]

³⁸⁹to dla tego — hebr. באשר (baawur ze): z powodu tego, ze względu na to, po to. »Po to, abym wypełniał Jego przykazania [związane z Pesach] takie jak: [spożywanie] ofiary pesachowej, macy oraz gorzkich ziół i śpiewanie *Halelu*, hymnu pochwalnego», Raszi do 13:8. [przypis z tradycji]

³⁹⁰niechaj ci to będzie znakiem — „Wyjście z Micraim będzie dla ciebie znakiem”, Raszi do 13:9. [przypis z tradycji]

³⁹¹niechaj ci to będzie znakiem na rękę twoim, i pamiątką między oczyma twoimi — w tradycji żydowskiej nakaz ten odczytuje się zarówno symbolicznie (należy zawsze działać i myśleć zgodnie z nakazami *Tory*), ale także dosłownie: fragmenty *Tory* nawiązujące do wyjścia z Micraim (Egiptu) mają być napisane i umieszczone na ręce oraz na czole, zob. Raszi do 13:9. Dlatego Żydzi używają *tefilin* (p. *tefila*), filakterie z gr. *phylakterion*. Są to dwa czarne pojemniki wykonane ze skóry, w których znajdują się cztery fragmenty z *Tory* przepisane ręcznie na zwitkach pergaminu przez kopistę (*sofer*). *Tefilin* zakłada się do modlitwy w dni powszednie, jeden na głowę, a drugi na ramię. Oba zawierają te same fragmenty *Tory* (Wj 13:1–10, Wj 11–16, Pwt 6:4–9, Pwt 11:13–21) z tym, że w *tefilin* na rękę są one zapisane na jednym zwitku pergaminu, a w tym na głowę na czterech osobnych zwitkach, umieszczonych w czterech oddzielnych komórkach skórzanego pojemnika. [przypis edytorski]

³⁹²od roku do roku — czyli: co roku. [przypis edytorski]

³⁹³wszystek pierworodny — status poświęcenia pierworodnych, koszerne zwierząt płci męskiej (bydła, owiec i kóz) oznaczał, że winno się je oddać kapłanom na ofiarę, por. Lb 18:15–18. Ramban komentuje, że zapis ten dotyczy również ludzi, i dlatego konieczne jest wykupienie synów, patrz następny werset, zob. Ramban do 13:12. [przypis z tradycji]

Każde zaś pierworodne z osła³⁹⁴ wykupisz jagnięciem³⁹⁵; a jeśli byś nie wykupił, tedy złamiesz mu kark³⁹⁶, a każdego pierworodnego z człowieka, z synów twoich, wykupisz³⁹⁷.

I będzie, gdy zapyta się ciebie syn twój w przyszłości mówiąc: Cóż to jest³⁹⁸? to powiesz mu: Przemozną ręką wywiódł nas Wiekuisty z Micraim, z domu niewolników.

I stało się, że gdy opierał się Faraon, by nas uwolnić — zabił Wiekuisty wszystko pierworodne w ziemi Micraim, od pierworodnego z ludzi, aż do pierworodnego z bydła; przeto ofiaruję ja Wiekuistemu wszystkie rozwierające łono samce, każdego zaś pierworodnego z synów moich wykupuję.

I niechaj to będzie znakiem, na ręku twoim³⁹⁹, i nawiązką między oczyma twoimi⁴⁰⁰; gdyż przemozną ręką wywiódł nas Wiekuisty z Micraim”.

I stało się, gdy uwolnił Faraon lud, że nie prowadził ich Bóg drogą ziemi Pelisztów⁴⁰¹, chociaż bliższą była⁴⁰²; bo mówił Bóg: „By nie pożałował lud, gdy zobaczy wojnę⁴⁰³, a nie powrócił do Micraim!”

³⁹⁴*pierworodne z osła* — osioł, jako zwierzę niekoszerne, nie mógł być składany w ofierze w świątyni. Raszi zauważa, że pomimo to jest ujęty w tych nakazach, bo był dla hebrajczyków ważnym gatunkiem: „Taki jest dekret Tory, ponieważ pierworodni Micrejczyków porównywani byli do osłów, a ponadto [osły] były pomocne Hebrajczykom, gdy opuszczali oni Micraim, nie było ani jednego spośród ludu Izraela, kto nie zabrałby ze sobą z Micraim licznych osłów, obciążonych micrejskim srebrem i złotem”, Raszi do 13:13. [przypis z tradycji]

³⁹⁵*wykupisz jagnięciem* — rzecz, która jest poświęcona, nie może być wykorzystywana do zwykłych, nieświętych celów, aby można jej było używać, należało ją wykupić, w tym wypadku „podarować jagnię kohenowi (kapłanowi), a wówczas pierworodne osła było dozwolone do użytku”, Raszi do 13:13. [przypis z tradycji]

³⁹⁶*złamiesz mu kark* — „Kark łamano siekierą, [uderzając zwierzę] od tyłu, tak by zabić. Ponieważ człowiek ten pozbawił kohen (kapłana) majątku [nie dając mu jagnięcia], musiał sam ponieść stratę finansową”, Raszi do 13:13. [przypis z tradycji]

³⁹⁷*pierworodnego z człowieka, z synów twoich, wykupisz* — Tora wyznaczyła cenę pięć sela (srebrna moneta o wadze ok. 20 g srebra) na wykupienie pierworodnego człowieka (por. Lb 18:16), zob. Raszi do 13:13. Rytuał ןוֹתָן בֶּן־חַדָּשׁ (pidjon haben), dosł. *wykup syna*, wykonuje się 30 dnia po urodzeniu, podczas radosnej uroczystości. Niemowlę jest na tę okazję strojone w biżuterię, spożywa się wspólnie posiłek, po czym opłata jest uroczystie wnoszona na ręce kohen. Do dziś bije się monety srebrne o wadze 20,57 g specjalnie do użycia w tym celu. [przypis edytorski]

³⁹⁸*Cóż to jest* — dalszy ciąg uwag dotyczących obowiązku nauczania dzieci o wyjściu z Egiptu, por. przypis do Wj 13:8. „Głupiutkie dziecko, które nie ma wystarczająco zrozumienia, by zadawać pogłębione pytania, pyta najprościej: »co to jest?«. W innym miejscu (Pwt 6:20) napisane jest: »Gdy zapyta się syn twój w przyszłości i powie coż to za świadectwa, i ustawy, i prawa?«, to będzie pytanie mądrego syna, bowiem o czterech synach mówi Tora: o złym, o takim, co nie umie zdać pytania, takim, co pyta z prostotą i o takim, co pyta mądrze”, Raszi do 13:14. [przypis z tradycji]

³⁹⁹*na rękę twoim* — mowa tu o tefilin na rękę (por. przypis do 13:9), który osoby praworęczne przywiązują do lewego ramienia, jako że ich lewa ręka jest słabsza od prawej. Wywodzi się to stąd, że wyrażenie *na rękę twoim* napisane jest tu w nietypowy sposób jako יָדְךָ (jadecha), zaś w wersecie 13:9 napisane jest zwyczajnie, czyli יָדְךָ (jadecha), ten nietypowy zapis można odczytać jako dwa słowa יָדְךָ (jad keba): *słabsza ręka*. zob. Raszi do 13:9. Osoby leworęczne przywiązują tefilin do prawego ramienia. [przypis edytorski]

⁴⁰⁰*nawiązką między oczyma twoimi* — czyli: coś co ma być przywiązane; hebr. תּוֹפֹת (totafot), mowa tu o tefilin na głowę, por. komentarz do 13:9. „Każdy, kto zobaczy tefilin związane pomiędzy oczami wspomni na cud i będzie o nim rozmawiał”, Raszi do 13:16. Tefilin ten przywiązany jest tak, aby pojemnik z wersetami spoczywał wysoko na czole, pomiędzy oczami. [przypis z tradycji]

⁴⁰¹*Pelisztów* — czyli Filisztynów. [przypis edytorski]

⁴⁰²*choć bliższą była* — „Bo łatwo byłoby im wrócić tą samą drogą do Micraim”, Raszi do 13:17. [przypis z tradycji]

⁴⁰³*gdy zobaczy wojnę* — „Na przykład taką jak wojna z Amalekitami i Kanaanczyjczykami (por. Pwt 14:45), gdyby poszli prostą drogą mogliby zawrócić, bo skoro gdy wiódł ich okrężną drogą, powiedzieli: »ustanówmy sobie wodza i wróćmy do Micraim!« (por. Pwt 14:4), to o ileż bardziej, gdyby szli prostą drogą”, Raszi do 13:17. [przypis z tradycji]

I obwodził Bóg lud drogą pustyni ku Morzu Sitowemu⁴⁰⁴. Uzbrojeni⁴⁰⁵ zaś wyszli synowie Izraela z ziemi Micraim.

Zabrał też Mojżesz kości Josefa ze sobą⁴⁰⁶; bo przysięgą zaklinał synów Izraela⁴⁰⁷, mówiąc: „Wspomnieć wspomni was Bóg, a wtedy wyniesiecie kości moje stąd ze sobą⁴⁰⁸”.

I wyruszyli z Sukot⁴⁰⁹, i rozłożyli się obozem w Etam, na skraju pustyni.

A Wiekuisty szedł przed nimi⁴¹⁰, dniem — słupem obłocznym, aby prowadził ich drogą, a nocą — słupem ognistym, aby przyświecał im, żeby szli we dnie i w nocy⁴¹¹.

Nie ustępował słup⁴¹² obłoczny we dnie, ani słup ognisty w nocy od ludu.

ROZDZIAŁ XIV

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„Powiedz synom Izraela, aby się zwrócili⁴¹³ i rozłożyli obozem przed Pi-Hachiro⁴¹⁴, między Migdol a morzem, przed Baal-Cefon⁴¹⁵; naprzeciw tegoż obozować wam, nad morzem.

I powie Faraon o synach Izraela: zabłądzili w kraju, zamknęła ich pustynia.

⁴⁰⁴*Morzu Sitowemu* — hebr. יָם סוּף (*jam suf*) dosł. *morze trzciny (sitowia)* najczęściej tłumaczone jako Morze Czerwone; „oznacza to bagnisty obszar, gdzie hoduje się trzciny”, Raszi do 13:18. „*Jam Suf* to nazwa własna miejsca. Inni mówią, że pochodzi to od słowa סוּף (*suf*): koniec, gdyż było to na końcu świata [...] jest to morze leżące na wschód od Micraim, ale Morze Śródziemne jest większe od niego”, Ibn Ezra do 13:18. [przypis z tradycji]

⁴⁰⁵*Uzbrojeni* — hebr. חַמֻּשִׁים (*chamuszim*): *uzbrojeni*, ponieważ słowo to zawiera liczebnik חָמֵשׁ (*chamesz*): pięć, midrasz wyciąga wniosek, że z całego ludu „jeden na pięciu wyszedł [z Micraim], a czterech pozostałych zmarło podczas plagi ciemności”, Raszi do 13:18. [przypis z tradycji]

⁴⁰⁶*Zabrał też Mojżesz kości Josefa ze sobą* — „Gdy pozostali Hebrajczycy skupiali się na potrzebach ciała i byli zajęci pożyczaniem srebra i złota [od Micrejczyków], Mojżesz zajmował się potrzebami duchowymi, [by pochować Josefa w ziemi Izraela] [...]. Josef miał zasługę pochowania ojca, więc sam zasłużył, by pochował go ktoś większy od niego, czyli Mojżesz, a i Mojżesz także zasłużył, by pochował go ktoś większy od niego, czyli sam Święty Błogosławiony (por. Pwt 34:6)”, Rabeinu Bachja do 13:19. [przypis z tradycji]

⁴⁰⁷*przysięgą zaklinał synów Izraela* — „[Josef] zaprzysiął ich, że oni zaprzysięgną swoje dzieci. Dlaczego jednak nie zaprzysiął swoich synów, aby od razu wywieźli jego [ciało] do ziemi Kanaan, tak jak jego zaprzysiął Jakub? Josef powiedział: ja byłem zarządcą w Micraim i miałem dość władzy, aby [wywieźć ciało mojego ojca na pochówek w ziemi Kanaan], ale moim synom Micrejczycy nie pozwolą tak zrobić, dlatego zaprzysiął ich, że gdy zostaną wyzwoleni i wyjdą z [Micraim], wyniosą jego [kości]”, Raszi do 13:19. [przypis z tradycji]

⁴⁰⁸*wyniesiecie kości moje stąd ze sobą* — midrasz uczy, że także kości pozostałych synów Jakuba zostały wyniesione wraz z kośćmi Josefa, zob. Raszi do 13:19. [przypis z tradycji]

⁴⁰⁹*wyruszyli z Sukot* — „Drugiego dnia, bo pierwszego dotarli z Ramses do Sukot”, Raszi do 13:20. [przypis z tradycji]

⁴¹⁰*Wiekuisty szedł przed nimi* — werset mówi w taki sposób o wszechobecnym Bogu, ponieważ „*Tora* mówi językiem zrozumiałym dla ludzi, jako że to moc Wiekuistego szła z Izraelem”, Ibn Ezra do 13:21. [przypis z tradycji]

⁴¹¹*żeby szli we dnie i w nocy* — „Ponieważ obóz był ogromny i mógł wędrować tylko krótkimi etapami, dlatego szli częściowo za dnia, jak i częściowo nocą, a te dwa słupy były przed nimi, aż doszli do morza”, Ibn Ezra do 13:21. [przypis z tradycji]

⁴¹²*Nie ustępował słup* — nie było przerwy pomiędzy nimi: zanim jeden słup zaniknął drugi już się pojawiał, zob. Raszi do 13:22. [przypis z tradycji]

⁴¹³*aby się zwrócili* — „Aby zawrócili. Cały trzeci dzień zbliżali się w kierunku Micraim, aby wprowadzić w błąd Faraona, by powiedział: zabłądzili w drodze”, Raszi do 14:2. [przypis z tradycji]

⁴¹⁴*Pi-Hachiro* — Raszi komentuje, że chodzi o Pitom, przemianowane teraz na Pi Hachiro, jako aluzja do hebr. חֶרֶת (*cherut*): *wolność*, gdyż teraz stali się wolnymi ludźmi, zob. Raszi do 14:2. [przypis z tradycji]

⁴¹⁵*Baal-Cefon* — bóg kananejski, a jednocześnie nazwa miejsca, w którym przebywał, na brzegu Morza Czerwonego. W tradycji żydowskiej uznaje się, że dziesiąta plaga śmierci pierworodnych unicestwiła także wszystkie bożki egipskie, poza Baal-Cefonem. „Pozostał on spośród wszystkich bożków Micraim, aby zmylić [Micrejczyków], by powiedzieli, że trudno było pokonać ich bóstwo”, Raszi do 14:2. [przypis z tradycji]

I ukrnąbrnię serce Faraona, i będzie gonił za nimi, i wsławię się przez Faraona⁴¹⁶ i przez całe wojsko jego, a poznają Micrejczycy, że Ja Wiekuisty!” I uczynili tak⁴¹⁷.

Gdy tedy zawiadomiono króla Micraimu, że uciekł lud⁴¹⁸, zwróciło się serce Faraona i sług jego przeciw ludowi, i rzekli: „Cóżemy to uczynili, żeśmy uwolnili Izraela od służenia nam?”

I zaprzął wóz swój i wziął lud swój ze sobą⁴¹⁹.

Wziął też sześćset wozów doborowych, i wszystkie wozy Micraimu⁴²⁰ i trójzapaśników⁴²¹ na wszystkich.

I tak ukrnąbrnił Wiekuisty serce Faraona, króla Micraimu, i podążył za synami Izraela; a synowie Izraela wychodzili z ręką podniesioną⁴²².

I gonili Micrejczycy za nimi, i doścignęli ich obozujących nad morzem — wszystkie konie, wozy Faraona, i jeźdźcy jego i wojsko jego — przy Pi-Hachiot, przed Baal-Cefon.

A gdy Faraon się zbliżył⁴²³, podnieśli synowie Izraela oczy swoje, a oto Micrejczycy ciągną za nimi! I obawiali się bardzo⁴²⁴, i wołali synowie Izraela do Wiekuistego.

I rzekli do Mojżesza⁴²⁵: „Czyżbys z braku grobów w Micraim, wywiódł nas, abyśmy pomarli na pustyni? Cóżes to uczynił nam, wyprowadzając nas z Micraim?”

Alboż nie to właśnie powiadaliśmy ci w Micraim⁴²⁶, mówiąc: „Zostaw nas, a niechaj służymy Micrejczykom; gdyż lepiej nam służyć Micrejczykom, niż umierać na pustyni”.

⁴¹⁶wsławię się przez Faraona — „Kiedy Święty, niech będzie błogosławiony, mści się nad niegodziwymi, Jego imię jest wywyższone i uhonorowane”, Raszi do 14:4. [przypis z tradycji]

⁴¹⁷I uczynili tak — „To zostało powiedziane na chwałę [ludu Izraela], że posłuchali głosu Mojżesza, a nie mówili: jakże mamy się przybliżyć do tych, co nas ścigają? Powinniśmy raczej uciekać! Lecz powiedzieli: jedyne, co nam czynić, to wypełnić słowa syna Amrama”, Raszi do 14:4. [przypis z tradycji]

⁴¹⁸Gdy tedy zawiadomiono króla Micraimu, że uciekł lud — „[Faraon] wysłał z nimi urzędników i kiedy [synowie Izraela] przebyli trzy dni drogi, tak jak było ustalone, że pójdą i wrócą, a [urzędnicy] zobaczyli, że nie wracają oni do Micraim, czwartego dnia [urzędnicy] dotarli do Faraona i donieśli mu o tym, piątego i szóstego dnia [Faraon i jego wojsko] ścigali [lud Izraela], siódmego nocą [wojsko Faraona] weszło do morza [i zatoneło], a o poranku [siódmego dnia, lud Izraela] zaśpiewał pieśń (por. Wj 15) i to jest siódmy dzień Pesachu, dlatego też odczytujemy tę pieśń siódmego dnia [święta]”, Raszi do 14:5. W żydowskiej tradycji doba liczona jest od wieczora do czasu po zachodzie słońca dnia następnego. [przypis z tradycji]

⁴¹⁹wziął lud swój ze sobą — „[Faraon] sam zaprzął swój wóz i przekonał swój lud przemową: zostaliśmy pobici i zabrali nasz majątek, a my pozwoliliśmy im odejść! Wyruszcie ze mną, a ja nie będę jak inni królowie, bo u innych zazwyczaj służdy idą przed królem na czele bitwy, ale ja pójdę na przedzie, przed wami!”, Raszi do 14:6. [przypis z tradycji]

⁴²⁰wszystkie wozy Micraimu — „Ale skąd mieli zwierzęta do [ciągnięcia] tych wozów? Jeśli powiesz, że od Micrejczyków, to jest wszak napisane: »pozdychało wszystko bydło Micraimu« (Wj 9:6), jeśli powiesz, że z izraelskich, to czyż nie jest napisane: »a i dobytek nasz pójdzie z nami« (Wj 10:26)? Zatem czyje to były [zwierzęta]? Tych [Micrejczyków], którzy bali się słów Boga [i wprowadzili stada swoje do domów] (por. Wj 9:20)”, Raszi do 14:7. [przypis z tradycji]

⁴²¹trójzapaśników — hebr. משלש (szaliszim): oficerowie, dowódcy. W słowie tym można odczytać liczebnik שלש (szelosz): trzy, chodzi o tych, którzy byli trzecimi w randze po królu, zob. Ibn Ezra do 14:7. [przypis z tradycji]

⁴²²z ręką podniesioną — hebr. בְּרֶמֶז רָמָה (bejad rama) jest to idiom, który oznacza dumnie, śmiało, wyzywająco. Jego odpowiednikiem jest polskie z podniesioną głową. „Nie wyszli jak uciekinierzy i mieli ze sobą wszelkie uzbrojenie”, Ibn Ezra do 14:8. „Nie zwracali uwagi na nic, gdyż wyszli z pozwoleniem i wychodzili otwarcie, a nie wykradali się”, Bechor Szor do 14:8. [przypis z tradycji]

⁴²³Faraon się zbliżył — „Przymusił się, by się zbliżyć na przód [wojsk], tak jak się z nimi umówił”, Raszi do 14:10. [przypis z tradycji]

⁴²⁴obawiali się bardzo — „Co zobaczyli synowie Izraela, że tak się zlekli 600 wozów, czyż ich samych nie było ich 600 tysięcy i wszyscy powyżej dwudziestego roku życia byli zaprawieni w walce, a jest też napisane, że wyszli uzbrojeni? Lęk budziło w nich to, że mają walczyć przeciwko swoim [niedawnym] panom. To przykład tego, że niewolnik zawsze boi się swojego pana”, Chizkuni do 14:10. [przypis z tradycji]

⁴²⁵rzekli do Mojżesza — midrasz uczy, że były cztery grupy [ludzi] nad morzem: pierwsza grupa nie chciała wybawienia i wolei już umrzeć, druga grupa namawiała, żeby wracać do Micraim, trzecia grupa domagała się, by walczyć z Micrejczykami, a czwarta grupa to ci, którzy wołali błagalnie do Świętego Błogosławionego, zob. Rabeinu Bachja do 14:11 [2]. [przypis z tradycji]

⁴²⁶powiadaliśmy ci w Micraim — „Kiedy to powiedzieli? [Gdy rzekli:] »Niech wejrzy Wiekuisty na was, a rozsądzi...« (Wj 5:21)”, Raszi do 14:12. [przypis z tradycji]

I rzekł Mojżesz do ludu: „Nie obawiajcie się; stańcie, a patrzcie na pomoc Wiekuistego⁴²⁷, którą okaże wam dzisiaj! Gdyż jakoście widzieli Micrejczyków dzisiaj, już ich więcej nie ujrzycie na wieki.

Wiekuisty będzie walczył za was, a wy zamilczcie⁴²⁸!”

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Czego wołasz⁴²⁹ do Mnie⁴³⁰? Powiedz synom Izraela, aby ruszyli⁴³¹!

A ty podnieś laskę twą i wyciągnij rękę twoją na morze⁴³², i rozbij⁴³³ je, a przejdą synowie Izraela środkiem morza po suszy⁴³⁴.

A Ja, oto ukrnąbrnię serce Micrejczyków, że podążą za nimi; i wsławię się przez Faraona i przez całe wojsko jego, i przez jeźdźców jego.

I poznają Micrejczycy, że Ja Wiekuisty, gdy się wsławię przez Faraona, przez wozy jego i przez jeźdźców jego!”

I ruszył Anioł Boży, postępujący przed obozem Izraela, i siedł za nimi⁴³⁵. Ruszył też słup obłoczny sprzed ich oblicza, i stanął na tyłach ich⁴³⁶.

I wstąpił między obóz Micrejczyków i między obóz Izraela; i był tu obłok i mrok, tam zaś oświecał noc⁴³⁷. I nie zbliżał się jeden [obóz] do drugiego przez całą noc.

I wyciągnął Mojżesz rękę swoją na morze, a Wiekuisty pędził morze wiatrem wschodnim⁴³⁸ gwałtownym przez całą noc⁴³⁹, i zamienił morze w suszę⁴⁴⁰; i rozstały się wody.

I szli synowie Izraela środkiem morza po suszy; a wody były im ścianą, po prawej i lewej ich stronie.

⁴²⁷stańcie, a patrzcie na pomoc Wiekuistego — „Bo wy nie będziecie walczyć, tylko ujrzycie wybawienie od Wiekuistego, które On dla was uczyni dzisiaj”, Ibn Ezra do 14:13. [przypis z tradycji]

⁴²⁸a wy zamilczcie — „Zamilczcie i nie narzekajcie więcej na mnie, mówiąc: »cóżże to uczynił nam, wyprowadzając nas z Micraim?«, Chizkuni do 14:14. [przypis z tradycji]

⁴²⁹Czego wołasz — hebr. מה קולך (ma tical) dosł. dlaczego krzyczysz. [przypis edytorski]

⁴³⁰Czego wołasz do Mnie — „To uczy, że Mojżesz stał modląc się, a Święty Błogosławiony powiedział mu: »Teraz nie jest czas na długie modlitwy! Izrael jest w niebezpieczeństwie!«, Raszai do 14:15. [przypis z tradycji]

⁴³¹aby ruszyli — „Bóg orzekł: »Wszystko, co mają zrobić, to wyruszyć, bo morze nie stanie im na przeszkodzie, gdyż zasługi ich ojców i ufność, którą we Mnie złożyli, warte są tego, by rozciąć dla nich morze«, Raszai do 14:15. [przypis z tradycji]

⁴³²podnieś laskę twą i wyciągnij rękę twoją na morze — „Bóg powiedział do Mojżesza: podnieś laskę i rozdziel morze, zanim lud wyruszy, bo nie nakazał mu, aby uderzył w morze, a jedynie aby wyciągnął rękę z laską w kierunku morza, i wiemy, że to nie laska rozdzieliła wody, lecz od chwili gdy Mojżesz wyciągnął rękę ku morzu »Wiekuisty pędził morze wiatrem wschodnim gwałtownym« (Wj 14:21) i rozdzieliły się wody”, Ibn Ezra do 14:16. [przypis z tradycji]

⁴³³rozbij — hebr. שִׁבַּח (baka): rozszcześcić, rozłupać, rozdzielić. [przypis edytorski]

⁴³⁴po suszy — po suchym dnie, hebr. יָבֵשׁ (jabasza): suchy ląd, sucha ziemia [przypis edytorski]

⁴³⁵Anioł Boży, postępujący przed obozem Izraela, i siedł za nimi — „Aby oddzielić pomiędzy obozem Micrejczyków a obozem Izraela i aby przyjmować strzały i pociski Micrejczyków. Na każdym innym miejscu napisane jest anioł Wiekuistego, a tutaj anioł Boży, słowo עֲלֵיָהוּ (Elohim): Bóg, wyraża aspekt Bożego sądu, co uczy, że w tamtej chwili Izrael był osądzany, czy mają oni zostać uratowani, czy wytraceni wraz z Micrejczykami”, Raszai do 14:19. [przypis z tradycji]

⁴³⁶stanął na tyłach ich — „Gdy nastąpiła ciemność i słup obłoku przekazał obóz słupowi ognia, obłok nie uszedł, tak jak zazwyczaj wraz z nadejściem wieczoru, ale wyruszył i stanął na tyłach [ludu Izraela], aby u Micrejczyków panowała ciemność”, Raszai do 14:19. [przypis z tradycji]

⁴³⁷tam zaś oświecał noc — Raszai komentuje, że słup obłoku blokował światło, tak że była ciemność u Micrejczyków, a słup ognia rozświetlał noc po stronie Izraela, zob. Raszai do 14:20. [przypis z tradycji]

⁴³⁸wiatrem wschodnim — „Wiatr wschodni jest najsilniejszy ze wszystkich wiatrów i przy pomocy tego wiatru Święty Błogosławiony wymierza karę złoćynom”, Raszai do 14:21. „Bóg użył naturalnego zjawiska, gdyż wiatr [potrafi] osuszyć i zestalić [dna] rzek”, Raszai do 14:21. „Wiatr wschodni zmroził błotniste dno morskie”, Sforno do 14:21. [przypis z tradycji]

⁴³⁹przez całą noc — „Nawet w czasie gdy Izrael przechodził, wiatr nie ustawał”, Ibn Ezra do 14:21. [przypis z tradycji]

⁴⁴⁰suszę — hebr. יָבֵשׁ (chabaraw): suchy ląd, sucha ziemia; jest to synonim słowa יָבֵשׁ, zob. Wj 14:16 i Wj 14:22. [przypis edytorski]

I podążyli Micrejczycy i weszli za nimi — wszystkie konie Faraona, wozy jego i jeźdźcy jego — w środek morza.

I stało się, w chwili straży porannej⁴⁴¹, że wejrzał Wiekuisty na obóz Micrejski słupem ognia i obłoku, i pomieszał obóz Micrejski⁴⁴².

I pozrzucał koła wozów jego⁴⁴³, i wiodł je ociężale. I rzekł Micraim: „Ucieknę przed Israelem, gdyż Wiekuisty walczy za nich przeciw Micrejczykom⁴⁴⁴!”

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wyciągnij rękę twoją na morze, i niech wróć się wody na Micrejczyków⁴⁴⁵, na wozy ich, i na jeźdźców ich”.

I wyciągnął Mojżesz rękę swoją na morze, i wróciło się morze z nastaniem poranka do łóżyska swojego, a Micrejczycy uchodzili naprzeciw niemu: i tak wtrącił⁴⁴⁶ Wiekuisty Micrejczyków w środek morza.

I wróciły się wody i pokryły wozy i jeźdźców całego wojska Faraona; które szło za nimi do morza; nie pozostał z nich ani jeden.

A synowie Israela przeszli po suszy środkiem morza; a wody były im ścianą, z prawej i z lewej ich strony.

I ocalił Wiekuisty dnia onego Israela z rąk Micrejczyków; i widział Israel Micrejczyków martwych na brzegu morza⁴⁴⁷.

I widział Israel moc wielką, którą okazał Wiekuisty nad Micrejczykami, i obawiał się lud Wiekuistego, i uwierzyli w Wiekuistego i w Mojżesza, sługę Jego.

ROZDZIAŁ XV

Wtedy zaśpiewał Mojżesz i synowie Israela pieśń tę⁴⁴⁸ Wiekuistemu, a rzekli w tych słowach: „Zaśpiewam Wiekuistemu, bo wzniosł się wielce; rumaka i jeźdźca jego wtrącił w morze!

⁴⁴¹chwili straży porannej — Chizkuni zauważa, że jest to trzecia i ostatnia część nocy, gdy strażnicy wyczekują już poranka, zob. Chizkuni do 14:24. [przypis z tradycji]

⁴⁴²słupem ognia i obłoku, i pomieszał obóz Micrejski — „Słup obłoku zstąpił i zmienił [dno morza] w błoto, a słup ognia rozgrzał je tak bardzo, aż odpadały koniom podkowy”, Raszi do 14:24. [przypis z tradycji]

⁴⁴³pozrzucał koła wozów jego — „Od mocy ognia spaliły się koła i musieli ciągnąć wozy, a ci, co siedzieli na nich, byli podrzucani [tak, iż] członki ich ciała wypadały [ze stawów]”, Raszi do 14:25. [przypis z tradycji]

⁴⁴⁴przeciw Micrejczykom — Raszi zauważa, że można to także odczytać jako „w ziemi Micraim, tak jak ci [Micrejczycy] otrzymywali ciosy w morzu, tak samo uderzani byli ci, co pozostali w Micraim”, Raszi do 14:25. [przypis z tradycji]

⁴⁴⁵niech wróć się wody na Micrejczyków — „wody, które stały pionowo jak ściana, powrócą na swoje miejsce i zakryją Micrejczyków”, Raszi do 14:26. [przypis z tradycji]

⁴⁴⁶wtrącił — hebr. וַיִּטְרֹף (wajenaer): potrząsnął, strząsnął, wyrzucił. „Jak człowiek, co opróżnia garnek, odwracając to, co było na górze, ku dołowi, a to, co było na dole, ku górze, tak [Micrejczycy byli podrzucani] w górę i w dół i rozbijali się w morzu”, Raszi do 14:27. [przypis z tradycji]

⁴⁴⁷widział Israel Micrejczyków martwych na brzegu morza — „Morze wyrzuciło [martwe ciała] na brzeg, aby synowie Israela nie powiedzieli: tak jak my wyszliśmy po tej stronie [morza], tak oni wyszli po drugiej stronie, daleko od nas i będą ścigali nas nadal!”, Raszi do 14:30. [przypis z tradycji]

⁴⁴⁸pieśń tę — *Pieśń Morza*, hebr. שִׁירַת הַיָּם (szirat hajam) Wj 15:1-18 to hymn dziękczynny, jeden z ważniejszych tekstów liturgicznych judaizmu który odmawia się codziennie podczas porannego nabożeństwa. *Pieśń Morza* jest zapisana w zwoju *Tory* w unikalnym układzie typograficznym zwanym „połowa cegły [ulożona] na całej cegle i cała cegła [ulożona] na połowie cegły”, hebr. אֲרִיחַ גָּבִי עַל וְלִבְיָנָה לְבִינָה גָּבִי עַל אֲרִיחַ (ariach al gabei lewena ulewena al gabei ariach). „Połowa cegły” oznacza tu odcinek pisma, a „cegła” oznacza lukę pomiędzy tymi odcinkami. Jeden werset składa się z trzech segmentów tekstu, rozdzielonych dwoma pustymi przestrzeniami, po nim następuje werset składający się z dwóch segmentów tekstu rozdzielonych spacją, co graficznie przypomina układ cegieł i pustych miejsc w murze. Taki układ wersetów zastosowany jest naprzemiennie dla zapisu całej tej pieśni. *Pieśń Morza* napisana jest precyzyjną, melodyjną (poprzez wykorzystanie naturalnej kadencji języka hebrajskiego) i rytmiczną frazą, wykorzystując paralelizm jako podstawowy środek poetycki. *Paralelizm* to powtarzanie podobnych struktur w obrębie wypowiedzi, tekstu lub utworu, np. powtarzanie zdań o tej samej budowie (paralelizm składniowy) lub powtarzanie motywów, idei czy tematów (paralelizm tematyczny). [przypis edytorski]

Sławą i pieśnią moją — Jah⁴⁴⁹, i stał mi się pomocą⁴⁵⁰. Ten to Bóg mój⁴⁵¹, a uwielbiam Go⁴⁵²; Bóg ojca mego⁴⁵³, a wynoszę Go.

Wiekuiesty — bojownikiem, Wiekuiesty imię Jego⁴⁵⁴!

Wozy Faraona i wojska jego wrzucił w morze; a wybór trójjazdźców⁴⁵⁵ jego pograżony w morzu Sitowym!

Otchłanie pokryły ich; zapadli w głębie jako kamień⁴⁵⁶.

Prawica Twoja, Wiekuiesty, uświetniona mocą, prawica Twoja⁴⁵⁷, Wiekuiesty, zgromiła wroga!

Wielkością majestatu Twego kruszysz przeciwników Twoich⁴⁵⁸; wywierasz gniew Twój, pożera ich niby żdźbło.

Zadęciem nozdrzy Twoich spiętrzyły się wody, stanęły jako grobla⁴⁵⁹ nurty⁴⁶⁰, skrzepły tonie w pośrodku morza!

Rzekł wróg⁴⁶¹: „Będę gońił, doścignę, rozdzielę łupy; nasyci się nimi dusza moja, obnażę miecz mój, wytępi ich ręka moja!”

Zadąłeś tchnieniem Twoim, okryło ich morze; pograżyli się jako olów w wodach potężnych.

Któż jak Ty, między bóstwami⁴⁶², Wiekuiesty? Któż jak Ty, wslawiony świętością⁴⁶³, wspaniały⁴⁶⁴ w chwale, sprawco cudów!

Wyciągnąłeś prawicę Twoją — pochłonęła ich ziemia⁴⁶⁵!...

⁴⁴⁹Jah — skrócona wersja Imienia Boga, jest to jedno z trzech Imion Boga, (Imię Czteroliterowe, Imię Ehje i Jah), pochodzących od tego samego hebr. rdzenia יהא (*haja*): być, por. Ibn Ezra do 15:2. [przypis z tradycji]

⁴⁵⁰pomocą — hebr. יְשׁוּעָה (*jeszua*): wybawienie. [przypis edytorski]

⁴⁵¹Ten to Bóg mój — „Objawił im się w Swojej chwale i wskazywali Go palcem, [mówiąc »to Bóg mój!«], prosta służąca zobaczyła nad Morzem Sitowym to, czego nawet prorocy nie oglądali”, Raszi do 15:2. *Bóg mój* czyli moja siła, hebr. אֱלֹהֵי (*eli*) można odczytać także jako *moja moc, moja siła*. Zob. Ibn Ezra do 15:2. [przypis z tradycji]

⁴⁵²uwielbiam Go — oznacza to: zbuduję Mu miejsce zamieszkania, czyli świątynię, por. Onkelos do 15:2, Raszi do 15:2 i Ibn Ezra do 15:2. [przypis z tradycji]

⁴⁵³Bóg ojca mego — to jest Bóg ojca mego, czyli Abrahama, Icchaka i Jakuba, zob. Ibn Ezra do 15:2. [przypis z tradycji]

⁴⁵⁴Wiekuiesty imię Jego — „On toczy wojny nie przy pomocy narzędzi wojennych, ale wojuje [mocą] swojego Imienia”, Raszi do 15:3. [przypis z tradycji]

⁴⁵⁵trójjazdźców — hebr. שְׁלִישִׁים (*szaliszaw*): dowódców jego. Zob. przypis do Wj 14:7. [przypis edytorski]

⁴⁵⁶zapadli w głębie jako kamień — „Na innym miejscu (Wj 15:10) napisane jest *jako olów*, a na jeszcze innym (Wj 15:7) *niby żdźbło*; otóż niegodziwi [Micejczycy] byli popychani i rzućni w górę i w dół jak słoma, przeciętni [zapadli się] jak kamień, a uczciwi od razu spoczęli [na dnie] jak olów”, Raszi do 15:5. [przypis z tradycji]

⁴⁵⁷prawica Twoja — dwukrotnie użyte jest tu słowo *prawica*, co midrasz wyjaśnia: gdy Israel spełnia wolę Wszechmogącego, Jego lewa ręka, która zazwyczaj wymierza kary, staje się jak prawa ręka, która nagradza, zob. Raszi do 15:6. [przypis z tradycji]

⁴⁵⁸kruszysz przeciwników Twoich — „Kim są przeciwnicy Boga? To ci, co powstają przeciwko Israelowi”, Raszi do 15:7. [przypis z tradycji]

⁴⁵⁹grobła — hebr. נֶדֶה (*ned*): sterta, kopiec; Raszi komentuje, że chodzi o ścianę, mur, zob. Raszi do 15:8. [przypis z tradycji]

⁴⁶⁰nurty — hebr. מִנְחָלִים (*nozlím*): płynące; coś, co płynie. [przypis edytorski]

⁴⁶¹Rzekł wróg — Ibn Ezra uważa, że chodzi o Faraona osobiście, zob. Ibn Ezra do 15:9. „Micejczycy rzekli tak, gdy ujrzeli, że morze zmienia się w suchy ląd”, Rasbam do 15:9. [przypis z tradycji]

⁴⁶²bóstwami — hebr. אֱלֹהִים (*elim*), anioły na niebiańskich Wysokościach, por. Ibn Ezra do 15:11. [przypis z tradycji]

⁴⁶³wslawiony świętością — Ibn Ezra komentuje, że chodzi o Boski Tron chwały, zob. Ibn Ezra do 15:11. [przypis z tradycji]

⁴⁶⁴wspaniały — hebr. נִרְאָה (*nora*) dosł. straszliwy, budzący lęk. „Będą się bali wypowiadać Twoje chwały, aby ich nie umniejszyć, jak jest napisane: »Ciebie [nawet] milczenie wysławia« (Ps 65:2)”, zob. Raszi do 15:11. [przypis z tradycji]

⁴⁶⁵pochłonęła ich ziemia — „Stąd wniosek, że zasłużyli na pochówek, w nagrodę za to, że powiedzieli »Wiekuiesty jest sprawiedliwy« (por. Wj 9:27)”, Raszi do 15:12. [przypis z tradycji]

Wiedziesz łaską Twoją⁴⁶⁶ ten lud, któryś wybawił, prowadzisz mocą Twoją do przybytku⁴⁶⁷ świętości Twojej!

Słyszają narody, drżąc; dreszcz przejmuje mieszkańców Peleszet⁴⁶⁸.

Wtedy trwożą się książęta Edomu, mocarze Moabu⁴⁶⁹, przejmuje ich drżenie, truchleją wszyscy mieszkańcy Kanaanu.

Oby padła na nich bojaźń⁴⁷⁰ i trwoga⁴⁷¹, od wielkości ramienia Twego niechaj oniemieją jako głaz, [aż przejdzie lud Twój, Wiekuisty], aż przejdzie lud ten⁴⁷², któryś sobie nabył⁴⁷³!

Zaprowadzisz ich⁴⁷⁴ i zasadzisz na górze dziedzictwa Twego⁴⁷⁵, na miejscu, które urządzisz na siedzibę Twą⁴⁷⁶, Wiekuisty, w świątyni, Panie, którą założą ręce Twoje!

Wiekuisty królować będzie na wieki i na zawsze!”

I tak weszły konie Faraona z wozami jego i jeźdźcami do morza i zwrócił na nich Wiekuisty wody morza; synowie zaś Izraela przeszli po suszy środkiem morza.

I wzięła Mirjam, prorokini, siostra Ahrona⁴⁷⁷, bęben w rękę swoją, i wyszły wszystkie niewiasty za nią z bębnami i w płasach⁴⁷⁸.

I zawtórowała im Mirjam⁴⁷⁹: „Zaśpiewajcie Wiekuistemu, bo wzniosł się wielce, rumaka i jeźdźca jego wtrącił w morze!”

⁴⁶⁶Wiedziesz łaską Twoją — Ibn Ezra uważa, że chodzi o „słupy obłoku i słupy ognia, bo to Bóg je wiódł”, Ibn Ezra do 15:13. [przypis z tradycji]

⁴⁶⁷przybytku — hebr. חֵן (newe): miejsce zamieszkania, siedlisko. „Cała Ziemia Izraela nazywana jest świętym miejscem zamieszkania [Boga]”, Chizkuni do 15:13. „[To odnosi się do] Góry Synaj, gdzie spoczęła chwała Boża”, Ibn Ezra do 15:13. [przypis z tradycji]

⁴⁶⁸Peleszet — ziemia Filistynów. [przypis edytorski]

⁴⁶⁹trwożą się książęta Edomu, mocarze Moabu — „Drżeli, choć nie mieli się czego obawiać, bo lud Izraela nie szedł przeciwko Edomowi i Moabowi, ale martwili się i niepokoiili wzrostem chwały Izraela”, zob. Raszi do 15:14. [przypis z tradycji]

⁴⁷⁰bojaźń — „Oby padła na odległe ludy”, Raszi do 15:16. [przypis z tradycji]

⁴⁷¹trwoga — „Oby padła na bliskie ludy”, Raszi do 15:16. [przypis z tradycji]

⁴⁷²aż przejdzie lud Twój, Wiekuisty, aż przejdzie lud ten — dwukrotne użycie słów *aż przejdzie* oznacza: aż lud Izraela przejdzie przez potok Arnon i aż przejdzie przez rzekę Jordan, wkraczając do ziemi Izraela, zob. Onkelos do 15:16 i Raszi do 15:16. [przypis z tradycji]

⁴⁷³któryś sobie nabył — „[Lud] który umiłowałeś ponad inne ludy, jak przedmiot nabyty za wysoką cenę, który jest człowiekowi najmiłszy”, Raszi do 15:16. „Byli oni niewolnikami w Micraim, a Ty nabyłeś ich, by byli Twoimi sługami”, Ibn Ezra do 15:16. [przypis z tradycji]

⁴⁷⁴Zaprowadzisz ich — „Mojżesz prorokował, że nie wejdzie do Ziemi Izraela, dlatego nie jest napisane »zaprowadzisz nas«, Raszi do 15:17. [przypis z tradycji]

⁴⁷⁵górze dziedzictwa Twego — Ibn Ezra komentuje, że chodzi o Górę Moria, na której będzie zbudowana Świątynia jerozolimska, zob. Ibn Ezra do 15:17. [przypis z tradycji]

⁴⁷⁶na miejscu, które urządzisz na siedzibę Twą — „Świątynia na dole położona będzie dokładnie naprzeciw Tronu [Bożego] na górze”, Raszi do 15:17. [przypis z tradycji]

⁴⁷⁷Mirjam, prorokini, siostra Ahrona — „Kiedy [Mirjam] prorokowała? Gdy była siostrą Ahrona, zanim urodził się Mojżesz, powiedziała: w przyszłości moja matka urodzi syna, który wybawi Izraela. Inne wyjaśnienie: ponieważ [Ahron] gotów był narazić się dla [ratowania] Mirjam, gdy ta zapadała na trąd (por. Lb 12:10-12), dlatego jej imię jest łączone z nim”, Raszi do 15:20. [przypis z tradycji]

⁴⁷⁸z bębnami i w płasach — „Sprawiedliwe kobiety tego pokolenia miały ufność, że Święty Błogosławiony uczyni dla nich cud i zabrały ze sobą bębny z Micraim”, Raszi do 15:20. [przypis z tradycji]

⁴⁷⁹zawtórowała im Mirjam — „Mojżesz przewodził w pieśni mężczyznom: on mówił [werset], a oni powtarzali za nim, a Mirjam przewodziła w pieśni kobietom”, Raszi do 15:21. [przypis z tradycji]

I powiódł Mojżesz Izraela⁴⁸⁰ od Morza Sitowego; i wyszli do pustyni Szur, i szli trzy dni w pustyni, a nie znaleźli wody⁴⁸¹.

I przybyli do Mara — i nie mogli pić wód z Mara, bo gorzkie były; przeto też nazwano imię jego Mara⁴⁸².

I szemrał lud przeciw Mojżeszowi, mówiąc: „Cóż pić będziemy?”

I zawołał do Wiekuistego, i wskazał mu Wiekuisty drzewo; i wrzucił je do wody, i osłodziła się woda. Tam ustanowił dlań ustawy i prawa⁴⁸³, i tam doświadczył go⁴⁸⁴.

I rzekł: „Jeżeli będziesz słuchał głosu Wiekuistego, Boga twojego, a co prawe w oczach Jego spełniać będziesz⁴⁸⁵, i skłonisz ucho ku przykazaniom Jego⁴⁸⁶, a strzec będziesz wszystkich ustaw Jego⁴⁸⁷; to żadnej choroby, którą dopuściłem na Micraim, nie dopuszczę na ciebie; bom Ja, Wiekuisty, lekarz twój”.

I przybyli do Elim; a tam było dwanaście źródeł wody⁴⁸⁸ i siedemdziesiąt palm⁴⁸⁹; i rozłożyli się tam obozem⁴⁹⁰ przy wodach.

ROZDZIAŁ XVI

I wyruszyli z Elim i przybył cały zbór synów Izraela na pustynię⁴⁹¹ Sin, co między Elim i między Synaj, piętnastego dnia miesiąca drugiego⁴⁹², po wyjściu ich z ziemi Micraim.

⁴⁸⁰powiódł Mojżesz Izraela — „Powiódł ich wbrew ich woli, bo Micrejczycy ozdabiali swoje konie ornamentami ze złota, srebra oraz drogich kamieni, a synowie Izraela wyciągali je [teraz] z morza, i większy był łup nad morzem niż to, co wynieśli, оголаając Micraim”, Raszi do 15:22. Po tym jak Faraon i jego wojsko zatoniły, synowie Izraela już się ich nie bali i nie musieli wędrować nocą. Słup obłoku, który szedł przed nimi, gdy wyszli z Micraim i podobnie słup ognia, co szedł nocą, nie były już konieczne do wskazywania drogi, teraz Mojżesz wiódł lud wedle rozkazu Boga. I pomiędzy morzem a Górą Synaj zrobili sześć postojów, zob. Ibn Ezra do 15:22. [przypis z tradycji]

⁴⁸¹szli trzy dni w pustyni, a nie znaleźli wody — „Woda jest symbolem Tory, dlatego Ezdrasz wprowadził zarządzenie, aby *Tora* była odczytywana publicznie w Szabaty, w poniedziałki i w czwartki tak, by nie było trzech dni bez *Tory*”, Rosz do 15:22. [przypis z tradycji]

⁴⁸²Mara — hebr. מָרָא (*mara*): gorzka. [przypis edytorski]

⁴⁸³Tam ustanowił dlań ustawy i prawa — „W Mara dał im kilka fragmentów Tory, aby się nią zajmowali, [otrzymali prawa dotyczące] Szabatu, czerwonej jałówki (por. Lb 19:1-10) oraz prawa dotyczące wymiaru sprawiedliwości”, Raszi do 15:25. [przypis z tradycji]

⁴⁸⁴tam doświadczył go — „[Go oznacza] lud, [Bóg] widział, że lud jest niepokorny, bo nie zwrócili się do Mojżesza łagodnie: poprosz o miłosierdzie dla nas, byśmy mieli wodę do picia, lecz szemrali [przeciw niemu]”, Raszi do 15:25. [przypis z tradycji]

⁴⁸⁵a co prawe w oczach Jego spełniać będziesz — Ibn Ezra komentuje, że chodzi o nakazy, zob. Ibn Ezra do 15:26. [przypis z tradycji]

⁴⁸⁶skłonisz ucho ku przykazaniom Jego — Ibn Ezra uważa, że odnosi się to do zakazów, zob. Ibn Ezra do 15:26. Wedle tradycji judaizm ma 613 przykazań, z czego 248 stanowią nakazy, a 365 to zakazy. Tzw. Dziesięć Przykazań (Wj 20:2-17) są częścią tych 613. [przypis z tradycji]

⁴⁸⁷ustaw Jego — hebr. חֻק (*chok*): ustawa, prawo, odnosi się do przykazań Bożych trudnych do logicznego uzasadnienia, które są jak „dekret Króla, zaś zła skłonność podważa ich sens, mówiąc: czemuż miałyby to być zakazane? Dotyczy to np. zakazu noszenia mieszanki wełny i lnu, zakazu spożywania wieprzowiny, prawa o czerwonej jałowce (por. Lb 19) itp.”, Raszi do 15:26. [przypis z tradycji]

⁴⁸⁸dwanaście źródeł wody — „Wedle dwunastu pokoleń Izraela”, Raszi do 15:27. [przypis z tradycji]

⁴⁸⁹siedemdziesiąt palm — „Wedle liczby siedemdziesięciu członków starszyzny Izraela”, Raszi do 15:27. [przypis z tradycji]

⁴⁹⁰rozłożyli się tam obozem — „Zatrzymali się na postój, aby studiować prawa Tory, które właśnie otrzymali”, Chizkuni do 15:27. [przypis z tradycji]

⁴⁹¹pustynię — hebr. מִדְבָּר (*midbar*): pustynia, pustkowie, bezludna kraina, także polacie ziemi przeznaczone do wypasu trzód i bydła. Cyłkow tłumaczy to jako *puszcza*. Dawniej słowa *puszcza* i *pustynia* rozumiane były jako bliskoznaczne, opisujące bezludny teren, a nie jak obecnie, gdy *puszcza* oznacza *gęsty, pierwotny las*. Współcześnie słowo *pustynia* bardziej precyzyjnie obrazuje bliskowschodnie tło wydarzeń opisanych w Biblii. [przypis edytorski]

⁴⁹²piętnastego dnia miesiąca drugiego — „Dzień tego postoju został odnotowany, ponieważ tego dnia skończyły im się zapasy, które wynieśli z Micraim i potrzebowali manny, co oznacza, że zjedli 61 posiłków z reszty ciasta, które wynieśli, a manna spadła dla nich 16 dnia miesiąca ijar, i był to pierwszy dzień tygodnia [czyli niedziela]”, Raszi do 16:1. W tradycji żydowskiej niedziela jest pierwszym dniem tygodnia. Raszi liczy dla dwóch posiłków dziennie. [przypis z tradycji]

I szemrał cały zbór synów Izraela⁴⁹³ przeciw Mojżeszowi i Aharonowi na pustyni,

I rzekli do nich synowie Izraela: „Gdybyśmy też pomarli byli z ręki Wiekuistego w ziemi Micraim, gdyśmy siadali przy garnku mięsa, gdyśmy jadali chleb do syta! Boście wszak wywiedli nas na tę pustynię, aby zamorzyć cały ten tłum głodem!”

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Oto spuszcze wam deszczem chleb⁴⁹⁴ z nieba, i będzie wychodził lud, a zbierał [na] potrzebę dzienną każdego dnia⁴⁹⁵, abym go doświadczył: czy postąpi wedle nauki Mojej, czy nie⁴⁹⁶.”

A dnia szóstego, niechaj przyrządzą to, co przyniosą⁴⁹⁷, a będzie podwójną ilością⁴⁹⁸ tego, co zbierać będą codziennie”.

I rzekł Mojżesz i Aharon do wszystkich synów Izraela: „Wieczorem poznacie, że to Wiekuisty wywiódł was z ziemi Micraim⁴⁹⁹.”

A z rana ujrzycie chwałę⁵⁰⁰ Wiekuistego w tym, że usłyszysz szemranie wasze przeciw Wiekuistemu; a my czymże jesteśmy, że szemrzecie przeciw nam?”

I rzekł Mojżesz: „Gdy da wam Wiekuisty wieczorem mięso na pożywienie⁵⁰¹, a chleb z rana do nasycenia się; w tym poznacie, że usłyszał Wiekuisty szemrania wasze, którymiście szemrali⁵⁰² przeciw Niemu; a my czymże jesteśmy? Nie przeciw nam szemrania wasze a przeciw Wiekuistemu”.

⁴⁹³szemrał cały zbór synów Izraela — „W Mara szemrali tylko przeciwko Mojżeszowi, bo to on sam wiódł cały Izrael i tam szemrała tylko część ludu [...] teraz na pustyni Sin, szemrała cała społeczność, tak przeciw Mojżeszowi, jak i przeciw Aharonowi, bo obaj oni wywiedli ich [z Micraim]. W Mara narzekali z powodu wody, a teraz z powodu braku mięsa i chleba, zjedli już większość swoich stad, a tak wielki tłum ludzi mógł nabywać jedzenie jedynie za bardzo wysokie ceny, minęło zaś już 30 dni, od kiedy wyszli [z Micraim]”, Ibn Ezra do 16:2. [przypis z tradycji]

⁴⁹⁴chleb — hebr. לחם (*lechem*): chleb, oznacza także ogólnie pożywienie, zob. Ibn Ezra do 16:4. [przypis z tradycji]

⁴⁹⁵[na] potrzebę dzienną każdego dnia — hebr. בְּיוֹמוֹ יוֹם דְּבָרָא (*dwar jom bejomo*) dosł. rzecz tego dnia, w jej dniu. „To, co potrzebne do spożycia na ten dzień, zbiorą tego właśnie dnia, a nie zbiorą dzisiaj na potrzeby dnia jutrzejszego”, Raszi do 16:4. [przypis z tradycji]

⁴⁹⁶abym go doświadczył: czy postąpi wedle nauki Mojej, czy nie — „[Sprawdź], czy będą przestrzegali związanych z tym przykazań: nie zostawiać [nic] z tego [na następny dzień] i nie wychodzić na zbieranie [manny] w Szabat”, Raszi do 16:4. [przypis z tradycji]

⁴⁹⁷niechaj przyrządzą to, co przyniosą — na dzisiaj i na jutro, czyli na piątek i na dzień Szabatu, zob. Raszi do 16:5. [przypis z tradycji]

⁴⁹⁸będzie podwójną ilość — hebr. מִשְׁנֶה (*miszne*): podwójny, drugi. „[Podwójna ilość] tego, co mieli zwyczaj zbierać codziennie, w inne dni tygodnia”, Raszi do 16:5. [przypis z tradycji]

⁴⁹⁹Wieczorem poznacie, że to Wiekuisty wywiódł was z ziemi Micraim — „Ponieważ mówiliście do nas »boście wywiedli nas« (16:3), to wiedźcie, że to nie my wyprowadziliśmy was, ale wywiódł was sam Wiekuisty, a oto sprowadzi dla was przepiórki”, Raszi do 16:6. [przypis z tradycji]

⁵⁰⁰ujrzycie chwałę — wyrażenie יְהוָה כְּבוֹד (*Kewod Adonaj*, 'chwała Pana') w tradycji żydowskiej nie oznacza samej istoty Boga, lecz przejaw Jego obecności i majestatu. W Tanachu pojawia się ono w opisach objawienia na Synaju (Wj 24:16–17), w wizjach prorockich (Iz 6:3; Ez 1) i często związane jest z obrazem ognia, światłości lub obłoku. Rabinowie rozumieli *kawod* jako sposób, w jaki Bóg daje się odczuć w świecie, nie naruszając swej transcendencji. W literaturze talmudycznej bywa ono utożsamiane z Szechiną, czyli obecnością Bożą towarzyszącą Izraelowi na wygnaniu (por. *Berachot* 7a). Filozofowie średniowieczni, jak Saadia Gaon i Majmonides, podkreślali, że *kawod* to nie Bóg sam, lecz stworzona „emanacja” lub „blask”, umożliwiającą prorokom doświadczenie Jego obecności (*Przewodnik błędzących* I:5, I:64). W tradycji mistycznej (Kabała) *Kawod Haszem* (czyli *Adonaj*) utożsamiany bywa z promieniowaniem boskiej energii, zwłaszcza w sefirze Malkut, jako widzialne królowanie Boga w świecie. W liturgii natomiast *kawod* wskazuje na majestat Stwórcy objawiony w stworzeniu i historii, jak w formule „pełna jest cała ziemia Jego chwały” (Izajasz 6:3) [przypis edytorski]

⁵⁰¹mięso na pożywienie — „Ale nie do nasycenia się. Tora uczy tu dobrych obyczajów, że mięsa nie należy jeść do syta. Co ujrzal [Wszchemgający], że chleb spuścił im rano, a mięso wieczorem? To dlatego że o chleb prosili słusznie, bo człowiek nie może żyć bez chleba, ale o mięso prosili niesłusznie, jako że mieli wiele zwierząt [w stadach], a ponadto mogli przeżyć i bez mięsa, dlatego dał im [mięso] w niewygodnym dla nich czasie, bo było to niewłaściwe [żądanie]”, Raszi do 16:8. W tradycji żydowskiej jedzenie mięsa jest dopuszczalne, ale nie zalecane, por. Pwt 12:20. Jeżeli człowiek nie odczuwa ogromnego głodu mięsa, powinien się powstrzymać od jego spożywania. „Tora nauczyła [nas] zasad właściwego postępowania: człowiek nie powinien jeść mięsa inaczej, niż z pragnienia”, *Chulin* 84a:19. [przypis z tradycji]

⁵⁰²którymiście szemrali — inaczej: którymi szemraliście (daw. konstrukcja z przestawną końcówką czasownika). [przypis edytorski]

I rzekł Mojżesz do Aharona: „Powiedz całemu zborowi synów Izraela: przystąpcie⁵⁰³ przed oblicze Wiekuistego, gdyż usłyszał On szemrania wasze!”

I stało się, gdy przemawiał Aharon do całego zboru synów Izraela, że spojrzeli ku pustyni, a oto — chwała Wiekuistego ukazała się w obłoku!

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„Usłyszałem szemrania synów Izraela; powiedz im tak: o zmierzchu będziecie jedli mięso, a z rana nasycicie się chlebem, a poznacie, żem Ja Wiekuisty, Bóg wasz”.

Stało się tedy na wieczór, że się zleciały przepiórki⁵⁰⁴ i pokryły obóz, a z rana była warstwa rosy⁵⁰⁵ naokoło obozu.

A gdy uniosła się warstwa rosy⁵⁰⁶, a oto na powierzchni pustyni coś drobnego, ziarnistego, drobnego, niby szron na ziemi.

I ujrzeli to synowie Izraela, i rzekli jeden do drugiego: „Co to jest?⁵⁰⁷” Bo nie wiedzieli co to było. I rzekł Mojżesz do nich: „Ten to jest chleb, który dał wam Wiekuisty do jedzenia.

Oto co rozkazał Wiekuisty: zbierajcie z niego każdy w miarę zapotrzebowania swojego⁵⁰⁸, po omerze⁵⁰⁹ na głowę, według liczby dusz waszych⁵¹⁰, niechaj każdy dla pozostających w namiocie swoim zbierze⁵¹¹”.

I uczynili tak synowie Izraela i zbierali jeden więcej drugi mniej⁵¹².

I mierzyli na omery, a nie zbierał zbyt wiele potrzebujący więcej, a niedostatecznie potrzebujący mniej; każdy w miarę zapotrzebowania swojego zbierali.

I rzekł Mojżesz do nich: „Niechaj nikt nie zostawia z tego do rana!”

Ale nie usłuchali Mojżesza i zostawili niektórzy⁵¹³ z tego do rana; i zaroilo się robactwem i zacuchnęło. I rozgniewał się na nich Mojżesz.

I tak zbierali to każdego rana, każdy wedle potrzeby swojej; bo gdy zagrzało słońce — potopniało⁵¹⁴.

⁵⁰³przystąpcie — zbliżcie się do miejsca, gdzie zejdzie obłok chwały, zob. Raszai do 16:9. [przypis z tradycji]

⁵⁰⁴przepiórki — „Rodzaj bardzo tłustego ptactwa”, Raszai do 16:13. „Dar przepiórek był tylko na ten jeden raz [...], ale manna spadała dla nich na pustyni przez 40 lat, każdego dnia porcja na dany dzień”, Chizkuni do 16:13. [przypis z tradycji]

⁵⁰⁵warstwa rosy — „Rosa opadała na ziemię, na nią schodziła manna, i ponownie [warstwa] rosy opadała na [manna], tak iż była ona jakby umieszczona w skrzyni”, Raszai do 16:13. [przypis z tradycji]

⁵⁰⁶uniosła się warstwa rosy — „Gdy słońce zaświeciło, rosa, która była na mannie, wzniosła się ku słońcu [...] i ukazała się manna”, Raszai do 16:14. [przypis z tradycji]

⁵⁰⁷Co to jest? — hebr. מַן הוּא (man hu): co to?, stąd hebrajska nazwa manny: מַן (man). [przypis edytorski]

⁵⁰⁸każdy w miarę zapotrzebowania swojego — ilość manny „szacowana była logicznie: omer na dorosłą osobę, a dla dzieci wedle tego, ile zjedzą”, Ibn Ezra do 16:16. [przypis z tradycji]

⁵⁰⁹omerze — hebr. עֹמֶר (omer) miara objętości towarów sypkich, stosowana do mierzenia głównie zboża i mąki, była to 1/10 efy, nieco ponad 2 litry. [przypis edytorski]

⁵¹⁰według liczby dusz waszych — według ilości osób. [przypis edytorski]

⁵¹¹każdy dla pozostających w namiocie swoim zbierze — dosł. każdy weźmie dla tych, co w namiocie jego. W oryginale nie ma słowa pozostających oraz jest użyty czasownik יָתַח (tikachu): weźmiecie. [przypis edytorski]

⁵¹²jeden więcej drugi mniej — „Niektórzy zebrali dużo, a inni zebrali mało, ale gdy wrócili do swoich siedzib, odmierzili omerem, każdy to, co zebrał i okazało się, że ten, kto zebrał dużo, nie miał nadwyżki ponad omer na głowę każdego z mieszkańców swojego namiotu, a u tego, co zebrał mało, nie brakowało do miary omeru na osobę i był to wielki cud z [manna], który został dla nich uczyniony”, Raszai do 16:17. [przypis z tradycji]

⁵¹³niektórzy — „Byli to Datan i Abiram”, Raszai do 16:20. Por. komentarz do Wj 2:13. [przypis z tradycji]

⁵¹⁴potopniało — „To co zostało na polu [topniało i] zamieniało się w strumień, z niego piły łanie i kozły, ludzie z narodów świata polowali na nie i tak mogli zakosztować smaku manny oraz poznać chwałę Izraela”, Raszai do 16:21. [przypis z tradycji]

I stało się dnia szóstego, że zebrali chleb w dwójnasób⁵¹⁵, po dwa omery na każdego; i przyszli wszyscy książęta zboru i donieśli to Mojżeszowi⁵¹⁶.

I rzekł do nich: „Otóż to, co powiedział Wiekuisty: wielki dzień wypoczynku, dzień wypoczynku święty dla Wiekuistego⁵¹⁷ jutro; co chcecie upiec — upieczcie, a co chcecie ugotować — ugotujcie; a wszystko, co zbywa, zostawcie sobie w zachowaniu do jutra”.

I zostawili to do jutra, jako rozkazał Mojżesz, a nie zacuchnęło; a robactwa nie było w nim.

I rzekł Mojżesz: „Jedźcie to dziś, gdyż dzień odpoczynku dzisiaj Wiekuistemu; dziś nie znajdziecie tego na polu⁵¹⁸.”

Sześć dni zbierać to będziecie, a dnia siódmego dzień odpoczynku; nie będzie nic tego dnia”.

I stało się dnia siódmego, że wyszli niektórzy z ludu, aby zbierać⁵¹⁹, ale nie znaleźli.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Dopókiż będziecie się wzdragali przestrzegać przykazań i nauk Moich⁵²⁰?”

Patrzcie⁵²¹: ponieważ Wiekuisty dał wam dzień wypoczynku, przeto daje On wam dnia szóstego chleb na dwa dni; zostawajcie więc każdy na miejscu swoim, niechaj nie wychodzi nikt z miejsca swojego w dzień siódmy⁵²²!”

I odpoczywał⁵²³ lud dnia siódmego.

⁵¹⁵zebrali chleb w dwójnasób — „Gdy odmierzyli w swoich namiotach to, co zebrali, okazało się, że jest tego podwójna ilość, po dwa omery na osobę, a midrasz wyjaśnia, że słowo מִשְׁנֶה (*miszne*): *podwójne*, można odczytać jako מְשֻׁנֶּה (*meszune*): *odmienne*, gdyż tego dnia [manna] odmieniła swój zapach i smak na lepsze”, Raszi do 16:22. [przypis z tradycji]

⁵¹⁶donieśli to Mojżeszowi — „Bali się zostawić to do następnego dnia, [pomni tego], jak Możesz rozgniewał się na tych, co zostawili [mannę]”, Bechor Szor do 16:22. [przypis z tradycji]

⁵¹⁷wielki dzień wypoczynku, dzień wypoczynku, święty dla Wiekuistego — hebr. מִקְרָא לַיהוָה שַׁבַּת שְׁבִיתוֹן (*szabaton szabat kodesz Adonaj*), dosł. *dzień odpoczynku, święty Szabat dla Boga*. Rdzeń שָׁבַת (*szawat*) oznacza *zaprzestać, odpocząć*, pochodzący z niego rzeczownik *szabaton* oznacza *całkowity odpoczynek, pełne powstrzymanie się*. Słowo *Szabat* na określenie soboty zachowuje te znaczenia, tutaj dodatkowo podkreśla się aspekt świętości Szabatu. Cylkow, usiłując oddać skomplikowane znaczenie tej frazy użył metody opisowej. Rabeinu Bachja zauważa, że powtórzenie imienia Szabatu w tym werse podkreśla, że wszystkie aspekty Szabatu są podwójne: porcje manny, ofiary świątynne i psalmy czytane w Szabat, por. Rabeinu Bachja do 16:23. [przypis z tradycji]

⁵¹⁸dziś nie znajdziecie tego na polu — „O poranku, gdy zazwyczaj wychodzili na zbieranie [manny], przyszli zapytać: czy mamy wyjść czy nie? [Mojżesz] odrzekł im: zjedzcie to, co macie u siebie. Wieczorem wrócili do niego i zapytali: co z tym wychodzeniem [po mannę]? On zaś im powiedział: dzisiaj jest Szabat. Ale zobaczył, że się martwią, że może manna się skończyła i więcej nie spadnie, więc powiedział im: dzisiaj jej nie znajdziecie; co oznaczało: dzisiaj nie znajdziecie [manny], ale znajdziecie ją jutro”, Raszi do 16:25. [przypis z tradycji]

⁵¹⁹wyszli niektórzy z ludu, aby zbierać — „Pomimo tego, że nie potrzebowali [pożywienia], wyszli sprawdzić, czy rzeczywiście nie będzie [manny] w tym dniu”, Bechor Szor do 16:27. [przypis z tradycji]

⁵²⁰Dopókiż będziecie się wzdragali przestrzegać przykazań i nauk Moich — Bóg zwrócił się do Mojżesza: „wina za nieprzestrzeganie spoczywa na was wszystkich, bo chociaż ty sam nie wyszedłeś z nimi zbierać, ale przyczyniłeś się do tego, że wyszli, gdyż nie nauczyłeś ich praw i zagadnień Szabatu, tylko powiedziałeś im: sześć dni będzie zbierać, a nie siedem dni, więc zlekceważyli to, co mówiliś [...] nie nauczyłeś ich Moich praw, że zbieranie manny należy do zakazanych [w Szabat] czynności”, Sforno do 16:28. [przypis z tradycji]

⁵²¹Patrzcie — „Zobaczcie na własne oczy, że Wiekuisty w Swojej chwale napomina was o Szabacie, bo oto w każdy erew Szabat [w przeddzień Szabatu czyli w piątek] cud jest czyniony dla was, że dostajecie pożywienie na dwa dni”, Raszi do 16:29. [przypis z tradycji]

⁵²²niechaj nie wychodzi nikt z miejsca swojego w dzień siódmy — w tym wersecie mędrcy znajdują oparcie dla praw dotyczących tzw. *techum Szabat*, czyli dopuszczalnej odległości, jaką można przejść poza zamieszkanym obszarem w Szabat, z reguły jest to ograniczone do 2000 *amot* (1 *ama* to ok. 50 cm, więc 2000 *amot* daje ok. 1 kilometr), ale granice te można na pewnych warunkach rozszerzyć, zob. Raszi do 16:29. [przypis z tradycji]

⁵²³odpoczywał — hebr. וַיִּשְׁבֹּתוּ (*wajiszbetu*) czasownik utworzony od rdzenia שָׁבַת (*szawat*): *zaprzestać, zaniechać, wstrzymać, odpocząć*. Z tego samego rdzenia wywodzi się słowo Szabat. [przypis edytorski]

I nazwał dom Izraela miano onego pokarmu⁵²⁴: man⁵²⁵, a był on jako ziarno koriandru⁵²⁶, biały, a smak jego jako pączek z miodem⁵²⁷.

I rzekł Mojżesz: „Oto co rozkazał Wiekuisty: pełny omer z tego niech zostanie na przechowanie dla pokoleń waszych, aby widzieli chleb, którym żywiłem was na pustyni, gdy wywiódł was z ziemi Micraim”.

I rzekł Mojżesz do Aharona: „Weź koszyk⁵²⁸ jeden a nasyp weń pełen manny, a postaw go przed Wiekuistym⁵²⁹, na przechowanie w pokoleniach waszych”.

Jako przykazał Wiekuisty Mojżeszowi, tak postawił go Aharon przed Arką świadectwa na przechowanie.

A synowie Izraela jadali mannę czterdzieści lat⁵³⁰, aż przybyli do ziemi zamieszkałej; mannę jadali aż do przybycia swego do granic ziemi Kanaan⁵³¹.

Omer⁵³² zaś jest dziesiątą częścią efy⁵³³.

ROZDZIAŁ XVII

I wyruszył cały zbór synów Izraela, z pustyni Sin w pochody swoje, podług rozkazu Wiekuistego, i rozłożyli się obozem w Refidim; a nie było wody do picia dla ludu.

Woda

I swarzył się⁵³⁴ lud z Mojżeszem i rzekli: „Dajcie nam wody, abyśmy pili!” I rzekł do nich Mojżesz: „Czemu swarzycie się ze mną? Czemu doświadczacie Wiekuistego?”

Ale lud pragnął tam wody, i szemrał lud przeciw Mojżeszowi i rzekł: „Pocóżes wywiódł⁵³⁵ nas z Micraim, aby zamorzyć nas i dzieci nasze i dobytek nasz pragnieniem?”

I zawołał Mojżesz do Wiekuistego, i rzekł: „Cóż mam czynić ludowi temu? Już niedługo, a ukamienują mnie”.

⁵²⁴onego pokarmu — dziś powiedzielibyśmy „I nazwał dom Izraela pokarm ten manną”. [przypis edytorski]

⁵²⁵man — hebr. מַן (man): manna. [przypis edytorski]

⁵²⁶koriandru — „Czyli kolendry, jej ziarno jest okrągłe, ale nie jest białe, a manna była biała, zatem porównanie odnosi się tylko do okrągłego kształtu: [manna była] jak ziarno kolendry i biała”, Raszi do 16:31. [przypis z tradycji]

⁵²⁷pączek z miodem — „Ciasto smażone w miodzie”, Raszi do 16:31. „Smak placka z miodem miała wtedy, gdy była jedzona bez dalszych przygotowań. Gdy jest napisane, że mielono ją na żarnach lub tłuczono w móżdżerzu (por. Lb 11:8), smak zmieniał się i [manna] smakowała jak placek z oliwą”, Chizkuni do 16:31. [przypis z tradycji]

⁵²⁸koszyk — w oryginale jest תַּנְיָנָא (cincenet): dzbanek, naczynie z byszczącego materiału, być może glazurowana ceramika. Rodzaj „ceramicznego dzbanka”, Raszi do 16:33. [przypis z tradycji]

⁵²⁹postaw go przed Wiekuistym — „Czyli przed Arką [Przymierza], werset ten nie został wypowiedziany, zanim nie został zbudowany Namiot Przybytku na pustyni, ale wpisany jest tutaj, we fragmencie dotyczącym manny”, Raszi do 16:33. [przypis z tradycji]

⁵³⁰synowie Izraela jadali mannę czterdzieści lat — „Ten cud był większy niż wszystkie inne cuda dokonane za pośrednictwem Mojżesza, bo manna łączyła w sobie wiele cudów i w odróżnieniu od innych cudów, ten trwał przez 40 lat”, Ibn Ezra do 16:35. [przypis z tradycji]

⁵³¹mannę jadali aż do przybycia swego do granic ziemi Kanaan — „Gdy przekroczyli Jordan, jedli już zboże, które tam zastali, dlatego konieczne było zaznaczenie, że mannę jedli aż przybyli do granic ziemi Kanaan, bo manna towarzyszyła im, aż doszli do Gilgal, co jest na skraju ziemi Kanaan i dopiero gdy mieli już nowe ziarno, wtedy manna przestała spadać”, Ibn Ezra do 16:35. [przypis z tradycji]

⁵³²Omer — „Wspomniana jest ta miara, ponieważ omer [pożywienia] na osobę to dość, aby się nasycić”, Ibn Ezra do 16:36. [przypis z tradycji]

⁵³³efá — miara produktów sypkich, nieco mniej niż 22 litry. [przypis edytorski]

⁵³⁴swarzył się — hebr. נִיחַ (wajarew): wyklócał, się, spierał się. „Rabi Abraham [Ibn Ezra] komentuje, że jest napisane »lud«, a nie »cały lud«, jak jest to w przypadku manny, gdyż były dwie grupy ludzi, jedni nie mieli wody do picia i ci wszczęli kłótnię z Mojżeszem, a druga grupa miała w naczyniach wodę, którą wynieśli z Alusz, i to ci chcieli wystawić Boga na próbę, czy da On wodę. Tym, którzy się wyklócali, Mojżesz odpowiedział: czemu spieracie się ze mną? Wołajmy razem do Boga! A tym co wystawiali Boga na próbę powiedział: czemu doświadczacie Wiekuistego?”, Tur. do 17:2. [przypis z tradycji]

⁵³⁵Pocóżes wywiódł — inaczej: po co wywiódłś (konstrukcja z przestawną końcówką czasownika i partykulą wzmacniającą -ze-). [przypis edytorski]

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Przejdź przed ludem⁵³⁶, a zabierz ze sobą kilku ze starszych Izraela⁵³⁷; a łaskę twą, którąś uderzył⁵³⁸ w rzekę, weźmiesz w rękę twoją⁵³⁹, i pójdziesz.

Oto stanę przed tobą tam, na skale⁵⁴⁰, na Chorebie; i uderzysz w skałę, a wyjdzie z niej woda, i będzie pił lud”. I uczynił tak Mojżesz na oczach starszych Izraela.

I nazwał miano miejsca tego: Masa⁵⁴¹ i Meriba⁵⁴², z powodu swaru⁵⁴³ synów Izraela, i za to, że doświadczali Wiekuistego, mówiąc: „Jestże⁵⁴⁴ Wiekuisty pośród nas, czy nie?”

Tedy przyciągnął Amalek⁵⁴⁵ i walczył z Izraelem w Refidim.

I rzekł Mojżesz do Jehoszui⁵⁴⁶: „Wybierz nam⁵⁴⁷ mężów⁵⁴⁸ i wyjdź, walcz⁵⁴⁹ z Amalekiem. Jutro ja stanę na szczycie pagórka⁵⁵⁰, a berło⁵⁵¹ Boże w ręku moim⁵⁵²”.

I uczynił Jehoszua, jak mu rozkazał Mojżesz o walce z Amalekiem; a Mojżesz, Aharon i Chur⁵⁵³ — wstąpili na szczyt pagórka.

⁵³⁶*Przejdź przed ludem* — „...i zobacz, czy cię ukamieniają! Dlaczego oskarżasz Moje dzieci?”, Raszi do 17:5. [przypis z tradycji]

⁵³⁷*zabierz ze sobą kilku ze starszych Izraela* — weź ich „jako świadków, by widzieli, że to poprzez twoje [działanie] woda wyjdzie ze skały i aby nie mówili: były tam jakieś źródła od dawnych czasów”, Raszi do 17:5. [przypis z tradycji]

⁵³⁸*którąś uderzył* (daw.) — którą uderzyłeś. [przypis edytorski]

⁵³⁹*łaskę twą, którąś uderzył w rzekę, weźmiesz w rękę twoją* — „Lud Izraela mówił, że łaska ta jest zdatna tylko do wymierzania kar: tą [łaską] ukarany był Faraon i Micrejczycy licznymi plagami w Micraim i na morzu, dlatego jest powiedziane »łaskę twą, którąś uderzył w rzekę«, czyli: niech ujrzą teraz, że także do dobrych celów jest ona przeznaczona”, Raszi do 17:5. [przypis z tradycji]

⁵⁴⁰*Oto stanę przed tobą tam, na skale* — „Ponieważ cud z wodą miał charakter trwały, bo wedle tradycji studnia [wody] będzie im towarzyszyć przez wszystkie dni, gdy będą na pustyni, z tego powodu objawiła się nad nim Boska Obecność, tak jak jest to powiedziane w przypadku manny: »rana ujrzyście chwałę Wiekuistego‘ (por. Wj 16:7) gdyż [i manna] była cudem ustawicznym”, Tur. do 17:6. [przypis z tradycji]

⁵⁴¹*Masa* — hebr. מַסָּה (*masa*): próba. [przypis edytorski]

⁵⁴²*Meriba* — hebr. מִרִּיבָה (*meriba*): kłótnia. [przypis edytorski]

⁵⁴³*swary* — daw. niesnaski, spory, kłótnie. [przypis edytorski]

⁵⁴⁴*jestże* (daw.) — czy jest; czyż jest (konstrukcja z partykulą pytającą *-že*). [przypis edytorski]

⁵⁴⁵*Tedy przyciągnął Amalek* — „[Bóg rzekł:] »Zawsze jestem wśród was, gotów zapewniać wszelkie wasze potrzeby, a wy zadajecie pytanie »Jestże Wiekuisty pośród nas, czy nie?« Przysięgam, że przyjdzie pies [Amalek] i was ugryzie, a wy będziecie wołać do Mnie!« Można to porównać do człowieka, który posadził sobie syna na ramionach i wyruszył w drogę. Gdy syn widział jakąś rzecz na ziemi, mówił do ojca: »Tato, podnieś to dla mnie«, a ojciec podnosił i dawał mu. I podobnie było za drugim i za trzecim razem. Napotkali jakiegoś człowieka, a ów syn pyta się go: »Czy widziałeś gdzieś mojego ojca?« Na to ojciec odpowiedział mu: »Czyż nie wiesz, gdzie jestem?!« Zrzucił go z ramion i nadszedł pies, i ugryzł [syna]”, Raszi do 17:8. „Chodzi o lud Amaleka, zamieszkujący na południu”, Ibn Ezra do 17:8. [przypis z tradycji]

⁵⁴⁶*Jehoszui* — hebr. יְהוֹשֻׁעַ, dosł. *Bóg jest wybawieniem*, w innych tłumaczeniach znany jako Jozue lub Jezua, syn Nuna z plemienia Efraima. Urodził się w Egipcie podczas niewoli egipskiej. Jego pierwotne imię to נוֹחַהוֹסֵעַ (w innych tłumaczeniach Ozeasz). Imię Jehoszua nadane mu zostało przez Mojżesza, por. Lb 13:16. Po śmierci Mojżesza został przywódcą Izraela, wprowadził lud do ziemi Kanaan i podbił ją. [przypis edytorski]

⁵⁴⁷*Wybierz nam* — Mojżesz zwrócił tu Jehoszuę ze sobą, wyrażając tym szacunek dla swojego ucznia, zob. Raszi do 17:9. [przypis z tradycji]

⁵⁴⁸*Wybierz nam mężów* — „[Ludzi] dzielnych, bojących się grzechu, aby ich zasługi [moralne] wspomagały ich [w walce]. Inne wyjaśnienie: wybierz nam ludzi, którzy wiedzą, jak niweczyć czary, ponieważ synowie Amaleka byli czarownikami”, Raszi do 17:9. [przypis z tradycji]

⁵⁴⁹*wyjdź, walcz* — „Wyjdź z Obloku, [który ochraniał lud Izraela] i walcz”, Raszi do 17:9. „Wyjdź z obozu Izraela, by walczyć z Amalekiem”, Ibn Ezra do 17:9. [przypis z tradycji]

⁵⁵⁰*Jutro ja stanę na szczycie pagórka* — „Ja stanę na szczycie wzgórza, tj. Góry Choreb czyli Synaju”, Ibn Ezra do 17:9. [przypis z tradycji]

⁵⁵¹*berło* — chodzi o łaskę Mojżesza. W starożytności berła, oznaka starszeństwa i władzy, miały postać pasterskiej łaski. Powszechnie znaną dzisiaj postać krótkiej palki zwieńczonej główką berło uzyskało dopiero w czasach rzymskich. [przypis edytorski]

⁵⁵²*berło Boże w ręku moim* — i będę unosił łaskę w ręce, modląc się, zob. Ibn Ezra do 17:9. [przypis z tradycji]

⁵⁵³*Chur* — według tradycji Chur był synem Mirjam, a Kaleb był jej mężem, zob. Raszi do 17:10. [przypis z tradycji]

I stało się, że gdy podnosił Mojżesz rękę swoją⁵⁵⁴, przemagał Israel⁵⁵⁵, a gdy opuszczał rękę swoją, przemagał Amalek.

Ale ręce Mojżesza ocięły; wzięli tedy kamień i podłożyli pod niego, i usiadł na nim⁵⁵⁶; Aharon zaś i Chur podpierali ręce jego, jeden z jednej, drugi z drugiej strony, i tak dotrwały⁵⁵⁷ ręce jego aż do zachodu słońca⁵⁵⁸.

I poraził⁵⁵⁹ Jehoszua Amaleka i lud jego ostrzem miecza.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wpisz to dla pamięci⁵⁶⁰ w księgę⁵⁶¹, a wraź to w uszy Jehoszui⁵⁶², że zgładzić zgładzę⁵⁶³ pamięć Amaleka spod nieba!”

I zbudował Mojżesz ołtarz i nadał mu miano: „Wiekuisty — chorągwią moją⁵⁶⁴”.

I rzekł: „Bo ręka (wzniesiona) ku tronowi Jah⁵⁶⁵: wojna Wiekuistemu z Amalekiem od pokolenia do pokolenia⁵⁶⁶!”

⁵⁵⁴gdy podnosił Mojżesz rękę swoją — Raszbam uważa, że uniesiona ręka z laską mogła być na podobieństwo sztandaru podczas bitwy, a jak długo wojownicy widzą uniesiony sztandar, nabierają odwagi, zob. Raszbam do 17:11. [przypis z tradycji]

⁵⁵⁵gdy podnosił Mojżesz rękę swoją, przemagał Israel — „Czy to ręce Mojżesza sprowadzały zwycięstwo albo klęskę w bitwie? Raczej tak długo jak lud Israela wznosił oczy ku górze i podporządkowywali oni serca swojemu Ojcu w Niebie, tak długo mieli przewagę, inaczej słabli w walce (*Talmud, Rosz Haszana* 29a)”, Raszi do 17:11. [przypis z tradycji]

⁵⁵⁶wzięli tedy kamień i podłożyli pod niego, i usiadł na nim — „Ale nie usiadł na miękkiej poduszce, bo powiedział: Israel poddany jest udręce, to i ja będę z nimi w udręce”, Raszi do 17:12. [przypis z tradycji]

⁵⁵⁷dotrwały — hebr. נִחְנָח (emuna): wiara, ufność. „Ręce Mojżesza były wierne: wyciągnięte ku Niebu w modlitwie ufnej i wytrwałej”, Raszi do 17:12. [przypis z tradycji]

⁵⁵⁸aż do zachodu słońca — „Amelekici, używając astrologii, obliczali, która godzina będzie dla nich zwycięska, ale Mojżesz wstrzymał słońce i doprowadził do pomieszania godzin”, Raszi do 17:12. [przypis z tradycji]

⁵⁵⁹poraził — hebr. שָׁחַח (uwajachalos) dosł. osłabił. „Odciał głowy najmężniejszych [spośród Amelekiców] i pozostawił [przy życiu] jedynie najsłabszych z nich, ale nie zabił ich wszystkich, stąd wniossek, że postąpił tak zgodnie ze [szczególnym] nakazem Szechiny (Boskiej Obecności)”, Raszi do 17:13. Osłabił ich, „ale ich nie zabił, niektórzy twierdzą, że [Amelekici] byli czarownikami i wybrali do walki z [Israeliem] takich bojowników, których nie można było zabić, gdyż uciekali się do czarów”, Tur do 17:13. [przypis z tradycji]

⁵⁶⁰Wpisz to dla pamięci — „[Pamiętaj że] Amalek nadszedł i zawarł się w walce z Israeliem [jako pierwszy], przed wszystkimi innymi narodami”, Raszi do 17:14. Ma to być spisane, „a nie przekazywane jedynie ustnie, aby nie uległo zapomnieniu z biegiem czasu”, Chizkuni do 17:14. [przypis z tradycji]

⁵⁶¹w księgę — „Ten fragment został wypowiedziany w 40 roku wędrówki [...] i chodzi tu o *Księgę Tory* lub może mieli też i inną księgę, zwaną *Księga Wojen Wiekuistego* (por. Lb 21:14), której my już nie mamy”, Ibn Ezra do 17:14. [przypis z tradycji]

⁵⁶²wraź to w uszy Jehoszui — „[Bóg] dał Mojżeszowi do zrozumienia, że to Jehoszua wprowadzi lud do Ziemi Israela”, Raszi do 17:14. [przypis z tradycji]

⁵⁶³zgładzić zgładzę — hebr. מָחָה עִמָּהּ (macha emche) od hebr. rdzenia מָחָה (macha): wymazać, zetrzeć. „[Amalek] rozgniewał Boga, bo dowódcy Edomu drżeli ze strachu z powodu znaków, które [Bóg] uczynił w Micraim i na morzu, podobnie [lękały się ludy] Moaw i Plaszet, a oto ten, Amalek, usłyszał o potężnych czynach Boga dla Jego ludu, Israela, a jednak nadszedł z odległego miejsca, aby zaatakować Israela i nie bał się Boga”, Ibn Ezra do 17:14. Rabejnu Bachja zauważa, że użycie podwójnego wyrażenia *wymazać, wymażę*, oznacza: najpierw wymażę go w niebie, a następnie wymażę go na ziemi lub: wymażę go na tym świecie i w świecie przyszłym, zob. Rabejnu Bachja do 17:14. [przypis z tradycji]

⁵⁶⁴chorągwią moją — hebr. נִסִּי (nisi) oznacza zarówno *mój sztandar* jak i *mój cud*. „Święty Błogosławiony uczynił dla nas tutaj cud [...] Wiekuisty jest naszym cudem”, Raszi do 17:15. [przypis z tradycji]

⁵⁶⁵ręka (wzniesiona) ku tronowi Jah — „Mojżesz powiedział: ręka Świętego Błogosławionego jest wzniesiona w przysiędze na Jego tron, że Jego wojna i wrogość do Amaleka będą wieczne”. Dlaczego słowo *tron* zapisane jest w niepełny sposób jako כִּסֵּי (kes) a nie כִּסֵּי (kise)? Także Czteroliterowe Imię Boga napisane jest tu jedynie jako dwie litery czyli „rozdzielone w połowie? Przysięgł Święty Błogosławiony, że ani Jego Imię ani Jego tron nie będą całe, aż imię Amaleka zostanie całkowicie wymazane, a gdy zostanie ono zmażane, wtedy Imię Boga będzie kompletne i Jego tron również”, Raszi do 17:16. [przypis z tradycji]

⁵⁶⁶wojna Wiekuistemu z Amalekiem od pokolenia do pokolenia — „Jak długo nad tronem Boga będzie ręka czyli siła sprzeciwiająca się Jego królowaniu, tak długo będzie wojna Boga z Amalekiem, jest tu też odniesienie do Szaula, pierwszego króla Israela, który walczył z Amalekiem, i tak będzie »od pokolenia do pokolenia«, że każdy król, który będzie w Israelu, ma obowiązek prowadzić wojnę z Amalekiem, aż imię Amaleka zostanie wymazane [z historii]”, Tur do 17:16. [przypis z tradycji]

ROZDZIAŁ XVIII

I usłyszał⁵⁶⁷ Jitro⁵⁶⁸, kapłan Midjanu, teść Mojżesza⁵⁶⁹, o wszystkim, co uczynił Bóg⁵⁷⁰ dla Mojżesza, i dla Izraela, ludu Swojego — jak wywiódł Wiekuisty Izraela z Micraim⁵⁷¹;

I zabrał Jitro, teść Mojżesza, Cyporę, żonę Mojżesza przedtem odesłaną⁵⁷²;

I dwóch synów jej, z których imię jednego: Gerszom, gdyż [Mojżesz] powiedział: „Przychodniem⁵⁷³ byłem na ziemi obcej;”

A imię drugiego: Eliezer, gdyż: — „Bóg ojca mojego był pomocą moją⁵⁷⁴, i ocalił mnie od miecza Faraona⁵⁷⁵”.

I przybył Jitro, teść Mojżesza, i synowie jego i żona jego do Mojżesza na pustynię, gdzie obozował przy górze Bożej.

I dał znać Mojżeszowi: „Ja, teść twój — Jitro, przybywam do ciebie, a żona twoja, i dwaj synowie jej z nią⁵⁷⁶”.

I wyszedł Mojżesz na spotkanie teścia swojego⁵⁷⁷, i pokłonił się i ucałował go⁵⁷⁸, i wywiadywali się jeden o powodzenie drugiego, i weszli do namiotu.

I opowiadał Mojżesz teściowi swojemu wszystko, co uczynił Wiekuisty Faraonowi i Micrejczykom gwoli⁵⁷⁹ Izraela — wszystek trud, który spotkał ich na drodze, i jak ocalił ich Wiekuisty.

I cieszył się Jitro ze wszystkiego dobrego⁵⁸⁰, które wyświadczył Wiekuisty Izraelowi, gdy ocalił go z ręki Micrejczyków.

⁵⁶⁷usłyszał — „Cóż takiego usłyszał, że przyszedł? [Więści] o rozdzieleniu Morza Sitowego i o wojnie z Amalekiem”, Raszi do 18:1. [przypis z tradycji]

⁵⁶⁸usłyszał Jitro — według tradycji Jitro znany był pod siedmioma imionami: Reuel, Jeter, Jitro, Chowaw, Chewer, Keni, Putiel, zob. Raszi do 18:1. [przypis z tradycji]

⁵⁶⁹teść Mojżesza — „Tu Jitro szczylił się powinowactwem z Mojżeszem [mówiąc]: jestem teściem króla, ale w przeszłości to Mojżesz sytuował swoje znacznie [w odniesieniu do pozycji] teścia (por. Wj 4:18)”, Raszi do 18:1. [przypis z tradycji]

⁵⁷⁰o wszystkim, co uczynił Bóg — Zdaniem Rasziego odnosi się to do cudu z manną, cudu z wodą oraz do pokonania Amaleka, zob. Raszi do 18:1. [przypis z tradycji]

⁵⁷¹jak wywiódł Wiekuisty Izraela z Micraim — „Ten [cud] był największy ze wszystkich”, Raszi do 18:1. [przypis z tradycji]

⁵⁷²przedtem odesłaną — „Gdyby nie ten werset, nie wiedzielibyśmy, że Mojżesz odesłał ją i że nie była z nim [w Micraim], po tym jak zabrał ją ze sobą w drogę (por. Wj 4:20). To uczy, że gdy Aharon i Mojżesz spotkali się, lud Izraela cierpiał wtedy w niewoli, Jitro zaś żył dostatnio: Mojżesz odesłał więc [żonę do teścia]”, Chizkuni do 18:2. [przypis z tradycji]

⁵⁷³Przychodniem — hebr. גֵּר (ger): obcy przybysz. [przypis edytorski]

⁵⁷⁴Bóg ojca mojego był pomocą moją — hebr. אֱלֹהֵי (Eli): mój Bóg i עֶזֶר (ezer): pomoc. [przypis edytorski]

⁵⁷⁵ocalił mnie od miecza Faraona — midrasz podaje, że gdy Datan i Abiram wyjawili sprawę związaną z zabiciem Micrejczyka (por. Wj 2:12), Faraon chciał skazać Mojżesza na śmierć, ale szyja Mojżesza stała się jak słup z marmuru, tak że miecz nie był w stanie nawet go zranić, zob. Raszi do 18:4. [przypis z tradycji]

⁵⁷⁶Jitro, przybywam do ciebie, a żona twoja, i dwaj synowie jej z nią — „Zawiadomił go przez posłańca: jeśli nie wyjdiesz [mi na powitanie] ze względu na mnie, wyjdź ze względu na twoją żonę, jeśli nie wyjdiesz ze względu na twoją żonę, wyjdź przez wzgląd na dwóch jej synów”, Raszi do 18:6. [przypis z tradycji]

⁵⁷⁷wyszedł Mojżesz na spotkanie teścia swojego — „Wielkim honorem został zaszczycony Jitro w tej chwili, bo skoro wyszedł Mojżesz, wyszli i Aharon, i Nadaw i Awihu [synowie Aharona], a któż widząc, że ci wyszli, nie wyszedł także [z nimi na powitanie Jitro]”, Raszi do 18:7. [przypis z tradycji]

⁵⁷⁸pokłonił się i ucałował go — „To uczy o skromności Mojżesza, bo chociaż był [jak] król, nie wywyższał się, ale pokłonił się teściowi, sam go poprowadził i opowiedział mu o wszystkich zdarzeniach”, Bechor Szor do 18:7. [przypis z tradycji]

⁵⁷⁹gwoli — daw. z powodu. [przypis edytorski]

⁵⁸⁰cieszył się Jitro ze wszystkiego dobrego — Zdaniem Rasziego Jitro ucieszył się dobrymi darami dla Izraela: manną, studnią wody i Torą, ale przede wszystkim ocaleniem z Micraim, bo „aż do tej pory żaden niewolnik nie był w stanie uciec z Micraim, gdyż był to kraj zamknięty ze wszystkich stron, a lud Izraela wyszedł w liczbie 600 tysięcy”, Raszi do 18:9. [przypis z tradycji]

I rzekł Jitro: „Błogosławiony Wiekuisty, który ocalił was z ręki Micrejczyków i z ręki Faraona; który ocalił ten lud spod ręki Micrejczyków⁵⁸¹.

Teraz poznałem⁵⁸², że wyższym Wiekuisty, nad wszystkie bogi⁵⁸³; gdyż tą samą rzeczą, którą przeciw nim umyślili⁵⁸⁴ — On [uderzył] na nich”.

I przyniósł Jitro, teść Mojżesza, całopalenia i ofiary Bogu; przyszedł też Aharon i wszyscy starsi ludu, aby spożyć chleb z teściem Mojżesza przed Bogiem⁵⁸⁵.

I stało się nazajutrz, że zasiadł Mojżesz dla sądzenia ludu, i stał lud przed Mojżeszem od rana do wieczora.

A widząc teść Mojżesza wszystko, co on czyni z ludem, rzekł: „Cóż to takiego, co ty czynisz z ludem? Czemu ty siedzisz sam jeden, a lud wszystek stoi przed tobą od rana do wieczora?”

I odpowiedział Mojżesz teściowi swojemu: „Oto przychodzi do mnie lud, aby radził się Boga.

Gdy mają jaką sprawę przedstawia się ją mnie, a ja rozsądzam między jednym a drugim, i oznajmiam ustawy Boga i nauki Jego⁵⁸⁶”.

I rzekł doń teść Mojżesza: „Nie dobra to rzecz, którą czynisz.

Znużyć znużysz i siebie⁵⁸⁷ i lud ten, który przy tobie, gdyż za trudną ta rzecz dla ciebie, nie podolasz jej sam jeden.

Teraz usłuchaj głosu mego: poradzę ci, a niechaj będzie Bóg z tobą⁵⁸⁸: pozostań ty dla ludu upelnomocnionym Boga⁵⁸⁹, a przedstawiaj sam sprawy te Bogu.

I objaśniaj im ustawy i nauki, wskazując im drogę, którą chodzić, i czyny, które spełniać mają.

⁵⁸¹ocalił was z ręki Micrejczyków i z ręki Faraona; który ocalił ten lud spod ręki Micrejczyków — hebr. מִצְרַיִם מִיַּד (mijad Micrajim) dosł. z ręki Micrejczyków; מִצְרַיִם יָד מִתַּחַת (mitachbat jad Micrajim) dosł. spod ręki Micrejczyków. Różnica w tych wyrażeniach może być odczytana jako ocalił was od Micrejczyków i ocalił was spod władzy (niewoli) u Micrejczyków. [przypis edytorski]

⁵⁸²Teraz poznałem — „[Jitro rzekł:] znałem Boga już przedtem, ale teraz poznałem Go jeszcze lepiej”, Raszi do 18:11. [przypis z tradycji]

⁵⁸³nad wszystkie bogi — midrasz „uczy, że [Jitro] był zaznajomiony ze wszystkimi kultami na świecie i nie było takiego bożka, któremu by nie służył”, Raszi do 18:11. [przypis z tradycji]

⁵⁸⁴gdyż tą samą rzeczą, którą przeciw nim umyślili — „[Micrejczycy] zamyślali unicestwić ich poprzez wodę i sami zostali unicestwieni przez wodę”, Raszi do 18:11. [przypis z tradycji]

⁵⁸⁵przed Bogiem — „Przed ołtarzem, na którym złożyli te ofiary”, Sforno do 18:12. „Stąd [midrasz] uczy, że ten, kto czerpie przyjemność z udziału w uczcie, gdzie biesiadują mędrcy Tory, to jakby czerpał przyjemność z blasku Szechiny (Boskiej Obecności)”, Raszi do 18:12. [przypis z tradycji]

⁵⁸⁶ustawy Boga i nauki Jego — Mojżesz odnosi się tu do praw, które były dane w Mará, jeszcze przed objawieniem na Synaju (por. Wj 15:25 i komentarz do tego wersetu), zob. Chizkuni do 18:16. [przypis z tradycji]

⁵⁸⁷i siebie — hebr. דָּן (gam): również, zarówno, midrasz wyjaśnia, że to dodatkowe również (tu jako i) oznacza, że słowa te dotyczyły także Aharona, Chura i siedemdziesięciu członków starszyny, zob. Raszi do 18:18. [przypis z tradycji]

⁵⁸⁸a niechaj będzie Bóg z tobą — Raszi podpowiada, że powiedział mu: idź i omów tę poradę z Wszecho-mogącym, zob. Raszi do 18:19. „Bóg pomoże ci, jeśli postąpisz w taki sposób, [jak ci radzę]”, Ibn Ezra do 18:19. [przypis z tradycji]

⁵⁸⁹pozostań ty dla ludu upelnomocnionym Boga — „Bądź posłańcem i pośrednikiem pomiędzy nimi a Bogiem i zwracaj się do Niego z zapytaniem o wyroki”, Raszi do 18:19. [przypis z tradycji]

Ale chciej upatrzeć z całego ludu, mężów dzielnych⁵⁹⁰, bogobojnych⁵⁹¹, mężów prawdy⁵⁹², nienawidzących korzyści⁵⁹³, a tych ustanowisz nad nimi jako tysięcy, setników, pięćdziesiątników i dziesiętników.

A niech sądzą lud każdego czasu; a mianowicie tak, iżby każdą sprawę większą przedstawiali tobie, a każdą sprawę mniejszą rozsądza sami; i tak ulżysz sobie, i poniosą (ciężar) z tobą.

Jeżeli to uczynisz, a przykaże ci to Bóg⁵⁹⁴, tedy zdołasz się ostać, a także cały lud ten do miejsca swojego powróci w pokój⁵⁹⁵.

I usłuchał Mojżesz głosu teścia swojego, i spełnił wszystko co powiedział.

I wybrał Mojżesz mężów dzielnych z całego Izraela, i ustanowił ich naczelnikami nad ludem, tysięcznikami i setnikami, pięćdziesiątnikami i dziesiętnikami.

I sądzili lud każdego czasu; sprawę trudniejszą przedstawiali Mojżeszowi, a każdą sprawę mniejszą rozsądza sami.

I odprowadził Mojżesz teścia swego⁵⁹⁶, i poszedł [on] do kraju swojego⁵⁹⁷.

ROZDZIAŁ XIX

W nowiu miesiąca trzeciego po wyjściu synów Izraela z ziemi Micraim, w tenże sam dzień⁵⁹⁸ przybyli na pustynię Synaj.

Wyruszyli byli z Refidim i przybyli na pustynię Synaj i rozłożyli się obozem na pustyni; i obozował tam Izrael naprzeciw góry⁵⁹⁹.

A Mojżesz wstąpił do Boga⁶⁰⁰, i zawołał doń Wiekuiący z góry mówiąc: „Tak powiesz⁶⁰¹ domowi Jakuba⁶⁰², i oznajmisz synom Izraela⁶⁰³:

⁵⁹⁰mężów dzielnych — „Bogatych, takich którzy nie muszą schlebiać ani okazywać stronniczości”, Raszi do 18:21. [przypis z tradycji]

⁵⁹¹bogobojnych — „Takich, co nie boją się żadnego człowieka, a jedynie Boga”, Chizkuni do 18:21. [przypis z tradycji]

⁵⁹²mężów prawdy — „Budzących zaufanie, którzy zasługują na to, aby można było polegać na ich słowach, dzięki temu ich orzeczenia będą uznawane”, Raszi do 18:21. [przypis z tradycji]

⁵⁹³nienawidzących korzyści — „[Takich], którzy pogardzają w sądzie własnym majątkiem, wedle powiedzenia: każdy sędzia, którego [pozowano] i pozbawiono majątku w wyniku wyroku, nie jest już [zdatny na] sędziego”, Raszi do 18:21. Ludzi nieprzekupnych, zob. Tur do 18:21. [przypis z tradycji]

⁵⁹⁴a przykaże ci to Bóg — „Poradz się Wszechmogącego, jeśli On nakaże ci tak postąpić, będziesz w stanie przetrwać, ale jeśli cię przed tym powstrzyma, nie ostaniesz się”, Raszi do 18:23. [przypis z tradycji]

⁵⁹⁵do miejsca swojego powróci w pokój — czyli do swoich namiotów, bo „zwaśnieni ludzie stali przed [Mojżeszem w kolejce], ale niekiedy nie zdążyli przedstawić mu swoich spraw do rozstrzygnięcia i gdy wracali do swoich namiotów, niezgoda między nimi się nasilała”, Ibn Ezra do 18:23. [przypis z tradycji]

⁵⁹⁶odprowadził Mojżesz teścia swego — oznacza to, że Mojżesz odprowadził go przez część drogi, tak jak Abraham odprowadzał swoich gości. Niektórzy twierdzą, że całe zdarzenie opisane w tym rozdziale miało miejsce już po nadaniu Tory, por. np. Raszi do 18:13, zob. Chizkuni do 18:27. [przypis z tradycji]

⁵⁹⁷poszedł do kraju swojego — Jitro powrócił do siebie, „aby przekonwertować na judaizm członków swojej rodziny”, Raszi do 18:27. [przypis z tradycji]

⁵⁹⁸w tenże sam dzień — w pierwszym dniu miesiąca siwan, zob. Chizkuni do 19:1. [przypis z tradycji]

⁵⁹⁹naprzeciw góry — chodzi o górę „wspomnianą powyżej (por. Wj 3:12), przy której mieli służyć Bogu”, Raszbam do 19:2. [przypis z tradycji]

⁶⁰⁰Mojżesz wstąpił do Boga — „[Mojżesz wstąpił na górę] drugiego dnia miesiąca i wszystkie jego wejścia na górę miały miejsce o poranku”, Raszi do 19:3. [przypis z tradycji]

⁶⁰¹Tak powiesz — „W tym języku [czyli hebrajskim] i dokładnie takimi słowami”, Raszi do 19:3. [przypis z tradycji]

⁶⁰²domowi Jakuba — to oznacza: „do kobiet, do nich przemówisz w łagodny sposób (...)”, Raszi do 19:3. [przypis z tradycji]

⁶⁰³oznajmisz synom Izraela — „(...) a kary i szczegóły praw objaśnisz mężczyznom, twardymi słowami, [gorzimi] jak piołun”, Raszi do 19:3. W tym wersecie użyte zostały dwa czasowniki למור (lemor): mówić, który opisuje prostą mowę skierowaną do kobiet oraz להגיד (lebagid): powiedzieć, opowiedzieć, zrelacjonować, tak (zgodnie z komentarzem) Mojżesz przemówił do mężczyzn. Talmud uczy, że ten czasownik można skojarzyć z hebr. הגידה (agada): opowieść, co oznacza, że Mojżesz zwrócił się do nich słowami pociągającymi jak opowieść lub też

Wyście widzieli, com uczynił Micrejczykom, i jakim uniósł was⁶⁰⁴ na skrzydłach orlich⁶⁰⁵, a przywiodłem was do Siebie⁶⁰⁶.

A teraz — jeżeli usłuchacie głosu Mojego, i przestrzegać będziecie przymierza Mojego⁶⁰⁷, tedy staniecie się Mi skarbcem spośród wszystkich ludów⁶⁰⁸; bo Moja cała ziemia.

A wy będziecie mi królestwem kapłanów⁶⁰⁹ i narodem świętym. Te są słowa, które powiesz synom Izraela!”

I przyszedł Mojżesz i zwołał starszych ludu, i przedstawił im wszystkie te słowa, które polecił mu Wiekuisty.

I odpowiedział cały lud razem, mówiąc: „Wszystko, co rzekł Wiekuisty uczynimy!” I powtórzył Mojżesz słowa ludu Wiekuistemu⁶¹⁰.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Oto Ja przyjdę do ciebie w gęstym obłoku⁶¹¹, aby słyszał lud, gdy będę mówił z tobą, a także zawierzył tobie⁶¹² na zawsze!” I doniósł Mojżesz słowa ludu Wiekuistemu⁶¹³.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Idź do ludu, a przygotuj ich⁶¹⁴ dziś i jutro, i niech wypiorą szaty swoje.

można to łączyć ze słowem גִּידִין (*gidin*): *piołun*, czyli że przemówił do nich twardymi słowami, [gorzkimi] jak piołun, zob. *Szabat* 87a:8. [przypis z tradycji]

⁶⁰⁴jakem uniósł was — „[Było to] tego dnia, gdy lud Izraela przybył do Ramses, ponieważ zamieszkiwali rozrzućeni po całej ziemi Gosen, a gdy mieli wyruszyć i opuścić [Micraim], w krótkiej chwili zebrali się wszyscy w Ramses”, Raszai do 19:4. [przypis z tradycji]

⁶⁰⁵jakem uniósł was na skrzydłach orlich — midrasz objaśnia tę metaforę tak, że „orzeł nosi swoje pisklęta na skrzydłach, bowiem wszystkie inne ptaki trzymają swoje młode pomiędzy łapami, ponieważ boją się ptaków latających ponad nimi, ale orzeł obawia się jedynie człowieka, aby nie wypuścił strzały w jego kierunku, gdyż żaden inny ptak nie lata powyżej [orła], dlatego umieszcza swoje [młode] na skrzydłach, mówiąc: lepiej żeby strzała trafiła we mnie niż w moje dziecko”, Raszai do 19:4. „Gdy przeprowadziłem was przez morze po suchym łądzie, jak orły, które przekraczają morza w locie”, Raszbam do 19:4. [przypis z tradycji]

⁶⁰⁶przywiodłem was do Siebie — „Do miejsca Mojej chwały, czyli do tej góry, gdzie przebywa z wami Moja Obecność, a [Targum] Onkelos objaśnia to jako: przybliżyłem was do służby dla Mnie”, Ramban do 19:4. [przypis z tradycji]

⁶⁰⁷przymierza Mojego, — „[Przymierza] dotyczącego przestrzegania Tory, które zawrę z wami”, Raszai do 19:5. [przypis z tradycji]

⁶⁰⁸staniecie się Mi skarbcem spośród wszystkich ludów — hebr. הֶגְלָה (*segula*): *skarby, drogocenny przedmiot*. „[Jak] umiłowany skarby, kosztowne naczynia i drogie kamienie, które gromadzą królowie, tak i wy będziecie Mi skarbcem spośród pozostałych ludów, ale żebyście nie mówili, iż tylko wy jesteście Moi i nie mam innych obok was, bo co ponadto należy do Mnie? [Cała ziemia], lecz Moje umiłowanie dla was będzie [dla wszystkich] widoczne”, Raszai do 19:5. [przypis z tradycji]

⁶⁰⁹królestwem kapłanów — hebr. כֹּהֲנִים (*kohanim*) oznacza w tym przypadku *książęta*, nie *kapłani*, zob. Raszai do 19:6. „Będziecie królestwem Moich sług”, Ramban do 19:6. [przypis z tradycji]

⁶¹⁰powtórzył Mojżesz słowa ludu Wiekuistemu — „Następnego dnia, czyli trzeciego [siwan], ponieważ [Mojżesz] wchodził [na górę zawsze] o poranku. Ale czy Mojżesz musiał przekazywać [Bogu słowa ludu]? Tu Tora uczy dobrych obyczajów od Mojżesza, że nie powiedział: skoro Ten, który mnie posłał wie [wszystko], to nie muszę Mu nic przekazywać”, Raszai do 19:8. [przypis z tradycji]

⁶¹¹w gęstym obłoku — „[Oznacza to] gęstą ciemność, tak aby [Mojżesz] nie mógł widzieć Boskiej Obecności”, Raszbam do 19:9. [przypis z tradycji]

⁶¹²także zawierzył tobie — hebr. גָּם (*gam*): *także*, zdaniem Rasziego oznacza tu, że uwierzą również w proroków, którzy nadejdą po Mojżeszu, zob. Raszai do 19:9. [przypis z tradycji]

⁶¹³doniósł Mojżesz słowa ludu Wiekuistemu — „Nazajutrz czyli czwartego dnia miesiąca [siwan]”. Taką odpowiedź ludu zaniósł Mojżesz Bogu: „słyszałem od nich, że pragną usłyszeć [słowa przymierza] od Ciebie, bo nie jest porównywalne gdy słyszy się coś z ust posłańca z tym, gdy słyszy się słowa z ust Króla, [powiedzieli]: naszym pragnieniem jest zobaczyć naszego Króla”, Raszai do 19:9. [przypis z tradycji]

⁶¹⁴przygotuj ich — hebr. כִּידַשְׁתָּם (*kidaszta*) dosł. *uświęć ich*. Raszai komentuje, że powinni być oddzieleni od tego co powszednie, oczyszczeni. „Niech się przygotowują na dzisiaj i na jutro”, Raszai do 19:10. „Niech obmyją się wodą”, Ibn Ezra do 19:10. „Uświęcenie oznacza tu: aby nie współżyli ze swoimi żonami i nie mieli kontaktu z cokolwiek, co jest rytualnie nieczyste”, Rabeinu Bachja do 19:10. [przypis z tradycji]

Aby byli gotowi⁶¹⁵ na dzień trzeci⁶¹⁶; gdyż dnia trzeciego zstąpi Wiekuisty, przed oczyma całego ludu⁶¹⁷, na górę Synaj.

I odgraniczysz lud w około⁶¹⁸ i powiesz: strzeżcie się wstępować na górę, albo dotykać się stoku jej; kto by dotknął się góry, stracony będzie.

Niechaj nie tknie się jej ręka, bo zostanie ukamienowanym lub zastrzelonym; czy to bydlę, czy człowiek, żywym nie zostanie, gdy ozwie się przeciągły głos rogu [wtedy mogą] wnieść na górę⁶¹⁹.

I zstąpił Mojżesz z góry do ludu, i przygotował lud; i wyprali szaty swoje.

I rzekł do ludu: „Bądźcie gotowi na trzeci dzień; nie przystępujcie do kobiety”.

I stało się dnia trzeciego, z nastaniem poranku⁶²⁰, że były gromy i błyskawice, i obłok gęsty nad górą, i głos trąby⁶²¹ potężny bardzo; a zadrżał wszystek lud, który był w obozie.

I wyprowadził Mojżesz lud naprzeciw Boga⁶²² z obozu; a uszykowali się u stóp góry⁶²³.

A góra Synaj dymiała się cała, przeto iż zstąpił na nią Wiekuisty w ogniu; i wznosił się dym z niej jakoby dym z topielni⁶²⁴, i trzęsła się cała góra bardzo.

A głos trąby wzmagał się coraz silniej⁶²⁵; Mojżesz przemawiał⁶²⁶, a Bóg odpowiadał mu gromem⁶²⁷.

⁶¹⁵Aby byli gotowi — to wyrażenie midrasz interpretuje jako powstrzymanie się od współżycia seksualnego, zob. Raszi do 19:11. „Nikt z nich nie spał tej nocy, lecz czuwał w oczekiwaniu”, Ibn Ezra do 19:11. [przypis z tradycji]

⁶¹⁶dzień trzeci — „To był szósty dzień miesiąca [siwan], bo piątego dnia Mojżesz zbudował ołtarz u stóp góry i postawił dwanaście słupów, a całe to wydarzenie opisane jest dalej (por. Wj 24:4)”, Raszi do 19:11. [przypis z tradycji]

⁶¹⁷przed oczyma całego ludu — z tego wyrażenia midrasz wyciąga wniosek, że nie było wśród nich ludzi niewidomych, zob. Raszi do 19:11. [przypis z tradycji]

⁶¹⁸odgraniczysz lud w około — „Ustaw im widoczne oznaczenia, aby nie zbliżali się poza te znaki graniczne”, Raszi do 19:12. [przypis z tradycji]

⁶¹⁹gdy ozwie się przeciągły głos rogu [wtedy mogą] wnieść na górę — „Gdy róg barani wyda przeciągły dźwięk, będzie to znak odejścia Szechiny (Boskiej Obecności) i ustania Głosu Bożego i dopiero wtedy będą mieli już prawo wchodzić na górę”, Raszi do 19:13. „Gdy Mojżesz zadmie w szofar [instrument z rogu baraniego] wówczas będzie wam wolno wchodzić na górę”, Ibn Ezra do 19:13. [przypis z tradycji]

⁶²⁰z nastaniem poranku — hebr. בִּיקְוֹר הַבֹּקֶר (*biqor haboker*) dosł. *podczas bycia [o] poranku*; „to uczy, że [Boska Obecność] już tam przebywała, co nie jest zwyczajem u ludzi, aby to nauczyciel czekał na ucznia”, Raszi do 19:16. [przypis z tradycji]

⁶²¹trąby — hebr. שֹׁפָר (*szofar*): instrument dęty zrobiony z baraniego rogu, używany także obecnie w żydowskich rytuałach. [przypis edytorski]

⁶²²naprzeciw Boga — „To oznacza, że Szechina (Boska Obecność) wyszła naprzeciw ludu, jak pan młody wychodzący naprzeciw oblubienicy i dlatego napisane jest »Wiekuisty przyszedł z Synaju« (Pwt 33:2) a nie jest napisane »przyszedł na Synaj«”, Raszi do 19:17. [przypis z tradycji]

⁶²³u stóp góry — „Według zwykłego wyjaśnienia oznacza to: u stóp góry, lecz midrasz mówi, że góra została wyrwana ze swojego miejsca i zawieszona nad nimi jak jak beczka [czy jak kopuła]”, Raszi do 19:17. [przypis z tradycji]

⁶²⁴topielni — hebr. כִּוּשָׁן (*kiuszan*): *piec do wypalania ceramiki lub wapna, piec do wytopu metalu, piec hutniczy*. [przypis edytorski]

⁶²⁵głos trąby wzmagał się coraz silniej — „Im dłużej zwykły człowiek dmie [w trąbę] dźwięk staje się coraz słabszy i zanika, ale tu wzmacniał się coraz bardziej. Dlaczego początkowo [dźwięk był słabszy]? Aby dostroić uszy [ludu] do tego, co byli w stanie przyjąć”, Raszi do 19:19. [przypis z tradycji]

⁶²⁶Mojżesz przemawiał — „Mojżesz mówił i przekazywał słowa Israelowi, ponieważ [bezpośrednio] z ust Wszechmogącego usłyszeli tylko [dwa pierwsze przykazania] „Jam Wiekuisty” i „Nie będziesz miał bogów cudzych”, a Święty Błogosławiony wspomagał [Mojżesza] dając mu moc, by jego głos był potężny i słyszalny”, Raszi do 19:19. [przypis z tradycji]

⁶²⁷Bóg odpowiadał mu gromem — hebr. קוֹל (*kol*) może oznaczać *głos* jak i *grzmot, grom*. „Mojżesz mówił do Boga, ale jego głos nie był słyszalny dla nikogo innego poza Bogiem, a Święty Błogosławiony odpowiadał Mojżeszowi doniosłym głosem, ze względu na wzmagający się nieustannie głos szofaru, i aby głos Boga był słyszalny dla Mojżesza, musiał przebijać się ponad głos szofaru”, Raszbam do 19:19. [przypis z tradycji]

I zstąpił Wiekuisty na górę Synaj⁶²⁸, na szczyt góry; i zawezwał Wiekuisty Mojżesza na szczyt góry, i wstąpił Mojżesz.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Znijdź, przestrzeż lud⁶²⁹, aby się nie porywał do Wiekuistego, aby widzieć⁶³⁰, bo padłoby zeń mnóstwo.

A także kapłani, którzy przystępują do Wiekuistego⁶³¹, niech się przygotowują⁶³², aby nie poraził ich Wiekuisty”.

I rzekł Mojżesz do Wiekuistego: „Nie może lud wstąpić⁶³³ na górę Synaj, gdyż Ty przestrzegłeś nas mówiąc: odgranicz górę, a poświęć ją”.

I rzekł doń Wiekuisty: „Idź, zejdziesz, a wstąpisz potem — ty i Aharon z tobą; a kapłani i lud⁶³⁴ — żeby się nie porywali, by wstąpić do Wiekuistego, aby nie poraził ich!”

I zeszedł Mojżesz do ludu i powiedział im to.

ROZDZIAŁ XX⁶³⁵

I wygłosił Bóg⁶³⁶ wszystkie słowa te⁶³⁷, i rzekł:

„Jam Wiekuisty, Bóg twój⁶³⁸, którym cię wywiódł z ziemi Micraim⁶³⁹, z domu niewolników.

⁶²⁸zstąpił Wiekuisty na górę Synaj — „Można by pomyśleć, że [Bóg] rzeczywiście zstąpił na górę, ale dalej werset mówi: „z nieba przemawiał do was” (por. Wj 20:19), to uczy że [Bóg] pochylił górne i dolne niebiosy i rozpostarł je na górze jak posłanie na łożu, a tron chwały Bożej zstąpił na nie”, Raszi do 19:20. [przypis z tradycji]

⁶²⁹przestrzeż lud — „Ostrzeż lud, aby nie wchodzili na górę”, Raszi do 19:21. [przypis z tradycji]

⁶³⁰aby się nie porywał do Wiekuistego, aby widzieć — „Aby nie przedarli się poza [ustawione] słupy, z powodu ich tęsknoty, by ujrzeć Wiekuistego, bo zbliżyliby się przez to do góry”, Raszi do 19:21. „Aby z powodu wielkiego pragnienia, by ujrzeć Mojżę chwałę, nie przedarli się, myśląc, że robią to, by Mnie uhonorować”, Ibn Ezra do 19:21. [przypis z tradycji]

⁶³¹i także kapłani, którzy przystępują do Wiekuistego — „[To odnosi się do] pierwotnych, którzy spełniali czynności związane z kultem, i składali ofiary: niech nie polegają na swoim znaczeniu i nie próbują wejść na górę”, Raszi do 19:22. [przypis z tradycji]

⁶³²niech się przygotowują — hebr. שִׁתְּקַדְשׁוּ (šitkadasu) dosł. niech się uświęcą; tu w znaczeniu „niech będą gotowi, stojąc na swoich stanowiskach”, Raszi do 19:22. [przypis z tradycji]

⁶³³Nie może lud wstąpić — Mojżesz powiedział: „nie muszę przestrzegać ludu, bo już są ostrzeżeni od trzech dni i nie mogą wejść na górę, bo nie mają zezwolenia”, Raszi do 19:23. [przypis z tradycji]

⁶³⁴wstąpisz potem — ty i Aharon z tobą; a kapłani i lud — Zdaniem Rasziego nie oznaczało to, że wejdą tam Mojżesz, Aharon i koheeni wszyscy razem, ale Bóg powiedział do Mojżesza: „ty masz wydzielony obszar dla siebie, Aharon ma wydzielony obszar dla siebie i koheeni (kapłani) mają wydzielony teren dla siebie. Mojżesz zbliżył się dalej niż Aharon, Aharon dalej niż koheeni, a lud pod żadnym pozorem miał nie przedrzeć się poza swoją strefę, aby wejść na górę do Wiekuistego”, Raszi do 19:24. [przypis z tradycji]

⁶³⁵Rozdział XX — Rozdział ten zawiera tzw. Dziesięć Wypowiedzeń, hebr. עֲשֶׂרֶת הַדִּבְרוֹת (aseret hadibrot), w innych tłumaczeniach *Dziesięć Przykazań*. W tradycji żydowskiej nie są one uważane za ważniejsze od pozostałych, judaizm włącza je w tradycyjną liczbę 613 przykazań מצוות (micwot): 248 z nich to nakazy a 365 to zakazy. 613 przykazań jest określane także jako תִּשְׁעֵי תַּרְגָּוִים (tarjaḡ micwot), gdzie słowo tarjaḡ jest zapisem liczby 613 przy użyciu liter alfabetu hebrajskiego. [przypis edytorski]

⁶³⁶wygłosił Bóg — hebr. יְהוָה (Elohim): Bóg. „Odnosi się to do Boga jako Sędziego. Są takie prawa Tory, za wypełnienie których jest nagroda, ale gdy się ich nie czyni nie ma za to kary, można by pomyśleć, że dotyczy to także Dziesięciu Oświadczeń, dlatego werset mówi: »wygłosił Elohim« Bóg czyli Sędzia, który wymierzy karę [za odstąpienie od Dziesięciu Przykazań]”, Raszi do 20:1. [przypis z tradycji]

⁶³⁷wygłosił Bóg wszystkie słowa te — „To uczy, że Święty Błogosławiony oznajmił Dziesięć Oświadczeń w jednej wypowiedzi i nie jest możliwy taki sposób mowy w przypadku człowieka, [...] a następnie [Bóg] powtórzył [dwa pierwsze] przykazania (Wj 20:2 i 20:3-6) oddzielnie”, Raszi do 20:1. [przypis z tradycji]

⁶³⁸Bóg twój — werset 20:2 to pierwsze z Dziesięciu Oświadczeń. „Mnie jedynie masz służyć i do Mnie wyłącznie masz się modlić, bez żadnych pośredników”, Sforno do 20:2. [przypis z tradycji]

⁶³⁹Jam Wiekuisty, Bóg twój, którym cię wywiódł z ziemi Micraim — „Samo wyprowadzenie z Micraim już jest warte tego, abyście byli Mi poddanymi”, Raszi do 20:2. [przypis z tradycji]

Nie będziesz miał bogów innych⁶⁴⁰ przed obliczem Moim⁶⁴¹.

Nie uczynisz sobie posągu⁶⁴², ani żadnego obrazu tego, co na niebie wysoko, i co na ziemi nisko, i co w wodzie poniżej ziemi.

Nie będziesz się im korzył, ani służył im; gdyż Ja Wiekuiesty, Bóg twój, Bóg żarliwy⁶⁴³, pomny winy ojców na synach, na wnukach i prawnukach⁶⁴⁴ tych, którzy Mnie nienawidzą;

A świadczący miłosierdzie tysiącom⁶⁴⁵, tym, którzy Mnie miłują i przestrzegają przykazań Moich.

Nie wzywaj imienia⁶⁴⁶ Wiekuiestego, Boga twojego, do fałszu⁶⁴⁷! Gdyż nie przepuści Wiekuiesty temu, który wzywa imię Jego do fałszu⁶⁴⁸.

Pamiętaj na dzień Szabatu⁶⁴⁹, abyś go święcił.

Sześć dni pracuj, i wykonywaj wszelką robotę swoją⁶⁵⁰;

Ale dzień siódmy Szabat Wiekuiestemu, Bogu twojemu: nie czyn żadnej roboty, ani ty, ani syn, ani córka⁶⁵¹, ani sługa, ani służebnica twoja, ani bydło twoje, ani przychodzień, który w bramach twoich.

⁶⁴⁰Nie będziesz miał bogów innych — wersety 20:3-6 to drugie z Dziesięciu Oświadczeń. Zdaniem Rasziego dotyczy to bożków, glinianych figurek którym oddawano cześć: „Nie są to bóstwa, ale inni [ludzie] czynią je bogami dla siebie. Nie można wyjaśniać tego jako »bogów innych oprócz Mnie«, ponieważ jest to bluźniercze wobec Najwyższego, nazywać [bożki] bogami w zestawieniu z Nim.”, Raszi do 20:3. „Nie mów »będę służył Tobie i im«, bo to Ja sam wyprowadziłem cię [z Micraim] i nie potrzebujesz ich, bo są marnościami, niezdolną do jakiegokolwiek pomocy”, Chizkuni do 20:3. [przypis z tradycji]

⁶⁴¹przed obliczem Moim — „Tak długo jak Ja istnieję, abyś nie powiedział, że zakaz bałwochwalstwa został dany tylko temu pokoleniu, [które wyszło z Micraim]”, Raszi do 20:3. [przypis z tradycji]

⁶⁴²Nie uczynisz sobie posągu — nie sporządzaj takich figur „nawet gdy nie masz zamiaru ich czcić”, Sforno do 20:4. [przypis z tradycji]

⁶⁴³Bóg żarliwy — hebr. זָרֵקֵי (El kana), dosł. zazdrosny, zajadły, zażarty. „Jest zazdrosny i wymierzy karę, nie będzie pobłażał i nie przebaczy bałwochwalstwa”, Raszi do 20:5. [przypis z tradycji]

⁶⁴⁴na wnukach i prawnukach — „[Zostaną ukarani] tylko gdy trzymają się nadal czynów swoich przodków”, Raszi do 20:5. [przypis z tradycji]

⁶⁴⁵świadczący miłosierdzie tysiącom — „Przechowuje miłosierdzie, które człowiek czyni, aby go wynagrodzić aż po tysięczne pokolenie, stąd wniosek, że nagroda przewyższa karę w proporcji jeden do pięciuset, ponieważ [kara] trwa przez cztery pokolenia, a [nagroda] przez tysiąc”, Raszi do 20:6. [przypis z tradycji]

⁶⁴⁶Nie wzywaj imienia — werset 20:7 to trzecie z Dziesięciu Oświadczeń. [przypis edytorski]

⁶⁴⁷do fałszu — hebr. נִשְׁוֹר (laszau): na marne, na próżno, na darmo. „[Dotyczy to] przysięgi składanej na marne, gdy ktoś przysięga, że oczywista rzecz jest czymś innym, np. o słupie z drewna, że jest ze złota”, zob. Raszi do 20:7. [przypis z tradycji]

⁶⁴⁸Gdyż nie przepuści Wiekuiesty temu, który wzywa imię Jego do fałszu — „Ponieważ nie ma żadnego wizualnego wyobrażenia Boga, składać na Niego przysięgę można jedynie poprzez wypowiedzenie Jego Imienia, ale mimo to nie przysięgaj w Jego imię na próżno, ponieważ Bóg nie przepuści, hebr. לֹא יִנָּקֶה (lo jenake) dosł. nie oczyści z tego, jest to rodzaj grzechu, który nie podlega wymazaniu nawet przez pokutę”, Chizkuni do 20:7. [przypis z tradycji]

⁶⁴⁹Pamiętaj na dzień Szabatu — wersety 20:8-11 to czwarte z Dziesięciu Oświadczeń. Dziesięć Oświadczeń, z niewielkimi odmiennosćmi w tekście, pojawia się także w Pwt 5:6-18. Tu przykazanie o Szabacie sformułowane jest jako זָכוֹר (zachor) pamiętaj na dzień Szabatu a tam jako שָׁמַר (szamor) przestrzegaj dnia Szabatu (Pwt 5:12). Wedle tradycji pamiętaj i przestrzegaj zostały wypowiedziane jednocześnie, w jednym wypowiedzeniu: pamiętaj odnosi się do rzeczy, które należy wypełniać w Szabat, a przestrzegaj do czynności, od których trzeba się w Szabat powstrzymać. Pamiętaj jest tu wyrażone w formie stałego nakazu, w znaczeniu: pamiętaj nieustannie o dniu Szabatu, np. jeśli w tygodniu napotkasz coś ładnego czy smacznego, niech będzie to przeznaczone na Szabat, zob. Raszi do 20:8. [przypis z tradycji]

⁶⁵⁰wykonywaj wszelką robotę swoją — „A gdy nadejdzie Szabat, postrzegaj swoją pracę tak, jak gdyby w całości została już wykonana [i ukończona], abyś nie rozmyślał o pracy w Szabat”, Raszi do 20:9. [przypis z tradycji]

⁶⁵¹ani syn, ani córka — Raszi uważa, że chodzi o małe dzieci, które dorośli mają obowiązek napominać o odpoczynku szabatowym i dopilnować, aby nie łamały praw Szabatu, zob. Raszi do 20:10. [przypis z tradycji]

Gdyż w sześciu dniach stworzył Wiekuisty niebo i ziemię, morze i wszystko, co w nich, a odpoczął dnia siódmego⁶⁵². Przeto pobłogosławił Wiekuisty dzień siódmy⁶⁵³ i poświęcił go.

Czcij ojca twego i matkę swoją⁶⁵⁴, aby się przedłużyły dni twoje na ziemi, którą Wiekuisty, Bóg twój, da tobie⁶⁵⁵.

Nie zabijaj⁶⁵⁶.

Nie łam małżeńskiej wiary⁶⁵⁷.

Nie kradnij⁶⁵⁸.

Nie dawaj przeciw bliźniemu twemu świadectwa fałszywego⁶⁵⁹.

Nie pożądaj⁶⁶⁰ domu bliźniego twego; nie pożądaj żony bliźniego twojego⁶⁶¹ — ani sługi jego, ani słuzebnicy, ani wołu, ani osła jego, ani niczego, co do bliźniego twego należy⁶⁶².

A lud cały widział⁶⁶² gromy⁶⁶³ i płomienie, i głos trąby, i górę dymiącą się; i widział to lud i cofnął się struchlały, i stanął z daleka⁶⁶⁴.

I rzekli do Mojżesza: „Mów ty z nami, a będziemy słuchali; a niech nie przemawia do nas Bóg, abyśmy nie pomarli⁶⁶⁵”.

⁶⁵²odpoczął dnia siódmego — Raszi komentuje, że skoro Bóg odpoczął, to o ile bardziej powinien odpocząć człowiek, którego praca wymaga trudu i wysiłku, zob. Raszi do 20:11. [przypis z tradycji]

⁶⁵³pobłogosławił Wiekuisty dzień siódmy — „[Pobłogosławił] dodatkową duszą, która jest dodatkowym przygotowaniem do służby Bogu”, Sforno do 20:11. „Powiedział rabi Szimon ben Lakisz: Święty Błogosławiony daje człowiekowi dodatkową duszę w przeddzień Szabatu, a na zakończenie Szabatu zabiera ją z powrotem, jak powiedziano: »Odpoczął i wytchnął«, (Wj 31:17): gdy tylko skończył się Szabat, biada! utracona została dusza”, Bejca 16a:12 [przypis z tradycji]

⁶⁵⁴Czcij ojca twego i matkę swoją — werset 20:12 to piąte z Dziesięciu Oświadczeń. [przypis edytorski]

⁶⁵⁵aby się przedłużyły dni twoje na ziemi, którą Wiekuisty, Bóg twój, da tobie — „Szacunek do [rodziców] został zestawiony z szacunkiem do Boga. I tak jak to przykazanie dotyczy osób żyjących na ziemi, także i nagroda za nie dana jest poprzez przedłużenie życia na ziemi, którą [Bóg nam] dał”. Można to także interpretować tak, że w nagrodę za to przykazanie „Bóg wypełni nasze dni an tym świecie, a zostaną przedłużone w świecie Przyszłym, który jest nieskończony”, Ramban do 20:12. [przypis z tradycji]

⁶⁵⁶Nie zabijaj — werset 20:13 to szóste z Dziesięciu Oświadczeń. [przypis edytorski]

⁶⁵⁷Nie łam małżeńskiej wiary — werset 20:14 to siódme z Dziesięciu Oświadczeń. Zakaz cudzołóstwa odnosi się tu do współżycia seksualnego z kobietą, która na mocy prawa jest żoną innego mężczyzny, groziła za to kara śmierci dla obojga cudzołotników, zob. Raszi do 20:13. Inne zakazane relacje wymienione są w dalszych wersetach Tory. Kary śmierci w judaizmie były możliwe tylko do czasu, gdy istniała Świątynia Jerozolimska i działał Sanhedryn, czyli do czasu zburzenia Świątyni w 70 r. n.e. [przypis z tradycji]

⁶⁵⁸Nie kradnij — werset 20:15 to ósme z Dziesięciu Oświadczeń. Zakaz kradzieży odnosi się tu do porwania człowieka, za co groziła kara śmierci. O zakazie kradzieży mienia mówi werset z Kpl 19:11, zob. Raszi do 20:13. [przypis z tradycji]

⁶⁵⁹Nie dawaj przeciw bliźniemu twemu świadectwa fałszywego — werset 20:16 to dziewiąte z Dziesięciu Oświadczeń. Chociaż główne znaczenie przykazania odnosi się do krzywoprzysięstwa w sądzie, obejmuje to także szereg obmowy i zniesławianie drugiego człowieka, zob. Sforno do 20:13. [przypis z tradycji]

⁶⁶⁰Nie pożądaj — werset 20:17 to dziesiąte z Dziesięciu Oświadczeń. „Niech te rzeczy będą w twoich oczach jak całkowicie nieosiągalne, bo w naturalny sposób człowiek nie pożąda czegoś zupełnie niedostępnego, pożądanie zaś wiedzie do rabunku”, Sforno do 20:14. [przypis z tradycji]

⁶⁶¹nie pożądaj żony bliźniego twojego — „Nie spiskuj, jak doprowadzić cudzą żonę do rozvodu i samemu ją poślubić”, Chizkuni do 20:14. [przypis z tradycji]

⁶⁶²lud cały widział — „To uczy, że nie było wśród nich ani jednego niewidomego. Skąd wiadomo, że nie było wśród nich także niemowy? Bo jest napisane »I odpowiedział cały lud« (Wj 19:8). I skąd wiadomo, że nie było wśród nich głuchego? Bo jest napisane »rzekli [...] spełnimy i usłuchamy« (Wj 24:7)”, Raszi do 20:15. [przypis z tradycji]

⁶⁶³lud cały widział gromy — „Widzieli to, co było do usłyszenia, coś czego nie można zobaczyć w żadnym innym przypadku”, Raszi do 20:15. To *widzenie* należy rozumieć jako *pojmowanie, rozumienie*, zob. Rabeinu Bachja do 20:15. [przypis z tradycji]

⁶⁶⁴cofnął się struchlały, i stanął z daleka — „Wycofali się na dwanaście mil, czyli na długość ich obozu, ale na pomoc przybyły anioły służebne, aby ich sprowadzić z powrotem [ku Synajowi]”, Raszi do 20:15. [przypis z tradycji]

⁶⁶⁵a niech nie przemawia do nas Bóg, abyśmy nie pomarli — odnosi się to do „kohenów i przywódców plemion, którzy byli blisko [Mojżesza] i to oni rozmawiali z nim po tym, jak skończyło się wygłaszanie Dziesięciu

I rzekł Mojżesz do ludu: „Nie obawiajcie się; gdyż aby doświadczyć was przyszedł Bóg⁶⁶⁶, i aby była bojaźń Jego przed obliczem waszym, abyście nie grzeszyli”.

I stanął lud z daleka; a Mojżesz przystąpił do mgły⁶⁶⁷, gdzie był Bóg.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Tak powiesz synom Izraela: wyście widzieli żem z nieba przemawiał do was!

Nie ustanawiajcie nic przy Mnie⁶⁶⁸; bożków srebrnych i bożków złotych nie czynicie sobie.

Ofiarnicę⁶⁶⁹ z ziemi⁶⁷⁰ wystawisz dla Mnie, a ofiarować będziesz na nim⁶⁷¹ całopalenia twoje i ofiary okupne⁶⁷² twoje, owce, i woły twoje. W każdym miejscu w którym oznajmię imię Moje, przyjdę do ciebie i pobłogosławię cię⁶⁷³.

A jeżeli ofiarnicę kamienną wystawisz Mi, nie stawiaj go z ciosanego [kamienia]; bo jeżeliś topór twój podniósł na niego, znieważyleś go⁶⁷⁴.

I nie będziesz wchodził po stopniach na ofiarnicę Moją⁶⁷⁵, aby nie odkryła się nagość twoja na nim!”

ROZDZIAŁ XXI

A oto są prawa⁶⁷⁶, które przedstawiś im⁶⁷⁷:

Przykazań. Tak bardzo byli przerażani i bali się, że jeśli Bóg będzie mówił do nich jeszcze, to poumierają”, Ibn Ezra do 20:16. „Gdyby nie zostało to napisane w Torze, można by myśleć, że bezpośrednio z ust Świętego Błogosławionego usłyszeli wszystkie przykazania”, Raszbam do 20:16. [przypis z tradycji]

⁶⁶⁶Nie obawiajcie się; gdyż aby doświadczyć was przyszedł Bóg — Raszi wyjaśnia hebr. נִסֶּה (*nasot*) nie jako doświadczenie ale jako wywyższenie, podniesienie do wielkości i znaczenia. Bóg przyszedł, „aby wywyższyć was w świecie, by pośród narodów rozeszła się o was sława, z tego powodu, że On objawił się wam w swojej chwale”, Raszi do 20:17. „[Przybył] aby przyzwyczaić was do prorocstwa, z którym [teraz] mieliście zasługę obcować »twarzą w twarz«, Sforno do 20:17. [przypis z tradycji]

⁶⁶⁷mgły — hebr. אַרְפֶּל (*arfel*): gęsta ciemność, chmura. Mojżesz wszedł do środka, „wkraczając w trzy bariery: ciemność, obłok i mgłę, jak jest napisane w Pwt 4:11 »góra płonęła ogniem do samego nieba, w ciemnościach, chmurach i mgłę«. Owa mgła (*arfel*), to obłok, o którym Bóg mówi do Mojżesza »Oto Ja przyjdę do ciebie w gęstym obłoku« (Wj 19:9)”, Raszi do 20:18. [przypis z tradycji]

⁶⁶⁸Nie ustanawiajcie nic przy Mnie — „Nie czynicie podobizn Moich sług, którzy usługują Mi na wysokościach”, Raszi do 20:20. „Po tym jak widzieliście, że nie potrzebujecie żadnych pośredników, aby zbliżyć się do Mnie, nie sporządzajcie przy Mnie takich [obiektów] do pośredniczenia”, Sforno do 20:20. [przypis z tradycji]

⁶⁶⁹ofiarnica — ołtarz, stół służący do składania ofiar. Cylkow stworzył ten neologizm aby uniknąć skojarzeń z ołtarzem kościelnym, który ma zupełnie inną funkcję i znaczenie symboliczne. [przypis edytorski]

⁶⁷⁰Ołtarz z ziemi — „[Ołtarz ma] stykać się [bezpośrednio] z ziemią, nie będzie zbudowany na słupach ani na żadnej podstawie; inne wyjaśnienie: puste miejsce wewnątrz ołtarza miedzianego miało być wypełnione ziemią podczas postojów [i opróżniane do podróży]”, Raszi do 20:21. [przypis z tradycji]

⁶⁷¹ofiarować będziesz na nim — zwierzęta ofiarne zabijane były tuż obok ołtarza, nie na samym ołtarzu, zob. Raszi do 20:21. [przypis z tradycji]

⁶⁷²ofiary okupne — hebr. שְׁלָמִים (*szlamim*) w innych przekładach jako: ofiary pokojowe. [przypis edytorski]

⁶⁷³W każdym miejscu w którym oznajmię imię Moje, przyjdę do ciebie i pobłogosławię cię — „[Bóg powiedział:] tam gdzie dam ci pozwolenie na wymawianie Mojego Właściwego Imienia [tetragramu], tam przyjdę do ciebie i pobłogosławię cię, i sprawię, że Moja Szechina (Boska Obecność) spocznie na tobie. Stąd płynie nauka, że Imię Czteroliterowe wolno wymawiać jedynie w miejscu, do którego przychodzi Szechina, a była to Świątynia Jerozolimska, tam dozwolone było kohenom wymawiać to Imię, gdy wznosili ręce, aby błogosławić lud”, Raszi do 20:21. [przypis z tradycji]

⁶⁷⁴jeżeliś topór twój podniósł na niego, znieważyleś go — „Jeśli podniesiesz na niego żelazne narzędzie, [ołtarz] zostanie sprofanowany, bo ołtarz został stworzony po to, by wydłużać życie człowieka, a żelazo stworzono po to, by dni człowieka skracać. [...] Ponadto ołtarz wprowadza pokój pomiędzy Izraelem a ich Ojcem w Niebie, dlatego nie może być na nim nic, co odcina i niszczy”, Raszi do 20:22. [przypis z tradycji]

⁶⁷⁵nie będziesz wchodził po stopniach na ofiarnicę Moją — do ołtarza prowadziła gładka pochylnia (rampa), zwana שַׁלְשָׁל (*kewes*), nie zaś schody, zob. Raszi do 20:23. „Pochylnię tę posypywano też solą, aby koheni nie ślizgali się wchodząc po niej”, Raszbam do 20:23. [przypis z tradycji]

⁶⁷⁶oto są prawa — „Tak jak poprzednie [Dziesięć Przykazań] były z nadane na Synaju, tak i te są z Synaju. Dlatego fragment o prawie jest tuż po fragmencie dotyczącym budowy ołtarza? Aby pouczyć, by [siedzieć] Sanhedrynu (Najwyższego Sądu) ustanowiono w sąsiedztwie Świątyni”, Raszi do 21:1 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁷⁷które przedstawiś im — „Święty Błogosławiony powiedział do Mojżesza: niech ci nie przyjdzie do głowy powiedzieć »Nauczę ich rozdziału albo jakieś halachy dwa lub trzy razy, aż będą to biegle i dokładnie recytować, ale nie będę się trudził wyjaśnianiem im powodów [praw] ani ich znaczenia«, dlatego jest napisane: »które

Gdy kupisz niewolnika ibrejskiego, sześć lat niechaj służy⁶⁷⁸, a siódmego wyjdzie na wolność, darmo⁶⁷⁹.

Jeżeli sam jeden przyszedł, sam jeden niechaj wyjdzie⁶⁸⁰; jeżeliby zaś był żonaty, niechaj wyjdzie i żona jego z nim⁶⁸¹.

Jeżeli mu pan jego dał żonę⁶⁸², a urodziła mu synów albo córki; żona z dziećmi swymi zostaną przy panu jej, a on wyjdzie sam jeden.

Jeżeliby zaś powiedział niewolnik⁶⁸³: miłuję pana mojego; żonę i dzieci moje⁶⁸⁴; nie wyjdę na wolność;

Tedy przywiedzie go pan jego przed sędziów⁶⁸⁵, a postawi go u drzwi, albo u odrzwia, i przekole⁶⁸⁶ mu pan jego ucho sztydłem⁶⁸⁷, i będzie mu służył na zawsze⁶⁸⁸.

A jeżeliby sprzedał mąż córkę swą⁶⁸⁹ na służebnicę; to nie wyjdzie ona jako wychodzą niewolnicy⁶⁹⁰.

przedstawisz im« jak stół nakryty i przygotowany przed człowiekiem, by mógł z niego spożywać», Raszi do 21:1 [2]. W XVI wieku rabin Josef Karo wybrał hebr. wyrażenie שולחן ארuch (*szulchan aruch*), *Nakryty stół*, na tytuł swojego kodeksu zbierającego rozproszone wcześniej przepisy i interpretacje prawa żydowskiego w jeden tom. [przypis z tradycji]

⁶⁷⁸Gdy kupisz niewolnika ibrejskiego, sześć lat niechaj służy — werset ten odnosi się do Hebrajczyka (Żyda), który był sprzedany innemu Żydowi w niewolę, nie zaś do niewolnika z ludów kanaanejskich. Gdy Żyd popełnił kradzież, został złapany i osądzony, ale nie miał czym zapłacić odszkodowania, był za karę sprzedawany przez sąd żydowski jako niewolnik innemu Żydowi, na określony czas, zob. Raszi do 21:2 [2]. [przypis z tradycji]

⁶⁷⁹darmo — Bechor Szor komentuje: nie musi dawać swojemu panu żadnego wykupu, przeciwnie, to pan ma obowiązek obdarować niewolnika, gdy ten odchodzi, zob. Bechor Szor do 21:2 [3]. [przypis z tradycji]

⁶⁸⁰Jeżeli sam jeden przyszedł, sam jeden niechaj wyjdzie — „Jeśli nie był żonaty od początku [gdy przybył], pan nie może wyznaczyć mu niewolnicy kanaanejskiej, aby spłodził z nią niewolników [dla pana]”, Raszi do 21:3 [2]. [przypis z tradycji]

⁶⁸¹Jeżeliby zaś był żonaty, niechaj wyjdzie i żona jego z nim — „Jeśli był żonaty z Żydówką. Ale czy ona też poszła [w niewolę], aby teraz wyjść? Tora uczy tu, że kto nabywa sobie niewolnika hebrajskiego, ma obowiązek utrzymywać jego żonę i dzieci”, Raszi do 21:3 [4]. [przypis z tradycji]

⁶⁸²Jeżeli mu pan jego dał żonę — Raszi komentuje: jeśli był żonaty z Żydówką, „jego pan ma prawo powierzyć mu niewolnicę kanaanejską, aby spłodził z nią niewolników”. Werset nie mówi o niewolnicy hebrajskiej, ponieważ ona również odzyskiwała wolność najdalej po sześciu latach niewoli, zob. Raszi do 21:4 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁸³Jeżeliby zaś powiedział niewolnik — „Musi powiedzieć to w ciągu sześciu lat [niewoli] i powtórzyć na koniec tych sześciu lat”, Chizkuni do 21:5 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁸⁴Żonę i dzieci moje — Raszi komentuje: chodzi o kanaanejską żonę, którą dał mu pan, zob. Raszi do 21:5 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁸⁵przed sędziów — hebr. עֲלֵהם (*elohim*) w tym przypadku słowo to oznacza sędziowie, nie Bóg. „Idą do sądu żydowskiego, a [niewolnik] musi zwrócić się do [sędziów], którzy go sprzedali jego panu”, Raszi do 21:6 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁸⁶przekole — przebiję, przekłuje mu płatek ucha. [przypis edytorski]

⁶⁸⁷i przekole mu pan jego ucho sztydłem — Komentatorzy podkreślają, że oddanie samego siebie w niewole jest naganne: „Z jakiego powodu spośród wszystkich innych części ciała to właśnie ucho miało być przebite? Powiedział Raban Jochanan ben Zakaj: to ucho na górze Synaj słyszało »nie kradnij« (Wj 20:13), lecz człowiek ten poszedł i ukradł: niech [to ucho] zostanie przebite. A jeśli człowiek ten sam sprzedał się w niewolę, ucho, które na górze Synaj słyszało »albowiem Moimi sługami są synowie Izraela« (Ks. Kapłańska 25:55), a ten poszedł i nabył sobie pana dla siebie: niech [jego ucho] będzie przebite”, Raszi do 21:6 [3]. Chizkuni zauważa, że przebicie ucha było tradycyjnym sposobem karania złodziei i służyło jednoznacznej, nieusuwalnej identyfikacji człowieka jako niewolnika. „Nie mógł on powiedzieć, że sam się zranił w ucho, ponieważ było niemożliwym zrobić sobie taką dziurę samemu”, zob. Chizkuni do 21:6 [3 i 4]. [przypis z tradycji]

⁶⁸⁸będzie mu służył na zawsze — „To oznacza: do Roku Jubileuszowego [który następował co 50 lat; hebr. יובל (*jowel*)]. Uczy to, że 50 lat określane jest jako *na zawsze*, co nie oznaczało, iż [niewolnik] miał pracować całe 50 lat, ale pracował dla pana aż do Roku Jubileuszowego, niezależnie czy było blisko czy daleko [do tego roku]”, Raszi do 21:6 [4]. [przypis z tradycji]

⁶⁸⁹sprzedał mąż córkę swą — Raszi sądzi, że mowa tu o małej dziewczynce, poniżej 12 roku życia, zob. Raszi do 21:7 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁹⁰nie wyjdzie ona jako wychodzą niewolnicy — Raszi komentuje: nie wychodziła ona na wolność tak jak niewolnicy kanaanejscy, którzy mogli uzyskać wolność w przypadku gdy pan uszkodził im ząb, oko czy inny z ważnych narządów ciała. Hebrajska niewolnica nie wychodziła w wyniku utraty oka czy zęba, ale albo pracowała sześć lat, albo do Roku Jubileuszowego, albo do chwili, gdy pojawiły się u niej oznaki dojrzałości płciowej, to co zdarzyło się jako pierwsze, to przynosiło jej wolność, zob. Raszi do 21:7 [2]. „Nie było to właściwe, aby uczciwy człowiek nabywał sobie żydowską dziewczynkę jako niewolnicę wbrew jej woli, raczej nabywał ją po to, by ją samemu posłubić [gdy dziewczyna dojrzeje] lub [nabywał ją jako przyszłą żonę] dla swojego syna, zaś pieniądze

Jeżeli nie znajduje upodobania w oczach pana swojego, który był przeznaczyl ją dla siebie⁶⁹¹, to niechaj jej pomoże się wykupić⁶⁹²; obcym ludziom nie jest mocen⁶⁹³ ją sprzedać⁶⁹⁴, wzgardziwszy nią⁶⁹⁵.

A jeżeli ją dla syna swego przeznaczyl⁶⁹⁶; to niechaj wedle prawa dziewic postępuje z nią⁶⁹⁷.

A jeżeliby inną wziął dla siebie; tedy pożywienia, odzieży i małżeńskiego pożycia tej nie pozbawi⁶⁹⁸.

A jeżeliby trzech tych (warunków) nie dopełnił jej⁶⁹⁹, to wyjdzie darmo, bez wykupu⁷⁰⁰.

Kto pobije człowieka na śmierć, śmiercią ukarany będzie.

Lecz kto nie czyhał⁷⁰¹, ale Bóg nadarzył tak pod rękę jego — to wyznaczę ci miejsce dokąd ma uciec⁷⁰².

dane za nią jej ojcu traktowe były jako opłata ślubna, do której ojciec miał prawo”, Sforno do 21:7 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁹¹który był przeznaczyl ją dla siebie — „Miał ją przeznaczyl dla siebie i poślubić [gdy dziewczyna dojrzeje], a pieniądze, za które ją nabył były opłatą ślubną, Tora wskazuje tu, że *wyznaczenie* na żonę było przykazaniem i że nie wymagało to już dalszych ceremonii zaślubin”, Raszi do 21:8 [2]. [przypis z tradycji]

⁶⁹²niechaj jej pomoże się wykupić — „Powinien dać jej możliwość wykupienia się i odejścia, a i on sam musi pomóc w wykupieniu [...]: odejmuje od ceny wykupu opłatę za liczbę lat, które już przepracowała, jak gdyby wynajął [tę dziewczynę na służbę]. Jak? Jeśli nabył ją za pewną sumę a przepracowała u niego dwa lata, mówi się mu: wiadomo było, że ona wyjdzie [najpóźniej] po sześciu latach [pracy], to oznacza, że nabyłeś jej pracę na każdy rok za 1/6 sumy, a pracowała u ciebie dwa lata, to jest 1/3 część tej sumy, przyjmij 2/3 jako okup i niech odejdzie od ciebie”, Raszi do 21:8 [3]. [przypis z tradycji]

⁶⁹³mocen — daw. w języku prawniczym: władny, zdolny do czegoś. [przypis edytorski]

⁶⁹⁴obcym ludziom nie jest mocen ją sprzedać — „Ani jej pan, ani jej ojciec nie mają prawa odsprzedać jej innemu [Żydowi]”, Raszi do 21:8 [4]. [przypis z tradycji]

⁶⁹⁵wzgardziwszy nią — hebr. בִּזְיוֹן (bewigdo wah) dosł. *zdradziwszy ją*. „Jeśli zamierzał ją zdradzić czyli nie wypełnił wobec niej przykazania *wyznaczenia* jej sobie [na żonę]. I to samo odnosi się do jej ojca, który zdradził ją i sprzedał temu mężczyźnie”, Raszi do 21:8 [5]. [przypis z tradycji]

⁶⁹⁶jeżeli ją dla syna swego przeznaczyl — „Jeśli pan [nie chce jej dla siebie], to zamiast niego także jego syn może ją sobie wyznaczyć [na żonę], jeśli zgodzi się na to jego ojciec i nie wymaga to dodatkowej ceremonii zaślubin, wystarczy że [syn] powie jej: oto jesteś mi wyznaczona [na żonę] za pieniądze, które twój ojciec przyjął jako twoją cenę”, Raszi do 21:9 [1]. [przypis z tradycji]

⁶⁹⁷wedle prawa dziewic postępuje z nią — Raszi podkreśla, że musi zapewnić żonie „pożywienie, ubranie i współżycie małżeńskie”, Raszi do 21:9 [2]. [przypis z tradycji]

⁶⁹⁸pożywienia, odzieży i małżeńskiego pożycia tej nie pozbawi — Raszi komentuje: jeśli wziąłby sobie inną żonę oprócz tej żydowskiej niewolnicy, którą sobie wyznaczył, nie może pozbawić tej pierwszej prawa dożywienia, odzienia i współżycia małżeńskiego, zob. Raszi do 21:10. Te prawa żydowskiej żony są do dziś zapisywane w ketubie, czyli kontrakcie ślubnym. [przypis z tradycji]

⁶⁹⁹jeżeliby trzech tych (warunków) nie dopełnił jej — „Co to za trzy [warunki]? Przeznaczyl ją dla siebie, albo dla swojego syna, albo odliczy jej od ceny wykupu i puści wolno. Ale ten nie przeznaczyl jej ani dla siebie, ani dla syna, ona zaś nie ma dość pieniędzy, aby wykupić siebie samą”, Raszi do 21:11. [przypis z tradycji]

⁷⁰⁰wyjdzie darmo, bez wykupu — Raszi zauważa, że Tora dodaje jeszcze jedną okoliczność, kiedy żydowska niewolnica może wyjść na wolność: gdy pojawią się u niej wczesne oznaki dojrzewania płciowego. Pozostaje ona u swojego pana dopóki nie pojawią się u niej te oznaki i wyrażenie „wyjdzie darmo” oznacza, że jeśli oznaki dojrzewania ukażą się przed końcem sześciu lat, żydowska służąca może już opuścić swojego pana, natomiast wyrażenie „bez wykupu” oznacza, że może odejść także, kiedy osiągnie już pełnię dojrzałości fizycznej, czyli osiągnie wiek 12 i pół lat, zob. Raszi do 21:11. [przypis z tradycji]

⁷⁰¹Lecz kto nie czyhał — Raszi sądzi, że mowa tu tylko o nieumyślnym zabójstwie, gdy zabójca nie planował tego ani nie czyhał na ofiarę w zasadzce, zob. Raszi do 21:13 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁰²to wyznaczę ci miejsce dokąd ma uciec — Raszi komentuje: podczas wędrówki przez pustynię obóz Lewitów służył jako miejsce ucieczki, gdzie ten, kto zabił niechcący mógł być bezpieczny, zob. Raszi do 21:13 [5]. Po wkroczeniu do Ziemi Izraela wyznaczone zostało sześć miast, tzw. miast ucieczki, do których taki zabójca udawał się na wygnanie (por. *Lb* 35:10–28). [przypis z tradycji]

Jeżeliby zaś kto godził na bliźniego, a zabił go zdradziecko⁷⁰³; od ołtarza Mojego weźmiesz go na stracenie⁷⁰⁴.

Kto uderzy ojca swojego, albo matkę swoją⁷⁰⁵; śmiercią ukarany będzie⁷⁰⁶.

A kto wykradnie człowieka⁷⁰⁷ — czy sprzedał go, czy znajduje się w mocy jego⁷⁰⁸ — śmiercią karany będzie⁷⁰⁹.

A kto przeklina ojca swojego, albo matkę swoją; śmiercią ukarany będzie⁷¹⁰.

A gdy pokłócą się ludzie, a uderzy jeden drugiego⁷¹¹ kamieniem, albo pięścią, i nie umrze, ale zapadnie na łóżce⁷¹²;

To jeżeliby powstał, a przechadzał się po ulicy o kuli swej⁷¹³ — uwolnionym będzie uderzający⁷¹⁴; wszakże za zmarnowanie czasu go wynagrodzi, i da go zupełnie wyleczyć⁷¹⁵.

A jeżeliby kto pobił niewolnika swojego, albo służebnicę swoją⁷¹⁶ kijem, i umarliby pod ręką jego; niech pomszczone to będzie⁷¹⁷.

⁷⁰³Jeżeliby zaś kto godził na bliźniego, a zabił go zdradziecko — „Dlaczego jest to napisane? Ze słów »kto pobije człowieka na śmierć« (21:12) można wywnioskować, że dotyczy to również nie-Żyda, lekarza który uśmiercił i urzędnika sądowego, który zabił wymierzając karę 40 batów, jak również ojca co pobił syna [na śmierć] i nauczyciela, co zbił ucznia [ze skutkiem śmiertelnym] oraz kogoś, kto zabił nie tę osobę, którą zamierzał. Dlatego ten werset mówi o kimś, kto zamierzał zabić, nie zaś że zabił przez pomyłkę, »bliźniego«, nie zaś nie-Żyda, »zdradziecko« czyli nie dotyczy to urzędnika sądowego, lekarza, ani ojca i nauczyciela wymierzających karę, bo chociaż [zadają oni ciosy] rozmyślnie ale nie działają »zdradziecko«, Raszi do 21:14 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁰⁴ołtarza Mojego weźmiesz go na stracenie — „Jeśli byłby to kohen, który chciałby odprawić służbę [przy ołtarzu]: zabierz go i skaż na śmierć”, Raszi do 21:14 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁰⁵Kto uderzy ojca swojego, albo matkę swoją — „Ponieważ ten, kto zrani drugiego, skazywany był na wypłatę odszkodowania, nie na śmierć (21:24), Tora musiała pouczyć, że ten kto bije rodzica, ojca lub matkę, ma ponieść śmierć, ale winny [kary śmierci] jest tylko wtedy, gdy zada taki cios, który spowoduje ranę”, Raszi do 21:15 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁰⁶śmiercią ukarany będzie — „Przez uduszenie”, Raszi do 21:15 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁰⁷kto wykradnie człowieka — Raszi komentuje, że prawo to stosuje się gdy porywaczem jest mężczyzna, kobieta, osoba bez oznak płci [hebr. *tiuntum*] jak i osoba nosząca cechy obu płci [hebr. *androginos*]. I dotyczy to porwania zarówno mężczyzny jak i kobiety, zob. Raszi do 21:16 [1]. „Ponieważ w *Pwt* 24:7 napisane jest »Jeżeliby przyłapano człowieka, który porwał kogokolwiek«, to poucza jedynie o tym, że byli świadkowie porwania. Skąd wiadomo, że muszą być i świadkowie sprzedania [ofiary]? O tym uczy ten werset »kto wykradnie człowieka i sprzeda go«, Chizkuni do 21:16 [1]. W prawie żydowskim nie można było skazać nikogo na karę śmierci, jeśli nie było dwóch świadków, którzy naocznie widzieli zbrodnię i złożyli takie zeznanie w żydowskim sądzie. Ibn Ezra komentuje: „Dlaczego ten werset znajduje się pomiędzy werselem o kimś, kto bije rodziców i werselem o tym, kto przeklina rodziców? Gdyż zazwyczaj porywane były małe dzieci, które dorastały w obcym kraju, nie znając swoich rodziców, i mogło się tak zdarzyć, że [kiedyś] uderzą czy przeklną swoich rodziców, więc kara za to spada na porywacza”, Ibn Ezra do 21:16 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁰⁸znajduje się w mocy jego — „Świadkowie widzieli, że kogoś porywa i sprzedaje, ale [ofiara] została znaleziona w rękach [porywacza] zanim jeszcze zdołał ją sprzedać”, Raszi do 21:16. [przypis z tradycji]

⁷⁰⁹śmiercią karany będzie — „Przez uduszenie”, Raszi do 21:16. [przypis z tradycji]

⁷¹⁰śmiercią ukarany będzie — „Przez ukamienowanie”, Raszi do 21:17 [2]. [przypis z tradycji]

⁷¹¹gdy pokłócą się ludzie, a uderzy jeden drugiego — Raszi uczy, że ofiara pobicia ma prawo do odszkodowania nie tylko za uszkodzone narządy, ale także za przymusową bezczynność, gdy nie może zarobkować, oraz na pokrycie kosztów leczenia, zob. Raszi do 21:18 [1]. [przypis z tradycji]

⁷¹²zapadnie na łóżce — „Zaniemógł tak, że uniemożliwia mu to pracę”, Raszi do 21:18 [2]. [przypis z tradycji]

⁷¹³o kuli swej — hebr. *al misz-anto* dosł. *na podporze swojej; na tym, na czym się opiera*. Raszi komentuje, że należy to rozumieć metaforycznie, jako powrót do poprzedniej siły i tężyzny, zob. Raszi do 21:19 [1]. [przypis z tradycji]

⁷¹⁴uwolnionym będzie uderzający — „Czy przyszedłby komuś do głowy, że ten, kto nie zabił zostanie skazany na śmierć? Ale uczy to, że [napastnik] trzymany jest w więzieniu, aż okaże się, czy tamten [pobity] wrócił do zdrowia, to jest znaczenie wersełu: gdy [ofiara] powstanie i przechadza się jak dawniej, dopiero wówczas napastnik zostaje oczyszczony [z winy]”, Raszi do 21:19 [2]. [przypis z tradycji]

⁷¹⁵da go zupełnie wyleczyć — „Pokryje koszty leczenia”, Raszi do 21:19 [4]. [przypis z tradycji]

⁷¹⁶niewolnika swojego, albo służebnicę swoją — Raszi komentuje, że mowa tu o niewolniku kanaanejskim, który był własnością materialną swojego pana i podlegał mu na zawsze, nie zaś o niewolniku hebrajskim, który służył nie dłużej niż sześć lat, zob. Raszi do 21:20 [1]. [przypis z tradycji]

⁷¹⁷niech pomszczone to będzie — „Oznacza to [karę śmierci przez] ścięcie mieczem”, zob. Raszi do 21:20 [3]. [przypis z tradycji]

Wszakże, gdyby dzień, albo dwa dni przeżył⁷¹⁸: nie należy brać pomsty, bo to pieniądź jego⁷¹⁹.

Gdy się wadzić będą ludzie, a uderzy kto kobietę brzemienną⁷²⁰, tak że poronionym będzie płód jej, inny zaś wypadek nie zajdzie⁷²¹; tedy poniesie karę pieniężną, jaką nałoży na niego mąż tej kobiety, albo zapłaci wedle wyroku sędziów⁷²².

Jeżeli zaś zajdzie wypadek⁷²³; tedy ustanowisz życie za życie⁷²⁴:

Oko — za oko⁷²⁵; ząb — za ząb; ręka — za rękę; noga — za nogę;

Oparzenie⁷²⁶ — za oparzenie⁷²⁷; rana — za ranę; siniec — za siniec.

Jeżeli uderzy kto w oko niewolnika swego⁷²⁸, albo w oko służebnicy swojej, i uszkodzi je; to wypuści go na wolność za oko jego⁷²⁹.

Także jeżeli ząb niewolnika swojego, albo ząb służebnicy swojej wybije; to wypuści go na wolność za ząb jego.

Jeżeli zabodzie wół⁷³⁰ mężczyznę, albo kobietę, na śmierć; to należy ukamienować wołu, i nie jeść mięsa jego⁷³¹; a właściciel wołu — wolny⁷³².

⁷¹⁸*gdyby dzień, albo dwa dni przeżył* — „Jeśli za jeden dzień jest zwolniony [od kary], to czyż nie tym bardziej za dwa dni? Tutaj jednak mowa jest o dniu, który jest jak dwa dni. Jaki to [dzień]? To pełna doba [liczona od chwili pobicia]”, zob. Raszi do 21:21 [1]. W tradycji żydowskiej dzień liczy się od zachodu słońca do zachodu słońca, więc 24 godziny od momentu wypadku obejmą dwa różne dni. [przypis z tradycji]

⁷¹⁹*nie należy brać pomsty, bo to pieniądź jego* — „Nie będzie pomszczony, gdyż jest jego własnością. Wynika z tego, że jeśli uderzyłby go ktoś inny [niż właściciel], to nawet gdyby przeżył całą dobę, a dopiero potem zmarł — [morderca] ponosi winę [i podlega karze śmierci]”, Raszi do 21:21 [2]. [przypis z tradycji]

⁷²⁰*Gdy się wadzić będą ludzie, a uderzy kto kobietę brzemienną* — „Zamierzał uderzyć drugiego mężczyznę, a uderzył kobietę”, Raszi do 21:22 [1]. [przypis z tradycji]

⁷²¹*inny zaś wypadek nie zajdzie* — „Nic innego nie stanie się kobiecie”, Raszi do 21:22 [2]. [przypis z tradycji]

⁷²²*tedy poniesie karę pieniężną, jaką nałoży na niego mąż tej kobiety, albo zapłaci wedle wyroku sędziów* — „Zapłaci mężowi wartość płodu: oszacowuje się ile kobieta byłaby warta, gdyby sprzedać ją na targu [jako niewolnicę], i o ile wyższa byłaby jej cena z powodu ciąży”, Raszi do 21:22 [4]. [przypis z tradycji]

⁷²³*Jeżeli zaś zajdzie wypadek* — „Gdyby coś jeszcze stało się kobiecie”, Raszi do 21:23 [1]. [przypis z tradycji]

⁷²⁴*ustanowisz życie za życie* — „Nasi mędrcy spierają się w tej sprawie, jedni mówią, że oznacza to rzeczywiste życie, a inni twierdzą, że oznacza to odszkodowanie pieniężne, ponieważ gdy ktoś zamierzał zabić jedną osobę, a zabił inną, jest zwolniony z kary śmierci i wypłaca odszkodowanie spadkobiercom [zabitego] wedle tego, ile byłby on wart na targu [jako niewolnik]”, Raszi do 21:23 [2]. [przypis z tradycji]

⁷²⁵*Oko — za oko* — „Kto oślepi oko drugiemu daje mu odszkodowanie pieniężne za oko, tyle o ile zmniejszyła się jego wartość na targu [niewolników] i to samo odnosi się do wszystkich [wymienionych tu przykładów], nie chodzi zaś o rzeczywiste pozabawienie narządu”, Raszi do 21:24 [1]. „Mędrcy uczą, że chodzi o odszkodowanie za oko, a nie o rzeczywiste oko, dowód na to jest w wersecie powyżej, że [napastnik] płaci za niezdolność do pracy oraz za koszty leczenia, jeśliby temu, kto uderzył drugiego, zadać taką samą krzywdę, cóż by było z jego zapłaty, skoro potem i on sam potrzebowałby odszkodowania za bezczynność i za leczenie? Poza tym, gdyby pozabawić oka kogoś, kto oślepił oko drugiego, to nie wszystkie organizmy są takie same i być może ten drugi umrze z powodu usunięcia oka, bo jest delikatniejszej natury niż ten pierwszy, a Tora mówi: oko za oko nie życie za oko. Zatem jedyna równość i sprawiedliwe traktowanie [może mieć miejsce tylko w postaci wypłacenia] odszkodowanie [...] i nie jest możliwe, by człowiekowi zrobiono dokładnie taką ranę jaką ten zadał drugiemu”, Rabeinu Bachja do 21:24 [1]. [przypis z tradycji]

⁷²⁶*Oparzenie* — u Cyllkowa: *opalenizna* usunięte ze względu na śmieszność oraz usunięto dodane słowa *jeżeli*. [przypis edytorski]

⁷²⁷*Oparzenie — za oparzenie* — „Oparzenie ogniem; do tej pory Tora mówiła o uszkodzeniu, które zmniejszało wartość [człowieka na targu niewolników], ale teraz nie jest mowa o pomniejszeniu wartości ale o bólu, np. gdy ktoś oparzył drugiego pogrzebaczem w paznokcie, oszacowujemy, ile człowiek podobny temu [skrzywdzonemu] byłby gotów wziąć, za ścierpienie takiego bólu”, Raszi do 21:24 [2]. [przypis z tradycji]

⁷²⁸*niewolnika swego* — Raszi komentuje, że chodzi tylko o niewolnika kanaańskiego, a niewolnik hebrajski nie wychodzi [na wolność w wyniku wybicia] zęba czy oka, zob. Raszi do 21:26 [1]. [przypis z tradycji]

⁷²⁹*wypuści go na wolność za oko jego* — „To samo odnosi się do [uszkodzenia pozostałych] 24 wierzchołków ciała: palców u rąk i nóg, dwojga uszu, nosa i członka”, Raszi do 21:26 [2]. [przypis z tradycji]

⁷³⁰*zabodzie wół* — „Odnosi się to zarówno do wołu, jak i każdego innego zwierzęcia domowego, dzikiego oraz ptaków, ale Tora mówi o tym, co ma miejsce najczęściej”, Raszi do 21:28 [1]. [przypis z tradycji]

⁷³¹*i nie jeść mięsa jego* — „Skoro wół jest ukamienowany, czyż nie jest wiadome, że [jest on jak] padliną, a padlina jest zakazana do spożywania? Ale [...] nawet gdyby [prawidłowo] zarżnięto [takiego wołu] już po wydaniu na niego wyroku [a przed ukamienowaniem, to mięso jego i tak] będzie zakazane do jedzenia”, Raszi do 21:28 [2]. [przypis z tradycji]

⁷³²*wolny* — od kary, zob. Ibn Ezra do 21:28. [przypis z tradycji]

Wszakże, jeżeli to wół bodliwy od wczoraj i zawczoraj⁷³³, i ostrzeżono właściciela jego⁷³⁴, a nie strzegł go, i zabił mężczyznę, albo kobietę: to będzie wół ukamienowany, a nadto i właściciel jego stracony⁷³⁵.

Jeżeliby wszakże pokutę włożono na niego⁷³⁶; da wtedy okup duszy swojej⁷³⁷, jakkolwiek nałożony nań zostanie.

Czy chłopca zabodzie, czy dziewczynę zabodzie: podług tegoż prawa postąpieniem będzie z nim.

Jeżeliby niewolnika⁷³⁸ zabódl wół, albo służebnicę — srebra trzydzieści shekelów da panu ich⁷³⁹, a wół ukamienowany będzie.

A jeżeliby kto otworzył jamę, albo gdyby kto wykopał studnię, i nie przykrył jej⁷⁴⁰, a wpadłby tam wół albo osioł⁷⁴¹:

To niechaj winny za studnię zapłaci⁷⁴²; pieniądze niechaj zwróci właścicielowi jego; a zabity niechaj należy do niego⁷⁴³.

Gdyby czyj wół ubódl wołu sąsiada⁷⁴⁴, a zdechłby: to sprzedadzą wołu żywego, i podzielą się ceną jego; a także zabitym podzielą się⁷⁴⁵.

⁷³³*zawczoraj* — daw. przedwczoraj. [przypis z tradycji]

⁷³⁴*ostrzeżono właściciela jego* — „Gdy [świadkowie] ostrzegli właściciela”, Raszi do 21:29 [2]. O takim zwierzęciu prawo żydowskie mówi, że jest to *muad*, czyli zwierzę, którego właściciel został oficjalnie ostrzeżony, że jego zwierzę jest niebezpieczne i wymaga ono specjalnego pilnowania. [przypis z tradycji]

⁷³⁵*nadto i właściciel jego stracony* — Raszi komentuje, że zasługuje on na „śmierć z rąk Nieba”, nie zaś z rąk sądu, zob. Raszi do 21:29 [4]. [przypis z tradycji]

⁷³⁶*jeżeliby wszakże pokutę włożono na niego* — „Jeśli świadkowie złożą takie zeznanie, które umożliwi sądowi zasądzenie [odszkodowania] jako pokuty”, Sforno do 21:30. [przypis z tradycji]

⁷³⁷*da wtedy okup duszy swojej* — „Zgodnie z opinią rabiego Jiszmała chodzi o okup wedle wartości poszkodowanego, zgodnie z opinią rabiego Akiwy chodzi o okup wedle wartości tego, kto wyrządził szkodę”, Raszi do 21:30 [2]. [przypis z tradycji]

⁷³⁸*niewolnika* — „Odnosi się to do niewolników kanaaneńskich”, Raszi do 21:32 [1]. [przypis z tradycji]

⁷³⁹*trzydzieści shekelów da panu ich* — „Jest to stała opłata wyznaczona przez Torę, czy [niewolnik] wart jest 1000 zuzów, czy 1 dinara”, Raszi do 21:32 [2]. Shekel był monetą srebrną o wadze ok. 10 gramów. Zuz to mniejsza moneta o wartości 1/4 shekla. Dinar to srebrna moneta rzymska o wadze zbliżonej do zusa. [przypis z tradycji]

⁷⁴⁰*nie przykrył jej* — „Jeśli zasłonił [wykop] jest zwolniony [z kary], i mowa tu o kimś, kto wykopał [dół] na publicznym terenie”, Raszi do 21:33 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁴¹*wół albo osioł* — „To samo prawo odnosi się do wszelkich innych zwierząt”, Raszi do 21:33 [4]. [przypis z tradycji]

⁷⁴²*niechaj winny za studnię zapłaci* — Raszi komentuje: zapłaci „ten, kto odpowiedzialny jest za szkodę, pomimo tego, że nie jest właścicielem wykopu, skoro wykopał go na publicznym terenie, Tora uczyniła go właścicielem [tego dołu], aby obwinąć go za spowodowaną szkodę”, Raszi do 21:34 [1]. U Cylkowa jest słowo *winny*, w miejsce słowa *pan (właściciel)*. [przypis z tradycji]

⁷⁴³*zabity niechaj należy do niego* — Raszi komentuje: padłe zwierzę należy „do poszkodowanego, wycenia się padlinę i [poszkodowany] bierze ją jako [część] odszkodowania, a ten co spowodował szkodę, dopłaca mu resztę wartości szkody”, Raszi do 21:34 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁴⁴*wół ubódl wołu sąsiada* — „Czy to rogami, czy [ciężarem] ciała, czy nogą, czy poprzez ugryzienie: wszystko to obejmuje określenie *ubódl*, oznacza to ogólnie *natarcie, uderzenie*”, Raszi do 21:35 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁴⁵*podzielą się ceną jego; a także zabitym podzielą się* — „Tora mówi tu o wołach równej wartości, gdy wół wart 200 zuz pobił woła wartego 200 zuz, czy padlina jest warta wiele czy niewiele, gdy [każdy] bierze połowę wartości żywego i połowę wartości martwego [wołu], to każdy z [właścicieli wołów] stratny jest połowę szkody spowodowanej przez śmierć [zwierzęcia], co uczy, że za byka, który nie stanowił zagrożenia, płaci się połowę odszkodowania, a z [przypadku byków] o równej wartości uczymy się o bykach o różnej wartości”, zob. Raszi do 21:35 [3]. Zwierzę, które nie jest znane jako stanowiące zagrożenie, jest określane w prawie żydowskim jako *tam*, *łagodne* i właściciel nie ma obowiązku strzec go szczególnie pilnie. „Ponieważ był to [wół] łagodny i nie miał w zwyczaju robić szkód, właściciel nie dostał o nim ostrzeżenia i nie zawinił przez zaniedbanie [pilnowania], pech obu [właścicieli] był przyczyną [nieszczęścia], dlatego obaj dzielą koszt szkody”, Chizkuni do 21:35 [2]. [przypis z tradycji]

Ale jeżeli było wiadomo, że to wół bodliwy od wczoraj i zawczoraj⁷⁴⁶, a nie strzegł go właściciel jego — to powinien oddać wołu za wołu⁷⁴⁷; a zabity niechaj należy do niego⁷⁴⁸.

Jeżeliby kto ukradł wołu, albo jagnię, i zarznął je albo je sprzedał — to pięć wołów odda za wołu, a cztery owce za jagnię⁷⁴⁹.

ROZDZIAŁ XXII

Jeżeli w podkopie schwytanym będzie złodziej⁷⁵⁰, a pobitym zostanie na śmierć; nie będzie o niego winy krwi⁷⁵¹.

Jeżeli zaś świeciło słońce nad nim⁷⁵², to jest o niego wina krwi. Zapłatą niechaj się opłaci⁷⁵³; a jeżeli nic nie ma, sprzedany będzie za kradzież swoją.

Jeżeli znalezioną będzie w ręku jego kradzież: bądź wół, bądź osioł, bądź jagnię⁷⁵⁴, jeszcze żywe — to w dwójnasób zapłaci.

Gdy spásie⁷⁵⁵ kto pole albo winnicę, a puści bydło swoje, aby się pasło na polu cudzym⁷⁵⁶ — najlepszym z pola swojego albo najlepszym z winnicy swojej niechaj zapłaci.

Gdy wyniknie ogień i zajmie ciernie, a spali się sarta albo zboże na pniu⁷⁵⁷, albo pole — to zapłaci ten, który wzniecił pożar⁷⁵⁸.

⁷⁴⁶wół bodliwy od wczoraj i zawczoraj — „Nie był to [wół] łagodny, było wiadomo, że bodzie, i zdarzyło się to już trzykrotnie”, Raszi do 21:36 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁴⁷to powinien oddać wołu za wołu — hebr. *וּלְוֹלָתוֹ וְלִדְבָרָתוֹ* (*szalem jeszałem*) dosł. *zapłacić zapłaci*; zapłaci „pełne odszkodowanie”, Raszi do 21:36 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁴⁸zabity niechaj należy do niego — Raszi komentuje, że padłe zwierzę należy „do poszkodowanego, a ten, kto wyrządził szkodę dopłaca mu jeszcze do wartości całej poniesionej przez niego szkody”, Raszi do 21:36 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁴⁹pięć wołów odda za wołu, a cztery owce za jagnię — „Powiedział rabi Jochanan ben Zakaj: Wszchemogący troszczy się o honor swoich stworzeń, bo wół idzie na własnych nogach i złodziej, który nie upokarza się, niosąc go na ramionach, zapłaci [potem] pięciokrotną karę, ale w przypadku owcy, którą [złodziej musi] nieść na własnych barkach, zapłaci karę czterokrotną, ponieważ było to dla niego poniżające. A rabi Meir powiedział: zobacz jak wielka jest wartość pracy: za woła, którego praca została przerwana, [złodziej zapłaci] pięciokrotnie, a za owcę, której nie oderwał od żadnej pracy [zapłaci karę] czterokrotną”, Raszi do 21:37 [1]. „Prawo [wyplaty] pięciokrotnej i czterokrotnej wartości [skradzionego zwierzęcia] odnosi się tylko do woła i owcy”, Raszi do 21:37 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁵⁰w podkopie schwytanym będzie złodziej — „W chwili gdy [złodziej] włamywał się do domu”, Raszi do 22:1 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁵¹nie będzie o niego winy krwi — „Nie jest to traktowane jako zamordowanie [złodzieja], ponieważ od samego początku jest on jak gdyby już martwy. Tu Tora uczy [zasady]: jeśli ktoś przyszedł cię zabić, bądź szybszy i zabij go [pierwszy]. Ten [złodziej] przyszedł, aby zabić, wiedział bowiem, że żaden człowiek nie będzie stał beczynnym widząc, że rabuje się jego majątek, zatem [złodziej] wchodził z takim założeniem, że zabije właściciela, gdyby ten pojawił się przed nim”, Raszi do 22:1 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁵²jeżeli zaś świeciło słońce nad nim — Raszi uważa, że chodzi o światło w sensie metaforycznym: „Jeśli sprawa jest dla ciebie jasna, jak słońce, co wnosi pokój światu, i oczywistym jest dla ciebie, że [złodziej] ma pokojowe nastawienie, że nie przyszedł cię zabić, nawet gdyby właściciel majątku mu się przeciwstawił, np. gdy to ojciec podkopyje się, by ukraść pieniądze syna, wiadome jest, że ojciec odczuwa litość wobec syna i nie przyszedł, by go zamordować”, Raszi do 22:2 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁵³Zapłatą niechaj się opłaci — „Złodziej zwraca co ukradł, ale nie podlega karze śmierci”, zob. Raszi do 22:2 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁵⁴bądź wół, bądź osioł, bądź jagnię — „Każda [skradziona] rzecz podlega prawu o podwójnym odszkodowaniu, czy jest to żywe stworzenie czy przedmiot”, Raszi do 22:3 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁵⁵spásie — wypasa swoje zwierzęta. [przypis edytorski]

⁷⁵⁶Gdy spásie kto pole albo winnicę, a puści bydło swoje, aby się pasło na polu cudzym — „Powiódł swoje zwierzęta w cudze pole czy winnicę i wyrządził szkodę na jeden z dwóch sposobów: albo [jego zwierzęta] podeptały [cudzy teren], albo wypasały się tam”, Raszi do 22:4 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁵⁷na pniu (daw.) — jeszcze nie zżęte. Istniała dawniej praktyka sprzedawania lasu albo zbiorów „na pniu”, to znaczy do samodzielnego ścięcia i dalszej sprzedaży. [przypis edytorski]

⁷⁵⁸zapłaci ten, który wzniecił pożar — „Pomimo że ktoś rozpałił [ogień] na własnym terenie, a płomień rozprzestrzenił się samoczynnie poprzez ciernie, które napotkał, [ten kto rozpałił ogień] musi zapłacić, ponieważ nie strzegł swych rozżarzonych węgli, by [płomień] nie rozszedł się i nie wyrządził szkody”, Raszi do 22:5 [5]. [przypis z tradycji]

Jeżeli powierzy kto bliźniemu swemu pieniądze, albo naczynia do przechowania, a wykradzione to zostanie z domu tego człowieka — jeżeli wykryty zostanie złodziej, zapłaci tenże w dwójnasób⁷⁵⁹.

Jeżeliby zaś wykrytym nie został złodziej — to stawia się pan domu przed sędziów⁷⁶⁰, z tym, że nie wyciągnął ręki swojej na własność bliźniego swego.

O każdy przedmiot sprzeniewierzenia⁷⁶¹, o wołu, o osła, o jagnię, o szatę, o każdą zgubę, o której ktokolwiek powie, że „to taka”⁷⁶² — przed sędziów przyjdzie sprawa obydwu: Kogo skażą sędziowie, zapłaci w dwójnasób bliźniemu swemu⁷⁶³.

Jeżeli kto odda bliźniemu swemu⁷⁶⁴ osła, albo wołu, albo jagnię, albo inne bydło na chowanie, a zdechnie, albo okaleczonym zostanie, albo zabranym, a nikt nie widział.

Przysięga Wiekuistego będzie między obudwoma: czy nie wyciągnął ręki swej na własność bliźniego swego⁷⁶⁵; i przyjmie ją właściciel jej⁷⁶⁶, a ów płacić nie będzie⁷⁶⁷.

Ale jeżeli mu skradzionym zostanie, powinien zapłacić właścicielowi jego.

Jeżeli zaś rozszarpanym zostało⁷⁶⁸, przedstawi je jako dowód⁷⁶⁹: — za rozszarpane nie płaci⁷⁷⁰.

A gdyby kto pożyczył od bliźniego swego⁷⁷¹, a okaleczałoby, albo zdechło: jeżeli właściciel jego nie był przy tym, to powinien zapłacić.

⁷⁵⁹zapłaci tenże w dwójnasób — „Złodziej płaci właścicielowi [a nie stróżowi]”, Raszi do 22:6 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁶⁰stawia się pan domu przed sędziów — „Stróż [depozytu] jest tu określany jako *pan domu*” i składa on w sądzie przysięgę właścicielowi, że nie użył jego depozytu, zob. Raszi do 22:7 [1 i 2]. [przypis z tradycji]

⁷⁶¹O każdy przedmiot sprzeniewierzenia — „Jeśli okaże się, że [stróż] skłamał w przysiędze, gdy świadkowie zeznają, że on sam skradł [zaginiony przedmiot], to sędziowie skażą go na podstawie słów świadków”, Raszi do 22:8 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁶²o której ktokolwiek powie, że „to taka” — „Gdy świadkowie powiedzą: to jest ten przedmiot, o którym przysięgałeś [że ci skradziono], a oto jest u ciebie! Sprawa pomiędzy stronami kierowana jest do sędziów, ci badają świadków, gdy okazują się oni wiarygodni, [sędziowie] skazują stróża na wypłatę podwójnego [odszkodowania], lecz jeśli świadkowie okażą się nikczemni i wyda się, iż są w zмовie, to oni płacą podwójnie stróżowi”. Wedle innego wyjaśnienia, słowa te są wypowiadane przez stróża, który przyznaje, że jest to część depozytu, ale reszta została mu skradziona i wówczas sąd nakazuje mu złożyć przysięgę, zob. Raszi do 22:8 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁶³zapłaci w dwójnasób bliźniemu swemu — „Jeśli [stróż] twierdzi, że depozyt został mu skradziony, a okaże się, że sam go ukradł, płaci podwójne odszkodowanie. Kiedy? Gdy złożył przysięgę, a potem przyszli świadkowie [i zaświadczyli, że on sam go ukradł]”, Raszi do 22:8 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁶⁴Jeżeli kto odda bliźniemu swemu — Raszi komentuje, że w wersetach 22:6-8 mowa jest o stróżu darmowym, zwolniony jest on z odpowiedzialności za kradzież [depozytu], jedynie składa przysięgę. W wersetach 22:9-12 mowa jest o płatnym stróżu, i ten nie jest zwolniony z odpowiedzialności za kradzież. Zob. Raszi do 22:9 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁶⁵Przysięga Wiekuistego będzie między obudwoma: czy nie wyciągnął ręki swej na własność bliźniego swego — „[Stróż] przysięga, że było tak jak mówi, [wydarzył się wypadek, któremu nie mógł zapobiec], ale on sam nie wyciągnął ręki po [depozyt], by użyć go dla siebie, gdyby bowiem użył tego dla [własnych potrzeb], a potem przydarzyłoby się nieszczęśliwe zdarzenie, to [stróż] ponosi odpowiedzialność za wypadki”, Raszi do 22:10 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁶⁶przyjmie ją właściciel jej — „[Właściciel zaakceptuje] przysięgę”, Raszi do 22:10 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁶⁷ów płacić nie będzie — „Stróż nic mu nie płaci”, Raszi do 22:10 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁶⁸rozszarpanym zostało — „Przez dzikie zwierzę”, Raszi do 22:12 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁶⁹przedstawi je jako dowód — „Przyprowadzi świadków, że [zwierzę] zostało rozszarpane i był to wypadek, i będzie zwolniony z odpowiedzialności”, Raszi do 22:12 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁷⁰za rozszarpane nie płaci — Raszi komentuje, że musi zapłacić jeśli zwierzę zostało rozszarpane przez kota, lisa lub łasicę, a nie płaci się, gdy zwierzę zostało zabite przez lwa, niedźwiedzia czy węża, zob. Raszi do 22:12 [przypis z tradycji]

⁷⁷¹gdyby kto pożyczył od bliźniego swego — „[Werset ten] uczy, że kto pożycza od kogoś, jest odpowiedzialny i w sytuacji nieszczęśliwego wypadku”, Raszi do 22:13 [1]. [przypis z tradycji]

Jeżeli zaś właściciel jego był przy tym — to płacić nie powinien⁷⁷². Jeżeli wynajętym jest, to wchodzi to w miejsce jego wynagrodzenia⁷⁷³.

Jeżeliby kto uwiódł dziewczę niezaręczoną⁷⁷⁴, i spałby z nią, to dawszy jej wiano⁷⁷⁵, pojmie ją sobie za żonę.

A jeżeli nie zechce ojciec jej wydać ją za niego⁷⁷⁶, to niech odważy srebra, stosownie do wiana dziewczę⁷⁷⁷.

Czarownicy⁷⁷⁸ przy życiu nie zostawisz.

Kto by obcował ze zwierzęciem, śmiercią karany będzie⁷⁷⁹.

Kto ofiaruje bogom, oprócz Wiekuistemu, Jedynemu, wytępionym będzie⁷⁸⁰.

Cudzoziemca nie będziesz krzywdził⁷⁸¹, ani uciskał go⁷⁸²; bo cudzoziemcami byliście w ziemi Micraim⁷⁸³.

Żadnej wdowy, ani sieroty⁷⁸⁴, gnębić nie będziecie.

Jeżeli kogo gnębić będziesz — a wszak gdy zawoła do Mnie, wysłucham wołanie jego:

⁷⁷²Jeżeli zaś właściciel jego był przy tym — to płacić nie powinien — Raszbam dodaje, że także jeśli właściciel pracuje przy innym zadaniu, ale znajduje się obok zwierzęcia, ten co wypożyczył od niego zwierzę będzie zwolniony z odpowiedzialności gdyby się ono zraniło lub padło, zob. Raszbam do 22:13 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁷³Jeżeli wynajętym jest, to wchodzi to w miejsce jego wynagrodzenia — Raszbam wyjaśnia, że wynajęcie nie jest podobne do pożyczki, bo najemca płaci właścicielowi za wynajem. Z tego powodu zwolniony jest z odpowiedzialności za nieszczęśliwe wypadki, ale za kradzież i zgubę jest winny tak samo jak stróż opłacony. Wedle innych opinii jest zwolniony także w przypadku kradzieży i zguby, a winny jest tylko za zaniedbanie, jak stróż darmowy, zob. Raszbam do 22:14 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁷⁴dziewicę niezaręczoną — Chizkuni komentuje: gdyby uwiódł zaręczoną, byłby winny kary śmierci przez ukamienowanie, ponieważ kobieta zaręczona była traktowana jako należąca już do swojego męża, zob. Chizkuni do 22:15 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁷⁵dawszy jej wiano — „Przyzna jej należności ślubne, zgodnie z obowiązkiem męża wobec żony, czyli napisze jej kontrakt małżeński (ketubę) i poślubi ją”, Raszi do 22:15 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁷⁶jeżeli nie zechce ojciec jej wydać ją za niego — Chizkuni zauważa, że także dziewczyna ma prawo odmówić poślubienia uwodziciela, zob. Chizkuni do 22:16 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁷⁷stosownie do wiana dziewczę — „Ustalona suma w przypadku uwodziciela, który zgwałcił dziewczynę, wyniosła 50 srebrników (por. *Pwt* 22:29)”, Raszi do 22:16 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁷⁸Czarownicy — „Dotyczy to zarówno czarownic jak i czarowników, ale Tora odnosi się do bardziej powszechnego przypadku, ponieważ czarami częściej zajmują się kobiety”, Raszi do 22:17 [1]. „Powód, dla którego wspomniano o tym zaraz po [przepisie dotyczącym] dziewczę, jest taki, że ci którzy ulegają pożądlivości uciekają się do czarów aby zaspokoić swoje żądze”, Ibn Ezra do 22:17. Słowo *מחשפה* (*mechaszefa*), czarownica, magiczka, pochodzi od rdzenia *פחש* który oznacza czynić coś magicznie, czarować, zaklinać. Ramban wskazuje, że zakaz praktykowania magii wynika z przekonania, że czyny nadprzyrodzone są wyłączną domeną Boga, por. Ramban do *Pwt* 18:9. Majmonides prezentuje stanowisko racjonalistyczne: „[Czary i magia] są kłamstwem i fałszem. To nimi zwiedli dawni bałwochwalcy narody świata, aby szły ich drogą. Nie przystoi Israelowi, który jest mądry i rozumny, by dał się wciągnąć w te marności ani nawet pomyślał, że jest w nich jakakolwiek korzyść. Jak powiedziano: »Bo nie ma czarów przeciwko Jakubowi ani wróżbiarstwa przeciwko Izraelowi« (*Lb* 23:23)”, Ramban *Hilbot Awoda Zara* 11:16. [przypis z tradycji]

⁷⁷⁹śmiercią karany będzie — „Przez ukamienowanie”, Raszi do 22:18 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁸⁰wytępionym będzie — hebr. *יִחְוָה* (*jochoram*) od rdzenia *חָרַם* (*charam*) całkowicie wytępić, poświęcić na zniszczenie, objąć zakazem, wykląć, ekskomunikować. Ramban komentuje, że tu oznacza to karę śmierci z wyroku sądu, zob. Ramban do 22:19 [1]. Raszi wyjaśnia, że kara śmierci groziła nie tylko za składanie ofiar, ale także za palenie kadzidła, lanie wina na ołtarz i inne rytuały podobne tym, które odprawiane były w Świątyni na cześć Boga. Jednak nie są takie czynności, które nie przypominały rytuałów żydowskich, jak np. spryskiwanie wody przed figurą czy całowanie bożka, chyba że była to czynność obrzędowa wymagana dla kultu tego bożka, zob. Raszi do 22:19 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁸¹nie będziesz krzywdził — „Dokuczał słowami”, Raszi do 22:20 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁸²ani uciskał go — „Ograbiając z pieniędzy”, Raszi do 22:20 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁸³bo cudzoziemcami byliście w ziemi Micraim — „Jeśli będziesz go drażnił, to i on może ci dokuczać mówiąc, że ty także pochodzisz od obcych przybyszów, »nie przypisuj innemu skazy, którą sam masz«, cudzoziemiec, hebr. *גֵּר* (*ger*) oznacza kogoś, kto nie urodził się w tym kraju, lecz przybył z innego kraju aby tu *לָגוּר* (*lagur*) zamieszkać”, Raszi do 22:20 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁸⁴wdowy, ani sieroty — „Prawo to [zakazuje gnębienia] każdego człowieka, ale Tora mówi o tym, co najczęstsze, ponieważ [wdowy i osierocone dzieci] są pozbawione ochrony i nierzadko zdarza się, że są krzywdzone”, Raszi do 22:21 [1]. [przypis z tradycji]

Tedy wspanie gniew Mój, a zabiję was mieczem, i będą żony wasze wdowami, a dzieci wasze sierotami⁷⁸⁵.

Jeżeli pieniędzy pożyczysz któremukolwiek z ludu Mojego⁷⁸⁶, biednemu przy tobie⁷⁸⁷; nie postępuj z nim jako lichwiarz⁷⁸⁸; nie nakładajcie nań lichwy⁷⁸⁹.

Jeżeli weźmiesz w zastaw⁷⁹⁰ okrycie bliźniego twego, przed zachodem słońca zwrócisz mu je.

Bo ono przykryciem jego jedynym, ono odzieniem ciała jego; pod czymże się położy⁷⁹¹ I stanie się, że gdyby zawołał do Mnie, wszak wysłucham; bom Ja miłosierny!

Sędziom nie będziesz złorzeczył⁷⁹², a księcia ludu twego nie przeklinaj⁷⁹³.

⁷⁸⁵*będą żony wasze wdowami, a dzieci wasze sierotami* — „Czyż ze słów »zabiję was« nie jest oczywiste, że wasze żony zostaną wdowami a dzieci sierotami? Ale oznacza to inną klątwę: że wasze żony będą uwiązane jako wdowy na całe życie, bo nie będzie świadków śmierci ich mężów i [przez to] nie będą mogły poślubić kogoś innego, a dzieci będą sierotami, którym sąd nie pozwoli przejąć majątku po ojcach, gdyż nie będzie wiadomo, czy [ojcowie] są martwi czy zostali pojmieni w niewolę”, Raszi do 22:23 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁸⁶*Jeżeli pieniędzy pożyczysz któremukolwiek z ludu Mojego* — „[Jeśli stoisz przed wyborem] mój lud i obcy lud: mój lud ma pierwszeństwo. Biedak i bogacz: biedak ma pierwszeństwo. Twój [krewni] biedacy i biedacy z twojego miasta: krewni biedacy mają pierwszeństwo. Ubodzy z twojego miasta i ubodzy z innego miasta: ci z twojego miasta mają pierwszeństwo. To oznacza: jeśli będziesz pożyczał pieniądze, pożyczaj Mojemu ludowi a nie obcemu. A komu z Mojego ludu? Biedakowi. Któremu biedakowi? Temu, co jest z tobą”, Raszi do 22:24 [2]. [przypis z tradycji]

⁷⁸⁷*biednemu przy tobie* — „[Midrasz uczy] »Patrz na siebie tak, jakbyś sam był biedny«,” Raszi do 22:24 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁸⁸*nie postępuj z nim jako lichwiarz* — „Nie żądaj przemocą zwrotu długu. Jeśli wiesz, że człowiek nie ma [z czego oddać], to nie okazuj mu, że w ogóle mu coś pożyczałeś, co oznacza: nie poniżaj go”, Raszi do 22:24 [4]. [przypis z tradycji]

⁷⁸⁹*lichwy* — hebr. słowo רִבִּית (*ribit*) oznacza: pożyczka na procent, odsetki, lichwa, ale tutaj Tora użyła słowa נֶשֶׁךְ (*neszech*) dosł. *ugryzienie*, co Raszi komentuje: „ponieważ jest to jak ugryzienie węża, który ukąsił, czyniąc małą ranę na nodze, czego [początkowo] się nie odczuwa, ale nagle [rana] nabrzmiewa i [ukąszenie] rozchodzi się na całe ciało, aż po czubek głowy, tak też jest i z pożyczką na procent, [z początku] nie jest odczuwalna ani zauważalna, aż odsetki narosną i spowodują wielką stratę finansową”, Raszi do 22:24 [5]. [przypis z tradycji]

⁷⁹⁰*Jeżeli weźmiesz w zastaw* — „Nie oznacza to depozytu branego w chwili udzielania pożyczki, ale zastaw, który jest zabierany, gdy nadchodzi czas spłaty, a pożyczkobiorca nie spłaca [...] Tora zaleca, by brać [ale zawsze oddawać] zastaw, nawet i kilkakrotnie. Święty Błogosławiony mówi: ile jesteś dłużny Mi? Oto twoja dusza wznosi się do Mnie każdego wieczoru, zdaje sprawę [ze swoich czynów] i okazuje się, że jest Mi winna, [powiniennem zatrzymać ją jako zastaw], ale Ja zwracam ci ją [co rano]. Tak samo i ty: bierz zastaw, ale zwracaj go, i tak raz za razem”, Raszi do 22:25 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁹¹*Pod czymże się położy?* — Raszi komentuje, że „przykrycie jego” oznacza wierzchnie ubranie, „odzieniem ciała” oznacza koszulę bliską ciału, a „pod czym się położy” oznacza także pościel, zob. Raszi do 22:26. [przypis z tradycji]

⁷⁹²*Sędziom nie będziesz złorzeczył* — hebr. עֲלֹהִים (*elohim*) może być odczytane jako *Bóg* lub jako *sędziowie*. Raszi komentuje, że oznacza to zakaz bluźnierstwa wobec Boga oraz zakaz przeklinania sędziów, zob. Raszi do 22:27 [1]. Ibn Ezra komentuje, że werset ten odnosi się do sędziów, czyli kohenów (kapłanów) i lewitów, którzy posiadali znajomość Tory, zob. Ibn Ezra do 22:27 [1]. „Ten werset umieszczony został tutaj, bo może się zdarzyć, że pożyczkodawca zgrzeszy i nie odda zastawu; a wtedy biedak, z powodu ogromu swojego cierpienia w nocy przeklnie sędziego, który zasądził, by wziąć w zastaw jego odzienie, lecz sędzia ten postąpił zgodnie z prawem, nie dokonując wykroczenia”, Chizkuni do 22:27 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁹³*księcia ludu twego nie przeklinaj* — Ibn Ezra zauważa, że zakazane jest przeklinanie władcy zarówno jawnie, jak i w ukryciu, zob. Ibn Ezra do 22:27 [2]. [przypis z tradycji]

Z pełnią ziarna⁷⁹⁴ i płynów twoich⁷⁹⁵ nie ociągaj się⁷⁹⁶; pierworodnego z synów twoich oddasz Mi⁷⁹⁷.

Tak samo uczynisz z wołem twoim, z owcą twoją; siedem dni niechaj będzie przy matce swojej, ósmego dnia oddasz je Mnie⁷⁹⁸.

Ludźmi świętymi bądźcie Mi⁷⁹⁹: mięsa rozszarpanego w polu nie jadajcie⁸⁰⁰; — dla psa rzućcie je⁸⁰¹.

ROZDZIAŁ XXIII

Nie rozsiewaj wieści kłamliwej⁸⁰²; nie łącz ręki twojej ze złoczyńcą⁸⁰³, aby być świadkiem bezprawia⁸⁰⁴.

Nie bądź za większością ku złemu; nie oświadczaj się w sporze [po osiągnięciu] większości, aby wypaczyć wyrok.⁸⁰⁵

⁷⁹⁴pełnią ziarna — Raszi wskazuje, że gdy plon jest już w pełni dojrzały powstaje obowiązek wydzielienia z niego pierwoctwa, hebr. בִּכּוּרִים (*bikurim*), czyli części pierwszych plonów i owoców, które były zanoszone do Świątyni, zob. Raszi do 22:28 [1]. *Bikurim* dotyczyło tylko siedmiu gatunków ziemi Izraela: pszenicy, jęczmienia, winogron, fig, granatów, oliwek i daktyli. [przypis z tradycji]

⁷⁹⁵płynów twoich — Ibn Ezra wskazuje na mnogość interpretacji słowa דִּמְאָה (*dim-acha*) które literalnie oznacza twoje soki, ale rdzeń דָּמָה oznacza także łzy. Słowo to może opisywać moszcz winny wyciskany z winogron albo oliwę wyciskaną z oliwek, której krople mają kształt łez. Można to jednak interpretować przenośnie, jako eufemizm na nasienie ludzkie, i wtedy odnosiliby się to do pierworodnego syna, por. Ibn Ezra do 22:28 [1]. [przypis z tradycji]

⁷⁹⁶nie ociągaj się — „[Tora] ostrzega, aby nie spożywać z plonu przed tym, jak zostanie on uzdatniony [do spożycia poprzez wydzielenie z niego części na ofiarę]. I zaraz obok mowa jest o pierworodnym synu, bo tak jak te [rośliny] są pierwocinami plonów, tak on jest pierwszym owocem łona”, Tur do 22:28 [3]. [przypis z tradycji]

⁷⁹⁷pierworodnego z synów twoich oddasz Mi — chodzi o *pidjon haben*, obowiązek wykupienia syna pierworodnego za 5 srebrnych monet u kohena, por. przypis do Wj 13:13. [przypis edytorski]

⁷⁹⁸ósmego dnia oddasz je Mnie — Raszi komentuje, że jest to zalecenie dla kohena - jeśli chce złożyć ofiarę [z pierworodnego zwierzęcia] wcześniej niż po zwyczajowych 30 dniach, nie może to być przed ósmym dniem życia zwierzęcia, zob. Raszi do 22:29. [przypis z tradycji]

⁷⁹⁹Ludźmi świętymi bądźcie Mi — „Jeśli będziecie święci i będzie się trzymać z dala od obrzydliwości, padliny i rozszarpanego [mięsa], wówczas będziecie Moi, jeśli nie, to nie będziecie Moimi”, Raszi do 22:30 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁰⁰mięsa rozszarpanego w polu nie jadajcie — „To samo dotyczy rozszarpanego i w domu, ale Tora mówi o tym, co występuje najczęściej, bo zazwyczaj [rozszarpanie zwierzęcia] zdarza się na polu”, Raszi do 22:30 [2]. Hebr. תֵּרֶף (*teref*): *rozszarpane* oznacza także mięso zwierzęcia zabitego niezgodnie z wymogami rytualnego uboju, stąd pochodzi słowo *teref*. [przypis z tradycji]

⁸⁰¹dla psa rzućcie je — Raszi komentuje, że można takie mięso dać również nie-Żydowi. Dlaczego jednak mowa jest o psie? „Święty Błogosławiony nie wstrzymuje nagrody dla żadnego Swego stworzenia. Ponieważ jest napisane: »ale na wszystkich synów Izraela nie zaostrzy pies języka« (Wj 11:7), [czyli żaden pies nie szczekał na lud Izraela, wychodzący z Micraim], Święty Błogosławiony powiedział: dajcie [psu] nagrodę!”, Raszi do 22:30 [3]. [przypis z tradycji]

⁸⁰²rozsiewaj wieści kłamliwej — „To przestroga, by nie wierzyć kłamliwym słowom ani plotkom (hebr. לשון הרע *laszon hara*, dosł. zły język). Dotyczy to również sędziego, który nie powinien słuchać jednej strony sporu zanim nie pojawi się druga strona”, Raszi do 23:1 [1]. W tradycji żydowskiej *laszon hara* oznacza plotki, które są prawdziwe, ale szkodzą drugiemu człowiekowi. Zakaz obmawiania innych jest uważany za jedno z najtrudniejszych do spełnienia przykazań. [przypis z tradycji]

⁸⁰³nie łącz ręki twojej ze złoczyńcą — „Nie podpisuj się z nim na tym samym dokumencie”, Sforno do 23:1 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁰⁴świadkiem bezprawia — „Nie łącz swojej ręki ze złoczyńcą», czyli z tym, który fałszywie żąda czegoś od bliźniego, a ty obiecujesz mu, że będziesz świadczył na jego korzyść w jego bezprawiu”, Raszi do 23:1 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁰⁵Nie bądź za większością ku złemu; nie oświadczaj się w sporze [po osiągnięciu] większości, aby wypaczyć wyrok — ze względu na swoją lakoniczność werset ten nastroja licznych problemów translacyjnych i interpretacyjnych. Zdaniem większości komentatorów pierwszy nakaz dotyczy samodzielnego podejmowania decyzji przez sędziego, aby nie zaszkodzić komuś głosując tylko na podstawie opinii innych sędziów. Raszi ujmuje to tak: „Jeżeli widzisz niegodziwców naginających wyrok, nie mów: skoro oni są większością, to zagłosuję jak oni”, Raszi do 23:2 [2]. Idący za nim zakaz dotyczy poszanowania już osiągniętej większości i zaniechania prób obalenia sprawiedliwego wyroku, zob. Ibn Ezra do 23:2. Mędrcy wywodzą z tego wersetu fundamentalną zasadę dotyczącą ostrożności przy wydawaniu wyroków skazujących: chociaż do uniewinnienia wystarczy przewaga jednego głosu, to do skazania potrzebna jest przewaga co najmniej dwóch głosów, por. Raszi do 23:2 [1]. [przypis z tradycji]

I biednego nie uwzględniaj w sporze jego⁸⁰⁶.

Jeżeli napotkasz wołu wroga twojego, albo osła jego zbłąkanego, niezwłocznie sprowadź go do niego.

Jeżeli zobaczysz osła nieprzyjaciela twego, który legł pod brzemieniem swoim, a chciałbyś się usunąć od rozjuczenia go; niezwłocznie rozjucz go, współ z nim⁸⁰⁷.

Nie skrzywiaj prawa ubogiego⁸⁰⁸ twego w sporze jego.

Od orzeczenia fałszywego stróż, a niewinnego i sprawiedliwego nie zabijaj⁸⁰⁹; bo nie uniewinnię występnego⁸¹⁰.

A wziętku⁸¹¹ nie bierz⁸¹²; bo wziętek zaślepia widzących⁸¹³ i przekręca słowa sprawiedliwych.

Cudzoziemca nie uciskaj⁸¹⁴; wszak wyście świadomi stanu duszy cudzoziemca, bo cudzoziemcami byliście w ziemi Micraim;

Sześć lat obsiewaj ziemię twoją, i zbieraj płody jej.

A siódmego zaniechasz ją⁸¹⁵; — zapuść ją, aby żywili się biedni ludu twego, a pozostałym po nich niech pożywi się zwierz polny⁸¹⁶: tak postąpisz z winnicą twoją, z oliwnicą⁸¹⁷ twoją.

⁸⁰⁶*biednego nie uwzględniaj w sporze jego* — „Nie okazuj mu w sądzie faworów, orzekając [niezgodnie z prawem] na jego korzyść, mówiąc: to jest biedak, będę miał zasługę, jak go uszanuję”, Raszi do 23:3 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁰⁷*współ z nim* — „Nie może być tak, że właściciel osła pójdzie sobie usiąść, mówiąc: skoro masz takie przykazanie, jeśli wola, to rozładuj [mi osła], dlatego napisane jest »z nim«, jeśli on opuści [swojego osła] to i tobie dozwolone jest zostawić go”, Chizkuni do 23:5 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁰⁸*Nie skrzywiaj prawa ubogiego* — „W wersecie 23:3 [Tora] ostrzega, aby nie naginać prawa na korzyść biednego przez wzgląd na miłosierdzie, tu ostrzega, aby nie łamać prawa na niekorzyść [biedaka]”, Chizkuni do 23:6 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁰⁹*niewinnego i prawego nie zabijaj* — „Skąd [wiadomo], że gdy ktoś wyjdzie z sądu winny, a ktoś inny powie: mam coś na jego obronę, to zwracamy go [na rozprawę]? Gdyż jest napisane: »niewinnego [hebr. נקי] (naki) czyli czystego] nie zabijaj«. Chociaż nie jest on צדיק (cadik): sprawiedliwy, bo nie został usprawiedliwiony przez sąd, niemniej jednak jest naki, czysty [od oskarżenia zagrożonego] karą śmierci, skoro jest coś na jego obronę. I skąd [wiadomo], że gdy ktoś wyjdzie z sądu uniewinniony, a ktoś inny powie: mam coś na jego oskarżenie, to nie zwracamy go do sądu? Gdyż jest napisane: »sprawiedliwego [hebr. צדיק (cadik)] nie zabijaj«, a ten człowiek jest sprawiedliwy, gdyż został usprawiedliwiony w sądzie”, Raszi do 23:7 [1]. [przypis z tradycji]

⁸¹⁰*nie uniewinnię występnego* — „[Bóg mówi:] to nie do ciebie należy, aby go zawrócić [na sąd], bo Ja nie usprawiedliwię go na Moim sądzie, jeśli [złoczyńca] wyjdzie spod twojej ręki uniewinniony, mam wiele sposobów, aby go uśmiercić taką karą śmierci, na jaką sobie zasłużył”, Raszi do 23:7 [2]. [przypis z tradycji]

⁸¹¹*wziętek* (daw.) — łapówka. [przypis edytorski]

⁸¹²*wziętku nie bierz* — Raszi komentuje, że sędzia nie może brać łapówki „nawet gdy [chce] osądzić sprawiedliwie [na korzyść dawcy], a tym bardziej, aby nagiąć wyrok”, Raszi do 23:8 [1]. [przypis z tradycji]

⁸¹³*wziętek zaślepia widzących* — „Nawet gdy jest to mędrzec biegły w znajomości Tory, a weźmie łapówkę, w końcu zaburzy to jego umysł tak, iż zapomni czego się nauczył i zmąci się światłość jego oczu”, Raszi do 23:8 [2]. [przypis z tradycji]

⁸¹⁴*Cudzoziemca nie uciskaj* — Chizkuni komentuje, że w Wj 22:20 Tora zakazuje prześladowania cudzoziemca w codziennym życiu, tu zakazuje krzywdzenia go w sprawach sądowych, dlatego „że nie ma on obrońców i jest narażony na wywieranie na niego nacisku i oszukiwanie go w sądzie”, Chizkuni do 23:9 [1]. [przypis z tradycji]

⁸¹⁵*siódmego zaniechasz ją* — hebr. תשמיט (tiszmetena), od rdzenia שט (szamat): *poniechać, wypuścić, upuścić, uwolnić, opuścić*; Raszi komentuje: zaniechasz uprawy ziemi i wszelkich prac rolniczych, zob. Raszi do 23:11. Po sześciu latach uprawiania ziemi następował rok siódmy zwany Szemita (Rok Szabatowy), kiedy to wszelka uprawa ziemi oraz zbieranie jej plonów były zakazane, a wszystko co wyrosło na polach było dostępne dla każdego. W tym roku także anulowane były długi. [przypis z tradycji]

⁸¹⁶*aby żywili się biedni ludu twego, a pozostałym po nich niech pożywi się zwierz polny* — „Zestawione jest pożywienie biedaków z pożywieniem dzikich zwierząt: tak jak zwierzę zjada [plony] bez wydzielania z nich dziesięciny, tak i biedacy jedzą, nie wydzielając dziesięciny, stąd [mędracy] wyciągnęli wniosek, że w roku siódmym nie ma oddzielania dziesięcin”, Raszi do 23:11 [3]. [przypis z tradycji]

⁸¹⁷*oliwnicą* — gajem oliwnym, miejscem uprawy oliwek. [przypis edytorski]

Sześć dni wykonywaj czynności twoje, a dnia siódmego odpoczywaj⁸¹⁸, aby wypoczął wół twój i osioł twój, i żeby wytchnął syn niewolnicy twej⁸¹⁹ i cudzoziemiec⁸²⁰.

A we wszystkim, com wam powiedział, bądźcie ostrożni; a imienia bogów cudzych nie wspominajcie⁸²¹: niech słyszanym nie będzie w ustach twoich!

Trzy razy w roku obchodzić Mi będziesz święto.

Święta praśników⁸²² przestrzegaj: siedem dni będziesz jadł praśniki⁸²³ — jakem ci przykazał, w oznaczonym czasie miesiąca kłosów⁸²⁴; gdyż w nim wyszedłeś z Micraim. A niech nie ukąsą się przed obliczem Moim z prózną ręką⁸²⁵.

I święta żniwa⁸²⁶, pierwocin plonów twoich, tego coś wysiał na polu⁸²⁷; i - święta zbiorów⁸²⁸ z końcem roku, gdy zbierzesz plony twoje z pola⁸²⁹.

Trzy razy do roku⁸³⁰ ukaże się cały twój ród męski przed obliczem Pana Wiekuistego.

Nie rozlewaj wobec [niczego] zakwaszonego krwi ofiary Mojej⁸³¹, nie ma przeleżeć tłuszczu świątecznej Meji ofiary do rana⁸³².

Najwcześniejsze z pierwocin ziemi twojej⁸³³ przyniesiesz do domu Wiekuistego, Boga twojego. Nie będziesz gotował koźlęcia w mleku matki jego⁸³⁴.

⁸¹⁸*dnia siódmego odpoczywaj* — „Nawet w siódmym roku [Roku Szabatowym] nie zaniechasz przestrzegania Szabatu, żebyś nie powiedział: skoro cały rok nazywa się *szabatowy* to nie trzeba świętować [co tydzień] Szabatu”, Raszi do 32:12 [1]. [przypis z tradycji]

⁸¹⁹*syn niewolnicy twej* — „Obrzezany niewolnik kanaanejski”, Raszi do 32:12 [3]. [przypis z tradycji]

⁸²⁰*cudzoziemiec* — Raszi twierdzi, że odnosi się to do *גֵר תוֹשָׁב* (*ger toszaw*), kogoś z obcego narodu, osiadłego pośród ludu Izraela, zob. Raszi do 32:12 [4]. [przypis z tradycji]

⁸²¹*imienia bogów cudzych nie wspominajcie* — „Bałwochwalstwo jest przeciwstawione wszystkim przykazaniom razem, kto wystrzega się [bałwochwalstwa] to jak gdyby przestrzegał wszystkich przykazań”, Raszi do 23:13 [2]. [przypis z tradycji]

⁸²²*Święto praśników* — hebr. חַג הַמַּאֲכֹל (*chag hamacot*): dosł. *święto mac*, odnosi się to do święta Pesach. [przypis edytorski]

⁸²³*praśniki* — hebr. מַאֲכָל, *maca*. [przypis edytorski]

⁸²⁴*miesiąca kłosów* — hebr. חֹדֶשׁ הַמִּדְבָּר (*chodesz haawiw*), dosł. „miesiąc [dojrzwania] kłosów jęczmienia”. Po powrocie z niewoli babilońskiej (ok. roku 350 p.w.e.) Żydzi zaczęli używać nazw miesięcy zaczerpniętych z języka akadyjskiego, dlatego dzisiaj *chodesz ha-awiw* nosi nazwę Nisan. [przypis edytorski]

⁸²⁵*niech nie ukąsą się przed obliczem Moim z prózną ręką* — Raszi zauważa, że odnosi się to do ofiar całopalnych składanych Bogu podczas świąt, zob. Raszi do 23:15 [2]. [przypis z tradycji]

⁸²⁶*święto żniwa* — hebr. חַג הַקִּצִּיר (*chag hakacir*): dosł. *święto żniw*, odnosi się to do święta Szawuot, czyli święta Tygodni. [przypis edytorski]

⁸²⁷*pierwocin plonów twoich, tego coś wysiał na polu* — „To czas zbioru pierwszych plonów. Po przyniesieniu w święto Szawuot ofiary z dwóch bochenków, dozwolone było już korzystanie z nowego zboża na ofiary pokarmowe oraz wnoszenie pierwocin do Świątyni”, Raszi do 23:16 [2]. [przypis z tradycji]

⁸²⁸*święto zbiorów* — hebr. חַג הַאֲסִיף (*chag haasif*): dosł. *święto zbiorów*, odnosi się to do święta Sukot, czyli święta Szałasów. [przypis edytorski]

⁸²⁹*gdy zbierzesz plony twoje z pola* — „Przez wszystkie dni lata plony obsychały na polach, a w święto zbiorów wnoszono je do domów, z powodu [nadchodzących] deszczów”, Raszi do 23:16 [2]. [przypis z tradycji]

⁸³⁰*Trzy razy do roku* — chodzi o „te trzy razy, o których powiedziałem ci »nie ukąsą się przed obliczem Moim z prózną ręką« i dotyczyło to tylko mężczyzn [w wieku], gdy byli już zobowiązani do przestrzegania przykazań, ale nie chorych, co nie mogli chodzić”, Ibn Ezra do 23:17 [1]. W tradycji żydowskiej Pesach, Szawuot i Sukot znane są jako Święta Pielgrzymie (hebr. שְׁלוֹשָׁת יָמֵי פֶסַח, *szalosz regalim*) ze względu na obowiązek udania się z pielgrzymką do Świątyni i złożenia specjalnych ofiar. [przypis z tradycji]

⁸³¹*Nie rozlewaj wobec [niczego] zakwaszonego, krwi ofiary Mojej* — „Nie zarzynaj ofiary pesachowej 14 nisan dopóki nie usuniesz zakwaszonego [pożywienia z domu]”, Raszi o 23:18 [1]. [przypis z tradycji]

⁸³²*nie ma przeleżeć tłuszczu świątecznej Meji ofiary do rana* — „[Zakaz] pozostawiania tłuszczu ofiar [poza ołtarzem] obowiązuje od nastania świtu, czyli do rana, ale przez całą noc można podnieść to z posadzki i umieścić na ołtarzu”, Raszi do 23:18 [4]. [przypis z tradycji]

⁸³³*Najwcześniejsze z pierwocin ziemi twojej* — „Nawet w Roku Szabatowym ofiarowanie pierwocin było obowiązkiem [...]. Człowiek wchodził na swoje pole, widział pierwszą figę, która dojrzała, obwiązywał ją trzcinką na oznaczenie i na uświęcenie [owocu]. Termin בִּיקֻרִים (*bikurim*, pierwociny) odnosi się tylko do siedmiu gatunków, o których mowa w Torze (por. *Pwt* 8:8)”, Raszi do 23:19 [1]. Te siedem gatunków to pszenica, jęczmień, winogrona, figi, granaty, oliwki i daktyle. [przypis z tradycji]

⁸³⁴*Nie będziesz gotował koźlęcia w mleku matki jego* — „Słowo *koziolatek* odnosi się także do cieląt i jagniąt, oznacza po prostu *młode, delikatne zwierzę*. [...] W trzech miejscach Tora [zakazuje gotowania koźlęcia w mleku

Oto Ja wysyłam anioła⁸³⁵ przed tobą⁸³⁶, aby cię strzegł na drodze, i aby cię zaprowadził na miejsce, które przygotowałem⁸³⁷.

Strzeż się go⁸³⁸, a słuchaj głosu jego; nie sprzeciwiaj mu się, bo nie przebaczy grzechu waszego⁸³⁹, gdyż imię Moje w nim.

Ale jeżeli słuchać będziesz głosu jego i spełnisz wszystko co powiem; tedy wrogować będę wrogom twoim, i gnębić gnębieli twoich.

Gdy pójdzie anioł Mój przed tobą, i zaprowadzi cię do Emorejczyka i Chitejczyka, i Perzejczyka i Kanaanejczyka, do Chiwity i Jebusyty, a wytępię ich:

Tedy nie korz się bogom ich, ani służ im, ani nie czyn według spraw ich; lecz zburzysz i skruszysz posagi ich.

A służcie Wiekuistemu, Bogu waszemu, a pobłogosławi On chleb twój i wodę twoją, i oddalę choroby z pośród ciebie.

Nie będzie roniącej ani nieplodnej w kraju twoim; liczby dni twoich dopełnię.

Strach Mój pošę przed tobą, i strwożę cały lud przeciw któremu pójdiesz, i zwrócę wszystkich wrogów twoich grzbietem do ciebie⁸⁴⁰.

Wyślę też szerszenie⁸⁴¹ przed tobą i wypędzą Chiwitę, i Kanaanejczyka i Chitejczyka przed tobą.

Nie wypędzę go przed tobą w jednym roku, aby nie zamieniła się ziemia w pustynię, i nie namnożył się przeciw tobie zwierz dziki.

Powoli wypędzę go przed obliczem twoim, aż się rozplenisz i zawładniesz tą ziemią.

jego matki], jedno odnosi się do zakazu jedzenia, drugie oznacza zakaz czerpania korzyści, a trzecie odnosi się do zakazu gotowania”, Raszi do 23:19 [2]. „Koży często rodzą jednocześnie dwoje młodych i ludzie mieli zwyczaj zarzynąć jedno z nich, a ponieważ [samica] miała dużo mleka, to zwykle też gotowali [młode] w mleku matki. Spożywanie mleka matki z jej [martwymi] dziećmi, to rzecz odrażająca, ohydna i przypominająca obżarstwo. Podobnie zakazane jest zabijanie matki i jej młodego tego samego dnia (por. *Ks. Kapłańska* 22:28), nakazane jest także odpędzić samicę ptaka z jej z gniazda, gdy ktoś chce zabrać jajka lub pisklęta (por. *Pwt* 22:6-7). Tora uczy tu kultury [szacunku do życia], a ponieważ podczas świąt zjadano dużo mięsa, to we fragmencie dotyczącym świąt [Tora] ostrzega, by nie gotować i nie spożywać koźlęcia w mleku jego matki. I to samo prawo odnosi się do wszelkiego mięsa z mlekiem”, Raszbam do 23:19 [2]. [przypis z tradycji]

⁸³⁵anioła — Ibn Ezra komentuje, że chodzi tu o anioła Michała, zob. Ibn Ezra do 23:20 [2]. Ramban komentuje, że chodzi tu o anioła o imieniu Metatron, gdyż imię to ma taką samą wartość liczbową jak imię Szaddaj (Wszchemogący), zob. Ramban do 23:20 [1]. Raszbam komentuje: ten anioł ukazał się potem Jehoszui (Jozuemu) i rozmawiał z nim (por. *Ks. Jozuego* 5:14), zob. Raszbam do 23:20 [1]. [przypis z tradycji]

⁸³⁶Oto Ja wysyłam anioła przed tobą — „Tu zostało zapowiedziane, że w przyszłości [lud Izraela] zgrzeszy i Szechina (Boska Obecność) powie: »nie pójde wśród ciebie« (*Wj* 33:3)”, Raszi do 23:20 [1]. [przypis z tradycji]

⁸³⁷na miejsce, które przygotowałem — jest to jeden z wersów, z którego midrasz uczy, że Niebiańska Świątynia znajduje się dokładnie naprzeciw ziemskiej Świątyni Jerozolimskiej, zob. Raszi do 23:20 [2]. [przypis z tradycji]

⁸³⁸Strzeż się go — „Każdy anioł spełnia [tylko] rozkazy Boga, nic nie dodaje i nie odejmuje od tego [co ma nakazane]”, Ibn Ezra do 23:21 [1]. [przypis z tradycji]

⁸³⁹bo nie przebaczy grzechu waszego — „Nie jest on nawykły do [grzechu], bo należy do rodzaju istot, które nie grzeszą, a ponadto jest on posłańcem, który wypełnia jedynie to, do czego został posłany”, Raszi do 23:21 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁴⁰zwrócę wszystkich wrogów twoich grzbietem do ciebie — „Będą uciekali przed tobą, odwróceniem plecami do ciebie”, Raszi do 23:27 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁴¹szerszenie — Wyślę też szerszenie przed tobą — „Był to owad, który ranił ich w oczy, wstrzykując im truciznę, tak iż umierali. Szerszenie nie przekroczyły Jordanu, owi Chityci i Kanaanici [zamieszkiwali] ziemię Sichona i Oga [po wschodniej stronie Jordanu], dlatego spośród siedmiu ludów [kanaanejskich] wymienione są tylko te [ludy], a Chiwici, wprawdzie zamieszkiwali po drugiej stronie Jordanu, ale jak uczyli nasi mędrcy (*Sota* 36a): [szerszenie] zatrzymały się na brzegu Jordanu i strzykały trucizną w ich kierunku”, Raszi do 23:28 [1]. Ibn Ezra komentuje, że chodzi tutaj metaforycznie o osłabienie ciała i chorobę, wskazując że słowo נִצְרָה, (*cira*), hebr. *szerszeń*, *osa* pochodzi od tego samego rdzenia כָּרַח, (*carat*), hebr. *trąd*, *choroba skóry*, por. Ibn Ezra do 23:28. [przypis z tradycji]

I ustanowię granicę twoją od morza Sitowego do morza Pelisztów⁸⁴², a od pustyni aż do rzeki⁸⁴³; bo oddam w ręce wasze mieszkańców tej ziemi, i wypędzisz ich z przed oblicza twojego.

Nie zawieraj ani z nimi, ani z bogami ich przymierza.

Niech nie mieszkają w ziemi twojej, aby nie uwiedli cię do grzechu przeciw Mnie; bo jeżeli będziesz służył bogom ich, to będzie ci to matnią⁸⁴⁴.

ROZDZIAŁ XXIV

A do Mojżesza rzekł: „Podejdz ku Wiekuistemu⁸⁴⁵, ty i Aharon, Nadab i Abihu, i siedemdziesięciu ze starszyzny Izraela; a uklonicie się z dala.

I przystąpi Mojżesz sam⁸⁴⁶ do Wiekuistego, oni zaś niech się nie zbliżą; lud też niech nie wejdzie z nim”.

I przyszedł Mojżesz i opowiedział ludowi⁸⁴⁷ wszystkie słowa Wiekuistego⁸⁴⁸ i wszystkie prawa⁸⁴⁹; i odpowiedział cały lud jednogłośnie, mówiąc: „Wszystkie słowa, które wyrzekł Wiekuisty spełnimy!”

I spisał Mojżesz wszystkie słowa Wiekuistego⁸⁵⁰, i wstał rano⁸⁵¹, i wystawił ofiarnicę⁸⁵² u stóp góry i dwanaście słupów, stosownie do dwunastu pokoleń Izraelskich.

I posłał młodzieńców z synów Izraela⁸⁵³ i ofiarowali całopalenia i zarzynali ofiary opłatne⁸⁵⁴ Wiekuistemu — woły.

⁸⁴²*Pelisztów* — Filistynów. [przypis edytorski]

⁸⁴³*od morza Sitowego do morza Pelisztów, a od pustyni aż do rzeki* — „Morze Sitowe od strony południowej, morze Filistyńskie od strony zachodniej, czyli Morze Śródziemne [...], »od pustyni« oznacza do strony wschodniej, a »do rzeki« oznacza rzekę Eufrat na północy”, Rabeinu Bachja do 23:31 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁴⁴*matnią* — hebr. שָׁוֶה (mokesz): pułapka, sidło. [przypis edytorski]

⁸⁴⁵*A do Mojżesza rzekł: „Podejdz ku Wiekuistemu* — „Ten fragment był powiedziany przed [nadaniem] Dziesięciu Przykazań. 4 dnia miesiąca siwan powiedziane zostało [do Mojżesza] »Podejdz...«, Raszi do 24:1 [1]. Raszbam komentuje, że słowa te wypowiedział anioł, zob. Raszbam do 24:1 [4]. [przypis z tradycji]

⁸⁴⁶*I przystąpi Mojżesz sam* — „Do gęstej ciemności [hebr. 7977 (arafel)]”, Raszi do 24:2 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁴⁷*przyszedł Mojżesz i opowiedział ludowi* — „Tego samego dnia [czyli 4 siwan]”, Raszi do 24:3 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁴⁸*wszystkie słowa Wiekuistego* — czyli „nakaz trzymania się z dala od kobiet i odgradzenia [Góry Synaj]”, Raszi do 24:3 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁴⁹*wszystkie prawa* — „[Obejmowało to] siedem przykazań, które zostały nakazane potomkom Noacha (Nego), prawa dotyczące Szabatu i szanowania rodziców, prawo o Czerwonej Jalówce (por. *Lb* 19) i przepisy karne, o których zostali pouczeni w Maru (por. *Wj* 15:25)”, Raszi do 24:3 [3]. Termin „potomkowie Noacha” to przenośnia na określenie całej ludzkości (ponieważ w potopie zginęli wszyscy poza Noachem i jego dziećmi, uznaje się że wszyscy ludzie urodzeni później są jego potomkami). Siedem przykazań Noachidów to prawa, które w Torze zostały nadane do czasu potopu. Tradycja żydowska wywodzi z tego, że są to prawa uniwersalne i obowiązują wszystkich ludzi, a każdy nie-Żyd który ich przestrzega uważany jest za sprawiedliwego i ma udział w Przyszłym Świecie. Na prawa te składa się sześć zakazów i jeden nakaz: 1. zakaz bałwochwalstwa: nie wolno czcić bożków ani przedmiotów; 2. zakaz bluźnierstwa: nie wolno złorzeczyć Bogu; 3. zakaz zabójstwa: nie wolno mordować ani przelewać krwi bliźniego; 4. zakaz niemoralności: nie wolno cudzołożyć ani żyć w sposób rozpustny; 5. zakaz kradzieży: nie wolno kraść ani rabować; 6. zakaz jedzenia mięsa wyciętego z żywego zwierzęcia: nie wolno być okrutnym wobec zwierząt; 7. nakaz ustanowienia sądów: społeczność musi stworzyć system prawny. [przypis z tradycji]

⁸⁵⁰*spisał Mojżesz wszystkie słowa Wiekuistego* — „Od początku [od *Bereszit*...] aż do nadania Tory, spisał też prawa, które mieli nakazane w Maru”, Raszi do 24:4 [1]. „Po tym gdy [Mojżesz] przekazał im wszystkie słowa Boga, przykazania i prawa to spisał je. I to jest księga przymierza, [o której mowa w wersecie 24:7]”, Ibn Ezra do 24:4 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁵¹*wstał rano* — „5 siwan”, Raszi do 24:4 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁵²*ofiarnicę* (neol.) — ołtarz do składania ofiar. [przypis edytorski]

⁸⁵³*posłał młodzieńców z synów Izraela* — Ramban komentuje, że chodzi o pierworodnych, tu zostali oni nazwani młodzieńcami w odróżnieniu od starszyzny Izraela, o której mowa w 24:1, zob. Ramban do 24:5 [1]. „Byli to pierworodni synowie członków starszyzny, wybranych, by podeszli wraz z Mojżeszem (24:1)”, Ibn Ezra do 24:5 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁵⁴*opłatne* — hebr. שְׁלָמִים (*szlamim*) najczęściej tłumaczone jako ofiary pokojowe. [przypis edytorski]

I wzięwszy Mojżesz połowę krwi⁸⁵⁵, wlał w czasie⁸⁵⁶, a drugą połowę krwi pokropił ofiar-
nicę.

I wziął księgę przymierza⁸⁵⁷ i przeczytał przed uszy ludu; i rzekli: „Wszystko co powiedział
Wiekuiesty spełnimy i usłuchamy⁸⁵⁸”.

I wzięwszy Mojżesz krew, pokropił lud, i rzekł: „Oto krew przymierza, które zawarł Wie-
kuisty z wami, co do wszystkich tych słów”.

I wstąpił Mojżesz i Aharon, Nadab i Abihu, i siedemdziesięciu ze starszyny Izraela.

I widzieli Boga Izraela⁸⁵⁹, mianowicie pod stopami Jego jakoby wyrób z najjaśniejszego
szafiru⁸⁶⁰, a jako samo niebo w czystości.

A na wybrańców synów Izraela⁸⁶¹ nie wyciągnął ręki Swojej⁸⁶². I oglądali oni Boga, i -
jedli i pili⁸⁶³.

I rzekł Wiekuiesty do Mojżesza: „Podejdź ku Mnie na górę, i zostań tam⁸⁶⁴; a dam ci
tablice kamienne z nauką i przykazaniami, które napisałem⁸⁶⁵, aby nauczać ich”.

⁸⁵⁵wzięwszy Mojżesz połowę krwi — Raszi komentuje, że to anioł przyszedł i rozdzielił krew na połowy, zob. Raszi do 24:6 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁵⁶w czasie — „Dwie czasie, jedna na połowę krwi z ofiar całopalnych, a druga na połowę krwi z ofiar pokojowych [tu: oplatnych] były po to, aby spryskać tą krwią na lud, stąd mędrcy uczą, że nasi praojcowie weszli w przymierze [z Bogiem] poprzez obrzezanie, zanurzenie [w mykwie] i spryskanie krwią [ofiarną], jako że nie ma spryskania krwią bez [uprzedniego] zanurzenia się [celem rytualnego oczyszczenia w odpowiednim zbiorniku wody]”, Raszi do 24:6 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁵⁷księgę przymierza — Komentatorzy zgadzają się, że była to część Tory od *Bereszit* (początku *Księgi Rodzaju*) aż do praw nadanych w Mara, tj. *Wj* 23 włącznie, zob. Raszi do 24:7. [przypis z tradycji]

⁸⁵⁸spełnimy i usłuchamy — „Uczynimy to, co [Bóg] powiedział, jak również będziemy słuchali tego, co przykaże nam w przyszłości i spełnimy to”, Raszbam do 24:7 [2]. „Rabbi Simai naucza: w momencie, gdy Izraelici powiedzieli »Usłuchamy« (*Niszma*) mówiąc najpierw »Spełnimy« (*Naase*), przybyło sześćdziesiąt tysięcy aniołów służebnych, a każdy Izraelita został ozdobiony dwiema koronami: jedna odpowiadająca *Naase*, a druga *Niszma*. A kiedy Izrael zgromadził, sto dwadzieścia tysięcy aniołów zniszczenia przyszło i je zerwało, jak jest napisane: »I zerwali synowie Izraela ozdoby swoje z Góry Choreb« (*Wj* 33:6), *Szabat* 88a [7]. [przypis z tradycji]

⁸⁵⁹widzieli Boga Izraela — midrasz uczy: „[ponieważ] wpatrywali się [w wizję na Synaju] zasłużyli na śmierć, [gdyż nie można oglądać Boga i pozostać przy życiu], ale Święty Błogosławiony nie chciał zakłócać radości [z nadania] Tory, odsunął więc [karę] dla Nadaba i Abihu do dnia uświęcenia Przybytku, a [karę] dla starszyny aż do [epizodu] gdy lud narzekał i zapłonął przeciw nim ogień Wiekuiestego i pochłonął krańce obozu (por. *Lb* 11:1)”, Raszi do 24:10 [1]. Ibn Ezra wyjaśnia, że to co widzieli, była to wizja prorocka, zob. Ibn Ezra do 24:10 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁶⁰wyrób z najjaśniejszego szafiru — hebr. הַפִּיר לִבְנֵי נֶחֱשֶׁת (kemaase liwnat basafir), dosł. jak wykonana posadzka szafirowa. Opis podnóżka boskiego tronu nastrocza kłopotów translacyjnych: słowo *liwnat* dosłownie oznacza cegłę, ceramiczną posadzkę, ale rdzeń słowa jest taki sam jak słowa לבן, *lawan*: biały, jasny. Zarówno komentatorzy jak i tłumacze próbowali w różny sposób zinterpretować i opisać te konotacje. Cyllow całkowicie pomija słowo cegła albo posadzka, i skupia się na aspekcie jasności. Dla Rasziego z kolei to cegła jest najważniejsza, bo nawiązuje do cegieł, jakie Żydzi wyrabiali w Egipcie, por. Raszi do 24:10. Chizkuni zauważa z kolei, że większość ludzi nigdy nie widziała szafiru [który ma kolor niebieski], dlatego Tora dodatkowo opisuje ten kolor porównując go z jasnym niebem, zob. Chizkuni do 24:10. Dzisiaj powszechnie utożsamia się *safir* z lapis lazuli, a nie szafirem. [przypis z tradycji]

⁸⁶¹wybrańców synów Izraela — czyli na „Nadaba, Abihu i starszyny”, Raszi do 24:11 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁶²nie wyciągnął ręki Swojej — „Wynika z tego, że zasłużyli na to, by wyciągnął na nich rękę”, Raszi do 24:11 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁶³oglądali oni Boga, i - jedli i pili — „Patrzyli w Niego zuchwale, jedzą z i pijąc, lecz Targum Onkelos nie tłumaczy tego [negatywnie, tylko: »radowali się złożonymi ofiarami, które zostały łaskawie przyjęte, jak gdyby jedli i pili«], Raszi do 24:11 [3]. „Oglądali samego Boga i nie poumierali [...]. Zeszli z góry szczęśliwi i spożywali ofiary”, Ibn Ezra do 24:11 [2,3 i 4]. [przypis z tradycji]

⁸⁶⁴Podejdź ku Mnie na górę, i zostań tam — Raszi komentuje: po nadaniu Tory Bóg wezwał Mojżesza, by wszedł i pozostał 40 dni na górze Synaj, zob. Raszi do 24:12 [1 i 2]. „[Było to] po tym jak [Mojżesz] zbliżył się bardziej niż ci, co podeszli z nim, wedle słów »przystąpi Mojżesz sam« (24:2), jednak nie wszedł jeszcze na sam szczyt góry i to na tym etapie członkowie starszyny dostąpili tej wielkiej wizji, a [Bóg] powiedział do Mojżesza, żeby wszedł na szczyt góry”, Sforno do 24:12 [1]. „To jest ten sam nakaz, który [Bóg] skierował do [Mojżesza] poprzedniego dnia [6 siwan] (24:1), a teraz siódmego [siwan] dodał: »i zostań tam, a dam ci Tablicę«, Ramban do 24:12 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁶⁵tablice kamienne z nauką i przykazaniami, które napisałem — Raszi komentuje, że „wszystkie 613 przykazań zawierają się w Dziesięciu Przykazaniach”, jak gdyby były wyryte na Tablicach, zob. Raszi do 24:12 [3]. [przypis z tradycji]

I powstał Mojżesz i Jehoszua, sługa jego⁸⁶⁶, i wstąpił Mojżesz na górę Bożą.

A do starszych rzekł: „Oczekujcie nas tu, póki nie powrócimy do was; a oto Aharon i Chur z wami: kto by miał sprawę niech uda się do nich”.

I wstąpił Mojżesz na górę, i zakrył obłok górę.

I przebywał majestat Wiekuistego na górze Synaj, a okrywał ją obłok przez sześć dni; i wezwał On Mojżesza dnia siódmego⁸⁶⁷ spośród obłoku.

A widok majestatu Wiekuistego, jakoby ogień pożerający na szczycie góry, przed oczyma synów Izraela.

I wszedł Mojżesz w środek obłoku⁸⁶⁸, i wstąpił na górę: i przebył Mojżesz na górze czterdzieści dni i czterdzieści nocy.

ROZDZIAŁ XXV

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi i rzekł:

„Powiedz synom Izraela, aby zebrali Mi daninę⁸⁶⁹; od każdego człowieka, którego pobudzi serce jego, przyjmiecie daninę Moją⁸⁷⁰.

A oto danina, którą przyjmować wam od nich: złoto, srebro, i miedź⁸⁷¹;

I błękit⁸⁷², i purpurę⁸⁷³, i karmazyn⁸⁷⁴, i bisior⁸⁷⁵, i wełnę kozią;

⁸⁶⁶Jehoszua, sługa jego — „Uczeń towarzyszył swojemu nauczycielowi aż do miejsca, gdzie obszar góry był odgradzony, tak że nie wolno było pójść poza to miejsce dalej, stamtąd sam tylko Mojżesz wspiął się na górę Bożą, Jehoszua zaś rozbił tam swój namiot i czekał tam całe 40 dni, bo gdy Mojżesz i Jehoszua schodzili [z góry], usłyszał Jehoszua głos ludu» (Wj 32:17), co uczy, że nie był w tym czasie w obozie”, Raszi do 24:13. [przypis z tradycji]

⁸⁶⁷wezwał On Mojżesza dnia siódmego — Raszi komentuje: wezwał Mojżesza siódmego siwan, „aby wypowiedzieć Dziesięć Przykazań. I stali [tam] Mojżesz i wszyscy synowie Izraela, ale Tora przyznała tu honor Mojżeszowi, [że to on został wezwany]. Inni ucą: obłok zasłonił Mojżesza na sześć dni, po Dziesięciu Przykazaniach, a dni te były na początku owych czterdziestu dni, które Mojżesz spędził na górze, aby otrzymać Tablice, co uczy, że każdy, kto wstępuje do Obozu Szechiny (Boskiej Obecności) wymaga oddzielania przez sześć dni”, Raszi do 24:16 [3]. [przypis z tradycji]

⁸⁶⁸wszedł Mojżesz w środek obłoku — „Obłok ten był [gęsty] jak dym, ale Święty Błogosławiony zrobił dla Mojżesza ścieżkę przez środek [obłoku]”, Raszi do 24:18 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁶⁹daninę — hebr. תְּרוּמָה (*truma*): danina, ofiarowany dar, wkład. Raszi komentuje, że oznacza to „coś wydzielonego: oddzielić dla Mnie z waszego majątku dobrowolny dar”, Raszi do 25:2 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁷⁰przyjmiecie daninę Moją — „Powiedzieli nasi mędrcy: mowa tu o trzech daninach. Jedna to *beka* [czyli pół szekla] od głowy, z tego zrobiono podstawki [słupów Przybytku]. [...] Następna to danina na ołtarz: *beka* od głowy [dawana] do kasy, aby nabywać za to [zwierzęta i produkty] na wspólne ofiary, a kolejna to danina na Przybytek, dobrowolna, od każdej osoby”, zob. Raszi do 25:2 [4]. [przypis z tradycji]

⁸⁷¹złoto, srebro, i miedź — „Wszystko to przyniesiono dobrowolnie, każdy wedle tego, jak mu dyktowało serce, oprócz srebra, które przynoszono w tej samej ilości: po pół szekla każdy, ale w całym opisie prac nad Przybytkiem nie znajdujemy wzmianki, by było potrzebne więcej srebra, [...] nadwyżkę srebra, przyniesionego dobrowolnie przeznaczono na święte naczynia [Przybytku]”, Raszi do 25:3 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁷²błękit — hebr. תְּכֵלֶת (*techelet*): intensywnie niebieska barwa, nie (tkanina) w takim kolorze. „Wełna farbowana krwią [ślimaka zwanego] *chilazon*, która ma zielony kolor [a w procesie farbowania zielony zmienia się w niebieski]”, Raszi do 25:4 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁷³purpurę — hebr. אֶרְגָּמָן (*argaman*): purpurowa, fioletowa barwa, nie (tkanina) w takim kolorze. „Wełna farbowana barwnikiem o nazwie *argaman*”, Raszi do 25:4 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁷⁴karmazyn — hebr. תֹּלַאֵת שָׁנִי (*tolat szani*): szkarłatna substancja, karmazyn, czerwony barwnik wytwarzany z wysuszonych pluskwiaków z rodziny czerwców, nie (tkanina) w takim kolorze. [przypis edytorski]

⁸⁷⁵bisior — bisior to jedwabiste nici powstałe z wydzieliny małży, lecz Raszi tłumaczy, że mowa jest o delikatnej tkaninie z lnu, zob. Raszi do 25:4 [3]. [przypis z tradycji]

I skóry baranie, czerwono barwione, i skóry borsucze⁸⁷⁶, i drzewo akacyjne⁸⁷⁷;

Oliwę do świecznika, korzenie na olej namaszczenia⁸⁷⁸, i na kadzidło wonne⁸⁷⁹;

Kamienie onyksowe⁸⁸⁰ i kamienie poprawne⁸⁸¹, dla naramiennika⁸⁸² i napierśnika⁸⁸³.

I wystawią Mi świątynię⁸⁸⁴, abym zamieszkał wpośród nich.

Ze wszystkim tak, jako pokażę tobie — pierwowzór Przybytku⁸⁸⁵ i pierwowzór wszystkich naczyń jego — tak i wykonacie⁸⁸⁶.

I zrobią arkę⁸⁸⁷ z drzewa akacyjnego: dwa i pół łokcia⁸⁸⁸ długość jej, półtora łokcia szerokość jej, a półtora łokcia wysokość jej.

I powleciesz ją złotem czystym — z wewnątrz i z zewnątrz⁸⁸⁹ powleciesz ją; a zrobisz nad nią wieniec złoty wokoło⁸⁹⁰.

Odlejesz też dla niej cztery pierścienie złote i przytwierdzisz je do czterech węglów⁸⁹¹ jej⁸⁹²: dwa pierścienie do boku jej jednego, i dwa pierścienie do boku jej drugiego;

⁸⁷⁶skóry borsucze — hebr. תַּחְשָׁיִם (*techasim*) może oznaczać skóry borsuków, diugoni, delfinów, rodzaju owiec albo innych, wymarłych obecnie zwierząt, niekiedy tłumaczone także jako skóry fok. „Rodzaj dzikiego zwierzęcia o wielobarwnej [skórze], które żyło tylko w tamtym czasie, [gdy budowano Przybytek]”, Raszi do 25:5 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁷⁷drzewo akacyjne — hebr. עֵץ שִׁטִּים (*acei szitim*): drzewo akacyjne. „Skąd wzięli drzewo akacyjne na pustyni? Rabi Tanchuma wyjaśnia: dzięki świętej inspiracji nasz Praojciec Jakub przewidział, że w przyszłości Israel będzie budował Przybytek na pustyni, sprowadził więc drzewa do Micraim, zasadził je tam i nakazał swoim potomkom, by zabrali je ze sobą, gdy będą opuszczali Micraim”, Raszi do 25:5 [3]. „Na pustyni były lasy, gdzie rosły te drzewa [...] było to drewno lekkie, gładkie, o ładnym wyglądzie”, Chizkuni do 25:5 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁷⁸olej namaszczenia — olej ten sporządzano „do namaszczenia naczyń Przybytku i samego Przybytku dla uświęcenia go i potrzebne były do niego wonności”, Raszi do 25:6 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁷⁹kadzidło wonne — kadzidło to „było spalane każdego wieczora i poranka”, Raszi do 25:6 [3]. [przypis z tradycji]

⁸⁸⁰Kamienie onyksowe — hebr. אֲבִנֵי יָסַפֵּר (*awnei szobam*): kamienie onyksowe. Raszi komentuje: dwa kamienie onyksowe potrzebne były do naramiennika [elementu stroju Arcykapłana], zob. Raszi do 25:7 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁸¹kamienie poprawne — hebr. אֲבִנֵי מִלּוּיִם (*awnei miluim*) dosł. kamienie wypełniające. „Były nazwane kamieniami wypełniającymi, ponieważ sporządzono dla nich [oprawę] ze złota, w postaci zagłębienia, i osadzano tam te kamienie, wypełniając wgłębienie”, Raszi do 25:7 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁸²naramiennika — hebr. עֲפֹד (*efod*). Część ceremonialnego stroju Arcykapłana, [hebr. כֹּהֵן גָּדוֹל (*kohen gadol*) dosł. wielki kohen]. Był to rodzaj fartucha noszonego na wierzchu innych szat, zapinany długim pasem z przodu, naprzeciwko serca. Posiadał dwa paski naramienne, które były przyszyte do pasa, na końcach tych pasków, na ramionach, przymocowane były oprawy dla dwóch kamieni onyksu. Efod osłaniał ciało od tyłu. [przypis edytorski]

⁸⁸³napierśnika — hebr. חֹשֶׁן (*choszen*). Część ceremonialnego stroju Arcykapłana, kwadratowy napierśnik przymocowany był z przodu na piersi, w napierśniku osadzone było 12 drogich kamieni, po trzy w czterech rzędach, symbolizujących 12 plemion Israela. Raszi komentuje: kamienie onyksowe potrzebne były do naramiennika, a kamienie wypełniające do napierśnika, zob. Raszi do 25:7 [3]. [przypis z tradycji]

⁸⁸⁴świątynię — hebr. מִקְדָּשׁ (*mikdasz*) od rdzenia מִקַּדַּשׁ (*kodesz*): święte, oddzielone [od nieświętego]. [przypis edytorski]

⁸⁸⁵Przybytku — hebr. מִשְׁכָּן (*mischan*) od rdzenia מִשַּׁח (*szachan*): przebywać, mieszkąć. [przypis edytorski]

⁸⁸⁶tak i wykonacie — Raszi komentuje, że także w przyszłych pokoleniach, w Świątyni Jerozolimskiej, sprzęty będą sporządzane wedle tego pierwowzoru, zob. Raszi do 25:9 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁸⁷zrobią arkę — rodzaj skrzyni bez nóg, zob. Raszi do 25:10 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁸⁸łokcia — hebr. אַמָּה (*ama*), lm אַמּוֹת (*amot*). Łokieć to miara długości, ok. 54 cm; zależnie od opinii łokieć może mieć od 48,16 cm do 57,30 cm. [przypis edytorski]

⁸⁸⁹powleciesz ją złotem czystym — z zewnątrz i z wewnątrz — „Becalel [główny artysta Przybytku] wykonał trzy skrzynie, dwie ze złota i jedną z drewna, każda miała cztery ścianki i denko i była otwarta od góry. Wstawił drewnianą [skrzynię] do złotej, a [mniejszą] złotą [wstawił] do drewnianej i pokrył złotem górną krawędź i tak [arka] była pokryta [złotem] od wewnątrz i od zewnątrz”, Raszi do 25:11 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁹⁰wieniec złoty wokoło — „Rodzaj [ornamentu w kształcie korony] otaczał szczyt [skrzyni] od góry dookoła. [Becalel] wykonał zewnętrzną skrzynię wyższą od wewnętrznej, tak iż trochę wystawała do góry na grubość pokrywy i jeszcze nieco wyżej. Gdy pokrywa spoczywała na grubości ścianek [arki], wieniec wystawał w górę [zakrywając] całą grubość pokrywy i odrobinę powyżej. [Ten wieniec] był symbolem Korony Tory”, Raszi do 25:11 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁹¹węgiel — daw. narożnik, miejsce zetknięcia się dwóch ścian zewnętrznych budynku. [przypis edytorski]

⁸⁹²przytwierdzisz je do czterech węglów jej — „Na górnych rogach, blisko pokrywy przytwierdzone były dwa [pierścienie] z jednej strony i dwa z drugiej strony, wzdłuż szerokości arki. W pierścieniach umieszczone były

I zrobisz drążki z drzewa akacjowego i powleciesz je złotem;

I włożysz drążki te do pierścieni po bokach arki, dla uniesienia arki nimi.

W pierścieniach arki powinny pozostać drążki: nie mają być odejmowane od niej.

A umieścisz w arce tej świadectwo⁸⁹³, które dam tobie.

I zrobisz wieko⁸⁹⁴ ze złota czystego — dwa i pół łokcia długość jego, a półtora łokcia szerokość jego.

I wykonasz dwa cheruby złote — kutej roboty wykonasz je na obu brzegach wieka⁸⁹⁵.

A wykonasz cheruba jednego na brzegu z jednej strony, a cheruba drugiego na brzegu z drugiej strony; wystającymi z wieka wykonacie cheruby, po obu brzegach jego.

A niech będą to cheruby o rozpostartych w górę skrzydłach⁸⁹⁶, okrywające skrzydłami swymi wieko, a twarzami swoimi zwrócone jeden ku drugiemu: ku wieku niechaj będą twarze cherubów.

I położysz wieko na wierzch arki; w arce zaś umieścisz świadectwo, które dam tobie.

A stawiać się będę dla ciebie tam⁸⁹⁷, i przemawiać do ciebie sponad wieka, z pomiędzy dwu cherubów, co nad arką świadectwa, o wszystkim, co ci polecę do synów Izraela.

Sporządzisz też stół z drzewa akacjowego — dwa łokcie długość jego, łokieć szerokość jego, a półtora łokcia wysokość jego;

I powleciesz go złotem czystym, a uczynisz doń wieniec złoty wokoło⁸⁹⁸.

Zrobisz też w około niego listwę⁸⁹⁹ na piędź⁹⁰⁰ szeroką i wieniec złoty w około listwy.

drążki, a długość arki zajmowała przestrzeń 2,5 łokcia pomiędzy drążkami, tak by dwóch ludzi niosących arkę mogło [swobodnie] iść”, Raszi 25:12 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁹³świadectwo — czyli „Torę, która jest świadectwem pomiędzy Mną a wami, bo nakazałem wam spisać w niej przykazania”, Raszi 25:16 [2]. [przypis z tradycji]

⁸⁹⁴wieko — hebr. כַּפֹּרֶת (*kaporet*), przykrycie na arkę w formie płaskiej płyty, por. Raszi do 25:17 [1]. Złota pokrywa umieszczana była na arce, z niej wystawały figury złotych cherubów zwrócone do siebie twarzami. Rozpostarte skrzydła cherubów stykały się na górze, otaczając pustą przestrzeń ponad wiekiem i to stamtąd Bóg komunikował się z Mojżeszem (por. Wj 25:22). Słowo *kaporet* oparte jest na rdzeniu קָפַר (*kafar*): *pokryć, dokonać prześlania (pojednania), wymazać winę, uzyskać przebaczenie, odpokutować*. Ten sam rdzeń znajduje się w nazwie święta Jom Kipur *Dzień Prześlania*. Kaporet oznacza więc miejsce prześlania lub pojednania, a nazwa ta wskazuje na rolę, jaką wieko odgrywało w rytuale prześlania w Jom Kipur. Midrasz (*Sifrei Dewarim* 1:17) sugeruje, że kaporet przynosił przebaczenie za grzech złotego cielca, co wiąże się także z tym, że oba przedmioty wykonane były ze złota. [przypis z tradycji]

⁸⁹⁵kutej roboty wykonasz je na obu brzegach wieka — Raszi komentuje: figury tych cherubów miały twarze dzieci, nie były wykonane oddzielnie i umieszczone potem na pokrywie, ale od początku robienia pokrywy należało wziąć większą ilość złota i pobijać młotem na środku tak, by utworzyły się wystające w górę dwie formy, które następnie ukształtowane zostały w cheruby, zob. Raszi 25:18 [1 i 2]. [przypis z tradycji]

⁸⁹⁶cheruby o rozpostartych w górę skrzydłach — „Abyś nie wykonał ich ze złożonymi skrzydłami, ale z rozpostartymi, wznoszącymi się ku górze tuż przy głowach [cherubów], tak aby była przestrzeń 10 tefachim [około 90 cm] pomiędzy ich skrzydłami a pokrywą”, Raszi do 25:20 [1]. Chizkuni komentuje: były na podobieństwo ptaków, jako że ptaki postrzegane są jako wyjątkowo czyste stworzenia, zob. Chizkuni do 25:20 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁹⁷stawiać się będę dla ciebie tam — „Gdy wybiorę porę na rozmowę z tobą, to właśnie miejsce wyznaczę na spotkania, i to tam przyjdę mówić do ciebie”, Raszi do 25:22 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁹⁸wieniec złoty wokoło — jako „symbol korony królewskiej, stół jest bowiem wyrazem bogactwa i wielkości, tak jak mówi się: królewski stół”, Raszi do 25:24 [1]. [przypis z tradycji]

⁸⁹⁹listwę — Raszi komentuje, że istnieją rozbieżne opinie, co to tej listwy: czy była ona od góry wokół krawędzi stołu, czy była umieszczona na dole, z czterech stron stołu, pomiędzy nogami i spoczywał na niej blat stołu, zob. Raszi do 25:25 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁰⁰piędź — hebr. טֶפַח (*tefach*) miara długości, częściej spotykane jako *tefach*, zależnie od opinii jest to od 8 do 9,6 cm. [przypis edytorski]

I zrobisz do niego cztery pierścienie złote, i utwierdzisz pierścienie te po czterech rogach, które u czterech nóg jego.

Przy listwie będą pierścienie te jako osady⁹⁰¹ dla drążków, dla uniesienia stołu.

A zrobisz drążki te z drzewa akacjowego, i powleciesz je złotem, dla uniesienia stołu.

I zrobisz misy⁹⁰² jego, i czasze⁹⁰³ i dzbany⁹⁰⁴ i kielichy⁹⁰⁵ jego, którymi się rozlewa⁹⁰⁶; ze złota czystego zrobisz je.

I położysz na stół chleb wystawny⁹⁰⁷, przed obliczem Moim ustawicznie.

Zrobisz też świecznik⁹⁰⁸ ze złota czystego; kutej roboty ma być świecznik ten⁹⁰⁹; podstawa⁹¹⁰ i pręt⁹¹¹ jego, kielichy⁹¹² i gałki⁹¹³ i kwiaty⁹¹⁴ jego z niego wychodzić powinny⁹¹⁵.

⁹⁰¹osady — czyli miejsca osadzenia, umieszczenia drążków. [przypis edytorski]

⁹⁰²misy — hebr. קָזָרָה (*kzara*): *misa*. Raszi komentuje, że misy pasowały do kształtu chlebów wykładanych na tym stole. Chleb ten był uformowany w kształcie kwadratowej litery U. Boczne „ścianki” tego chleba zwrócone były ku dwóm stronom Świątyni, dlatego nazywany był חֶלֶם הַפָּנִים (*lechem hapanim*) dosł. *chleb [z] twarzami*. Dla tych chlebów sporządzono formy złote i żelazne, w żelaznych były one wypiekane, a po wyjściu z pieca wkładano je do form ze złota, gdzie czekały aż do następnego dnia, czyli do Szabatu, kiedy to układane były na stole, zob. Raszi do 25:29 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁰³czasze — hebr. קַף (*kaf*): *łyżka, chochla*. Raszi dopowiada, że były to dwa pojemniki [z płaskim dnem], do których wkładano kadzidło i umieszczano je na stole obok ułożonych tam chlebów, zob. Raszi do 25:29 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁰⁴dzbany — hebr. כֶּסֶף (*kasa*): rodzaj *naczynia*. Raszi opisuje je jako przepołowione wzdłuż rurki, wykonane ze złota, które były ułożone ponad każdym chlebem, tak by [każdy] bochenek powyżej spoczywał na tych rurkach [a nie na bochenku poniżej]. Oddzielały one chleby między sobą, tak by między bochenkami przepływało powietrze, aby chleby nie spleśniały, zob. Raszi do 25:29 [3]. [przypis z tradycji]

⁹⁰⁵kielichy — hebr. מְנָכִית (*menaki*): rodzaj *kielicha ofiarnego*. Raszi w zgodzie z Targum Onkelos interpretuje to jako „podpory”, dodane do stołu w postaci płyt ze złota, które stały na ziemi i wystawały wysoko ponad stół, tak wysoko jak ułożone były chleby. Podpory były nacięte z obu stron w pięciu rzędach, nacięcia te były jedne nad drugimi, a końce rurek, które znajdowały się między jednym bochenkiem a drugim, spoczywały w tych nacięciach, tak aby ciężar górnych bochenków nie naciskał na dolne, by chleby się nie złamały, zob. Raszi do 25:9 [4]. [przypis z tradycji]

⁹⁰⁶którymi się rozlewa — hebr. יוֹסֵף (*jusach*) Raszi odczytuje nie jako *rozlewać*, ale jako יְחֻשֶׁה (*jechuse*): *zakryte, zasłonięte* w takim znaczeniu, że podpory boczne osłaniały rurki umieszczone pomiędzy chlebami, zob. Raszi do 25:29 [5]. [przypis z tradycji]

⁹⁰⁷chleb wystawny — hebr. חֶלֶם הַפָּנִים (*lechem panim*) dosł. *chleb [z] twarzami, chleby oblicza*, tłumaczone czasem jako *chleby pokładne*. [przypis edytorski]

⁹⁰⁸świecznik — hebr. מְנוֹרָה (*menora*): *świecznik, lampa*. Siedmioramienna menora była charakterystycznym elementem świątyni, a jej lampy paliły się wiecznym ogniem. Po zburzeniu Drugiej Świątyni w roku 70 w.e. została zrabowana przez Rzymian i wywieziona do Rzymu. Jej wizerunek znamy z Łuku Tytusa - bramy tryumfalnej wystawionej na cześć zdobywcy Jerozolimy. Obecnie ten wizerunek znajduje się w godle państwa Izrael. [przypis edytorski]

⁹⁰⁹kutej roboty ma być świecznik ten — Raszi komentuje: świecznik nie mógł być zrobiony w częściach, które zostałyby potem połączone, ale musiał zostać wykuty młotem z jednej bryły złota i docięty odpowiednimi narzędziami, zob. Raszi do 25:31 [1]. Midrasz uczy, że świecznik powstał niejako „samodzielnie, Mojżesz trafił się [wykonaniem świecznika], Święty Błogosławiony powiedział mu: wrzuc bryłę [złota] do ognia a [świecznik] sam powstanie, dlatego nie jest tu napisane *zrób* [ale *ma być zrobiony*],” Raszi do 25:31 [3]. [przypis z tradycji]

⁹¹⁰podstawa — hebr. יָרֵךְ (*jarech*): *podstawa, baza, łódźwie*. „Dolna podstawa w kształcie skrzyni, z niej odchodziły w dół trzy nóżki”, Raszi do 25:31 [4]. [przypis z tradycji]

⁹¹¹pręt — hebr. קָנֶה (*kane*): *trzcina, trzon, gałąź, łodyga*. „Centralna gałąź, wznosząca się w górę z środka podstawy, na niej znajdowała się środkowa lampa w kształcie kielicha, do którego wlewano oliwę i wkładano knot”, Raszi do 25:31 [5]. [przypis z tradycji]

⁹¹²kielichy — hebr. גִּבְעִיָּה (*geviat*): *kielich*. „Podobne do kielichów, jakie robi się ze szkła [...] lecz te były wykonane ze złota, i wystawały z każdej gałęzi [świecznika], w takiej ilości, jaka jest podana w Torze, a służyły wyłącznie dla ozdoby”, Raszi do 25:31 [6]. [przypis z tradycji]

⁹¹³gałki — hebr. כַּפְתֹּר (*kafet*): *gałka, kapitel*. „Podobne do jabłek, zaokrąglone, wystawały wokół centralnej gałęzi, ich ilość podana jest w tym fragmencie [Tory]: ile gałek wystawało z [gałęzi świecznika] i ile było gładkiej powierzchni pomiędzy jedną gałką a drugą”, Raszi do 25:31 [7]. [przypis z tradycji]

⁹¹⁴kwiaty — hebr. פֶּרֶחַ (*perach*): *kwiat*. „Ornamenty zrobione w kształcie kwiatów”, Raszi do 25:31 [8]. [przypis z tradycji]

⁹¹⁵z niego wychodzić powinny — „Wszystko ma być wykute, uformowane z jednej bryły [złota], nie zaś wykonane oddzielnie i dołączone”, Raszi do 25:31 [9]. [przypis z tradycji]

A sześć ramion wychodzić ma z boków jego⁹¹⁶; trzy ramiona świecznika z jednego boku jego, a trzy ramiona świecznika z drugiego boku jego.

Trzy kielichy, kształtu kwiecia migdału na jednym ramieniu — z gałąką i kwiatem; i trzy kielichy kształtu kwiecia migdału na drugim ramieniu — z gałąką i kwiatem. Tak na sześciu ramionach wychodzących ze świecznika.

A na samym świeczniku cztery kielichy⁹¹⁷, kształtu kwiecia migdału z gałkami i kwiatami jego.

Jedna gałka pod dwoma ramionami — z niego, i jedna też gałka pod dwoma ramionami — z niego, i znowu gałka pod dwoma ramionami — z niego: u sześciu ramion wychodzących ze świecznika.

Gałki ich i ramiona ich z niego samego wychodzić mają: cały ma być kuty z jednej bryły złota czystego.

I zrobisz lamp do niego — siedem⁹¹⁸, tak żeby nasadziwszy lampy jego, one oświecały stronę jego przednią⁹¹⁹.

Szczypczyki⁹²⁰ też jego i popielniczki⁹²¹ jego ze złota czystego.

Z talentu⁹²² złota czystego uczynią go wraz ze wszystkimi tymi naczyniami.

A bacz, uczynić to wedle wzoru, który pokazano ci na górze⁹²³.

⁹¹⁶*sześć ramion wychodzić ma z boków jego* — „Z jednej i drugiej strony, ukośnie, ciągnęły się w górę, tak wysoko jak [centralna] gałąź świecznika. [Ramiona] wychodziły ze środkowego pręta, jedno nad drugim, najniższe było najdłuższe, środkowe nieco krótsze od niego, a najwyższe jeszcze krótsze od środkowego, ponieważ wysokość ich wierzchołków miała być taka sama jak wysokość środkowej, czyli siódmej gałęzi, z której wychodziło [pozostałych] sześć ramion”, Raszi do 25:32 [1]. [przypis z tradycji]

⁹¹⁷*na samym świeczniku cztery kielichy* — czyli „na samej [centralnej] gałęzi świecznika były cztery kielichy, jeden wystający z niej poniżej ramion i trzy powyżej miejsc, z których wychodziły ramiona, rozchodzące się z jej boków”, Raszi do 25:34 [1]. [przypis z tradycji]

⁹¹⁸*lamp do niego — siedem* — „Rodzaj dzbaneczków, w których umieszczano oliwę i knoty”, Raszi do 25:37 [1]. [przypis z tradycji]

⁹¹⁹*oświecały stronę jego przednią* — „Wyloty sześciu lamp, które są na szczytach ramion wykonaj z boku, skierowane ku środkowej [gałęzi], tak aby lampy po zapaleniu świeciły ku przodowi [czyli ku trzonowi świecznika]: skieruj ich światła w bok, ku głównej gałęzi, która jest zasadniczą częścią menory”, Raszi do 25:37 [2]. [przypis z tradycji]

⁹²⁰*Szczypczyki* — Raszi komentuje: *szczypce* te służyły do umieszczania knotów w lampach i do wyciągania ich, zob. Raszi do 25:38 [1]. [przypis z tradycji]

⁹²¹*popielniczki* — Raszi wyjaśnia, że były to małe pojemniki, do których podczas czyszczenia lamp każdego ranka, wygarniano popiół z knotów, które wypaliły się w nocy i zgasły, zob. Raszi do 25:38 [2]. [przypis z tradycji]

⁹²²*talentu* — hebr. כִּיקָר (*kikar*): talent miara wagi, około 30 kg. [przypis edytorski]

⁹²³*wedle wzoru, który pokazano ci na górze* — „Zobacz tu, na górze [Synaj] wzór, który Ja ci pokazuję. Co uczy, że Mojżesz głowił się nad wyglądem świeczka, aż Święty Błogosławiony ukazał mu [wizję] menory z ognia”, Raszi do 25:40 [1]. [przypis z tradycji]

ROZDZIAŁ XXVI

Przybytek⁹²⁴ zaś zrobisz z dziesięciu tkanin⁹²⁵, z bisioru kręconego⁹²⁶, i z błękitu, i purpury i karmazynu⁹²⁷; w cheruby⁹²⁸ robotą wymyślną wykonasz je.

Długość tkaniny każdej — dwadzieścia osiem łokci⁹²⁹, a szerokość cztery łokcie dla tkaniny każdej; miara jedna dla wszystkich tkanin.

Pięć tkanin będzie spinanych jedna z drugą⁹³⁰ — a pięć tkanin spinanych jedna z drugą.

I zrobisz pętlice błękitne⁹³¹ na kraju jednej tkaniny, przy krańcu spojenia⁹³²; tak też zrobisz na kraju tkaniny ostatniej, przy spojeniu drugim.

Pięćdziesiąt pętlic zrobisz u tkaniny jednej, a pięćdziesiąt pętlic na krańcu tkaniny, która w spojeniu drugim; przeciwległe będą pętlice jedna drugiej⁹³³.

I zrobisz pięćdziesiąt zapinek złotych, a zepniesz tkaniny jedną z drugą zapinkami: i będzie Przybytek całością.

Zrobisz też tkaniny z wełny koziej, jako namiot nad Przybytkiem⁹³⁴; jedenaście tkanin zrobisz takich.

Długość tkaniny każdej — trzydzieści łokci, a szerokość cztery łokcie dla tkaniny każdej; miara jedna dla jedenastu tkanin.

⁹²⁴Przybytek — hebr. מִשְׁכָּן (*miszkan*) od rdzenia שָׁכַן (*szachan*): przebywać, mieszkać. Sforno wyjaśnia, że konstrukcja z tkanin została nazwana słowem Miszkan: mieszkanie, bo wewnątrz przestrzeni Miskanu znajdowały się arka, stół i menora, co czyniło miejsce zamieszkania dla przebywającej tam Szechiny [Bożej obecności], zob. Sforno do 26:1 [1].

Sforno: (1475–1549) rabi Owadja ben Jaakow Sforno, włoski rabin, komentator Biblii, filozof i lekarz.

Przenośna świątynia na pustyni określana jest terminami *Miszkan*: miejsce zamieszkania (przebywania) oraz *Obel moed*: namiot, w którym odbywało się coś cyklicznie, w ustalonym, wyznaczonym czasie (por. Wj 27:1), które Cyllkow tłumaczy jako *Przybytek* i *Przybytek zboru*, natomiast w innych przekładach najczęściej spotyka się *przybytek* i *namiot spotkania*. Te dwa słowa odnoszą się do różnych części konstrukcji: Miszkan to wewnętrzna przestrzeń świątyni, utworzona przez rozpięte tkaniny. Nad całym Miszkanem rozpostarta była druga warstwa zaslon i ona nazwana jest namiotem. Na tym spoczywała jeszcze jedna warstwa tkanin, z kozich skór, określana jako *pokrowiec namiotu* (por. Wj 40:19). [przypis z tradycji]

⁹²⁵tkanin — hebr. יָרִיעַ (*jeria*): zasłona, płachta tkaniny, kotara. Taką samą nazwę noszą arkusze pergaminu, które składają się na zwój *Tory*, na nich kopiowany jest ręcznie tekst całego Pięcioksięgu. Raszi komentuje: tkaniny te służyły jako dach Przybytku oraz jako okrycie ścian po zewnętrznej stronie desek, zob. Raszi do 26:1 [1]. U Cyllkova: *opony*; korekta dla uniknięcia śmieszności. [przypis z tradycji]

⁹²⁶bisioru kręconego — hebr. שֶׁשׁ מוֹשְׁזָר (*szez moszszar*): tkanina lniana albo bisior, dosł. skręcone sześć razy. Bisior to ekskluzywna tkanina wykonana z wydzieliny małża morskiego, tzw. jedwab morski. Raszi jednak komentuje, że w tym kontekście chodzi o tkaninę lnianą: „lniany bisior, błękit, purpura i karmazyn: te cztery rodzaje nici, jedna z lnu i trzy z wełny, złożone były każda sześciokrotnie, a skręcone razem tworzyły włókna składające się z 24 nici”, zob. Raszi do 26:1 [2]. [przypis z tradycji]

⁹²⁷bisioru kręconego, i z błękitu, i purpury i karmazynu — opis poszczególnych materiałów znajduje się w przypisach do Wj 25:3. [przypis edytorski]

⁹²⁸cheruby — hebr. כְּרֻבִים (*keruwin*). Raszi komentuje, że ozdoby w postaci cherubów były wplatane w tkaniny w procesie tkania, po jednej stronie miały głowy lwa, a po drugiej stronie głowy orla, zob. Raszi do 26:1 [3]. [przypis z tradycji]

⁹²⁹łokci — hebr. אַמָּה (*ama*), לַמָּוֶת (*amot*). Łokieć to miara długości, ok. 54 cm; zależnie od opinii łokieć może mieć od 48,16 cm do 57,30 cm. [przypis edytorski]

⁹³⁰Pięć tkanin będzie spinanych jedna z drugą — „Zszyte po pięć tkanin razem, przy pomocy igły”, Raszi do 26:3 [1]. [przypis z tradycji]

⁹³¹pętlice błękitne — czyli pętelki z nici w kolorze błękitu (*techelet*). [przypis edytorski]

⁹³²przy krańcu spojenia — czyli „na tej tkaninie, która znajdowała się na skrajach [piątek] połączonych [tkanin]. Grupa pięciu [zszytych razem] tkanin zwana jest tu »spojeniem«, Raszi do 26:4 [2]. [przypis z tradycji]

⁹³³przeciwległe będą pętlice jedna drugiej — „Pętłe miały być jednakowego rozmiaru i odstępy między nimi miały być takie same [...] tak że gdy rozpostarło się jedną grupę [zszytych pięciu] tkanin obok drugiej, pętłe jednej były naprzeciw pętli tej drugiej”, zob. Raszi do 26:5 [1]. [przypis z tradycji]

⁹³⁴jako namiot nad Przybytkiem — Raszi komentuje, że tkaniny miały być rozpostarte ponad tkaninami znajdującymi się bezpośrednio na Przybytku, zob. Raszi do 26:7 [2]. [przypis z tradycji]

I zepniesz pięć tkanin osobno, a sześć tkanin osobno; i złożysz we dwoje tkaninę szóstą z przedniej strony namiotu⁹³⁵.

I zrobisz pięćdziesiąt pętlic po kraju tkaniny jednej, krańcowej w spojeniu, i pięćdziesiąt pętlic po kraju tkaniny spojenia drugiego.

Zrobisz też zapinek miedzianych pięćdziesiąt, i zawiesziesz zapinki w pętlice, i spoisz namiot, aby był całością.

A koniec zbywający z tkanin namiotu — pół tkaniny zbywającej — zwieszysz z tylnej strony Przybytku⁹³⁶.

A łokieć z jednej, i łokieć z drugiej strony, z nadmiaru długości tkanin namiotu, zwieszony będzie po bokach namiotu z jednej i z drugiej strony, pokrywając go⁹³⁷.

I zrobisz pokrowiec na namiot⁹³⁸ ze skór baranich czerwono barwionych — a przykrycie ze skór borsucznych⁹³⁹ na wierzch.

I zrobisz bale⁹⁴⁰ do Przybytku, z drzewa akacjowego⁹⁴¹, stojące⁹⁴².

Dziesięć łokci długość bala⁹⁴³, a półtora łokcia szerokość bala każdego⁹⁴⁴.

Po dwa czopy u każdego bala⁹⁴⁵, osadzonych jeden naprzeciw drugiego⁹⁴⁶; tak tedy zrobisz u wszystkich bali Przybytku.

I zrobisz bale te do Przybytku: dwadzieścia bali dla strony południowej, po stronie prawej⁹⁴⁷;

I czterdzieści podslupów srebrnych sporządzisz pod dwadzieścia tych bali: dwa podslupia pod bal jeden, do dwóch czopów jego, i dwa podslupia pod bal drugi, do dwóch czopów jego.

⁹³⁵złożysz we dwoje tkaninę szóstą z przedniej strony namiotu — „Połowa szerokości [szóstej tkaniny] była złożona w pół i zwiślała ponad kotarą od strony wschodniej nad wejściem, na podobieństwo skromnej panny młodej z twarzą okrytą welonem”, Raszi do 26:9 [2]. [przypis z tradycji]

⁹³⁶tylnej strony Przybytku — tył znajdował się „od strony zachodniej, ponieważ wejście było od wschodu i to był przód [Przybytku], a strony północna i południowa, po prawej i po lewej, nazywane są bokami”, Raszi do 26:12 [3]. [przypis z tradycji]

⁹³⁷po bokach namiotu z jednej i z drugiej strony, pokrywając go — „Od strony północnej i południowej [...]. Tora uczy właściwego postępowania, aby człowiek dbał o piękne [przedmioty, osłaniając je; tu ozdobne dolne tkaniny osłonięte były grubszyimi]”, Raszi do 26:13 [3]. [przypis z tradycji]

⁹³⁸zrobisz pokrowiec na namiot — Raszi komentuje, że istnieją co do tego dwie opinie: według rabiego Nechemii nad dachem ze skór kozich wykonano jeszcze jedno pokrycie ze skór baranich barwionych na czerwono, a powyżej niego przykrycie ze skór *techasim* (tu: *borsucznych*) i okrywały one wyłącznie sam dach, ale nie boki Przybytku, a rabi Jehuda utrzymuje, że było to jedno okrycie, w połowie z barwionych skór baranich, a w połowie ze skór zwierząt zwanych *techasim*, zob. Raszi do 26:14 [1]. [przypis z tradycji]

⁹³⁹skór borsucznych — hebr. תַּחַשִּׁים (*techasim*) zob. przypis do Wj 25:5. [przypis edytorski]

⁹⁴⁰bale — hebr. מַשְׁבָּרִים (*kerasim*): deski. [przypis edytorski]

⁹⁴¹drzewa akacjowego — hebr. עֵץ שִׁטִּים (*acei szitim*) zob. przypis do Wj 25:5. [przypis edytorski]

⁹⁴²stojące — Raszi zauważa, że deski ścian Przybytku miały być ustawione pionowo, i nie można było wykonać ścian kładąc deski poziomo, jedna na drugiej, zob. Raszi do 26:15 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁴³Dziesięć łokci długość bala — „Co uczy, że wysokość Przybytku wynosiła dziesięć łokci”, Raszi do 26:16 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁴⁴półtora łokcia szerokość bala każdego — „Co uczy, że długość Przybytku od wschodu do zachodu wynosiła 30 łokci, skoro było po 20 desek na stronie północnej i na południowej”, Raszi do 26:16 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁴⁵Po dwa czopy u każdego bala — czop to rodzaj łączenia ciesielskiego do montażu elementów poziomych z pionowymi: w poziomej desce wykonywano otwór, w pionowej zaś czop, wypustkę pasującą do otworu. Raszi komentuje, że każda deska była od dołu nacięta tak, że na dole miała dwa czopy, te czopy były wkładane do metalowych gniazd (tu: *podslup*) tak, że deski przylegały do siebie, a podslupia i czopy były dokładnie dopasowane, aby tworzyć zwartą ścianę, bez prześwitów, zob. Raszi do 26:17 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁴⁶osadzonych jeden naprzeciw drugiego — „Były wykonane jakoby szczeble drabiny, oddalone od siebie i ostrugane na końcach tak, aby można je było włożyć do otworu w »podslupiu, podobnie jak szczebel, który wkłada się do otworu w pionowych belkach drabiny”, Raszi do 26:17 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁴⁷po stronie prawej — w oryginale użyte są dwa określenia strony południowej: hebr. נֶגְבָּה (*negba*) i תֵּימָנָה (*teimana*), nie ma zaś mowy o stronie prawej. [przypis edytorski]

A na bok drugi Przybytku, dla strony północnej — dwadzieścia bali;

I czterdzieści podłupi dla nich srebrnych: dwa podłupia pod bal jeden, i dwa podłupia pod bal drugi.

A na tylną stronę Przybytku, ku zachodowi, zrobisz sześć bali;

A dwa bale zrobisz na węgly Przybytku⁹⁴⁸, przy tylnej ścianie.

I będą przystawały u spodu⁹⁴⁹, i szczelnie przystawały od góry⁹⁵⁰ do jednego pierścienia⁹⁵¹: tak będzie z obydwoma, które na obu węglach będą.

I tak będzie osiem bali, a podłupi ich srebrnych⁹⁵² — szesnaście podłupi: dwa podłupia pod bal jeden, i dwa podłupia pod bal drugi.

I zrobisz wrzeciędze⁹⁵³ z drzewa akacjowego: pięć do bali strony Przybytku jednej⁹⁵⁴,

A pięć wrzeciędzy do bali strony Przybytku drugiej, i pięć też wrzeciędzy do bali strony Przybytku tylnej, od zachodu.

A wrzeciędz środkowy przez środek bali przechodzić będzie od końca do końca.

Bale zaś obłożysz złotem, a pierścienie ich zrobisz ze złota jako osady⁹⁵⁵ dla wrzeciędzy; obłożysz też i wrzeciędze złotem⁹⁵⁶.

I wystawisz Przybytek w sposób, jaki ukazano ci na górze.

I zrobisz też zasłonę⁹⁵⁷ z błękitu, i purpury, i karmazynu i bisioru kręconego; robotą wymyślną wykonasz ją w cheruby.

⁹⁴⁸*dwa bale zrobisz na węgly Przybytku* — Raszi dodaje, że z tyłu Przybytku było sześć desek oraz dwie deski w narożnikach, wszystkie osiem stało w jednym rzędzie, te dwie narożne były po to, aby zasłonić szerokość północnej i południowej ściany i aby od zewnątrz ściana była równa, zob. Raszi do 26:23 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁴⁹*będą przystawały u spodu* — to odnosi się do czopów i podłupi opisanych w wersetach 26:17 i 19. [przypis z tradycji]

⁹⁵⁰*od góry* — u Cylkowa: z *wierzchu*; nieprecyzyjne wyrażenie, chodzi o to, co na szczycie belki, a nie na jej powierzchni (*wierzchu*). [przypis edytorski]

⁹⁵¹*szczelnie przystawały od góry do jednego pierścienia* — tak jak deski były łączone od spodu podłupiami, tak też były łączone od góry pierścieniami. Raszi wyjaśnia: każda deska miała dwa nacięcia od góry, zgodne z rozmiarem otworu pierścienia i wkładano po dwie sąsiednie deski w jeden pierścień, tak że deski przystawały do siebie od góry, zob. Raszi do 26:24 [4]. [przypis z tradycji]

⁹⁵²*tak będzie osiem bali, a podłupi ich srebrnych* — Raszi wyjaśnia, że chodzi tu o te deski, o których mowa w 25:22 i 23, zob. Raszi do 26:25 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁵³*wrzeciędz* (daw.) — poprzeczna belka służąca do barykadowania bramy lub drzwi, poprzeczka. [przypis edytorski]

⁹⁵⁴*pięć do bali strony Przybytku jednej* — Raszi wyjaśnia: trzy poprzeczki łączyły ścianę z desek, ale *Tora* mówi o pięciu, ponieważ najwyższa i najniższa były rozdzielone na dwie części: jedna część sięgała do połowy długości ściany i druga sięgała do połowy ściany, jedna włożona była do pierścieni po jednej stronie, a druga do pierścieni po drugiej stronie i spotykały się ze sobą na środku ściany. Ale środkowa poprzeczka była równa długości całej ściany, od jednego końca ściany do drugiego końca. Górne i dolne poprzeczki przechodziły przez pierścienie na deskach, umieszczone w jednakowo oddalonych miejscach, środkowa poprzeczka przechodziła przez rowek wyłobiony w ścianie z desek: deski były wywiercone przez ich grubość i poprzeczka była przeprowadzana przez otwory, które ustawiano tak, że dokładnie pasowały do siebie, zob. Raszi do 26:26 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁵⁵*osada* — dawn. to, w czym coś jest umocowane, oprawa, nasadka, mocowanie. [przypis edytorski]

⁹⁵⁶*obłożysz też i wrzeciędze złotem* — Raszi wyjaśnia, że same drewniane poprzeczki nie były pokryte złotem, ale wsuwane były w rodzaj złotych rurek, przymocowanych do ścian Przybytku, przy pierścieniach. Poprzeczkę wkładano w tę rurkę, rurkę w pierścień, a z pierścienia poprzeczka wchodziła w kolejną część rurki, tak iż od zewnątrz wyglądało to na pokryte złotem, zob. Raszi do 26:29 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁵⁷*zasłonę* — hebr. תרוד (*parochet*): *zasłona, kotara*. Tym słowem określana jest też ozdobna zasłona przed *aron hakodesz* (szafą ołtarzową w synagodze, gdzie przechowywane są zwoje *Tory*). [przypis edytorski]

A zawieszisz ją na czterech słupach akacjowych⁹⁵⁸, powleczonech złotem — z haczykami złotymi — na czterech podslupach srebrnych.

I zawieszisz zasłonę pod zapinkami, i wniesiesz tam, za zasłonę, arkę świadectwa⁹⁵⁹; a przedzielać wam będzie ta zasłona między świątynią⁹⁶⁰ a przenajświętszym⁹⁶¹.

I umieścisz wieko na arce świadectwa w przenajświętszym.

I ustawisz stół zewnątrz zasłony, a świecznik naprzeciwko stołu⁹⁶² po stronie Przybytku ku południowi; stół zaś umieścisz na stronie północnej.

Sporządzisz też kotarę⁹⁶³ do wnijścia namiotu z błękitu, i purpury, i karmazynu i bisioru kręconego, wyrobu wzorzystego⁹⁶⁴.

A przygotujesz do tej kotary pięć słupów akacjowych, i powleczesz je złotem — haczyki ich będą złote — i odlejesz do nich pięć podslup miedzianych.

ROZDZIAŁ XXVII

I wystawisz ofiarnicę z drzewa akacjowego, pięć łokci długości, a pięć łokci szerokości: czworograniasta⁹⁶⁵ będzie ofiarnica, a trzy łokcie wysokość jej.

I poczynisz narożniki na czterech węglach⁹⁶⁶ jej: z niej wychodzić będą narożniki jej⁹⁶⁷; i obłożysz ją miedzią.

I zrobisz garczki do niej dla oczyszczania jej z popiołu, i łopatkę, i kropielnicę⁹⁶⁸, i widelki⁹⁶⁹, i węglarki⁹⁷⁰ do niej; wszystkie naczynia jej wyrobisz z miedzi.

Przygotujesz też do niej kratę, roboty siatkowej, z miedzi, a zrobisz u siatki cztery pierścienie miedziane na czterech rogach jej.

⁹⁵⁸zawieszisz ją na czterech słupach akacjowych — Raszi wyjaśnia, że cztery kolumny umieszczone były w czterech podstawkach, do nich przymocowane były haki, wygięte tak, aby umieścić na nich drążek, na nim zaś zawieszona była zasłona. Haki były wygięte na podobieństwo hebr. litery ı (*waw*), dlatego są określone ׁׁׁׁׁׁ (*wawehem*): *ich haki*. Zasłona ta była zawieszona w jednej trzeciej długości Przybytku, rozdziałając wnętrze na dwie części: od zasłony do wewnątrz było 10 łokci, a od zasłony na zewnątrz 20 łokci. Najświętsze miejsce było zatem długie na 10 łokci, zob. Raszi do 26:32 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁵⁹arkę świadectwa — hebr. ארון הַעֲדוּת (*aron haedut*). W *Torze* znajdujemy dwa terminy opisujące arkę: to drugie ארון הַבְּרִית (*aron habrit*): arka przymierza. *Świadectwo* odnosi się bezpośrednio do tablic z przykazaniami, natomiast *przymierze* podkreśla aspekt relacji Boga i Izraela. [przypis z tradycji]

⁹⁶⁰świątynią — hebr. שֹׁמֵרָה (*kodesz*): *święte*. [przypis edytorski]

⁹⁶¹przenajświętszym — hebr. שֹׁמֵרָה שְׁמִימָה (*kodesz hakodaszim*): *święte świętych*, czyli najświętsze miejsce namiotu w którym przebywała *Szechina*, Boża obecność. [przypis edytorski]

⁹⁶²ustawisz stół zewnątrz zasłony, a świecznik naprzeciwko stołu — „Stół był od strony północnej, odsunięty od północnej ściany na 2,5 łokcia, świecznik od strony południowej, odsunięty od ściany południowej na 2,5 łokcia, a złoty ołtarz (por. Wj 30:1–6) postawiony był naprzeciwko przestrzeni pomiędzy stołem a świecznikiem, odsunięty nieco ku stronie wschodniej. I wszystkie te [sprzęty] umieszczono [w tej części wnętrza, która rozciągała się] od połowy Przybytku ku jego środkowi. Jak? Długość Przybytku od wejścia do zasłony wynosiła 20 łokci, a ołtarz, stół i świecznik były cofnięte od wejścia o 10 łokci, w kierunku zachodnim”, Raszi do 26:35 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁶³kotarę — hebr. מָסַח (*masach*): *kotara, kurtyna, osłona*. [przypis edytorski]

⁹⁶⁴wyrobu wzorzystego — Raszi wyjaśnia, że chodzi o haftowanie igłą, ornamenty wykonane w ten sposób były jednakowe po obu stronach, wielkość kotary (*masach*) była taka sama jak wielkość zasłony (*parochet*): 10 na 10 łokci, zob. Raszi do 26:36 [2 i 3]. [przypis z tradycji]

⁹⁶⁵czworograniasta — posiadająca cztery *granie*, czyli krawędzie. [przypis edytorski]

⁹⁶⁶węgiel — róg (budynku, bryły); na węglach: na rogach. [przypis edytorski]

⁹⁶⁷z niej wychodzić będą narożniki jej — „Nie mogły być zrobione oddzielnie i przyłączone [później]”, Raszi do 27:2 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁶⁸kropielnice — Raszi wyjaśnia: naczynia, do których zbierano krew zwierząt ofiarnych, zob. Raszi do 27:3 [4]. [przypis z tradycji]

⁹⁶⁹widelki — Raszi wyjaśnia, że to rodzaj haków, którymi obracano mięso zwierząt ofiarnych na palenisku ołtarza, zob. Raszi do 27:3 [5]. [przypis z tradycji]

⁹⁷⁰węglarki — Raszi wyjaśnia: naczynia, w których można było umieścić rozżarzone węgle, by przenieść je na ołtarz wewnętrzny, na którym spalane było kadzidło, zob. Raszi do 27:3 [6]. [przypis z tradycji]

I umieścisz ją pod okoleniem ofiarnicy⁹⁷¹, u spodu, tak aby sięgała siatka do połowy ofiarnicy.

I zrobisz drążki do ofiarnicy — drążki z drzewa akacjowego; a obłożysz je miedzią.

I wwiedzione będą drążki jej do pierścieni⁹⁷², i będą drążki po obu bokach ofiarnicy, gdy się ją nosić będzie.

Pusty, z tarcic⁹⁷³ uczynisz go; jak pokazano ci na górze, tak niech uczynią.

I zrobisz dworzec⁹⁷⁴ Przybytku: po stronie południowej po prawej stronie⁹⁷⁵, zapony⁹⁷⁶ podwórza z bisiuru kręconego, na sto łokci długości z jednej strony.

Słupów też do niego dwadzieścia⁹⁷⁷, i podślupi do nich dwadzieścia z miedzi; haczyki u słupów i kłamry do nich ze srebra.

I także po stronie północnej, wzdłuż zapony, będą sto łokci długości; słupów też do nich dwadzieścia, a podślupi do nich dwadzieścia z miedzi; haczyki u słupów i kłamry ich — ze srebra.

A wszecz podwórza ze strony zachodniej, zapon pięćdziesiąt łokci; słupów do nich dziesięć, a podślupi dziesięć.

A wszecz podwórza ze strony przedniej, od wschodu — pięćdziesiąt łokci⁹⁷⁸.

Piętnaście też łokci zapony dla jednego skrzydła, słupów ich trzy i podślupi ich trzy.

I dla skrzydła drugiego piętnaście łokci zapony; słupów ich trzy i podślupi ich trzy.

A do bramy podwórza kotary dwadzieścia łokci, z błękitu, i purpury, i karmazynu i bisiuru kręconego, wyrobu wzorzystego; słupów do niej cztery i podślupi cztery.

Wszystkie słupy podwórza wokoło opatrzone będą kłamrami srebrnymi; haczyki do nich ze srebra a podślupia ich z miedzi.

Długość podwórza — sto łokci, a szerokość — pięćdziesiąt na pięćdziesiąt⁹⁷⁹, a wysokość pięć łokci — z bisiuru kręconego; a podślupia z miedzi.

⁹⁷¹okoleniem ofiarnicy — hebr. כַּרְקוֹ (karkow). Raszbam wyjaśnia, że był to wystający gzyms wokół ołtarza, w połowie jego wysokości, po którym koheni mogli chodzić podczas składania ofiar, zob. Raszbam do 27:5 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁷²drążki jej do pierścieni — Raszi zauważa, że drążki były włożone w cztery pierścienie, które były u kraty (por. 27:4), zob. Raszi do 27:1 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁷³Pusty, z tarcic — hebr. לִּחְוֹת (lichot): tablice, płyty, deski. „Z każdej strony były tablice z drewna akacjowego, a w środku znajdowała się pusta przestrzeń, bo [ołtarz] nie mógł być jednym klockiem drewna o grubości 5 na 5 łokci, na podobieństwo pniaka”, zob. Raszi do 27:8 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁷⁴dworzec (daw.) — tutaj w znaczeniu podwórze, dziedziniec [przypis edytorski]

⁹⁷⁵po stronie południowej po prawej stronie — w oryginale użyte są dwa określenia strony południowej: hebr. נֶגֶב (negew) i תֵּימָנָה (teimana). [przypis edytorski]

⁹⁷⁶zapony (daw.) — zasłony; hebr. כֶּלֶא (kela): zasłona, kotara, wisząca draperia. „Wykonane jak żagle statku, [ale] z licznymi otworkami: splecione, a nie utkane”, zob. Raszi do 27:9 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁷⁷Słupów też do niego dwadzieścia — „Pomiędzy jednym słupem a drugim było 5 łokci odległości”, zob. Raszi do 27:10 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁷⁸pięćdziesiąt łokci — „Te 50 łokci nie było w całości osłonięte zasłonami, ponieważ tam znajdowało się wejście [na podwórze], ale 15 łokci zasłonięte było po jednej stronie wejścia i podobnie po drugiej stronie, a pomiędzy nimi pozostawało otwarte wejście, szerokie na 20 łokci”, Raszi do 27:13 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁷⁹pięćdziesiąt na pięćdziesiąt — Raszi wyjaśnia, że podwórze po wschodniej stronie, czyli przed Przybytkiem, było kwadratem o rozmiarach 50 na 50 łokci. Przybytek był długości 30 łokci i szerokości 10 łokci, i znajdował się na środku podwórza w taki sposób, że wejście do niego było na wewnętrznym krańcu tego kwadratu, czyli w połowie długości podwórza. Z tyłu za Przybytkiem, od strony zachodniej, było 20 łokci przestrzeni podwórza. Szerokość Przybytku wynosiła 10 łokci, więc po jego bokach, od strony północnej i południowej, było po 20 łokci powierzchni podwórza, zob. Raszi do 27:18 [2]. [przypis z tradycji]

Wszystkie naczynia Przybytku⁹⁸⁰, do wszelakiego użytku w nim i wszystkie kolki⁹⁸¹ jego, i wszystkie kolki podwórza, z miedzi.

A rozkażesz synom Izraela, aby przynosili tobie oliwy z oliwek, czystej, wytłoczonej, dla oświetlania⁹⁸², dla ciągłego⁹⁸³ zapalania światła, -

W Przybytku zboru⁹⁸⁴, zewnątrz zasłony znajdującej się przed (arką) świadectwa przyrządzić je będzie Aharon i synowie jego — od wieczora aż do rana⁹⁸⁵ przed Wiekuistym. Ustawa to wieczna w potomstwie ich⁹⁸⁶ między synami Izraela.

ROZDZIAŁ XXVIII

A ty zbliż ku sobie Aharona⁹⁸⁷, brata twojego, i synów jego z nim, spośród synów Izraela, aby Mi go przysposobić na kapłana: Aharona, Nadaba i Abihu, Elazara i Itamara, synów Aharona.

A sprawisz szaty święte Aharonowi, bratu twemu, na cześć i na ozdobę.

Ty też rozmówisz się z wszystkimi mądrymi sercem, których napełniłem duchem mądrości — aby zrobili szaty Aharonowi, aby go poświęcić, aby Mi go przysposobić na kapłana⁹⁸⁸.

⁹⁸⁰Wszystkie naczynia Przybytku — narzędzia, „które były potrzebne do rozstawiania i składania [całej konstrukcji Przybytku i jego podwórza], jak np. młoty do wbijania kołków i słupów”, Raszi do 27:19 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁸¹kolki — hebr. תַּקְלָה (*jeted*): *kołek, palik, kołek do namiotu*. Były one „przywiązane do zasłon [tworzących podwórze] i wbijane w ziemię, aby zasłony nie były w ciągłym ruchu, trzepocząc od dołu na wietrze”, Raszbam do 27:19 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁸²wytłoczonej, dla oświetlania — „Oliwki były tłuczone w młódcierzu, a nie mielone w tłoczni, aby nie było [w oliwie] żadnego osadu. Po tym jak utoczono [w ten sposób] pierwszą kroplę [oliwy do oświetlania], można było przełożyć oliwki do tłoczni i zmielić je, ta druga oliwa była niezdadna do świecznika, ale odpowiednia do ofiar pokarmowych”, Raszi do 27:20 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁸³ciągłego — hebr. תָּמִיד (*tamid*): *zawsze, nieustannie, ustawicznie*. Raszi wyjaśnia, że zapalane były każdej nocy, ale nie paliły się bezustannie, tak samo jak całopalne ofiary składane codziennie nazywa się *tamid*, choć składane były tylko dwukrotnie w ciągu dnia, zob. Raszi do 27:20 [4]. [przypis z tradycji]

⁹⁸⁴Przybytku zboru — hebr. מוֹעֵד וְחֹהֵל (*obel moed*): *namiot, w którym odbywało się coś cyklicznie, w ustalonym, wyznaczonym czasie*. W innych przekładach: *namiot spotkania*. [przypis edytorski]

⁹⁸⁵od wieczora aż do rana — „Dawano taką ilość oliwy, aby płomień płonął od wieczora do poranka, a mędrcy wyliczyli, że na najdłuższe [zimowe] noce miesiąca nawet potrzeba było pół loga oliwy, jeśli w krótsze noce zostawało nieco oliwy, nie stanowiło to problemu (log to miara objętości płynów, około 0,3 lub 0,5 litra)”, Raszi do 27:21 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁸⁶w potomstwie ich — hebr. לְדוֹרֹתָם (*ledorotam*): *na pokolenia ich*, słowo דָּוָר (*dor*): *pokolenie* zawiera w sobie aspekt nieskończoności, tym słowem Bóg opisuje Swoje Imię (por. Wj 3:15). [przypis edytorski]

⁹⁸⁷ty zbliż ku sobie Aharona — „Gdy ukończone zostaną prace nad Przybytkiem”, Raszi do 28:1 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁸⁸kapłana — hebr. כֹּהֵן (*kohen*) oznacza ogólnie kapłana, osobę spełniającą kapłańskie rytuały i niekoniecznie łączy się to z religią żydowską (por. Rdz 41:45, 47:22); w judaizmie słowo *kohen* odnosi się wyłącznie do potomków Aharona, którzy dawniej spełniali świątynne rytuały. Lud żydowski dzieli się na grupy, na samej górze hierarchii społecznej znajdują się *koheni*, potomkowie Aharona, po nich są *lewici*: inni potomkowie Lewiego, a po *lewitach* *israel*, czyli zwykli Żydzi, potomkowie pozostałych synów Jakuba. Choć status Żyda dziedziczy się po matce, przynależność do tych grup dziedziczy się po linii męskiej. Spośród *kohenów* namaszczeni byli *דָּוִד לְכֹהֵן* (*kohen gadol*), *Najwyższy Kohen, Arcykapłan*, który odprowadzał m.in. rytuały w Jom Kipur. *Koheni* mają pewne przywileje i zakazy, które nie obowiązują pozostałych grup. [przypis edytorski]

A oto szaty, które zrobić mają: napierśnik⁹⁸⁹, i efod⁹⁹⁰, i płaszcz⁹⁹¹, i szata spodnia⁹⁹² przetykana⁹⁹³, zawój⁹⁹⁴ i pas⁹⁹⁵. I zrobią szaty te święte Aharonowi, bratu twojemu, i synom jego, aby Mi go przysposobić na kapłana.

I niechaj wezmą oni⁹⁹⁶ złota i błękitu, i purpury i karmazynu, i bisioru.

I zrobią efod ze złota, z błękitu, i purpury, i karmazynu, i z bisioru kręconego⁹⁹⁷, robotą wymyślną⁹⁹⁸.

Dwa przyramki⁹⁹⁹ złęczone mieć będzie na dwu końcach swoich, aby się tak zawiązywał¹⁰⁰⁰.

A pas¹⁰⁰¹ do przepasania go, będący na nim, jednakiej z nim roboty, przedłużeniem jego będzie¹⁰⁰², ze złota, błękitu i purpury, karmazynu, i z bisioru kręconego.

I weźmiesz dwa kamienie onyksu, i wyryjesz na nich imiona synów Izraela.

Sześć z imion ich na kamieniu jednym, a imiona sześciu pozostałych na kamieniu drugim, podług urodzenia ich¹⁰⁰³.

⁹⁸⁹napierśnik — hebr. חֹשֶׁן (*choszen*). „Ozdoba noszona na piersi”, Raszi do 28:4 [1]. Por. przypis do Wj 25:7 [przypis edytorski]

⁹⁹⁰efod — hebr. עֲפֹד. Raszi wyjaśnia, że był to rodzaj fartucha, szerokiego na szerokość pleców mężczyzny, miał też pas i dwa paski naramienne, por. przypis do Wj 25:7, zob. Raszi do 28:4 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁹¹płaszcz — hebr. מֵיטָה (*meil*). „Był to rodzaj dłuższej koszuli, podobnie jak i *ketonet*, z tym że *ketonet* noszony był bezpośrednio na ciele, a słowo *meil* »płaszcz« odnosi się do szaty zewnętrznej”, Raszi do 28:4 [3]. [przypis z tradycji]

⁹⁹²szata spodnia — hebr. כֵּתָנִית (*ketonet*). [przypis edytorski]

⁹⁹³przetykana — „Wykonana w formie ozdobnej kratki, czyli czegoś na podobieństwo wgłębień w złotych przedmiotach, gdzie osadza się drogie kamienie i perły”, Raszi do 28:4 [4]. Raszbam wyjaśnia: wydziergany jako rodzaj siatki z połączonych otworków, zob. Raszbam do 28:4 [4]. [przypis z tradycji]

⁹⁹⁴zawój — hebr. מִצְנַףֶת (*micnefet*): *turban, zawój*. „Rodzaj kopulastego nakrycia głowy”, Raszi do 28:4 [5]. [przypis edytorski]

⁹⁹⁵pas — hebr. אֲוֶנֶת (*awnet*). „Był to pas [obwiązywany] na *ketonet*, a *efod* służył jako przepasanie [zakładane] na *meil*”, Raszi do 28:4 [6]. [przypis edytorski]

⁹⁹⁶niechaj wezmą oni — „Ci ludzie mądrzy sercem, którzy mają sporządzić ubiór dla kohenów, przyjmą od dobrowolnych [darczyńców] złoto, błękit itd., aby wykonać te szaty”, Raszi do 28:5 [1]. [przypis z tradycji]

⁹⁹⁷złota, z błękitu, i purpury, i karmazynu, i z bisioru kręconego — Raszi wyjaśnia, że przekuwali złoto na cienkie płatki i wycinali z nich nici, następnie przędli je, łącząc jedną złotą nić z 6 nitkami błękitnej wełny i jedną złotą nić z 6 nitkami purpurowej wełny, podobnie z karmazynową wełną i podobnie z lnianym bisiosem. Każdy rodzaj był spleciony sześciokrotnie i przy każdym była złota nić, po czym splatano je wszystkie w jedną nić złożoną dwudziestoosmioletnie, zob. Raszi do 28:6 [2]. [przypis z tradycji]

⁹⁹⁸robotą wymyślną — Raszi wyjaśnia, że było to tkanie dwustronne, tak że wzór po jednej stronie był odmienny od wzoru po drugiej stronie, zob. Raszi do 28:6 [3]. [przypis z tradycji]

⁹⁹⁹przyramki — czyli paski naramienne. Raszi wyjaśnia: „U dołu był fartuch a *cheszew* (28:8) efodu było to pas złączony z efodem od góry, na podobieństwo kobiecego fartucha. Od strony pleców kohena przymocowane były do tego pasa dwa szerokie paski naramienne, po jednym dla każdego ramienia. Kohen umieszczał te paski na ramionach tak, że ich końce zwisały z przodu na piersi, tam paski naramienne przymocowane były do pierścieni *choszen* (czyli *napierśnika*), dzięki temu paski naramienne trzymały się z przodu, naprzeciw serca kohena tak, że nie spadały i na tych paskach, na ramionach kohena, osadzone były dwa kamienie onyksowe z wyrytymi imionami plemion Izraela”, zob. Raszi do 28:7 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰⁰aby się tak zawiązywał — hebr. יָבַד, dosł. łączyć, związywać, jednoczyć. Cyłkow uważa, że słowo to opisuje sposób wiązania pasków przy zakładaniu. Raszi tłumaczy, że chodzi o coś innego: efod i dwa paski naramienne miały być przyszyte po pasa. „Nie utkane razem, tylko oddzielnie, i dołączone potem”, zob. Raszi do 28:7 [3]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰¹pas — hebr. אֲוֶנֶת (*cheszew*): *pas efodu*. [przypis edytorski]

¹⁰⁰²przedłużeniem jego będzie — pas efodu „będzie razem z nim utkany, nie zaś tkany oddzielnie i przyłączony”, Raszi do 28:8 [4]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰³podług urodzenia ich — „Zgodnie z kolejnością ich urodzenia: Reuben, Szymon, Lewi, Jehuda, Dan i Naf-tali na jednym [kamieniu], a na drugim Gad, Aszer, Isachar, Zebulun, Josef, Binjamin, [imię Binjamin] w pełnym zapisie, tak jak pojawia się w opisie jego narodzin (Rdz 35:18). W ten sposób na każdym kamieniu było [wyrytych] 25 liter”, Raszi do 28:10 [4]. [przypis z tradycji]

Robotą rytowników na kamieniu, rzeźbą pieczętarską¹⁰⁰⁴, wryjesz na obu kamieniach imiona synów Izraela; obwiedzione plecionkami złotymi¹⁰⁰⁵ uczynisz je.

I wprawisz dwa te kamienie na przyramkach efodu, jako kamienie pamiątkowe dla synów Izraela: i nosić będzie Aharon imiona ich przed obliczem Wiekuistego na obu ramionach swoich, dla pamięci¹⁰⁰⁶.

Zrobisz też plecionki złote.

I dwa łańcuszki z czystego złota; kręconymi uczynisz je¹⁰⁰⁷, robotą plecioną¹⁰⁰⁸, i przytwierdzisz łańcuszki te sznurkowate do plecionek.

I zrobisz napierśnik wyroczny¹⁰⁰⁹; robotą wymyślną, podług roboty naramiennika, zrobisz go: ze złota, błękitu, purpury i karmazynu, i bisioru kręconego zrobisz go.

Czworograniastym będzie, podwójnym, na piędź¹⁰¹⁰ długość jego i na piędź szerokość jego.

I nasadzisz weń wstawki z kamieni¹⁰¹¹, cztery rzędy¹⁰¹² kamieni; rzędem: rubin¹⁰¹³, topaz¹⁰¹⁴, i szmaragd¹⁰¹⁵ — rząd jeden.

A rząd drugi — karbunkuł¹⁰¹⁶, szafir¹⁰¹⁷ i beryl¹⁰¹⁸.

A rząd trzeci — opal¹⁰¹⁹, agat¹⁰²⁰ i ametyst¹⁰²¹.

¹⁰⁰⁴rzeźbą pieczętarską — Raszi wyjaśnia: tak jak ryje się wyraźne litery na sygnecie służącym do pieczętowania, zob. Raszi do 28:11 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰⁵obwiedzione plecionkami złotymi — Raszi sądzi, że każdy kamień osadzony był w złotej oprawie i te oprawy przymocowane były do pasków naramiennych efodu, zob. Raszi do 28:11 [4]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰⁶dla pamięci — „Aby Święty Błogosławiony widział [imiona] plemion [Izraela] wypisane przed Nim i wspominał na ich sprawiedliwość”, Raszi do 28:12 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰⁷kręconymi uczynisz je — „Uczynisz je na skraju choszenu (czyli napierśnika)”, Raszi do 28:14 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰⁸robotą plecioną — Raszi wyjaśnia: wykonasz je jako nici splecione w warkocz, a nie jak ogniwa łańcucha, zob. Raszi do 28:14 [3]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁰⁹napierśnik wyroczny — hebr. חֹשֶׁן טוֹרֵם (choszen miszpat): dosł. *napierśnik sądu*, w innych tłumaczeniach *pektorat*, element stroju Najwyższego Kohena (Arcykapłana), noszony przez niego na piersi. Na zewnętrznej stronie choszen miszpat znajdowało się 12 kamieni szlachetnych z wrytymi imionami plemion Izraela, wewnątrz mieścił się schowek na tzw. אֲרָמִים וְטֻמִּים (urim wetumim): wedle tradycji był to pergamin z zapisanym Imieniem Boga, por. 28:30, za pomocą urim wetumim Najwyższy Kohen udzielał w imieniu Boga odpowiedzi na zadawane pytania. Choszen miszpat był nazywany »napierśnikiem sądu« „ponieważ czynił odpokutowanie za omyłki sądu, inne wyjaśnienie: ponieważ jego wyroki były klarowne a jego obietnice prawdziwe”, Raszi do 28:15 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰¹⁰piędź — hebr. זֶרֶת (zeret): rozpiętość dłoni czyli miara długości mierzona jako odległość między czubkiem małego palca a czubkiem kciuka, gdy palce są rozstawione, około 24–30 cm. [przypis edytorski]

¹⁰¹¹wstawki z kamieni — nazwy kamieni podawane w kolejnych wersetach nie zawsze dają się precyzyjnie dopasować do znanych dzisiaj kamieni szlachetnych. Dlatego u różnych tłumaczy poniższa lista może się znacząco różnić. [przypis edytorski]

¹⁰¹²cztery rzędy — hebr. אַרְבָּע טֻרִים (arbaa turim): *cztery rzędy*, zostało wybrane jako tytuł kodeksu prawa żydowskiego, ułożonego przez rabina Jakuba ben Aszera w XIV wieku. [przypis edytorski]

¹⁰¹³rubin — hebr. רֹדֶם (odem). [przypis edytorski]

¹⁰¹⁴topaz — hebr. טֹפֵּז (pitda), *topaz* lub *chryzolit*. [przypis edytorski]

¹⁰¹⁵szmaragd — hebr. בִּקְרֵת (bakeret). [przypis edytorski]

¹⁰¹⁶karbunkuł — hebr. נֶפֶחַ (nofech), tłumaczony także jako *turkus*, *granat* i *rubin*. Słowo *karbunkuł* jest zbiorczym określeniem kamieni szlachetnych w odcieniach koloru czerwonego, m.in. rubinów i granatów. [przypis edytorski]

¹⁰¹⁷szafir — hebr. סָפִיר (sapir). [przypis edytorski]

¹⁰¹⁸beryl — hebr. יָבֶלֶם (jabalom), twardy kamień szlachetny. Czasami tłumaczony jako *jaspis*, *onyks* lub *diamant*. [przypis edytorski]

¹⁰¹⁹opal — hebr. עֶשֶׂל (eszem), tłumaczony także jako *biacynt* (rodzaj cyrkonii). [przypis edytorski]

¹⁰²⁰agat — hebr. אֶגֶז (szewo). [przypis edytorski]

¹⁰²¹ametyst — hebr. אַחֲלָמָה (achlama). [przypis edytorski]

A rząd czwarty — chryzolit¹⁰²², onyks¹⁰²³ i jaspis¹⁰²⁴; osadzone w złocie będą w oprawach swoich.

A kamieni tych ma być, podług imion synów Izraela, dwanaście¹⁰²⁵, podług imion ich; rzeźbą pieczętarską każdy z imieniem swoim, niechaj będzie dla dwunastu pokoleń.

I zrobisz dla napierśnika łańcuszki graniaste, roboty plecionej¹⁰²⁶, ze złota czystego.

Zrobisz też do napierśnika dwa pierścienie złote, i przytwierdzisz dwa te pierścienie do dwóch końców napierśnika.

I włożysz dwie owe plecionki złote we dwa pierścienie, u końców napierśnika.

A dwa końce dwóch plecionek przytwierdzisz do dwóch opraw, te zaś przytwierdzisz na dwóch przyramkach efodu¹⁰²⁷, z przedniej strony jego.

Zrobisz też dwa pierścienie złote, i przyprawisz je do dwóch końców napierśnika, na skraju jego¹⁰²⁸, znajdującego się od strony efodu od wewnątrz.

I zrobisz jeszcze dwa pierścienie złote, i przyprawisz je do dwóch przyramek efodu, u spodu, z przedniej strony jego, u spojenia jego, nad pasem efodu¹⁰²⁹.

I przywiąż napierśnik pierścieniami jego do pierścieni efodu sznurkiem błękitnym, aby został na pasie efodu, a nie usuwał się napierśnik od efodu.

I będzie nosił Aharon imiona synów Izraela na napierśniku wyrocznym, na sercu swoim, gdy będzie wchodził do świątyni, na pamiątkę przed Wiekuistym, ustawiczną.

I złożysz w napierśniku wyrocznym Urim i Tumim¹⁰³⁰, i będą na sercu Aharona, gdy będzie wchodził przed oblicze Wiekuistego; i tak nosić będzie Aharon sąd synów Izraela na sercu swoim przed obliczem Wiekuistego ustawicznie.

I zrobisz płaszcz pod efod, cały z błękitu¹⁰³¹.

¹⁰²²chryzolit — hebr. חַרְשִׁית (*tarsisz*): kamień żółtego koloru, *chryzolit* albo *żółty jaspis*. [przypis edytorski]

¹⁰²³onyks — hebr. יָסַפִּיר (*szoham*): prawdopodobnie *onyks*, *chryzopaz* albo *malachit*. [przypis edytorski]

¹⁰²⁴jaspis — hebr. יַסְפִּיר (*joszfe*). [przypis edytorski]

¹⁰²⁵podług imion synów Izraela, dwanaście — „[Imiona były wypisane zgodnie] z kolejnością narodzin synów Jakuba”, zob. Raszi do 28:21 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰²⁶graniaste, roboty plecionej — Raszi dodaje, że łańcuszki te były wykonane w ten sam sposób, co łańcuszki, o których mowa w 28:14, zob. Raszi do 28:22 [3 i 4]. [przypis z tradycji]

¹⁰²⁷te zaś przytwierdzisz na dwóch przyramkach efodu — „Jedna na tym [pasku naramiennym efodu] i druga na drugim [pasku naramiennym], w taki sposób paski naramienne [efodu] trzymały napierśnik, aby nie spadł, gdyż był na nich zawieszony, ale nadal dolna krawędź napierśnika kołysała się na boki, obijając się o brzuch [kohena] i nie była ciasno przymocowana, dlatego konieczne były jeszcze dwa pierścienie dolne, jak będzie wyjaśnione dalej”, zob. Raszi do 28:25 [4]. [przypis z tradycji]

¹⁰²⁸do dwóch końców napierśnika, na skraju jego — „Do dwóch dolnych krańców [napierśnika] z prawej i z lewej strony”, zob. Raszi do 28:26 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰²⁹nad pasem efodu — Raszi wyjaśnia, że pierścienie zostały umieszczone z tyłu, nad pasem efodu, na wysokości dolnego końca napierśnika, który był z przodu. Pierścienie te oraz dolne pierścienie napierśnika były połączone z prawej i lewej strony za pomocą sznura z błękitnej wełny, tak aby dolna krawędź napierśnika nie kołysała się do przodu i do tyłu i nie uderzała w brzuch, dzięki czemu napierśnik dobrze przylegał do płaszcza, zob. Raszi do 28:21 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰³⁰Urim i Tumim — hebr. אֲרִימִים (*urim*) i תִּמִּים (*tumim*). *Tora* nie opisuje, co konkretnie oznaczają te słowa. Urim i Tumim służyły do zasięgania opinii Boga w ziemskich sprawach. Według tradycji Arcykapłan zadawał pytanie, a litery występujące w nazwach plemion Izraela wyrzyte na kamieniach rozświeślały się, podając odpowiedź. „Jak to się działo? Rabi Jochanan powiedział: litery występowały [wypukły się]. Resz Lakisz powiedział: litery łączyły się [układały w słowa].”, zob. *Joma* 37b [7]. Słowo *urim* jest odczytywane jako powiązane z hebr. אֹר (or): *światło*, a słowo *tumim* do rdzenia תָּמַם (*tamam*): *być całkowitym, doskonałym*, co oznaczało, że słowa komunikowane za pomocą Urim i Tumim były zrozumiałe i prawdziwe. Raszi twierdzi, że było to możliwe dzięki pergaminowi zawierającym Właściwe Imię Boga, który umieszczono pomiędzy fałdami napierśnika. „W drugiej Świątyni był napierśnik, ponieważ niemożliwe było, aby Najwyższy Kohen [służył] bez pełnego stroju Arcykapłana, ale w środku [napierśnika] nie było już tego Imienia Boga”, zob. Raszi do 28:30 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰³¹cały z błękitu — „[Wykonany] bez domieszki innego materiału”, zob. Raszi do 28:31 [2]. [przypis z tradycji]

A będzie otwór dla głowy w środku jego; obwódka też będzie u otworu jego w około, wyrobu tkackiego¹⁰³² — jak u otworu pancerza będzie u niego, aby się nie rozdzierał.

I zrobisz na krajach jego granatowe jabłuszka¹⁰³³ z błękitu, purpury i karmazynu — na krajach jego w około; a dzwonki złote¹⁰³⁴ między nimi, w około.

Dzwonek złoty i granatowe jabłuszko, po krajach płaszczu, w około.

A będzie to miał na sobie Aharon podczas służby, aby słyszany był dźwięk od niego, gdy będzie wchodził do świątyni przed oblicze Wiekuistego, i gdy będzie wychodził, aby nie umarł.

I zrobisz też diadem¹⁰³⁵ ze złota szczerego, a wyrzujesz na nim rzeźbą pieczętarską: „Święte Wiekuistemu”.

I przytwierdzisz go na sznurku błękitnym tak, aby był na zawoju; po przedniej stronie zawoju umieszczony będzie.

A będzie na czole Aharonu i poniesie na sobie Aharon¹⁰³⁶ uchybienia za świętości, które poświęcać będą synowie Izraela przy wszystkich darach swych świętych. I będzie na czole jego nieustannie dla zjednania im łaski u Wiekuistego.

I utkasz spodnią szatę z bisioru; także zrobisz zawój z bisioru, a pas zrobisz robotą wzorzystą.

I dla synów też Aharonu sprawisz¹⁰³⁷ szaty spodnie, i zrobisz dla nich pasy, i mitry¹⁰³⁸ sprawisz im, na cześć i na ozdobę.

A ubierzesz w nie Aharonu, brata twego, i synów jego przy nim, i namaścisz ich, i upelnomocnisz ręce ich, i poświęcisz ich, aby Mi piastowali kapłaństwo.

I sprawisz im spodnie lniane¹⁰³⁹ dla zakrycia nagości ciała; od bioder aż do goleni będą.

A będą na Aharonie i na synach jego¹⁰⁴⁰, gdy będą wchodziłi do Przybytku zboru, albo przystępowali do ofiarnicy dla służby w świątyni — aby nie ścignęli na siebie grzechu a nie pomarli¹⁰⁴¹. Ustawa to wieczna dla niego i dla potomków jego po nim.

¹⁰³²wyrobu tkackiego — Raszi wyjaśnia, że brzeg otworu na głowę miał być skierowany do wewnątrz, tak że jego fałda tworzyła rąbek, i został wykonany metodą tkania, a nie zszyty, zob. Raszi do 28:32 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰³³granatowe jabłuszka — hebr. רִמּוֹן (*rimon*): owoc granatu. „Były okrągłe i puste [w środku]”, Raszi do 28:33 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰³⁴dzwonki złote — „Dzwonki miały w środku kołatający element”, Raszi do 28:33 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰³⁵diadem — hebr. צִיץ (*cic*). „Był to rodzaj złotej plakietki, szerokiej na dwa palce, otaczającej czoło [Arcykapłana] od ucha do ucha”, Raszi do 28:36 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰³⁶poniesie na sobie Aharon — hebr. נָשָׂא (*nasa*): *ponosić, nieść*, ma też znaczenie *przebacać*. Raszi komentuje: „Chociaż tu oznacza to *wybaczanie* niemniej jednak słowo to nie traci swojego zwykłego znaczenia *nosić*: Aharon poniesie ciężar nieprawości, tak że nieprawość zostanie zdjęta z rzeczy świętych”, Raszi do 28:38 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰³⁷dla synów też Aharonu sprawisz — ubiór pozostałych kohenów obejmował tylko „te cztery elementy stroju i nie więcej: spodnią szatę, pas i mitrę, czyli rodzaj zawoju, oraz spodnie, o których mowa poniżej”, Raszi do 28:40 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰³⁸mitry — hebr. מִגְבָּא (*migbaa*): *nakrycie głowy, rodzaj turbanu*. [przypis edytorski]

¹⁰³⁹sprawisz im spodnie lniane — „Co oznacza, [że było w sumie] osiem szat dla Najwyższego Kohena (Arcykapłana) i cztery dla kohena zwykłego”, Raszi do 28:42 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴⁰będą na Aharonie i na synach jego — Raszi wyjaśnia, że odnosi się to do wszystkich opisanych powyżej części stroju, a nie tylko do spodni, zob. Raszi do 28:43 [1 i 2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴¹nie pomarli — „Co uczy, że pełnienie służby bez któregoś z elementów stroju groziło [kohenowi] śmiercią”, Raszi do 28:43 [4]. [przypis z tradycji]

ROZDZIAŁ XXIX

A oto co masz spełnić nad nimi, aby poświęcić ich¹⁰⁴², aby Mi piastowali kapłaństwo: weźmiesz cielca jednego, młodego, i dwa barany, bez wady;

I chleby praśne¹⁰⁴³, i kołacze praśne zaczynione oliwą, i opłatki praśne¹⁰⁴⁴, namazane oliwą¹⁰⁴⁵; z przedniej mąki pszennej zrobisz je.

I włożysz je w jeden kosz, i przyniesiesz je¹⁰⁴⁶ w tymże koszu — oraz cielca i dwa barany.

Aharona zaś i synów jego przywiedziesz do wejścia Przybytku zboru i wykąpiesz ich w wodzie¹⁰⁴⁷.

I wziąwszy szaty, obleciesz Aharona w szatę spodnią i w płaszcz pod efod, i w efod, i w napierśnik, i opasziesz go pasem efodu.

I włożysz zawój na głowę jego, i przytwierdzisz diadem święty na zawoju.

I wziąwszy olej namaszczenia, polejesz na głowę jego, i namaścisz go¹⁰⁴⁸.

Synów też jego przyprowadzisz i przybierzesz ich w szaty spodnie.

I przepasziesz ich pasem — Aharona i synów jego — i okryjesz głowy ich mitrami; i będą mieli kapłaństwo podług ustawy wiecznej: i upelnomocnisz rękę Aharona i rękę synów jego.

I przywiedziesz cielca przed Przybytek zboru, i położy Aharon i synowie jego ręce swoje na głowę cielca.

I zarznieś cielca przed obliczem Wiekuistego u wejścia do Przybytku zboru¹⁰⁴⁹.

A wziąwszy z krwi cielca, pomażesz narożniki ofiarnicy palcem twoim, a całą krew wylejesz u podstawy ofiarnicy.

I weźmiesz cały tłuszcz pokrywający trzewia i przeponę nad wątrobą, i obie nerki i tłuszcz, który na nich, i puścisz z dymem¹⁰⁵⁰ na ofiarnicy.

Mięso zaś cielca, i skórę jego, i nieczystość jego — spalisz w ogniu za obozem: ofiara to zagrzezna¹⁰⁵¹.

¹⁰⁴²aby poświęcić ich — „Aharona i jego synów”, Ibn Ezra do 29:1 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴³praśny — niekwaśny, chleb który nie przeszedł fermentacji przed wypiečeniem. [przypis edytorski]

¹⁰⁴⁴I chleby praśne, i kołacze praśne zaczynione oliwą, i opłatki praśne — Raszi wyjaśnia, że chleby praśne (hebr. מצות חלה *lechem macot*), kołacze praśne (hebr. חלות חלה (*chalot macot*) i opłatki praśne (hebr. מקלות רחיקי *rekikei macot*) były „to trzy rodzaje [wypieków]: ciasto parzone, bochenki i wafle. »Chleb praśny«, zwany dalej (29:23) »kołaczem na oliwie«, był tak określany, ponieważ oliwa była dodawana do parzonego ciasta w ilości równej [oliwie dodanej do] kołaczy i opłatków. I z każdego rodzaju [przynoszono po] dziesięć bochenków”, Raszi do 29:2 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴⁵namazane oliwą — po upieczeniu kołacze pomazywano oliwą, nakreślając znak podobny do X, zob. Raszi do 29:2 [3]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴⁶przyniesiesz je — „Na dziedziniec Przybytku, w dniu gdy został wzniesiony”, Raszi do 29:3 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴⁷wykąpiesz ich w wodzie — „Oznacza to zanurzenie [w wodzie] całego ciała”, Raszi do 29:4 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴⁸namaścisz go — „To namaszczenie także miało kształt litery X, [Mojżesz] nakładał oliwę na głowę [Aharona] i pomiędzy jego brwi i łączył [te plamy oliwy] palcem”, Raszi do 29:7 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁴⁹u wejścia do Przybytku zboru — „Na dziedziniec Przybytku, który był przed wejściem do niego”, Raszi do 29:11 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁵⁰puścisz z dymem — hebr. czasownik הִקְטִירָה (*biktarta*) pochodzi od rdzenia קטר (*katar*), który oznacza: kadzidło, spalanie wywołujące dym, palenie kadzidła. [przypis edytorski]

¹⁰⁵¹zagrzezna — hebr. חַטָּאת (*chatat*) w innych tłumaczeniach ofiara za grzech, składana na ołtarzu w celu zadośćuczynienia za uchybienia popełnione nieświadomie. [przypis edytorski]

A jednego barana weźmiesz, i położą Aharon i synowie jego ręce swoje na głowę tego barana.

I zarzniesz barana, i weźmiesz krew jego, i pokropisz ołtarz w około¹⁰⁵².

A barana rozbierzesz na części jego, i opłuczysz trzewia i golenie jego, i położysz z częściami i z głową jego.

I puścisz z dymem całego tego barana na ofiarnicy. Całopalenie¹⁰⁵³ to Wiekuistemu, wonią przyjemną¹⁰⁵⁴, ogniową ofiarą¹⁰⁵⁵ Wiekuistemu.

Po czym weźmiesz barana drugiego, a położy Aharon i synowie jego ręce swoje na głowę barana.

A zarznąwszy barana weźmiesz nieco krwi jego, i włożysz na chrząstkę ucha Aharona i na chrząstkę prawego ucha synów jego, i na wielki palec ręki ich prawej, i na wielki palec nogi ich prawej; i pokropisz krwią ofiarnicą w około.

I weźmiesz ze krwi, która na ofiarnicy, i z oleju namaszczenia, i pokropisz Aharona i szaty jego, i synów jego, i szaty synów jego z nim; i będą poświęceni on, i szaty jego, i synowie jego, i szaty synów jego z nim.

I weźmiesz z barana tłuszcz, i ogon, i tłuszcz pokrywający trzewia, i przeponę wątroby, i obie nerki i łój, który na nich, i udziec prawy; — bo to baran upelnomocnienia¹⁰⁵⁶.

I bochenek chleba jeden, i kołacz na oliwie jeden, i opłatek jeden z kosza praśników, który przed Wiekuistym.

A położywszy to wszystko na dłonie Aharona, i na dłonie synów jego¹⁰⁵⁷, poruszysz tym kołyszac¹⁰⁵⁸ przed obliczem Wiekuistego.

I weźmiesz to z ręki ich, i puścisz z dymem na ofiarnicy przy całopaleniu, na woń przyjemną przed Wiekuistym: ogniowa to ofiara Wiekuistemu.

A wziąwszy mostek z barana upelnomocnienia, przeznaczonego dla Aharona, poruszysz je kołyszac przed obliczem Wiekuistego, a będzie to udziałem twoim.

¹⁰⁵²*pokropisz ołtarz w około* — Raszi wyjaśnia, że »w około« oznacza dwa spryskania krwią, które wyglądały jak cztery: krew nakładana była na jeden narożnik z jednej strony i na drugi narożnik naprzeciw niego, po skosie, w ten sposób, że miejsce nałożenia krwi było widoczne z obu stron narożnika, a więc krew widoczna była z czterech stron czyli dookoła ołtarza, zob. Raszi do 29:16 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁵³*Całopalenie* — hebr. עֹלָה (*ola*): ofiara całopalna, całopalenie, od rdzenia אָלָה (*ala*): wznosić się do góry. [przypis edytorski]

¹⁰⁵⁴*wonią przyjemną* — hebr. רֵיחַ נִיחֹחַ (*reach nichoach*): woń przyjemna, zapach kojący dla Boga czyli: „duchowe ukojenie przede Mną, bo nakazałem i Moja wola została wykonana”, Raszi do 29:18 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁵⁵*ogniową ofiarą* — hebr. אֵשׁ (*isze*): ogniowa ofiara. „Wyrażenie odnoszące się do ognia, bo to on spala z dymem narządy znajdujące się w ogniu”, Raszi do 29:18 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁵⁶*baran upelnomocnienia* — hebr. מִלּוּיִם (*eil miluim*), od rdzenia מָלָה (*male*): wypełniać, osadzić na miejscu, napętnić. Raszi komentuje, że baran upelnomocnienia jest ofiarą pojednawczą (hebr. שְׁלָמִים *szlamim*), bo przynosi pokój (שָׁלוֹם *szalom*) i pełnię (שְׁלֵמוּת *szlemut*: pełnia, doskonałość, ołtarzowi, kapłanom i właścicielom ofiary, por. Raszi do 29:22 [4]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁵⁷*położywszy to wszystko na dłonie Aharona, i na dłonie synów jego* — „Obaj, właściciel ofiary i kohen, brali udział w [ceremonii] kołysania. Jak? Kohen umieszczał rękę pod ręką właściciela i [wykonywał akt] zakolysania. W tym przypadku Aharon i jego synowie byli właścicielami [ofiary] a Mojżesz [spełniał funkcję] kohena”, Raszi do 29:24 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁵⁸*poruszysz tym kołyszac* — hebr. תַּנּוּף (*tenufa*): machanie czymś, kołysanie. „Poruszał [ofiary] tam i z powrotem [w czterech kierunkach, na chwałę] Tego, do którego należą cztery strony świata, ten [akt] kołysana powstrzymywał i niweczył nieszczęścia i złe wpływy. [Następnie] poruszał [ofiary] w górę i w dół, [na chwałę] Tego, do którego należą niebo i ziemia, i to niweczyło szkodliwe rosy”, Raszi do 29:24 [2]. [przypis z tradycji]

I tak poświęcisz mostek zakołysania¹⁰⁵⁹ i łopatkę podniesienia¹⁰⁶⁰, które zakołysano i które podniesiono z barana upelnomocnienia, z tego, co dla Aharona i co dla synów jego;

I należeć będą do Aharona i do synów jego prawem wiecznym od synów Izraela; bo to podniesieniem¹⁰⁶¹ jest, a podniesieniem ma zostać od synów Izraela, z ofiar ich opłatnych — podniesienie ich Wiekuistemu.

A szaty święte Aharona pozostaną dla synów jego po nim, aby ich namaścić w nich i upelnomocnić nimi ręce ich.

Siedem dni będzie się w nie odziewał ten z jego synów, który zostanie kapłanem na miejscu jego, który wnijdzie do Przybytku zboru dla służby w świątyni.

Barana zaś upelnomocnienia weźmiesz, i ugotujesz mięso jego na miejscu świętem¹⁰⁶².

I jeść będą Aharon i synowie jego mięso onego barana i chleb, który jest w koszu — u wejścia do Przybytku zboru.

I niech jedzą oni to, czym spełniono rozgrzeszenie ich dla upelnomocnienia rąk ich, dla poświęcenia ich: postronny¹⁰⁶³ zaś jeść tego nie będzie, bo święte jest.

A jeżeliby się co zostało z mięsa upelnomocnienia i z chleba aż do rana; spalisz pozostałe w ogniu: nie należy go jeść, bo świętym jest.

I postąpisz z Aharonem i z synami jego we wszystkim tak, jakem polecił tobie: przez siedem dni upelnomacniać ich będziesz.

Cielca też zagrzesznego składać będziesz co dzień przy oczyszczeniach — i będziesz spełniał ofiary zagrzeszne na ofiarnicy¹⁰⁶⁴, oczyszczając ją¹⁰⁶⁵; i namaścisz ją¹⁰⁶⁶, by go uświęcić.

Siedem dni będziesz oczyszczał ofiarnicę i uświęcał ją — i będzie ofiarnica świętym świętości: cokolwiek dotknie się ofiarnicy uświęconym będzie¹⁰⁶⁷.

A oto co będziesz składał na ofiarnicy: jagniąt rocznych dwoje co dzień, ustawicznie.

Jagnię jedno sprawiaj z rana, a jagnię drugie sprawiaj pod wieczór¹⁰⁶⁸.

¹⁰⁵⁹mostek zakołysania — hebr. תנופה (tenufa): machanie czymś, kołysanie. „Wyrażenie to oznacza poziome poruszanie czymś, tam i z powrotem”, Raszi do 29:27 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶⁰podniesienia — hebr. תרומה (truma): podnoszenie do góry. „Wyrażenie to oznacza poruszanie czymś w górę i w dół”, Raszi do 29:27 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶¹podniesieniem — hebr. תרומה (truma) słowo to oznacza także dar przeznaczony dla kohenów. [przypis edytorski]

¹⁰⁶²na miejscu świętem — „Na dziedzińcu Przybytku zboru [hebr. ohel moed], ponieważ te ofiary pokojowe miały najwyższy stopień świętości”, Raszi do 29:31 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶³postronny — hebr. זר (zar): obcy w znaczeniu nie-kohen, osoba, która nie należy do rodu kohenów. Była to ofiara o „najwyższym stopniu świętości, stąd ostrzeżenie dla obcego [nie-kohena], jedzącego najświętsze [ofiary], Tora daje uzasadnienie: ponieważ ma to najwyższy stopień świętości”, Raszi do 29:33 [5]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶⁴będziesz spełniał ofiary zagrzeszne na ofiarnicy — „Wyrażenie to oznacza nałożenie krwi umieszczanej [na ołtarzu] palcem”, Raszi do 29:36 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶⁵oczyszczając ją — „Midrasz uczy: oczyszczenie ołtarza było konieczne, bo być może na prace [związane z budową] Przybytku i ołtarza ktoś ofiarował rzecz skradzioną”, Raszi do 29:36 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶⁶namaścisz go — „Oliwą namaszczenia, każde pomazanie było w kształcie litery X”, Raszi do 29:36 [3]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶⁷będzie ofiarnica świętym świętości: cokolwiek dotknie się ofiarnicy uświęconym będzie — „Na czym polega świętość [ołtarza]? Na tym, że »cokolwiek dotknie się ołtarza uświęconym będzie«, nawet gdy wniesiono nań wadliwą ofiarę, ołtarz ją uświęca, czyniąc ją ważną, tak że nie można jej z ołtarza zdejmować”, zob. Raszi do 29:37 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁶⁸pod wieczór — u Cylkowa: nad wieczorem. [przypis edytorski]

I dziesiąta część efy maki¹⁰⁶⁹ przedniej, rozczynionej z czwartą częścią hina¹⁰⁷⁰ oliwy wytłoczonej, a jako ofiarę płynną¹⁰⁷¹: czwartą część hina wina na jedno jagnię.

A jagnię drugie będziesz sprawiał nad wieczorem; według ofiary pokarmowej porannej i według ofiary płynnej jej sprawiac ją będziesz, na woń przyjemną, na ofiarę ogniową¹⁰⁷² Wiekuistemu.

Całopalenie to ustawiczne¹⁰⁷³ będzie w pokoleniach waszych, u wejścia do Przybytku zboru przed Wiekuistym, gdzie się stawiać będą wam, aby tam mówić z tobą¹⁰⁷⁴.

I stawiać się tam będą synom Izraela, i będzie poświęcony¹⁰⁷⁵ majestatem Moim.

I poświęcę Przybytek zboru i ofiarnicę; Aharona zaś i synów jego poświęcę, aby Mi piastowali kapłaństwo.

I będę przebywał wśród synów Izraela, i będę im Bogiem.

I poznają, że Ja Wiekuisty, Bóg ich, którym ich wywiódł z ziemi Micraim, abym przebywał wśród nich¹⁰⁷⁶, Ja — Wiekuisty, Bóg ich.

ROZDZIAŁ XXX

I wystawisz ołtarz do kadzenia kadzidła; z drzewa akacjowego wystawisz go.

Łokieć¹⁰⁷⁷ długość jego, a łokieć szerokość jego; czworograniastym¹⁰⁷⁸ będzie — dwa zaś łokcie wysokość jego; z niego wychodzić będą narożniki jego.

I obłożysz go złotem czystym, płytę jego¹⁰⁷⁹, i ściany jego w około, i narożniki jego; i zrobisz do niego wieniec złoty¹⁰⁸⁰ na około.

Dwa też pierścienie złote zrobisz poniżej wieńca jego, po obu bokach jego zrobisz je, przy obu kantach jego¹⁰⁸¹, i będą to osady¹⁰⁸² dla drążków, dla uniesienia go na nich.

¹⁰⁶⁹dziesiąta część efy maki — słowo *efa* dodane tu przez Cyłkova, nie występuje w oryginale, ale odnosi się do tego komentarz Rasziego: była to „dziesiąta część efy czyli [objętość] 43 i 1/5 jajka”, Raszi do 29:40 [1]. Efa to miara objętości ciał sypkich, około 23 kg. [przypis edytorski]

¹⁰⁷⁰*hin* — miara objętości płynów oraz naczynie o takiej pojemności, ok. 3,67 l. [przypis edytorski]

¹⁰⁷¹ofiarę płynną — hebr. נֶסֶח (*nesech*): ofiara płynna, akt wylewania, lania czegoś. Raszi przywołuje talmudyczny opis ofiary z wina (*Suka* 48a): w Świątyni Jerozolimskiej na ołtarzu znajdowały się dwie srebrne misy, z dziurkami w dnach, co przypominało dwa cienkie nozdrza; wlewano do nich wino, a ono skapywało przez dziurki spadając na szczyt ołtarza, skąd sphywało do podziemnych kanalików. W przypadku miedzianego ołtarza wino sphywało z ołtarza na ziemię, zob. Raszi do 29:40 [4]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁷²woń przyjemną, na ofiarę ogniową — Raszi wyjaśnia, że ofiara pokarmowa przynoszona z płynną była w całości spalana, wedle porządku: najpierw narządy zwierzęcia potem ofiara pokarmowa, zob. Raszi do 29:41 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁷³ustawiczne — hebr. תָּמִיד (*tamid*): nieustająco, zawsze. „Każdego dnia, bez jednodniowej przerwy pomiędzy nimi”, Raszi do 29:42 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁷⁴gdzie się stawiać będą wam, aby tam mówić z tobą — „Gdy wyznaczę porę na przemawianie do ciebie, to tam wyznaczę [miejsce], by przyjść. Niektórzy mędrcy uczą się z tego, że od kiedy powstał Przybytek, Święty Błogosławiony rozmawiał z Mojżeszem ponad miedzianym ołtarzem. A inni mówią, że [rozmawiał] sponad pokrywy [arkii], jak jest napisane: »[będę] przemawiać do ciebie sponad wieka« (Wj 25:22). [Wyrażenie] »gdzie się stawiać będą wam«, które się tu pojawia, nie odnosi się do ołtarza ale do Przybytku zboru (*Obel moed*), który wspomniany jest w tym wersecie”, Raszi do 29:42 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁷⁵będzie poświęcony — „Przybytek (*Mischan*)”, Raszi do 29:43 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁷⁶abym przebywał wśród nich — wyprowadziłem ich z Micraim „pod takim warunkiem, abym mógł zamieszkać wśród nich”, Raszi do 29:46 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁷⁷łokieć — zob. przypis do Wj 25:10. [przypis edytorski]

¹⁰⁷⁸czworograniastym — hebr. רַב־רִּבּוּי (*rawui*): kwadratowy. [przypis edytorski]

¹⁰⁷⁹płytę jego — „Ten [ołtarz] miał górną płytę, ale ołtarz na ofiary całopalne nie miał wierzchniej części, lecz na każdym postoiu, pustą przestrzeń [wewnątrz ołtarza] wypełniano ziemią”, Raszi do 30:3 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸⁰wieniec złoty — [wieniec ten] był „symbolem Korony Kapłaństwa”, Raszi do 30:3 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸¹po obu bokach jego zrobisz je, przy obu kantach jego — Raszi sugeruje, aby tłumaczyć te słowa odwrotnie, czyli: „na dwóch narożnikach, które są po dwu stronach jego”, Raszi do 30:4 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸²osady — czyli miejsca osadzenia, umieszczenia drążków. [przypis edytorski]

I zrobisz drążki te z drzewa akacjowego, i powleciesz je złotem.

I umieścisz go przed zasłoną, co przed arką świadectwa — naprzeciw wieka, co na arce świadectwa — gdzie stawiać się będę tobie.

I będzie kadził na nim Aharon¹⁰⁸³ kadzidłem z wonności¹⁰⁸⁴; każdego rana, gdy będzie oczyszczał lampy, kadzić nim będzie.

Także gdy zapali Aharon lampy nad wieczór, będzie kadził nim. Kadzidło ustawiczne¹⁰⁸⁵ to przed Wiekuistym, w pokoleniach waszych.

Nie wniesiecie nań kadzidla postronnego¹⁰⁸⁶, ani całopalenia, ani obiaty¹⁰⁸⁷; ani ofiary płynnej¹⁰⁸⁸ nie wylewajcie nań.

I dopełni Aharon oczyszczenia narożników jego raz do roku; z krwi ofiary zagrzeznej, oczyszczającej, dopełniać będzie raz do roku¹⁰⁸⁹ oczyszczenia jego w pokoleniach waszych: świętym świętości on Wiekuistemu.

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„Gdy zbierzesz poczet synów Izraela dla spisania ich¹⁰⁹⁰, niechaj da wtedy każdy okup duszy swojej Wiekuistemu przy spisie ich, aby nie było wpośród nich klęski¹⁰⁹¹, przy spisie ich.

Oto co dać ma każdy¹⁰⁹² przechodzący na spisanie — pół szekla według szekla świętego¹⁰⁹³; po dwadzieścia gera¹⁰⁹⁴ szekel; pół tego szekla, jako dań Wiekuistemu.

Każdy przechodzący na spisanie, od dwudziestu lat i wyżej¹⁰⁹⁵, niechaj da dań tę Wiekuistemu.

Bogaty niechaj nie dołoży, a ubogi — nie ujmie od pół szekla, składając tę dań Wiekuistemu, dla odpuszczenia duszom waszym.

¹⁰⁸³*będzie kadził na nim Aharon* — Chizkuni wyjaśnia, że nie wyłącznie Aharon, ale każdy kohen mógł zajmować się spalaniem kadzidla, zob. Chizkuni do 30:7 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸⁴*wonności* — hebr. סמים (*samim*): *przyprawy, pachnidła używane w kadzidlach*, współcześnie także *lekarstwo i środek odurzający*. Ibn Ezra łączy to ze słowem סמם (*besamim*): *wonności, pachnidła, aromatyczne korzenie* i wyjaśnia, iż było to „kadzidło z wonności z [innymi] przyprawami, a być może *samim* były najważniejszym jego składnikiem”, Ibn Ezra do 30:7 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸⁵*Kadzidło ustawiczne* — kadzidło palone było „każdego dnia, połowę [porcji kohen] spalał rano, a [drugą] połowę pod wieczór”, Raszi do 30:8 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸⁶*kadzidla postronnego* — takiego, „które nie zostało sporządzone wedle właściwego przepisu”, Ibn Ezra do 30:9 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁸⁷*obiata* (daw.) — ofiara, słowo zazwyczaj używane w kontekście ofiar, jakie słowianie zachodni składali na cześć zmarłych; tutaj w znaczeniu ofiary pokarmowej, por. Wj 29:41. [przypis edytorski]

¹⁰⁸⁸*ofiary płynnej* — Cylkow wprowadził w tym miejscu neologizm *zalewka*; redakcja postanowiła dla klarowności tekstu używać terminu zgodnego z oryginałem hebrajskim. [przypis edytorski]

¹⁰⁸⁹*raz do roku* — „W Jom Kipur (Dzień Pojednania)”, por Kpł 16:18, zob. Raszi do 30:10 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹⁰*Gdy zbierzesz poczet synów Izraela dla spisania ich* — „Gdy zachcesz uzyskać całkowitą ich liczbę, aby wiedzieć ilu ich jest, nie licz ich *po głowach*, ale niech każdy da pół szekla i zlicz te szekle, a będziesz znał liczbę [ludzi]”, Raszi do 30:12 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹¹*aby nie było wpośród nich klęski* — „Ponieważ [rzeczy] policzone podlegają władzy złego oka i mogłaby paść na nich zaraza, jak wydarzyło się to za czasów Dawida, por. II Ks. Szmuela (Samuela) 24:10 i 15”, Raszi do 30:12 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹²*Oto co dać ma każdy* — midrasz uczy, że Bóg „ukazał [Mojżeszowi] rodzaj monety z ognia, która ważyła pół szekla i oznajmił mu: dacie taką tak tą”, Raszi do 30:13 [1]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹³*szekla świętego* — hebr. שקל (*szekel*), miara wagi 11,95 g. [przypis edytorski]

¹⁰⁹⁴*gera* — hebr. גרה (*gera*), miara wagi, dwudziesta część szekla, równa wadze 16 ziaren jęczmienia lub 4 do 5 ziaren chleba świętojańskiego. [przypis edytorski]

¹⁰⁹⁵*od dwudziestu lat i wyżej* — „Tu [Tora] uczy, że nikt poniżej 20 roku życia nie idzie do wojska i nie jest wliczany do ogólnej liczby mężczyzn”, Raszi do 30:14 [1]. [przypis z tradycji]

I wzięwszy srebro odpuszczenia od synów Izraela obrócisz je na służbę Przybytku zboru¹⁰⁹⁶; i będzie to synom Izraela na pamiątkę przed Wiekuistym, dla odpuszczenia duszom waszym”.

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„Zrobisz też miednicę¹⁰⁹⁷ miedzianą i podnoże jej miedziane, do umywania, i umieścisz ją między Przybytkiem zboru i między ofiarnicą¹⁰⁹⁸, i nalejesz w nią wody.

I umywać będą Aharon i synowie jego z niej ręce swoje i nogi swoje¹⁰⁹⁹.

Gdy przyjdą do Przybytku zboru obmyją się wodą, aby nie umarli, albo gdy przystąpią do ofiarnicy dla służby, dla puszczenia z dymem ogniowej ofiary Wiekuistemu:

Niechaj wtedy umyją ręce swoje i nogi swoje, aby nie umarli. I będzie to im ustawą wieczną, jemu i potomstwu jego, w pokoleniach ich”.

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„Ty też weźmiesz sobie korzeni¹¹⁰⁰ najprzedniejszych: mirry samościeklej¹¹⁰¹ — pięćset (szekli), a cynamonu wonnego¹¹⁰² — połowę tego, dwieście pięćdziesiąt, i trzciny wonnej¹¹⁰³ — dwieście pięćdziesiąt.

I kasji¹¹⁰⁴ — pięćset, podług wagi świętej, i oliwy z oliwek hin¹¹⁰⁵.

I przyrządzisz z tego olej do namaszczenia świętego, maść zgotowaną sposobem mieszających pachnidła: olejem do namaszczenia świętego będzie.

I namaścisz nim¹¹⁰⁶ Przybytek zboru i arkę świadectwa.

I stół, i wszystkie naczynia jego, i świecznik, i wszystkie przyrządy jego; i ołtarz kadzenia,

I ołtarz całopaleń i wszystkie naczynia jego, i miednicę i podnoże jej:

I poświęcisz je, a staną się świętem świętości; cokolwiek dotknie się ich, uświęconym będzie,

Aharona też i synów jego namaścisz i poświęcisz ich, aby piastowali Mi kapłaństwo.

¹⁰⁹⁶srebro odpuszczenia od synów Izraela obrócisz je na służbę Przybytku zboru — Ibn Ezra uczy, że Przybytek (Miszkan) stał wyłącznie na podstawkach zrobionych z tych srebrnych monet przeblaganych, dla przypomnienia o synach Izraela, zob. Ibn Ezra do 30:16 [2]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹⁷miednicę — hebr. כִּיּוֹר (*kijor*): misa, kocioł, miednica. „Był to rodzaj wielkiego kotła z otworami, z których wypływała woda”, Raszi do 30:18 [1]. Kijor było to miedziane naczynie, przechowywano w nim wodę, której koheni używali do uświęcania, czyli obmywania rąk i stóp, zanim przystąpili do wykonywania swoich obowiązków związanych ze służbą świątynną. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹⁸umieścisz ją między Przybytkiem zboru i między ofiarnicą — Raszi wyjaśnia, że naczynie do obmywania było lekko przesunięte na bok, na południe, i stało w przestrzeni między ołtarzem całopalnym a Przybytkiem, zob. Raszi do 30:18 [4]. [przypis z tradycji]

¹⁰⁹⁹ręce swoje i nogi swoje — Raszi uczy, że kohen „uświęcał [czyli obmywał] jednocześnie swoje ręce i nogi [...] Kładł prawą rękę na swojej prawej nodze, a lewą na lewej i tak obmywał je [za jednym razem]”, Raszi do 30:19 [1]. Koheni pełnili swoją służbę boso. [przypis z tradycji]

¹¹⁰⁰korzeni — hebr. בְּשָׂמִים (*besamim*): wonności, pachnidła, aromatyczne korzenie. [przypis edytorski]

¹¹⁰¹mirra samościekla — hebr. מִרְרָה (*mirra*): wonna żywica balsamowca mirry (*Commiphora habessinica*) używana od starożytności w celach medycznych oraz jako składnik kadzidła. Mirra wypływa z drzewa samotnie, natomiast można ten proces przyspieszyć nacinając korę. [przypis edytorski]

¹¹⁰²cynamon wonny — hebr. קִינָמוֹן (*kinmon*): aromatyczna kora cynamonowca cejlońskiego (*Cinnamomum verum*). [przypis edytorski]

¹¹⁰³trzcina wonna — hebr. קַנָּה (*kane wosem*): tatarak zwyczajny (*Acorus calamus*). [przypis edytorski]

¹¹⁰⁴kasja — hebr. קִידָּה (*kida*): aromatyczna kora kasji chińskiej (*Cinnamomum cassia*), innego drzewa z rodzaju cynamonowców. [przypis edytorski]

¹¹⁰⁵hin — miara objętości, ok. 3,67 litra. [przypis edytorski]

¹¹⁰⁶namaścisz nim — „Wszystkie namaszczenia miały formę litery X, oprócz [namaszczenia] królów, które były [czynione] w formie diademu”, Raszi do 30:26 [1]. [przypis z tradycji]

A synom Izraela powiesz tak: olejem namaszczenia świętego niechaj będzie to dla Mnie, w pokoleniach waszych.

Na ciało innych ludzi nie ma być wylewanym, i według składu jego nie zrobicie podobnego mu; świętym on — świętym ma zostać dla was.

Ktokolwiek zmiesza podobny mu, i kto namaści nim postronnego¹¹⁰⁷, wytraconym będzie z ludu swojego”.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Weźmiesz sobie proszków wonnych¹¹⁰⁸, balsamu¹¹⁰⁹ i morskiego goździenca¹¹¹⁰, i galbanu¹¹¹¹, w proszkach, i kadzidło¹¹¹² czyste; z każdego równa ilość niechaj będzie.

I przygotujesz z tego kadzidło mieszane sposobem mieszających pachnidła, utarte, czyste: dla świętości.

A utłuczysz część miałko, i położysz ją przed arką świadectwa, w Przybytku zboru, tam gdzie stawiać się będę tobie: świętym świętości niechaj będzie to dla was.

A kadzidło, które zrobisz — wedle składu jego nie zrobicie dla siebie: świętym ci to będzie dla Wiekuistego.

Ktobykolwiek zrobił podobne, aby orzeźwiać się¹¹¹³ nim, wytracony będzie z ludu swego”.

ROZDZIAŁ XXXI

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„Patrz, oto powołałem po imieniu Becalela¹¹¹⁴, syna Urego, syna Chura¹¹¹⁵, z pokolenia Jehudy.

¹¹⁰⁷postronnego — hebr. זָר (zar): obcy najczęściej w znaczeniu: nie-kohen, osoba, która nie należy do rodu kohenów. Raszi uczy, że zakazane było namaszczenie „które nie było na potrzeby Arcykapłana lub króla”, Raszi do 30:33 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁰⁸proszków wonnych — hebr. סַמִּים (samim): przyprawy, pachnidła używane w kadzidłach. [przypis edytorski]

¹¹⁰⁹balsamu — hebr. נָטַף (nataf): aromatyczna żywica. Słowo to występuje w Torze tylko tutaj, w innych tłumaczeniach występuje jako styraks, prawdopodobnie chodzi o żywicę ambrowca wschodniego (*Liquidambar orientalis*). Według Rasziego jest to kąpiący sok drzewa balsamowego, zob. Raszi do 30:34 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹¹⁰morskiego goździenca — hebr. שֶׁחֶלֶט (schelelet), w innych tłumaczeniach najczęściej jako onycha. Według Rasziego jest to korzeń pachnącego zioła, gładki i błyszczący jak paznokcie, zob. Raszi do 30:34 [2]. Mędrcy spierają się co do jednoznacznej identyfikacji. Cyłkow z nieznanych nam powodów postanowił przetłumaczyć to jako goździeniec, który jest jaskrawo fioletowym grzybem. [przypis z tradycji]

¹¹¹¹galbanu — hebr. חֶלְבֵנָה (chelbena). Raszi wyjaśnia, że jest to „roślina o nieprzyjemnym zapachu, zwana galbanum. Tora zalicza ją do składników kadzidła, aby nas nauczyć, byśmy nie patrzyli z pogardą, gdy do naszych postów i modlitw dołączają się także grzesznicy spośród Izraela, aby byli między nas wliczani”, Raszi do 30:34 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹¹²kadzidło — hebr. לֵוְנָה (lewona), aromatyczna żywica, pochodząca z pnia drzew Boswellia (kadzidłowca). Raszi uczy, że mędrcy wywnioskowali (*Keritot* 6a), iż kadzidło składało się ogółem z jedenastu składników, zob. Raszi do 30:34 [4]. [przypis z tradycji]

¹¹¹³orzeźwiać się — hebr. לְהַרִיחַ (lehariach): wąchać, emitować zapach do wąchania (wdychania). Raszi wyjaśnia, że zakazane jest uczynienie kadzidła wedle takich proporcji jak zrobił to Mojżesz, ale można sporządzić je według własnych proporcji, aby sprzedawać je społeczności, zob. Raszi do 30:38 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹¹⁴Becalela — „Nazwałem go po imieniu, bo nie ma równego mu do wykonania Przybytku”, Ibn Ezra do 31:2 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹¹⁵Chura — „Dlaczego wspomniano tutaj Chura? Otóż w chwili, gdy Izrael zapragnął oddać cześć bożkom, Chur oddał swoje życie za Świętego, niech będzie błogosławiony, i nie pozwolił im na to. Wówczas stanęli przeciw niemu i zabili go. Rzekł do niego Święty, niech będzie błogosławiony: »Na życie Moje, odpłacę ci. [...] Wszyscy twoi potomkowie, którzy z ciebie wyjdą, będą przeze Mnie obdarzeni dobrym imieniem na świecie«. [...] I nie tylko jego, ale każdego, kto zajmował się dziełem Przybytku, Święty, niech będzie błogosławiony, napełnił mądrością, zrozumieniem i wiedzą, jak powiedziano (Wj 36:8): »I zrobili wszyscy umiętni umysłem«. I nie tylko ludzi — nawet w zwierzętach i istotach żywych była dana mądrość. [...] Jest napisane »wszyscy« aby wskazać, że mądrość została udzielona i człowiekowi, i zwierzęciu, lecz spośród wszystkich rozgłoszono tylko Becalela. Oto znaczenie słów »Powołał Wiekuisty po imieniu Becalela«, Szemot Raba 48 [3]. [przypis z tradycji]

I napełniłem go duchem Bożym, mądrością¹¹¹⁶ i rozumem¹¹¹⁷ i umiejętnością¹¹¹⁸, i wszelkim wykonawstwem:

Ku wymyślaniu pomysłów¹¹¹⁹, by robić w złocie, w srebrze i w miedzi;

I w rytownictwie kamieni dla oprawy, i w rzeźbieniu drzewa, i aby wykonywał wszelką robotę.

A Ja, oto przydałem mu Oholiaba, syna Achisamacha, z pokolenia Dan, a w sercu każdego mądrego złożyłem mądrość, aby wykonali wszystko, com przykazał tobie.

Przybytek zboru, i arkę dla świadectwa, i wieko co na niej, wszystkie przybory Przybytku;

I stół i przybory jego, i świecznik lity, i wszystkie przybory jego, i ołtarz do kadzidła;

I ofiarnicę całopaleń i wszystkie przybory jej, i miednicę i podnóże jej;

I szaty przetykane¹¹²⁰, szaty święte dla Aharona kapłana, i szaty synów jego, dla piastowania kapłaństwa.

I olej namaszczenia, i kadzidło z wonności dla świątyni: wszystko tak, jakem ci przykazał, uczynią”.

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„Ty też powiesz synom Izraela tak¹¹²¹: wszakże¹¹²² Szabatów Moich przestrzegajcie; bo to znak między Mną a wami, w pokoleniach waszych, byście poznali, żem Ja Wiekuisty, który poświęcam was.

I tak przestrzegajcie Szabatu, by święty był u was; kto go znieważy¹¹²³, śmiercią karany będzie¹¹²⁴; gdyż każdy, który by wykonał w nim robotę — wytracona będzie dusza ta¹¹²⁵ spośród ludu swojego.

Sześć dni wykonywać się będzie robota, a dnia siódmego — Szabat najzupełniejszy, poświęcony Wiekuistemu. Kto by wykonywał robotę w dzień Szabatu, śmiercią karany będzie.

I przestrzegać będą synowie Izraela Szabatu, zachowując Szabat w pokoleniach swoich — jako przymierze wieczne.

¹¹¹⁶mądrością — hebr. חוכמה (*chochma*): mądrość. To jest „to, co człowiek słyszy od innych i uczy się”, Raszi do 31:3 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹¹⁷rozumem — hebr. תבונה (*tewuna*): rozumienie. To oznacza, że „pojmuję rzeczy własnym rozumieniem i wyciąga wnioski z tego, czego się nauczył”, Raszi do 31:3 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹¹⁸umiejętnością — hebr. דאָט (*daat*): wiedza. „[To oznacza] świętą inspirację (natchnienie)”, Raszi do 31:3 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹¹⁹wymyślaniu pomysłów — to odnosi się do „tkactwa artystycznego”, Raszi do 31:4 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹²⁰przetykane — Raszi utrzymuje, że słowo to odnosi się do sposobu sporządzenia tkaniny: były one wydziergane przy pomocy igły, jako rodzaj siatki, zob. Raszi do 31:10 [2]. Ibn Ezra uczy, że były to „tkaniny, którymi podczas podróży okrywano arkę, stół, ołtarz i świecznik”, Ibn Ezra do 31:10 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹²¹Ty też powiesz synom Izraela tak — „A ty, pomimo, że poleciłem ci nakazać im prace przy budowie Przybytku, niech ci się nie wydaje, że odłożenie Szabatu to drobnostka w obliczu takiej pracy”, Raszi do 31:13 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹²²wszakże — hebr. אַךְ (*ach*): wyłącznie, tylko, jednakże, wszakże. Raszi uczy, że wyrażenie to oznacza wykluczenie czegoś, tu ma wykluczyć Szabat z dni pracy nad Przybytkiem. „Mimo tego, że będziecie popędzani gorliwością, śpiesząc się z tą pracą, nie odkładajcie Szabatu z tego powodu!”, Raszi do 31:13 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹²³znieważy — hebr. מַעֲלֵלָה (*mechaleleha*) od słowa חול (*chol*): rzecz powszednia, piasek. „Ten kto traktuje [Szabat] jak dzień powszedni, mimo jego świętości”, Raszi do 31:14 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹²⁴kto go znieważy, śmiercią karany będzie — Raszi uczy, że kara śmierci była orzekana przez sąd, jeśli byli świadkowie zbezczeszczenia Szabatu i jeśli wcześniej człowiek został ostrzeżony o konsekwencjach swojego czynu, zob. Raszi do 31:14 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹²⁵wytracona będzie dusza ta — Raszi uczy, że to kara wymierzana z Nieba, w przypadku gdy nie było ostrzeżenia przez świadków, zob. Raszi do 31:14 [2]. [przypis z tradycji]

Między Mną, a między synami Izraela znak to na wieki, że w sześciu dniach stworzył Wiekuisty niebo i ziemię, a dnia siódmego odpoczął i wytchnął”.

I dał Mojżeszowi, przestawszy mówić z nim na górze Synaj, dwie tablice świadectwa¹¹²⁶, tablice kamienne, zapisane palcem Bożym¹¹²⁷.

ROZDZIAŁ XXXII

A widząc lud, iż omieszkiwał Mojżesz zejść z góry¹¹²⁸, zebrał się lud na Aharona i rzekł do niego: „Wstań, zrób nam bogi¹¹²⁹, które by szły przed nami¹¹³⁰; gdyż ten Mojżesz, ów mąż¹¹³¹, który nas wywiódł z ziemi Micraim¹¹³² — nie wiemy, co się stało z nim”.

I rzekł do nich Aharon: „Zdejmcie zausznice złote, które w uszach żon waszych, synów i córek waszych¹¹³³, a przynieście do mnie”.

I zdjął wszystek lud zausznice złote, które były w uszach ich, i przynieśli do Aharona.

I wziął z ich ręki, i wyrzeźbił rylcem, zrobiwszy z tego cielca litego¹¹³⁴. I rzekli: „Oto bogi twoje Izraelu¹¹³⁵, które cię wywiodły z ziemi Micraim!”

¹¹²⁶dwie tablice świadectwa — prawo było „spisane na dwóch tablicach, ażeby były dla nas jak dwaj świadkowie”, Bechor Szor do 31:18 [2]. Według żydowskiego prawa, dla ważności świadectwa w sądzie, wymagane jest zeznanie dwóch świadków, którzy jednocześnie widzieli zdarzenie. [przypis z tradycji]

¹¹²⁷zapisane palcem Bożym — co oznacza, że „było to pismo, którego nie da się wymazać, ponieważ Tora nigdy nie zostanie odwołana ani unieważniona”, Bechor Szor do 31:18 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹²⁸omieszkiwał Mojżesz zejść z góry — hebr. *ששך* (*boszesz*): *opóźniać, ociągać się*. „Gdy Mojżesz udawał się na górę powiedział im: wróć na koniec czterdziestu dni, w ciągu sześciu godzin [dnia, czyli do południa]. Myśleli więc, że ten dzień kiedy wszedł na górę jest wliczony [w owe czterdzieści], on zaś miał na myśli pełne czterdzieści dni i czterdzieści nocy, a dzień wejścia nie obejmował nocy, bo [Mojżesz] wszedł [na górę] 7 siwan, więc dzień czterdziesty był to 17 tamuz. Szesnastego [tamuz] przyszedł satan i zamącił świat, ukazał im ciemność, gęsty mrok i zamieszanie, i przekonywał: na pewno Mojżesz umarł i to dlatego nastał na świecie nieporządek. Tłumaczył im: Mojżesz zmarł, bo już przeszło 6 godzin [hebr. *באו ששך* (*bau szesz*): *przyszło sześć*], a on nie nadszedł! [...] I nie można powiedzieć że pomylili się tylko z powodu pochmurnego dnia [i nie wiedzieli] czy jest przed południem i czy po południu, ponieważ Mojżesz [rzeczywiście] nie zszedł aż do następnego dnia, jak jest napisane »wstawszy wcześniej, nazajutrz, składali całopalenia« (32:6)”, Raszi do 32:1 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹²⁹Wstań, zrób nam bogi — Rosz uczy, że lud Izraela nie miał intencji bałwochwalstwa, a jedynie pragnęli oni mieć sędziego, przywódcę w miejsce Mojżesza, zob. Rosz do 32:1 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹³⁰bogi, które by szły przed nami — „Chcieli mieć bogów licznych”, Raszi do 32:1 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹³¹gdz ten Mojżesz, ów mąż — „Satan ukazał im coś na kształt postaci Mojżesza niesionej [na marach], wysoko na tle nieba”, Raszi do 32:1 [3]. Satan w tradycji żydowskiej nie jest imieniem własnym, lecz określeniem funkcji: *oskarżyciel, przeciwnik, ten, który sprzeciwia się*, por. Hi 1.6–12. W literaturze rabinicznej satan jest aniołem pełniącym rolę prokuratora w niebiańskim sądzie, działającym z polecenia Wiekuistego. Jest także utożsamiany z *jecer bara: złym popędem* i w tym sensie jest niezbywalną częścią człowieczeństwa. Nie stanowi, jak w innych religiach, niezależnej i przeciwstawnej Bogu siły. [przypis z tradycji]

¹¹³²który nas wywiódł z ziemi Micraim — „[Mojżesz] wskazywał nam drogę, którą mamy iść, a teraz [gdy go nie ma] potrzebujemy bogów, by szli przed nami”, Raszi do 32:1 [4]. [przypis z tradycji]

¹¹³³zausznice złote, które w uszach żon waszych, synów i córek waszych — „Aharon pomyślał sobie: kobiety i dzieci miłują swoją biżuterię [i nie będą chciały jej oddać], może uda się odroczyć sprawę, a w tym czasie nadejdzie Mojżesz. Ale [mężczyźni] nie czekali, zdjęli własne ozdoby [i przynieśli mu]”, Raszi do 32:2 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹³⁴cielca litego — hebr. *עגל מלכה* (*egel masecha*): *metalowy odlew cielca*. „Gdy [Aharon] wrzucił do pieca [złoto] w tygłu, podeszli czarownicy z »różnoplemiennego ludu«, który wyszedł wraz z [Izraelem] z Micraim (por. Wj 12:38) i to oni zrobili [cielca] przy pomocy czarów. A inni uczą, że był tam Micha, [czyli bałwochwalca Micheasz], który został wyciągnięty z fundamentów budynku w Micraim, gdzie został niemal zmiażdżony. Miał on w swoim posiadaniu *specjalne imię* i tabliczkę, na której Mojżesz napisał *powstań byku, powstań byku*, która posłużyła do tego, aby wydobyć z Nilu trumnę z [kości] Josefa, [Josef bowiem] przyrównywany był do pierworodnego byka (por. Pwt 33:18). [Micha] wrzucił [tę tabliczkę] do tygla i wyszedł cielec”, Raszi do 32:4 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹³⁵Oto bogi twoje Izraelu — „Ale nie jest powiedziane »oto nasi bogowie«, stąd wniosek, że to »różnoplemienny lud«, który wyszedł z Micraim zgromadził się wokół Aharona i to oni zrobili [cielca], a potem zwiedli lud Izraela”, Raszi do 32:4 [4]. [przypis z tradycji]

Ujrzawszy to, Aharon¹¹³⁶ zbudował ofiarnicę przed nim, i zawołał Aharon i rzekł: „Uroczystość Wiekuistemu¹¹³⁷ jutro!¹¹³⁸”

A wstawszy wcześniej nazajutrz¹¹³⁹, składali całopalenia i przywiedli ofiary opłatne¹¹⁴⁰; i zasiadł lud, by jeść i pić, i powstał do zabawy¹¹⁴¹.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Idź, zstąp¹¹⁴² — bo skaził się lud twój¹¹⁴³, który wywiodłeś z ziemi Micraim!

Zboczyli rychło z drogi, którą wskazałem im, zrobili sobie cielca litego, i kłaniali się mu i ofiarowali mu, i rzekli: Oto są bogi twoje Izraelu, które cię wywiodły z ziemi Micraim!”

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Widzę lud ten, a oto lud to twardego karku¹¹⁴⁴.

A teraz zostaw Mnie¹¹⁴⁵, a rozпали się gniew Mój na nich, i zgładzę ich — i uczynię z ciebie naród wielki”.

I błagał Mojżesz Wiekuistego, Boga swojego, i rzekł: „Czemuż, o Wiekuisty, ma się zapalić gniew Twój przeciw ludowi Twojemu, który wywiodłeś z ziemi Micraim, siłą wielką i ręką przemożną?

Czemuż rzec by mieli Micrejczycy, mówiąc: Na zagubę wyprowadził ich, aby pozabijać ich w górach, i aby zgładzić ich z nad powierzchni ziemi? Odwróć się od zapalczego gniewu Twojego, a ulituj się nieszczęścia¹¹⁴⁶ ludu Twojego!

¹¹³⁶Ujrzawszy to, Aharon — Raszi komentuje, że cielec miał w sobie tchnienie życia i Aharon „ujrzawszy, że powiodło się dzieło satana, nie miał argumentu, by całkiem odepchnąć [lud od tego]”, Raszi do 32:5 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹³⁷Uroczystość Wiekuistemu — powiedział tak, gdyż „w jego intencji [święto] miało być dla Boga, był bowiem pewien, że nadejdzie Mojżesz i będą czcili Wszechmogącego”, Raszi do 32:5 [4]. [przypis z tradycji]

¹¹³⁸jutro! — jutro, „ale nie dzisiaj, bo [Aharon miał nadzieję], że Mojżesz wróci zanim oddadzą cześć [cielowi]”, a midrasz uczy, że Aharon ujrzał, jak zabili Chura, syna Miriam, gdy ten próbował ich przekonać do porzucenia cielca, Aharon zajął się więc budową ołtarza, by przeciągać sprawę, a także dlatego, że myślał: „lepiej żeby wina zrzucona była na mnie, nie na nich”, Raszi do 32:5 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹³⁹wstawszy wcześniej nazajutrz — gdyż „satan pobudził ich gorliwość, by grzeszyli”, Raszi do 32:6 [1]. [przypis edytorski]

¹¹⁴⁰ofiary opłatne — hebr. *םלמ* (*szlamim*) najczęściej tłumaczone jako *pokojuwe*. [przypis edytorski]

¹¹⁴¹do zabawy — Raszi komentuje, że w znaczeniu tego słowa kryje się także rozwiązłość seksualna, zob. Raszi do 32:6 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁴²Idź, zstąp — hebr. *לך* (*lech* red): *idź w dół, idź zejść*. Midrasz uczy, że Bóg powiedział tu do Mojżesza: „Zejdź ze swojej wysokiej pozycji, dałem ci wielkość tylko ze względu na nich!”, Raszi do 32:7 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁴³bo skaził się lud twój — Raszi podkreśla, że „nie jest napisane »lud«, ale »lud twój«. [Bóg obwinia Mojżesza], że to »różnoplemienny lud«, który przyjąłeś własnowolnie, przekonwertowałeś ich, ale nie uzgodniłeś tego ze Mną, bo mówiłeś: »Dobrze, żeby konwertyci przyłączyli się do Szechiny (Boskiej Obecności)«; To oni się skazili i skalali [resztę ludu]”, Raszi do 32:7 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁴⁴lud to twardego karku — „Odwracają się plecami do tych, którzy ich karzą, odmawiają słuchania”, Raszi do 32:9 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁴⁵zostaw Mnie — „Nie ma tu jeszcze nic o tym, by [Mojżesz] modlił się za nich, a [Bóg już] mówi: »zostaw Mnie? Ale [powiedział tak], aby otworzyć mu możliwość [działania], wskazując, że cała sprawa zależy od [Mojżesza], że jeśli będzie się modlił za nich, to [Bóg] ich nie zgładzi”, zob. Raszi do 32:10 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁴⁶nieszczęścia — „Tego, które zamierzasz im wyrządzić”, Raszi do 32:12 [2]. [przypis z tradycji]

Wspomnij na Abrahama¹¹⁴⁷, Icchaka i Israhela¹¹⁴⁸, sługi Twoje, którym przysiągłeś na Siebie¹¹⁴⁹, i powiedziałeś im: rozmnożę potomstwo wasze jako gwiazdy nieba, i całą ziemię tę, o której mówiłem — oddam potomstwu waszemu, i odziedziczą ją na wieki!”

I uzałił się¹¹⁵⁰ Wiekuisty nad złem, o którym mówił, że sprowadzi je na lud Swoj.

I zwrócił się, i zeszedł Mojżesz z góry, a dwie tablice świadectwa w ręku jego, tablice zapisane z obu stron¹¹⁵¹: z jednej i z drugiej strony zapisane były.

A tablice były dziełem Bożym¹¹⁵², a pismo było pismem Bożym — wyrytym na tablicach.

I usłyszał Jehoszua¹¹⁵³ głos ludu, gdy wykrzykiwał, i rzekł do Mojżesza: „Odgłos wojenny w obozie!”

On zaś odpowiedział: „Ani to odgłos krzyku zwycięstwa, ani odgłos krzyku porażki: jakby odgłos śpiewów¹¹⁵⁴ ja słyszę!”

I stało się, że gdy się przybliżył do obozu, i ujrzał cielca i płasy — zapalił się gniew Mojżesza, i rzucił z rąk swoich tablice¹¹⁵⁵, i skruszył je u stóp góry¹¹⁵⁶.

I wziął cielca, którego zrobili, i spalił go w ogniu, i starł go w proch, a rozsypawszy po wodzie, napił nią synów Israhela¹¹⁵⁷.

¹¹⁴⁷Wspomnij na Abrahama — „Jeśli zgzezzyli przeciwko Dziesięciu Przykazaniom, to [pomnij, że] ich Praojca, Abrahama, wystawił na dziesięć prób, a nie otrzymał za to nagrody, daj mu ją teraz i niech tamte dziesięć zrównoważy za te Dziesięć”, Raszi do 32:13 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁴⁸Abrahama, Icchaka i Israhela — „Jeśli zasłużyli na karę spalenia, pomnij na Abrahama, który gotów był spalić się dla Ciebie w piecu w Ur-Kasdim (por. przypis do Rdz 11:28). Jeśli zasłużyli na ścięcie, pomnij na Icchaka, który wyciągnął szyję, [by dać się zabić] podczas Akedy (por. Rdz 22). Jeśli zasłużyli na wygnanie, pomnij na Jakuba, co udał się na wygnanie do Charanu (por. Rdz 28). A jeśli nie mogą być ocaleni za zasługi [Praojców], to cóż mi mówisz »uczynię z ciebie naród wielki«? Jeśli krzesło na trzech noga nie ustoi przed Tobą w chwili Twojego gniewu, to tym bardziej krzesło na jednej nodze”, Raszi do 32:13 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁴⁹przysiągłeś na Siebie — „Nie złożyłeś przysięgi na rzecz przemijającą: nie na niebo ani nie na ziemię, nie na góry ani nie na wzgórza, ale na Ciebie samego, bo Ty trwasz i Twoja przysięga trwa na wieki. [Do Abrahama] powiedziane było: »na Siebie przysięgam, rzecze Wiekuisty« (por. Rdz 22:16). Do Icchaka powiedziane było: »stwierdź przysięgę, którą zaprzysięgałem Abrahamowi ojcu twojemu« (por. Rdz 26:3). Zaś do Jakuba powiedziane było: »Jam Bóg Wszechpotężny; rozpleniaj się i rozmnażaj« (por. Rdz 35:11); złożył mu przysięgę jako El Szaddaj (Bóg Wszechpotężny)”, Raszi do 32:13 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵⁰użalać się (daw.) — tutaj w znaczeniu: *okazywać komuś współczucie, litować się*. [przypis edytorski]

¹¹⁵¹tablice zapisane z obu stron — według tradycji litery na tablicach były wycięte w kamieniu na wylot. Litery hebrajskie mem końcowe i samech mają jednak formę zamkniętą, i ich środek nie mógłby wisieć w powietrzu bez wsparcia. Komentatorzy uważają, że dowodzi to świętości Tory: „Rabi Chisda powiedział: Litery mem i samech na Tablicach stały w cudowny sposób”, *Szabat* 104a [1]. Raszi komentuje, że z obu stron tablic „litery były możliwe do odczytania, i był to efekt cudu”, Raszi do 32:15 [1]. Chizkuni dodaje, że litery były wydrążone w kamieniu ażurowo, i właśnie dlatego tablice były łatwe do rozbicia, zob. Chizkuni do 32:15 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵²tablice były dziełem Bożym — Raszbam komentuje, że tych tablic nie wyciosał Mojżesz, ale w przypadku drugich tablic napisane jest „wykuj sobie tablice” (Wj 34:1), zob. Raszbam do 32:16 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵³Jehoszua — „który został u stóp góry”, Ibn Ezra do 32:17 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵⁴odgłos śpiewów — midrasz interpretuje to jako „odgłosy błuźnierstw i przekleństw”, Raszi do 32:18 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵⁵rzucił z rąk swoich tablice — „[Kiedy Mojżesz] ujrzał cielca z tablic zniknęły napisy i stały się bardzo ciężkie. [...] Przyjdź i zobacz, jak wielka jest siła Mojżesza. Rzekł Rabi Jechuda: Tablice ważyły czterdzieści sea [ok. 250 kg.] i były wykonane z szafiru, a nosił je w rękach jak coś lekkiego. Lecz gdy napis się rozproszył, roztrzaskał je”, *Midrasz Tanchuma, Ki Tisa* 26 [2] [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵⁶skruszył je u stóp góry — Tur komentuje, że Mojżesz rozbił tablice, ponieważ Israel złamał wypisane na nich przykazanie nieczynienia sobie figur. Gdyby tablice pozostały całe, zapis na nich byłby świadkiem przeciwko Israelowi, zob. Tur do 32:19 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵⁷starł go w proch, a rozsypawszy po wodzie, napił nią synów Israhela — Raszi sądzi, że Mojżesz miał zamiar zbadać ich winę tak, jak badało się wierność żony, gdy mąż zakazał jej kontaktu z jakimś mężczyzną, a potem podejrzewał, że jednak doszło do takiego spotkania i do cudzołóstwa; נטול (*sota*) czyli podejrzana o niewierność, była prowadzona do Świątyni Jerozolimskiej i tam poddawana rytuałowi napojenia *gorzką wodą*, i, jeśli była winna, puchł jej brzuch i umierała w mękach (por. Lb 5:12–31). Zauważa także, że Izraelitów za grzech bałwochwalstwa spotkały trzy rodzaje śmierci – puchlina wodna, ścięcie mieczem i od zarazy – i wiąże to z procedurami sądowymi opisywanymi w innych miejscach Tory. Od miecza ginął ten, kto miał świadków swojego grzechu i otrzymał przed grzechem ostrzeżenie, bo na taki wyrok skazywani byli mieszkańcy miasta odstęp-

I rzekł Mojżesz do Aharona: „Cóż uczynił ci lud ten¹¹⁵⁸, żeś sprowadził nań grzech tak wielki?”

I odpowiedział Aharon: „Niech nie zapala się gniew pana mojego! Ty znasz lud ten, gdy rozszluszczony jest¹¹⁵⁹.”

Rzekli do mnie: zrób nam bogi, które by szły przed nami; gdyż Mojżesz, mąż ów, który nas wywiódł z ziemi Micraim — nie wiemy, co się stało z nim”.

A gdy rzekłem do nich: „Kto ma złoto, niechaj zdejmie z siebie — dali mi, i wrzuciłem je w ogień, a oto powstał cielec ten¹¹⁶⁰”.

I widział Mojżesz, jak był lud wyuzdany¹¹⁶¹; gdyż doprowadził go Aharon do wyuzdania¹¹⁶², do hańby wobec przeciwników ich¹¹⁶³.

I stanął Mojżesz w bramie obozu, i rzekł: „Kto za Wiekuistym — do mnie!” I zebrali się do niego wszyscy synowie Lewiego¹¹⁶⁴.

I rzekł do nich: „Tak rzecze Wiekuisty, Bóg Izraela¹¹⁶⁵, przypaszcie każdy miecz swój do biodra swojego, przechodźcie tam i na powrót, od bramy do bramy, po obozie, a zabijajcie¹¹⁶⁶ — który brata swojego¹¹⁶⁷, który — przyjaciela swojego, a który — krewnego swojego!”

I uczynili synowie Lewiego według słowa Mojżesza; i padło z ludu dnia onego około trzech tysięcy ludzi.

I rzekł Mojżesz: „Upelnomocnijcie dzisiaj ręce wasze dla Wiekuistego¹¹⁶⁸, bo nie jeden był przeciw synowi swojemu i przeciw bratu swojemu: aby wam dane było dzisiaj błogosławieństwo!”

czego (por. Pwt 13:13–18). Kto miał świadków, ale nie został ostrzeżony, ginął od zarazy. Kto zaś nie miał ani świadków, ani ostrzeżenia, umierał na puchlinę wodną, zob. Raszi do 32:20 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵⁸Cóż uczynił ci lud ten — „Ile bólu musiałeś znieść, gdy cię maltretowali, aż [zmusili cię i] sprowadziłeś na nich ten grzech?!” Raszi do 32:21 [1]. Ramban jednak utrzymuje, że pytanie Mojżesza było oskarżające: „jakaż nienawiść masz do tego ludu, że doprowadziłeś ich do zniszczenia i unicestwienia?”, Ramban do 32:21 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁵⁹Ty znasz lud ten, gdy rozszluszczony jest — „Zawsze podążają za złem i za pokusami, w obliczu Boga”, Raszi do 32:22 [1]. „Byli już przesiąknięci złem, uwikłani w bałwochwalstwo w Micraimie”, Sforno do 32:22 [1]. „Mieli złe zamiary, gdybym nie zrobił im tego [cielca], to ustanowiliby sobie króla i doprowadziłoby to do gorzkiego końca”, Chizkuni do 32:22 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶⁰A oto powstał cielec ten — „I nie wiedziałem, że wyjdzie z tego ten cielec, no ale wyszedł...”, Raszi do 32:24 [2]. Chizkuni uczy, że Aharon tylko wrzucił do tygła różne złote ozdoby, a z tygła wyłonił się w pełni uformowany złoty cielec, zob. Chizkuni do 32:24 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶¹wyuzdany — „Byli bezwstydni i całkowicie zepsuci, popełniający grzechy publicznie”, Sforno do 32:25 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶²doprowadził go Aharon do wyuzdania — „[Aharon] ujawnił, że nie ma pośród nich ludzi sprawiedliwych, bo gdyby byli tam sprawiedliwi, to pomogliby mu, kiedy lud się zgromadził wokół niego i Aharon w ogóle nie zrobiłby cielca”, Sforno do 32:25 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶³hańby wobec przeciwników ich — „Wyrobił im złą sławę wśród wrogów [...] i chociaż nie wszyscy, a nawet i nie większość zgromadzili się i nalegali na Aharona, to wszyscy zaznają hańby, bo nie protestowali przeciw podżegaczom”, Sforno do 32:25 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶⁴wszyscy synowie Lewiego — „Stąd wniosek, że całe plemię [Lewiego] pozostało] praworządne”, Raszi do 32:26 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶⁵Tak rzecze Wiekuisty, Bóg Izraela — „Gdzie to powiedział? »Kto ofiaruje bogom, oprócz Wiekuistemu, Jedynemu, wytępionym będzie« (Wj 22:19), zob. Raszi do 32:27 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶⁶przechodźcie tam i na powrót, od bramy do bramy, po obozie, a zabijajcie — „Ci co czcili cielca, byli liczni i nie można było ich postawić przed sądem, dlatego [Mojżesz] nakazał wszystkim synom Lewiego przypasać miecze, zgodnie z tym, co powiedzieli nasi mędrcy, że jeśli nie można ukarać winnego tą karą śmierci, na którą zasłużył, to wolno go uśmiercić w jakikolwiek sposób (*Sanhedrin* 45b). I była to jednorazowa decyzja, dla uświęcenia Imienia Bożego [...]. Oto wszyscy synowie Lewiego byli po stronie Wiekuistego i to oni ostrzegali resztę ludu, by nie składali pokłonów ani ofiar [cielcowi], a Aharon ogłosił, że święto będzie jedynie dla Wiekuistego (32:5)”, Ramban do 32:27 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶⁷brata swojego — Raszi tłumaczy, że dotyczyło to brata ze strony matki, którego ojciec pochodził z innych plemion Izraela, nie z plemienia Lewiego, zob. Raszi do 32:27 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁶⁸Upelnomocnijcie dzisiaj ręce wasze dla Wiekuistego — „Wy, którzy zabiliście [odstępców], poprzez ten czyn staliście się godni być kohenami (kapłanami) Wszechmogącego”, Raszi do 32:29 [1]. [przypis z tradycji]

I stało się nazajutrz, iż rzekł Mojżesz do ludu: „Wyście zgrzeszyli grzechem wielkim; ale oto wstąpię ku Wiekuiestemu, może uzyskam przebaczenie za grzech wasz”.

I zawrócił Mojżesz do Wiekuiestego, i rzekł: „O, zgrzeszył lud ten grzechem wielkim, zrobiwszy sobie bogi złote¹¹⁶⁹.”

A teraz, czy możesz przebaczyć grzech ich? A jeżeli nie, wymaż mnie z księgi Twojej¹¹⁷⁰, którą napisałeś!”

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Tego, który zgrzeszył Mi, tego wymażę z księgi Mojej!

A teraz idź, prowadź lud ten dokąd mówiłem tobie. Oto anioł Mój idzie przed tobą¹¹⁷¹: ale w dzień obrachunku Mojego¹¹⁷² — obrachuję się z nimi za grzech ich¹¹⁷³”.

I poraził Wiekuisty lud za to¹¹⁷⁴, że zrobili cielca, którego wykonał Aharon.

ROZDZIAŁ XXXIII

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Idź, wyrusz¹¹⁷⁵ stąd — ty i lud¹¹⁷⁶, który wywiodłeś z ziemi Micraim — do ziemi, którą zaprzysiągłem Abrahamowi, Icchakowi i Jakubowi, mówiąc: potomstwu twojemu oddam ją.

I pošlę przed tobą anioła¹¹⁷⁷, i wypędzę Kanaanejczyka, Emorejczyka, Chitejczyka i Peryzejczyka, Chiwitę i Jebusytę¹¹⁷⁸.”

Do ziemi opływającej mlekiem i miodem; wszakże Sam nie pójdę wśród ciebie, boś lud twardego karku, bym cię nie wytępił po drodze!”

¹¹⁶⁹*bogi złote* — Raszi zwraca uwagę, że Mojżesz mówi tu o zlocie: „to Ty sprawiłeś, że to zrobili, bo dostarczyłeś im złota w obfitości, to coś mieli zrobić, jak nie nagrzeszyć? Można tu dać porównanie: był król, który karmił i poił swojego syna, przyozdobił go [w piękne szaty], zawiesił mu na szyi [pełną] sakiewkę i postawił go u drzwi domu rozpusty, co innego mógłby zrobić syn, jeśli nie zgrzeszyć?” Raszi do 32:31 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁷⁰*z księgi Twojej* — wymaż mnie „z całej Tory! Aby nie mówili o mnie, że nie byłem warty, by prosić o miłosierdzie dla nich”, Raszi do 32:32 [2]. „Wymaż z Twojej księgi moje zasługi a dołóż je do ich rachunku, aby zasłużyli na przebaczenie”, Sforno 32:32 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁷¹*Oto anioł Mój idzie przed tobą* — „ale nie Ja”, Raszi do 32:34 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁷²*dzień obrachunku Mojego* — hebr. יוֹם הַדִּין (*jom pokdi*): *dzień sądu, dzień rozliczenia [grzechów]*. Ibn Ezra zauważa, że chodzi tutaj o pierwszy dzień roku, por. Ibn Ezra do 32:34. W tradycji żydowskiej co roku Bóg rozlicza ludzi z grzechów w dniu Rosz Haszana (hebr. ראש השנה, dosł. *głowa roku, nowy rok*) i zapisuje ich losy na kolejny rok. [przypis z tradycji]

¹¹⁷³*obrachuję się z nimi za grzech ich* — „Teraz wysłucham cię i powstrzymam się od unicestwienia ich wszystkich na raz, ale już na zawsze, gdy będę wymierzał im kary za grzechy, to ukarzę ich częściowo i za ten grzech, wraz z innymi występkami. I nie ma takiego nieszczęścia, które spada na Israel, w którym nie byłoby części kary za grzech złotego cielca”, Raszi do 32:34 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁷⁴*poraził Wiekuisty lud za to* — zaraza była „śmiercią zesłaną z Nieba dla tych, którzy mieli świadków [swojego grzechu], ale nie zostali [przedtem] ostrzeżeni”, Raszi do 32:35 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁷⁵*Idź, wyrusz* — hebr. לֵךְ הָלַךְ (*lech ale*): *idź w górę, idź wszędzie*. „Jest napisane idź w górę ponieważ ziemia Israela położona jest wyżej niż inne krainy. Inne wyjaśnienie jest takie: jako że w chwili gniewu [Bóg powiedział do Mojżesza] »idź, zstąp« (Wj 32:7), to w chwili przychylności powiedział mu »idź w górę«, Raszi do 33:1 [1]. We współczesnym języku hebrajskim przyjazd do Izraela nazywany jest *aliją*, wzniesieniem. Słowo to oznacza także wezwanie do czytania Tory podczas modlitwy. [przypis z tradycji]

¹¹⁷⁶*ty i lud* — Raszi podkreśla, że tu nie jest napisane *twój lud*, jak w Wj 32:7, gdzie oznaczało to »różnoplemienny lud«, który wyszedł razem z Israeliem z Micraimu, zob. Raszi do 33:1 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁷⁷*anioła* — „Aby ci pomagał”, Ibn Ezra do 33:2 [1]. Ten anioł to „dowódca zastępów Bożych, który ukazał się [potem] Jehoszui (por. Joz 5:14)”, Sforno do 33:2 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁷⁸*Kanaanejczyka, Emorejczyka, Chitejczyka i Peryzejczyka, Chiwitę i Jebusytę* — Raszi komentuje, że siódmy lud, Girgaszyci, wyruszyli i opuścili tę ziemię z własnej woli, zanim dotarli tam lud Israela, zob. Raszi do 33:2 [1]. [przypis z tradycji]

I usłyszał lud słowo to gniewne¹¹⁷⁹, i zasmucił się, i nie włożył nikt ozdoby swej¹¹⁸⁰ na siebie.

Gdyż rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Powiedz synom Izraela: ludem twardego karku jesteście — jeżeliby na chwilę jedną szedł wśród ciebie, zgładziłbym cię; i tak zdejm ozdobę twoją z siebie¹¹⁸¹, a zobaczę, co czynić Mi z tobą”.

I zdjęli¹¹⁸² z siebie synowie Izraela ozdoby swoje, z góry Choreb¹¹⁸³.

A Mojżesz, wzięwszy namiot, rozbił go sobie za obozem¹¹⁸⁴, z dala od obozu¹¹⁸⁵, i nazwał go Przybytkiem zboru¹¹⁸⁶; tak, iż każdy, który miał żądanie do Wiekuistego, chodził do Przybytku zboru, który był za obozem.

I bywało, gdy wychodził Mojżesz do Przybytku, wstawał cały lud, stanąwszy¹¹⁸⁷ — każdy we drzwiach namiotu swego — i spoglądając za Mojżeszem, aż wszedł do namiotu.

I bywało, gdy wchodził Mojżesz do Przybytku, spuszczał się słup obłoczny i stawał u wejścia do Przybytku, a On rozmawiał z Mojżeszem.

I widział wszystek lud słup obłoczny, stojący u wejścia do Przybytku; i wstawał wszystek lud, i kłaniał się — każdy u wejścia do namiotu swojego.

I rozmawiał Wiekuisty z Mojżeszem, twarzą w twarz, jakoby rozmawiał kto z towarzyszem swoim; po czym wracał do obozu¹¹⁸⁸. Sługa zaś jego Jehoszua, syn Nuna, młodzieniec, nie ustępował z Przybytku.

¹¹⁷⁹słowo to gniewne — „Że Szechina (Boska Obecność) nie będzie ani przebywać ani wędrować z nimi”, Raszi do 33:4 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁸⁰ozdoby swej — „[Chodzi o] korony, które zostały im dane na Chorebie [Górze Synaj], gdy powiedzieli »spełnimy i usłuchamy« (Wj 24:7)”, Raszi do 33:4 [2]. „Rabi Simai naucza: W momencie, gdy Żydzi powiedzieli najpierw »spełnimy« (*naase*) a potem »usłuchamy« (*niszma*), przybyło sześćdziesiąt tysięcy aniołów służebnych, a każdy Żyd został ozdobiony dwiema koronami: jedna odpowiadająca *naase*, a druga *niszma*. A kiedy Israel zgrzeszył, sto dwadzieścia tysięcy aniołów zniszczenia przyszło i je zerwało, jak jest napisane: »I zerwali synowie Izraela ozdoby swoje z Góry Choreb« (Wj 33:6). Rabi Chama ben Rabi Chanina mówi: »Na Chorebie je założono, na Chorebie je zerwano«. Resz Lakisz mówi: W przyszłości Wiekuisty zwróci je nam, jak jest napisane: »A wybawieni Pana powrócą i przyjdą do Syjonu z radością, a wieczna radość będzie nad ich głowami« — radość, która jest nad ich głowami od zawsze”, *Szabat* 88a [7]. [przypis z tradycji]

¹¹⁸¹zdejm ozdobę twoją z siebie — Rabeinu Bachja wyjaśnia, że odnosi się to do „ich ubrań, na które spryskana została krew przymierza, była to krew ofiar, które pod Synajem złożyli pierworodni (por. Wj 24:5), szaty te zwane były ozdobami Izraela, chlubą i wielką chwałą, gdyż krew owa była na nich znakiem i symbolem przyjęcia przymierza ze Świętym Błogosławionym”, Rabeinu Bachja do 33:5 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁸²zdjęli — hebr. וַיִּזְנוּ וַיִּזְנוּ wajitnaclu: dosł. zerwali z siebie. [przypis edytorski]

¹¹⁸³Choreb — inna nazwa góry Synaj [przypis edytorski]

¹¹⁸⁴Mojżesz, wzięwszy namiot, rozbił go sobie za obozem — „Wyraża to czynność ciągłą: [Mojżesz] zwykł brać swój namiot i rozbić go poza obozem. Powiedział: skoro Nauczyciel jest odłączony to i uczeń musi być w odłączeniu”, Raszi do 33:7 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁸⁵z dala od obozu — w odległości 2000 amot, zob. Raszi do 33:7 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁸⁶Przybytkiem zboru — hebr. אוהל מועד (*ohel moed*): namiot, gdzie odbywa się coś cyklicznie, w ustalonym, wyznaczonym czasie. W innych przekładach: namiot spotkania. „Mojżesz określał go jako *Ohel moed*, czyli miejsce spotkania dla tych, co szukali [pouczeń] Tory”, Raszi do 33:7 [4]. [przypis z tradycji]

¹¹⁸⁷wstawał cały lud, stanąwszy — Raszi wyjaśnia, że za każdym razem, gdy Mojżesz wychodził z obozu do namiotu, lud wstawał z szacunku i podziwu dla niego, i nie usiedli, póki nie wszedł do namiotu, zob. Raszi do 33:8 [1,2,3,4]. [przypis z tradycji]

¹¹⁸⁸po czym wracał do obozu — „Po tym jak [Bóg] rozmawiał z nim, Mojżesz wracał do obozu i nauczał starszyznę tego, co sam się nauczył. W ten sposób Mojżesz postępował od dnia Jom Kipur, aż do dnia wzniesienia Miszkanu, ale nie dłużej, jako że siedemnastego tamuz tablice zostały rozbite, osiemnastego spalił cielca i osądził grzeszników, a dziewiętnastego wszedł na górę [...] i spędził tam 40 dni, błagając o miłosierdzie [...]. W pierwszy dzień miesiąca elul zostało mu powiedziane: »wstąpisz rano na górę Synaj« (Wj 34:2), aby otrzymać drugie tablice i spędził tam 40 dni [...], a tak jak te pierwsze [40 dni] przeszło w przychylności [Bożej] tak i te ostatnie były z przychylnością, zatem można powiedzieć, że środkowe 40 dni było w gniewie [Bożym]. Dziesiątego tiszri przebaczył Święty Błogosławiony Israelowi, z radością i z całego serca, powiedział do Mojżesza: wybaczylem! I przekazał mu drugie tablice. [Wtedy Mojżesz] zeszedł i zaczął nakazywać [ludowi] budowę Miszkanu, który wykonywali aż do 1 nisan, a od kiedy stanął [Miszkan, Bóg] już nie rozmawiał z Mojżeszem inaczej niż w Przybytku zboru”, Raszi do 33:11 [2]. [przypis z tradycji]

I rzekł Mojżesz do Wiekuistego: „Oto, Ty powiadasz mi: zaprowadź lud ten; a nie oznajmiłeś mi kogo pošlesz ze mną¹¹⁸⁹, chociaż powiedziałeś: znam cię z imienia, i też znalazłeś łaskę w oczach Moich.

I tak, jeżeli znalazł łaskę w oczach Twoich, to ukaże mi drogi Twoje¹¹⁹⁰, abym Cię poznał, abym znalazł łaskę w oczach Twoich; i zważ, że ludem Twoim naród ten!¹¹⁹¹”

I odpowiedział: „Oblicze Moje¹¹⁹² przejdzie — i uspokoję cię”.

I rzekł do Niego: „Jeżeli Oblicze Twoje nie pójdzie¹¹⁹³, to nie wyprowadzaj nas stąd!

Albowiem po czymże innym wiadomym będzie, że znalazł łaskę w oczach Twoich — ja i lud Twój? Czyliż nie po tym, że pójdiesz z nami, żebyśmy tak odróżnieni byli — ja i lud Twój — od każdego ludu na powierzchni ziemi?”

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „I to, o czym mówiłeś, uczynię¹¹⁹⁴; gdyż znalazłeś łaskę w oczach Moich, a znam cię po imieniu”.

I rzekł: „Odsłonię mi majestat Twój!¹¹⁹⁵”

I odpowiedział: „Ja przeprowadzę całą dobroć Moją przed obliczem twoim¹¹⁹⁶, i wygłoszę imię Wiekuisty przed tobą¹¹⁹⁷, i jak ulaskawiam¹¹⁹⁸ — kogo ulaskawić, a lituję się¹¹⁹⁹, nad kim się mam ulitować”.

¹¹⁸⁹nie oznajmiłeś mi kogo pošlesz ze mną — „[Wcześniej] powiedziałeś mi »oto Ja wysyłam anioła przed tobą« (Wj 23:20), ale nic mi to nie wyjaśniło, nie jestem z tego rad”, Raszi do 33:12 [2]. „Święty Błogosławiony rzekł do Mojżesza »pośl przed tobą anioła« (Wj 33:2)”, a Mojżesz powiedział: nie wyjaśniłeś mi kim jest ten anioł, którego pošlesz ze mną. Czy jest to ten pierwszy anioł, w którym jest Twoje Imię (por. Wj 23:21)?”, Ramban do 33:12 [2]. „Gdy powiedziałeś »pośl przed tobą anioła i wypędź...« to się rozumie: w czasie gdy będziemy wchodzić do ziemi Kanaan, ale w drodze nie będzie z nami ani Twojej Szechini (Boskiej Obecności) ani żadnego anioła”, Sforno do 33:12 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹⁰ukaże mi drogi Twoje — „Jaką nagrodę dajesz tym, którzy znajdują łaskę w Twoich oczach”, Raszi do 33:13 [1]. Sforno komentuje, że Mojżesz pragnął poznać dwie cudowne Boskie właściwości: w jaki sposób z Boskiego umysłu rzeczy urzeczywistniają się i objawiają. I jak pomimo tego, że Bóg ma pełną wiedzę o przyszłości, stworzenia posiadają możliwość wolnego wyboru, zob. Sforno do 33:13 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹¹zważ, że ludem Twoim naród ten! — „[Dłatego] wybierz to, co dla nich najlepsze”, Chizkuni do 33:13 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹²Oblicze Moje — hebr. ׀9 (panaj): *Moje oblicze, Moja twarz, Moja obecność*. Targum Onkelos przekłada to jako: „Moja Szechina (Boska Obecność) pójdzie”. „Nie wyślę więcej anioła, Ja sam pójdę”, Raszi do 33:14 [1]. „Według opinii wszystkich komentatorów oznacza to: Ja sam pójdę”, Ramban do 33:14 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹³Jeżeli Oblicze Twoje nie pójdzie — „Tego właśnie pragnę! Ale jak poprzez anioła, to nie wyprowadzaj nas stąd”, Raszi do 33:15 [1]. „Lepiej nam zostać na pustyni niż wejść do ziemi Kanaan bez Twojej Szechini (Obecności), bo wtedy szybko bylibyśmy stamtąd wygnani”, Sforno do 33:15 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹⁴I to, o czym mówiłeś, uczynię — „Dam ci poznać Moje przymioty, bo wtedy twój umysł się uspokoi”, Bechor Szor do 33:17 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹⁵Odsłonię mi majestat Twój! — „Mojżesz spostrzegł, że była to pomyślna chwila i jego słowa są mile widziane, poprosił więc dodatkowo i o to, by została mu ukazana wizja Bożej chwały”, Raszi do 33:18 [1]. Sforno komentuje, że Mojżesz poprosił, by Bóg ukazał mu to, w jaki sposób wszystko co istnieje, wywodzi się z Boskiej rzeczywistości, zob. Sforno do 33:18 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹⁶Ja przeprowadzę całą dobroć Moją przed obliczem twoim — „Nadeszła chwila, gdy ukażę Mój majestat, ale tylko tyle, ile pozwolę ci ujrzeć. Pragnę i uważam za konieczne, by nauczyć cię wzorca modlitwy. Gdy potrzebowałeś prosić o miłosierdzie nad Izraelem, przypomniałeś Mi zasługi Praojców, bo myślałeś, że jeśli zasługi Praojców się skończyły, to nie ma już nadziei, Ja przeprowadzę przed tobą cały przymiot Mojej dobroci, na skale, gdy ty będziesz [ukryty] w grocie”, Raszi do 33:19 [1]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹⁷wygłoszę imię Wiekuisty przed tobą — „Nauczę cię wzoru modlitwy o miłosierdzie, [skutecznej] nawet, gdyby zasługi Praojców się skończyły. I nauczysz Izraela, by postępował w taki sposób, jak ujrzyś, że Ja zrobię: gdy owinięty [w szatę] będę recytował Trzynastce Cech Miłosierdzia (patrz Wj 34:6). Zostaną wysłuchani dzięki temu, że wspomną przede Mną »Miłosierny i litościwy...«, bo Moje miłosierdzie jest niewyczerpane”, Raszi do 33:19 [2]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹⁸jak ulaskawiam — „W tych przypadkach, gdy zechcę ulaskawić”, Raszi do 33:19 [3]. [przypis z tradycji]

¹¹⁹⁹lituję się — „W tych chwilach, gdy zapragnę się ulitować. Na razie [Bóg] zapewnił go tylko, że czasem otrzyma odpowiedź [na modlitwę], a czasem nie. Ale w chwili, gdy to [objawienie majestatu] miało miejsce, rzekł mu: »Oto Ja zawieram przymierze...« (por. Wj 34:10) i zapewnił go, że [przywoływanie Trzynastu Cech Miłosierdzia] nie okaże się nigdy daremne”, Raszi do 33:19 [4]. [przypis z tradycji]

I rzekł: „Nie będziesz jednak mógł zobaczyć oblicza Mojego¹²⁰⁰, gdyż nie może ujrzeć Mnie człowiek i pozostać żywym¹²⁰¹”.

Ale rzekł Wiekuisty: „Oto miejsce przy Mnie¹²⁰²; stań na tej skale.

A stanie się, gdy przechodzić będzie majestat Mój, tedy cię postawię w rozpadlinie skały, i zakryję cię dłonią¹²⁰³ Moją, dopóki nie przejdę.

A gdy zdejmę rękę Moją, ujrzysz tyły Moje¹²⁰⁴, ale oblicze Moje nie może być widzianym¹²⁰⁵”.

ROZDZIAŁ XXXIV

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Wykuj sobie¹²⁰⁶ dwie tablice kamienne, podobne pierwszemu, a napiszę na tychże tablicach słowa, które były na tablicach pierwszych — które skruszyłeś¹²⁰⁷.

A bądź gotów na rano; i wstąpisz rano na górę Synaj, i staniesz przede Mną tam na szczycie góry.

A nikt niech nie wstąpi z tobą¹²⁰⁸ — a nikt także nie pokaże się na całej górze¹²⁰⁹; nawet trzody i bydło nie mają się pasać podle¹²¹⁰ tej góry!”

I wykuł dwie tablice kamienne podobne pierwszym; i wstał Mojżesz wczesnym rankiem, i wstąpił na górę Synaj, jako przykazał mu Wiekuisty; i wziął w rękę swoją dwie tablice kamienne.

¹²⁰⁰Nie będziesz jednak mógł zobaczyć oblicza Mojego — „Nawet gdy przeprowadzę przed tobą całą Moją dobroć, nie dam ci pozwolenia, byś ujrział Moje oblicze”, Raszi do 33:20 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁰¹nie może ujrzeć Mnie człowiek i pozostać żywym — hebr. wyrażenie *לֹא יִרְאֶה אִישׁ וְיֵשָׁב* (*lo jireani baadam wachaj*) Ibn Ezra proponuje przetłumaczyć jako: *nie ujrzysz mnie człowiek ani istota żyjąca* w znaczeniu, że ani ludzie, ani aniołowie nie mogą ujrzeć oblicza Boga, zob. Ibn Ezra do 33:20 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁰²Oto miejsce przy Mnie — „Na górze, na której zawsze w tobie rozmawiam, jest miejsce, przygotowane przeze Mnie ze względu na ciebie i ukryję cię tam, byś nie został porażony [wizją], stamtąd ujrzysz to, co masz ujrzeć: to jest proste znaczenie werseu. A midrasz [uczy]: mowa tu o miejscu, gdzie jest Szechina (Boska Obecność) i [Bóg] powiedział »oto miejsce przy Mnie«, ale nie powiedział *oto Ja jestem w miejscu*, ponieważ Święty Błogosławiony jest miejscem świata ale świat nie jest Jego miejscem”, Raszi do 33:21 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁰³zakryję cię dłonią — Ibn Ezra wyjaśnia, że niektórzy interpretują tu *dłoni* jako *obłok*, zob. Ibn Ezra do 33:22 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁰⁴ujrzysz tyły Moje — „Zobaczysz jak działają wszystkie [siły i zjawiska], które są poniżej Mnie”, Sforno do 33:23 [1]. „Ukazał mu węzeł tefilin”, Raszi do 33:23 [2]. *Tefilin szel ros* to pojętnik z krótkim fragmentem *Tory*, który przywiązuje się sznurkami do głowy podczas modlitwy, por. Wj 13:9. [przypis z tradycji]

¹²⁰⁵ale oblicze Moje nie może być widzianym — „Ale nie może być widziane, choć o to prosiłeś, w jaki sposób Moja istota wpływa na urzeczywistnianie wszystkiego, co istnieje”, Sforno do 33:23 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁰⁶Wykuj sobie — hebr. *וְיָקַח לְךָ* (*pesol lecha*): *wykuj sobie*, rdzeń *וּקַח* (*pasal*) oznacza *wykuwać, wyciosywać, rzeźbić*, od tego rdzenia pochodzi też słowo *תּוֹרָה* (*pesolet*): *resztki, odpady, odłamki*. Dlatego midrasz interpretuje słowa werseu: *resztki, odłamki* pozostałe z wykutych tablic, będą dla ciebie. Bóg „ukazał [Mojżeszowi] we wnętrzu jego namiotu kamieniolołom z szafirami i powiedział: odłamki będą dla ciebie. W ten sposób Mojżesz bardzo się wzbogacił”, Raszi do 34:1 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁰⁷a napiszę na tychże tablicach słowa, które były na tablicach pierwszych, które skruszyłeś — „Ty rozbiliś pierwsze, to ty wykuj te drugie. Można tu dać porównanie: był król, który wyjechał za morze i zostawił swoją narzeczoną z jej służkami. Z powodu zepsucia moralnego służek zła opinia rozeszła się także i o narzeczonej, wówczas drużba podarł jej ketubę (kontrakt ślubny) i powiedział: jeśli król rozkaże ją zabić, to powiem ‘ona nie jest jeszcze twoją żoną’. Król zbadał sprawę i odkrył, że niemoralne były wyłącznie służące i pogodził się z [narzeczoną], a drużba powiedział: napisz jej nową ketubę, jako że pierwsza została podarta. Wówczas król rzekł: ty podarłeś [ketubę], to ty kup nowy papier, a ja wypiszę dla niej ketubę własnoręcznie. Otóż król ten to Święty Błogosławiony, służące to różnoplemienny lud, drużba to Mojżesz, a narzeczoną Świętego Błogosławionego jest Israel”, Raszi do 34:1 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁰⁸A nikt niech nie wstąpi z tobą — „Oby nie weszła z tobą starszyzna Israela, jak przy pierwszych tablicach”, Tur do 34:3 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁰⁹nikt także nie pokaże się na całej górze — nie może być nikogo „także u podnóża góry, w miejscu gdzie stał Israel poprzednim razem”, Tur do 34:3 [2]. [przypis z tradycji]

¹²¹⁰podle (*daw.*) — niedaleko, naprzeciw [przypis edytorski]

I zstąpił Wiekuisty w obłoku, i stanął przy nim tam, i wygłosił imię Wiekuistego¹²¹¹:

I przeszedł Wiekuisty mimo¹²¹² oblicza jego, i zawołał¹²¹³: „Wiekuisty, Wiekuisty¹²¹⁴, Bóg¹²¹⁵ miłosierny i litościwy, nieskory do gniewu¹²¹⁶ i pełen miłości¹²¹⁷ i prawdy¹²¹⁸;

Przechowujący miłość¹²¹⁹ tysiącom¹²²⁰, przebaczący winę, i występki¹²²¹ i grzech, a nie wytępią do ostatka¹²²², nawiedzając, winę ojców na dzieciach¹²²³ i wnukach, do trzeciego i czwartego pokolenia!¹²²⁴”

I pospieszył Mojżesz i skłonił się ku ziemi — i ukorzył się¹²²⁵.

I rzekł: „Jeżelim też znalazł łaskę w oczach Twoich, Panie, niech też pójdzie Pan w pośród nas! Jeżeli zaś to lud twardego karku — przebacz winy nasze i grzechy nasze i uczyn nas dziedzictwem Twoim!”

I rzekł: „Oto Ja zawieram przymierze: wobec wszystkiego ludu twojego zrządzę cuda, jakich nie było na całej ziemi i u żadnych narodów; i ujrzy cały lud, w pośród którego zostajesz, dzieło Wiekuistego, jak wspomniałem będzie to, co spełnię dla ciebie.

Przestrzegaj tego, co Ja ci rozkazuję dzisiaj: oto Ja wypędzam przed tobą Emorejczyka, i Kanaanejczyka, i Chitejczyka, i Peryzejczyka, i Chiwitę i Jebusytę.

Strzeż się, żebyś nie zawierał przymierza z mieszkańcami tej ziemi, do której wejdiesz — aby się nie stali matnią¹²²⁶ wpośród ciebie;

¹²¹¹wygłosił imię Wiekuistego — według Ibn Ezry przemówił tu sam Wiekuisty, zob. Ibn Ezra do 34:5 [2]. Według Targum Onkelos i Rasziego to Mojżesz wezwał Imienia Wiekuistego, zob. Raszi do 34:5 [1]. [przypis z tradycji]

¹²¹²prześć mimo (daw.) — prześć obok, ominąć [przypis edytorski]

¹²¹³I przeszedł Wiekuisty przed obliczem jego, i zawołał — wersety 34:6 i 7 zawierają tzw. Trzyście Cech Boskiego Miłosierdzia (hebr. שְׁלוֹשׁ עֶסְרֵי מִדּוֹת *szelosz esre midot*, w innych tłumaczeniach *przymiotów boskich, atrybutów miłosierdzia*). Ibn Ezra wylicza: »Wiekuisty, Wiekuisty« to dwie pierwsze cechy, »Bóg« to trzecia cecha, »miłosierny« czwarta, »litościwy« piąta, »nieskory do gniewu« szósta i »pełen miłości« siódma, »[pełen] prawdy« ósma, »przechowujący miłość tysiącom« dziewiąta, »przebaczący winę« dziesiąta, »[przebaczący] występki« jedenasta, »[przebaczący] grzech« dwunasta, a »nie wytępią« to trzynasta cecha miłosierdzia, zob. Ibn Ezra do 34:6. [przypis z tradycji]

¹²¹⁴Wiekuisty, Wiekuisty — „To oznacza cechę Boskiego miłosierdzia, jedno [Wiekuisty] odnosi się do [miłosierdzia Boga] zanim człowiek zgrzeszy, a drugie [do sytuacji], gdy zgrzeszył, ale dokonał teszuwy (skruchy)”, Raszi do 34:6 [1]. [przypis z tradycji]

¹²¹⁵Bóg — hebr. יְהוָה (*El*): Bóg odczytywane jest jako odniesienie do Boskiej cechy surowej sprawiedliwości, podobnie jak עֵלֹהִים (*Elohim*), jednak Raszi uczy, że w tym wypadku „również i to odnosi się do cechy miłosierdzia, i jest napisane: »Boże mój, Boże mój, czemuś mnie opuścił?« (Ps 22:2), a nikt nie zwracałby się do cechy surowej sprawiedliwości [słowami] »dlaczego mnie opuściłeś?«, Raszi do 34:6 [2]. [przypis z tradycji]

¹²¹⁶nieskory do gniewu — „Odkłada swój gniew i nie śpieszy się z karaniem, bo może [grzesznik] dokona skruchy”, Raszi do 34:6 [3]. [przypis z tradycji]

¹²¹⁷pełen miłości — „Dla tych, którzy potrzebują zmiłowania, bo nie mają wystarczająco zasług”, Raszi do 34:6 [4]. [przypis z tradycji]

¹²¹⁸i prawdy — „Wypłaca szczerą nagrodę tym, którzy spełniają Jego wolę”, Raszi do 34:6 [5]. [przypis z tradycji]

¹²¹⁹Przechowujący miłość — Bóg przechowuje czyny miłosierdzia, „które człowiek spełnia w Jego obecności”, Raszi do 34:7 [1]. [przypis z tradycji]

¹²²⁰Przechowujący miłość tysiącom — „Przez dwa tysiące pokoleń”, Raszi do 34:7 [2]. [przypis z tradycji]

¹²²¹winę i występki — hebr. אוֹן (*awon*): *wina* oznacza „grzechy popełniane rozmyślnie”, וְשׁוֹג (*pesza*): *występki* oznacza „bunt, które człowiek robi z zuchwałością”, Raszi do 34:7 [3]. [przypis z tradycji]

¹²²²nie wytępią do ostatka — hebr. הָקֵה לֹא יִהְיֶה (*nake lo jenake*) dosł. *oczyszczać nie oczyścić*; „zgodnie z prostym wyjaśnieniem oznacza to, że [Bóg] nie pobbliża występcom całkowicie, ale wymierza za nie karę po trochu, lecz nasi mędrcy objaśnili, że On oczyszcza tych, którzy dokonują skruchy, a nie oczyszcza tych, którzy skruchy nie okazują”, Raszi do 34:7 [4]. [przypis z tradycji]

¹²²³nawiedzając, winę ojców na dzieciach — „Gdy [dzieci] naśladową [złe] czyny swoich ojców”, Raszi do 34:7 [5]. [przypis z tradycji]

¹²²⁴do trzeciego i czwartego pokolenia! — „Wynika z tego, że miara nagrody jest większa od miary kary w proporcji jeden do pięciuset, bo w przypadku nagrody napisane jest, że »przechowuje miłość dla tysięcy« [pokoleń]”, Raszi do 34:7 [6]. [przypis z tradycji]

¹²²⁵ukorzył się — hebr. וַיִּשְׁתַּחֲוֶה (*wajisztachu*): *złożył pokłon*. „Gdy Mojżesz ujrzał przechodzącą Szechinę (Boską Obecność) i usłyszał głos tego oznajmienia, natychmiast złożył pokłon”, Raszi do 34:8 [1]. [przypis z tradycji]

¹²²⁶matnią — hebr. שְׁמֵטָה (*mokesz*): *przynęta, uabik, sidła*. [przypis edytorski]

Ale ołtarze ich zburzycie, a posągi ich skruszycie, a aszery¹²²⁷ ich wyrąbiecie.

Bo nie masz korzyć się bogu innemu, bo Wiekuisty, żarliwy¹²²⁸ imię Jego — Bogiem żarliwym On.

Byś nie zawierał przymierza z mieszkańcem ziemi tej¹²²⁹, bo oddając¹²³⁰ się bogom swoim, i ofiarując bogom swoim, i ciebie zaczniesz wzywać. I będziesz jadł z ofiar jego;

I weźmiesz z córek jego dla synów twoich, i oddawać się będą córki jego bogom swoim, i oddadzą synów twoich ku bogom ich...

Bogów litych¹²³¹ nie zrobisz sobie.

Święta praśników przestrzegaj; siedem dni będziesz jadł praśniki, jakom ci przykazał, w oznaczonej porze miesiąca kłosów¹²³² — gdyż w miesiącu kłosów wyszedłeś z Micraim.

Wszystko, co rozwiera łono¹²³³ — Moim jest; a także wszystko, co bydło twoje spładza męskiego¹²³⁴ — pierworodne wołu i owcy.

Pierworodne zaś osła wykupisz jagnięciem¹²³⁵; a jeżeli nie wykupisz, to złamiesz mu kark¹²³⁶. Wszystkich pierworodnych synów twoich — wykupisz¹²³⁷. A niech nie ukazą się przed obliczem Moim z próżną ręką¹²³⁸.

Sześć dni pracuj, a siódmego dnia odpoczywaj: tak w czasie orki, jak i żniwa — odpoczywaj.

I święto tygodni¹²³⁹ ustanowisz sobie, przy pierwocinach żniwa pszenicy; i święto zbioru¹²⁴⁰ przy nawrocie roku.

Trzy razy do roku¹²⁴¹ ukaże się każdy mężczyzna twój przed obliczem Pana, Wiekuistego, Boga Izraela.

¹²²⁷aszery — „Były to drzewa, które czcili”, Raszi do 34:13 [1]. Słupy Aszery były to święte drzewa bądź drewniane kolumny stawiane ku czci Aszery, kanaanejskiej bogini utożsamianej z płodnością, macierzyństwem i drzewami. [przypis z tradycji]

¹²²⁸żarliwy — hebr. נָאִי (kana): zazdrośny, żarliwy, zapalczywy. „Jest żarliwy w wymierzaniu kary i nie po-błaża”, Raszi do 34:14 [1]. [przypis z tradycji]

¹²²⁹Byś nie zawierał przymierza z mieszkańcem ziemi tej — „Oto jest powód, dlaczego powiedziałem, żebyś nie zawierał przymierza z mieszkańcami tej ziemi, bo gdy będziesz z nimi w przymierzu, zbłądzisz ku obcym bogom na jeden z dwóch sposobów: albo [sąsiad] wezwie cię, byś jadł z jego ofiar i będziesz wtedy służył razem z nim jego bożkom, by go sobie zjednać, albo zrobisz to z miłości do kobiet”, Sforno do 34:15 [1]. [przypis z tradycji]

¹²³⁰oddając — hebr. נָאִי (zana): uprawiać nierząd. [przypis edytorski]

¹²³¹litych — hebr. מַסֵּכָה (masecha): metalowy odlew. [przypis edytorski]

¹²³²miesiąca kłosów — Raszi wyjaśnia: miesiąc gdy zboże znajduje się we wczesnej fazie dojrzewania, zob. Raszi do 34:18 [1]. [przypis z tradycji]

¹²³³Wszystko, co rozwiera łono — czyli pierwsze, pierworodne dziecko. Raszi kometuje, że słowa te dotyczą ludzi, zob. Raszi do 34:19 [1]. [przypis z tradycji]

¹²³⁴także wszystko, co bydło twoje spładza męskiego — Raszi wyjaśnia, że odnosi się to do pierworodnych samców tych zwierząt, zob. Raszi do 34:19 [2]. [przypis z tradycji]

¹²³⁵Pierworodne zaś osła wykupisz jagnięciem — „Dając jagnię kohenowi; w rękach kohena staje się ono obiektem nie-świętym, a pierworodny osioł jest dozwolony właścicielowi do wykonywania prac”, Raszi do 32:20 [2]. [przypis z tradycji]

¹²³⁶złamiesz mu kark — „Łamano mu kark siekierą, ponieważ [właściciel osła] pozbawił kohena dochodu, sam musiał ponieść stratę finansową”, Raszi do 32:20 [3]. [przypis z tradycji]

¹²³⁷Wszystkich pierworodnych synów twoich — wykupisz — Raszi uczy, że cena tego wykupu była stała i wynosiła pięć szekli, por. Lb 18:16, zob. Raszi do 34:20 [4]. [przypis z tradycji]

¹²³⁸A niech nie ukazą się przed obliczem Moim z próżną ręką — Raszi komentuje, że ta część wersetu nie odnosi się do pierworodnych, ale do ofiar składanych podczas dni świątecznych w Jerozolimie, por. Lb 18:16, zob. Raszi do 34:20 [5]. [przypis z tradycji]

¹²³⁹święto tygodni — czyli święto Szawuot. [przypis edytorski]

¹²⁴⁰święto zbioru — czyli święto Sukot. [przypis edytorski]

¹²⁴¹Trzy razy do roku — mowa tu o tzw. שלוש regalim (szalosz regalim) trzech Świątach Pielgrzymich: Pesach, Szawuot i Sukot, por. Wj 23:14-17. [przypis edytorski]

Gdy wypędzę narody przed tobą, a rozszerzę granice twoje, nie pokusi się nikt o ziemię twoją¹²⁴², gdy pójdziesz, by ukazywać się przed obliczem Wiekuistego, Boga twojego, trzy razy do roku.

Nie rozlewaj wobec zakwaszonego krwi ofiary Mojej¹²⁴³, a nie ma przeleżeć do rana ofiara święta Pesach.

Najwcześniejsze z pierwocin ziemi twojej¹²⁴⁴ przyniesiesz do domu Wiekuistego, Boga twojego. Nie będziesz gotował koźlęcia w mleku matki jego¹²⁴⁵.

I rzekł Wiekuisty do Mojżesza: „Napisz sobie słowa te¹²⁴⁶; bo według słów tych zawarłem przymierze z tobą i z Izraelem!”

I przebył tam przy Wiekuistym czterdzieści dni i czterdzieści nocy, chleba nie jadł, i wody nie pił, i napisał na tablicach słowa przymierza¹²⁴⁷ — dziesięcioro przykazań.

I stało się, gdy zstępował Mojżesz z góry Synaj — a dwie tablice świadectwa miał w ręku Mojżesz, gdy zstępował z góry — że Mojżesz nie zauważył, iż promieniowała powierzchnia oblicza jego¹²⁴⁸ od rozmowy z Nim.

I ujrzeli Aharon i wszyscy synowie Izraela Mojżesza, a oto promieniowała powierzchnia oblicza jego — i obawiali się przystąpić do niego¹²⁴⁹.

I przywołał ich Mojżesz, i zwrócił się ku niemu — Aharon i wszyscy książęta zboru — i mówił Mojżesz z nimi.

¹²⁴²*nie pokusi się nikt o ziemię twoją* — „Tak bardzo spotęguję lęk w sercach twoich sąsiadów, że nawet nie będą pożąдали twojej ziemi ani nie przyjdzie im do głowy, wywoływać wojny [w czasie, gdy udasz się na święto]”, Ibn Ezra do 34:24 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁴³*Nie rozlewaj wobec zakwaszonego krwi ofiary Mojej* — Raszi uczy, że oznacza to, iż nie wolno było zabijać baranka pesachowego jeśli miało się nadal w posiadaniu jakiś chamec, czyli zakwaszone produkty zbożowe zakazane w Pesach, zob. Raszi do 34:25 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁴⁴*Najwcześniejsze z pierwocin ziemi twojej* — Raszi uczy, że odnosi się to do siedmiu gatunków, które są chlubą ziemi Izraela: pszenicy, jęczmienia, winogron, fig, granatów i oliwy z oliwek oraz miodu (który w tym kontekście oznacza melasę z daktyli, a nie miód pszczeli), por. Pwt 8:8, zob. Raszi do 34:26 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁴⁵*Nie będziesz gotował koźlęcia w mleku matki jego* — „Jest to zakaz [łączenia] mięsa z mlekiem, który jest zapisany w Torze trzykrotnie: jeden [zakaz] dotyczy jedzenia, jeden czerpania korzyści [z takiej mieszanki] a jeden to zakaz gotowania [mięsa i mleka razem]”, Raszi do 34:26 [2]. Por. przypis do Wj 23:19. „Wyklucza to ptaki, gdyż nie mają mleka, [łączenie ptasiego mięsa z mlekiem] nie jest zakazane z Tory, ale przez zarządzenie mędrców”, Raszi do 34:26 [4]. [przypis z tradycji]

¹²⁴⁶*Napisz sobie słowa te* — „Chociaż przed [tym jak zrobili] cielca powiedziałem, że dam ci kamienne tablice, i Torę, i przykazania które spisałem. Teraz, kiedy zgrzeszyli, ty sam wyciosaj sobie tablice, a Ja je zapiszę, lecz nie dam ci już Tory i przykazań, które napisałem, ale ty je spisz sam”, Sforno do 34:27 [1]. Raszi uczy, że Mojżesz miał spisać słowa Tory Pisanej, ale nie Tory Ustnej, zob. Raszi do 34:27 [1]. Według tradycji żydowskiej istnieje Tora Pisana (*Tora szebichtaw*) i Tora Ustna (*Tora szebeal pe*), obie zostały dane Mojżeszowi na górze Synaj. Tora Pisana to *Pięcioksiąg* i pozostałe księgi *Tanachu* (Tanach to skrót od: *Tora*, *Newiim*, tj. „Prorocy” i *Ketuim*, tj. „Pisma”) czyli 24 księgi *Biblii Hebrajskiej*. Tora Ustna, to wszelkie komentarze rabiniczne i szczegółowe interpretacje przykazań zawartych w Torze Pisanej, obejmuje to między innymi *Misznę*, *Talmud*, *midrasze* itp. Początkowo Tora Ustna była studiowana i przekazywana wyłącznie ustnie, w pewnym momencie historii treść tych nauk musiała zostać spisana, ale pomimo tego, że dostępna jest w księgach, nadal określana jest jako Tora Ustna. [przypis z tradycji]

¹²⁴⁷*napisał na tablicach słowa przymierza* — „Bóg je napisał”, Ibn Ezra do 34:28 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁴⁸*promieniowała powierzchnia oblicza jego* — hebr. קָרַן (*karan*): *promieniować*, słowo to oznacza zarówno *promień* jak i *ród*. „Światło rzutuje, rozchodząc się na podobieństwo rogów. Od kiedy Mojżesz zasłużył sobie na promienie chwały? Nasi mędrcy uczą, że od [chwili, gdy przebywał w] grocie, kiedy to Święty Błogosławiony przesłonił jego twarz dłońią, (por. Wj 33:22)”, Raszi do 34:29 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁴⁹*obawiali się przystąpić do niego* — „Zobacz jak wielka jest potęga grzechu, zanim przyłożyli ręce do grzechu [złotego cielca] co jest napisane? »A widok majestatu Wiekuistego, jakoby ogień pożerający na szczycie góry, przed oczyma synów Izraela« (Wj 24:17), a jednak nie lękali się go i nie drżeli. A po tym jak sporządzili cielca, cofali się i drżeli nawet na widok promieni chwały Mojżesza”, Raszi do 34:30 [1]. [przypis z tradycji]

A następnie przystąpili¹²⁵⁰ i wszyscy synowie Izraela — i zapowiedział im wszystko, co mówił z nim Wiekuisty na górze Synaj.

A gdy przestał Mojżesz mówić z nimi, włożył na oblicze swoje zasłonę.

Gdy zaś wchodził Mojżesz przed oblicze Wiekuistego, by mówić z Nim, zdejmował zasłonę, dopóki nie wyszedł; gdy zaś wychodził, opowiadał synom Izraela to, co mu poleconym zostało.

I tak widzieli synowie Izraela oblicze Mojżesza, że promieniała powierzchnia oblicza Mojżesza; i bywało kładł Mojżesz zasłonę na oblicze swoje, póki nie wszedł znowu, aby mówić z Nim.

ROZDZIAŁ XXXV

I zgromadził Mojżesz cały zbór synów Izraela¹²⁵¹, i rzekł do nich: „Oto, co rozkazał Wiekuisty spełnić:

Przez sześć dni wykonywana będzie robota¹²⁵², ale dzień siódmy będzie wam święty, Szabat najwyższy Wiekuistemu; kto by wykonał w nim robotę, wydany będzie na śmierć.

Nie rozniecicie ognia w żadnej z siedzib waszych w dzień Szabatu”.

I oświadczył Mojżesz całemu zborowi synów Izraela, i rzekł: „Oto, co rozkazał Wiekuisty mówiąc:

Zbierzcie od siebie daninę Wiekuistemu; każdy szczodrośliwego serca niechaj złoży ją, ową daninę, Wiekuistemu: złoto, srebro i miedź.

I błękit, i purpurę, i karmazyn, i bisior, i wełnę kozią;

I skóry baranie, czerwono barwione, i skóry borsucze, i drzewo akacjowe.

I oliwę do oświetlania, i aromaty na olej namaszczenia i na kadzidło wonności;

I kamienie onyksowe, i kamienie oprawne, na naramiennik i napierśnik.

A wszyscy umiejętnego umysłu w pośród was przyjdą i wykonywać będą, cokolwiek rozkazał Wiekuisty:

Przybytek¹²⁵³, namiot jego¹²⁵⁴ z pokrowcem jego¹²⁵⁵, zapinki jego, i bale, wrzeciądze, słupy i podślupia jego;

¹²⁵⁰następnie przystąpili — „Po tym jak [Mojżesz] pouczył starszyznę, powtarzał zagadnienie lub prawo ludowi Izraela. Mędrcy uczyli jak wyglądał porządek nauczania: Mojżesz uczył się z ust Wszechmogącego, następnie wchodził Aharon i Mojżesz uczył go zagadnienia, [po czym] Aharon odsuwał się i zasiadał po lewej stronie Mojżesza, wchodził synowie [Aharona], Mojżesz uczył ich lekcji i oni się odsuwali: Eliezer zasiadał po prawej stronie Mojżesza, a Itamar po lewej Aharona, [wówczas] wchodziła starszyzna, Mojżesz uczył ich lekcji, starszyzna usuwała się i zasiadała po bokach a wkraczał cały lud i Mojżesz uczył ich lekcji. Zatem cały lud uzyskiwał [wiedzę] jeden raz, starszyzna dwukrotnie, a synowie Aharona trzykrotnie.”, Raszi do 34:32 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁵¹gromadził Mojżesz cały zbór synów Izraela — Raszi komentuje, że w Jom Kipur Mojżesz zszedł z góry z drugimi tablicami, a to zgromadzenia miało miejsce następnego dnia, zob. Raszi do 35:1 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁵²sześć dni wykonywana będzie robota — „[Mojżesz] oznajmił im zakaz [łamania] Szabatu zanim nakazał im budowę Przybytku (Miszkanu), aby ich pouczyć, że [budowa Przybytku] nie odsuwa praw Szabatu”, Raszi do 35:2 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁵³Przybytek — hebr. מִשְׁכָּן (*Miszkan*). „Zasłony spodnie (czyli wewnętrzne), widoczne od środka [namiotu], określane były jako Mischkan”, Raszi do 35:11 [1]. Szczegółowy opis konstrukcji; zob. przypis do Wj 26:1. [przypis z tradycji]

¹²⁵⁴namiot jego — hebr. אֹהֶל (*aholo*): namiot jego. „Był to namiot z zasłon z koziej sierści, służący jako dach”, Raszi do 35:11 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁵⁵pokrowcem jego — hebr. מִכְשֵׁל (*michsehu*): pokrowiec jego. „Przykrycie ze skór baranów i techasim [tu: «borsuczych»]”, Raszi do 35:11 [3]. [przypis z tradycji]

Arkę i drążki jej, wieko i zaponę¹²⁵⁶ zakrywającą;

Stół i drążki jego, z wszystkimi przyborami jego i chleb wystawny;

I świecznik dla oświetlania z przyborami jego, i lampy jego, i olej do oświetlania;

I ołtarz do kadzenia i drążki jego, i olej namaszczenia i kadzidło z wonności, i kotarę wchodową¹²⁵⁷ u wejścia do Przybytku.

Ofiarnicę całopalenia i kratę miedzianą do niego, drążki jego i wszystkie przybory jego, miednicę i podnóże jej.

Zapony dworca, i słupy i podslupia jego, i kotarę dla bramy dworca;

Kolki Przybytku i kolki dworca¹²⁵⁸, i powrozy ich.

Szaty przetykane do służby w świątyni¹²⁵⁹, szaty święte dla Aharona, kapłana, i szaty synów jego, do piastowania kapłaństwa”.

I odszedł cały zbór synów Izraela sprzed oblicza Mojżesza.

I przychodzili każdy, którego uniosło serce jego, i każdy, którego skłonił duch jego, i przynosili daninę Wiekuistemu dla wykończenia Przybytku zboru, i do wszelkiej potrzeby jego, i na szaty święte.

I przychodzili mężczyźni i kobiety; każdy szczodrośliwego serca przyniósł kolczyki, i zausznicę, i pierścienie, i naszyjniki, wszelkie naczynia złote; i każdy składał dań złota Wiekuistemu.

Każdy też, kto posiadał błękit, i purpurę, i karmazyn, i bisior, i wełnę kozią, i skóry baranie, czerwono barwione, i skóry borsucze — przynosił je.

Ktokolwiek zaś ofiarował dań srebra albo miedzi — przynosił to w darze Wiekuistemu; każdy też, co posiadał drzewo akacjowe, na wszelaką potrzebę dzieła tego przynosił.

I wszystkie kobiety umiejętnego umysłu, rękami swymi przędły, a przynosiły przędzę, błękit i purpurę, i karmazyn i bisior.

Wszystkie też kobiety, które uniosło serce ich umiejętne, przędły wełnę kozią¹²⁶⁰.

Książęta zaś przynosili kamienie onyksu¹²⁶¹ i kamienie do oprawy, na naramiennik i napierśnik.

I korzenie i olej — do oświetlania i do oleju namaszczenia, i do kadzidła z wonności.

Każdy mężczyzna albo kobieta z synów Izraela, których pobudziło serce, aby ofiarowali na każde dzieło, które rozkazał Wiekuisty wykonać przez Mojżesza — przynosili dobrowolne dary Wiekuistemu.

¹²⁵⁶zaponą daw. — zasłona. [przypis edytorski]

¹²⁵⁷kotarę wchodową daw. — kotarę wejściową. „Była to zasłonka przed wejściem, ponieważ w tym [miejscu] nie było desek ani kotar”. Raszi do 35:15 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁵⁸Kolki Przybytku i kolki podwórza — „Wtykano je w ziemię i przywiązywano do nich krance kotar, aby nie poruszały się na wietrze”. Raszi do 35:18 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁵⁹Szaty przetykane do służby w świątyni — służyły one „do okrywania arki, stołu, świecznika i ołtarzy gdy wyruszano w [kolejny etap] wędrówki”. Raszi do 35:19 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁶⁰przędły wełnę kozią — „To wymagało szczególnych umiejętności, ponieważ przędły one [kozią wełnę] bezpośrednio z grzbietów [żywych] kóz”, Raszi do 35:26 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁶¹Książęta zaś przynosili kamienie onyksu — Raszi komentuje, że książęta postanowili, że na samym końcu dodadzą to, czego będzie brakowało do budowy, ale okazało się, że lud przyniósł wszystkie potrzebne materiały, więc książęta dostarczyli drogich kamienni, zob. Raszi do 35:27 [1]. [przypis z tradycji]

I rzekł Mojżesz do synów Izraela: „Patrzcie, powołał Wiekuisty po imieniu Becalela, syna Urego, syna Chura, z pokolenia Jehudy.

I napełnił go duchem boskim, mądrością, rozumem i umiejętnością, i wszelkim wykonawstwem.

Ku wymyślaniu pomysłów, by robił w złocie, i w srebrze, i w miedzi.

I w rytownictwie kamieni dla oprawy, i w rzeźbieniu drzewa — aby wykonywał wszelką robotę wymyślną.

I zdolność do nauczania złożył w umysł jego — jego i Oholiaba, syna Achisamacha, z pokolenia Dan¹²⁶².

Napełnił ich umiejętnością umysłu, aby wykonywali wszelkie rzemiosło rytownika i pomysłowca¹²⁶³ i hafciarza na błękitcie, purpurze, karmazynie i bisiorze, oraz tkacza, wykonujących wszelkie rzemiosło i wymyślających pomysły.

ROZDZIAŁ XXXVI

I tak zrobią Becalel i Oholiab, i każdy mąż umiejętnego umysłu, któremu dał Wiekuisty mądrość i rozum, aby umieli wykonać każdą robotę, potrzebną dla świątyni — wszystko jak rozkazał Wiekuisty”.

I wezwał Mojżesz Becalela i Oholiaba, i każdego umiejętnego umysłu, któremu dał Wiekuisty mądrość w serce jego, każdego, którego uniosło serce, by przystąpił do roboty — aby wykonali ją.

I wzięli od Mojżesza wszystkie dary, które byli przynieśli¹²⁶⁴ synowie Izraela do wykończenia dzieła świętego — aby je wykonać. Ci zaś przynosili mu dalej dary, każdego rana.

I zeszli się wszyscy umiejętni wykonawcy wszelakiej roboty świątyni, każdy od dzieła swojego, którym się zajmował —

I oświadczyli Mojżeszowi, i rzekli: „Więcej lud przynosi, niż potrzeba do dzieła, które rozkazał Wiekuisty wykonać”.

Rozkazał tedy Mojżesz — i ogłoszono w obozie tak: „Ani mężczyzna, ani kobieta niechaj już nie robią nic na daninę świętą!” I przestał lud przynosić.

A zapasu był dostatek dla całego dzieła, by je wykończyć, i jeszcze zbywało.

I zrobili wszyscy umiejętni umysłem spośród wykonawców robót: Przybytek¹²⁶⁵ z dzieściu opon¹²⁶⁶, z bisioru kręconego i z błękitu, i purpury i karmazynu; w cheruby, robotą wymyślną wykonano je.

Długość opony każdej — dwadzieścia osiem łokci, a szerokość — cztery łokcie dla opony każdej: miara jedna dla wszystkich opon.

I spiął pięć opon jedną z drugą; a pięć drugich opon spiął jedną z drugą.

¹²⁶²Oholiaba, syna Achisamacha, z pokolenia Dan — Raszi uczy, że Oholiab pochodził z jednego z najmniej ważnych plemion, wywodzących się od synów służących, ale do prac nad Miszkanem zrównany został z Becalelem, który pochodził z najpotężniejszych plemion, z plemienia Jehudy, Bóg uczynił tak dla okazania, że nie traktuje pochodzenia stronnictwo, zob. Raszi do 35:34 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁶³pomysłowca — neologizm Cyłkowa; projektant, architekt. [przypis edytorski]

¹²⁶⁴byli przynieśli (daw. forma) — przynieśli uprzednio (daw. konstrukcja czasu zaprzeczonego). [przypis edytorski]

¹²⁶⁵Przybytek — przypisy odnoszące się do poszczególnych elementów Przybytku: zob. rozdz. 26. [przypis edytorski]

¹²⁶⁶opona daw. — tu w znaczeniu tkanina. [przypis edytorski]

I zrobił pętlice błękitne na kraju jednej opony, przy krańcu spojenia; i tak zrobił na kraju opony ostatniej przy spojeniu drugim.

Pięćdziesiąt pętlic zrobił u opony jednej, a pięćdziesiąt pętlic zrobił na krańcu opony, która w spojeniu drugim; przeciwległe były pętlice jedna drugiej.

I zrobił pięćdziesiąt zapinek złotych, i spiął opony jedną z drugą zapinkami — i był Przybytek całością.

I zrobił też opony z wełny koziej, jako namiot nad Przybytkiem; jedenaście opon zrobił takich.

Długość opony każdej — trzydzieści łokci, a szerokość — cztery łokcie dla opony każdej; miara jedna dla jedenastu opon.

I spiął pięć opon osobno, a sześć opon osobno.

I zrobił pięćdziesiąt pętlic po kraju opony krańcowej w spojeniu, a pięćdziesiąt pętlic zrobił po kraju opony spojenia drugiego.

I zrobił też zapinek miedzianych pięćdziesiąt, by spoić namiot, aby był całością.

I zrobił pokrowiec na namiot ze skór baranich, czerwono barwionych, a przykrycie ze skór borsuczych na wierzch.

I zrobił bale do Przybytku z drzewa akacjowego, stojące.

Dziesięć łokci — długość bala, a półtora łokcia — szerokość bala każdego.

Po dwa czopy u każdego bala, osadzonych jeden naprzeciw drugiego: tak zrobił u wszystkich bali Przybytku.

I zrobił wszystkie bale do Przybytku: dwadzieścia bali dla strony południowej, na prawo¹²⁶⁷;

I czterdzieści podłupi srebrnych zrobił pod dwadzieścia tych bali: dwa podłupia pod bal jeden, do dwóch czopów jego, i dwa podłupia pod bal drugi, do dwóch czopów jego.

Także na bok drugi Przybytku, dla strony północnej, zrobił dwadzieścia bali,

I czterdzieści podłupi ich srebrnych: dwa podłupia pod bal jeden, i dwa podłupia pod bal drugi.

A na tylną stronę Przybytku, ku zachodowi, zrobił sześć bali.

A dwa bale zrobił na węgly Przybytku, przy tylnej ścianie.

I były przystające u spodu i razem łączyły się u góry w jednym pierścieniu¹²⁶⁸: tak zrobił z obydwoma po obu węglach.

¹²⁶⁷na prawo — w oryginale użyte są dwa określenia strony południowej: hebr. נָגַב (*negev*) i תִּימָנָה (*teimana*), nie ma zaś mowy o stronie prawej, por. Wj 26:18. [przypis edytorski]

¹²⁶⁸były przystające u spodu i razem łączyły się u góry w jednym pierścieniu — עַל־רִאשׁוֹ תָּמִים יִהְיוּ וַיַּחֲדוּ מִלְמַטָּה תָּאֲמַם וַיִּהְיוּ לְשִׁנֵּיהֶם יִהְיֶה כֵן הָאֶחָת אֶל־הַטֹּבַעַת ... Zdania 26:24 i 36:29 są identyczne. Cyłkow przetłumaczył je odmiennie. Nie widzę powodu dlaczego. Zaproponowałam zmiany wyrównujące oba zdania do tego z 26:24, bo jest bliższe oryginału. 26:24 I będą przystawały u spodu, i szczerlnie przystawały od góry do jednego pierścienia: tak będzie z obydwoma, które na obu węglach będą. 36:29 I były spojone u spodu i razem łączyły się z wierzchu w jednej obręczy: tak zrobił z obydwoma po obu węglach. moja propozycja: »I były przystające u spodu i razem łączyły się u góry w jednym pierścieniu: tak zrobił z obydwoma po obu węglach«. Belki czy deski Miszkanu nie były 'spojone' tylko zestawione obok siebie i nigdzie indziej Cyłkow nie użył słowa 'obręcz'. [przypis edytorski]

I tak było osiem bali, a podłupi ich srebrnych — szesnaście podłupi: po dwa podłupia pod bal każdy.

I zrobił wrzeciędzy z drzewa akacjowego: pięć — do bali strony Przybytku jednej,

A pięć wrzeciędzy — do bali strony Przybytku drugiej; pięć też wrzeciędzy do bali strony Przybytku tylnej, ku zachodowi.

I zrobił wrzeciędz środkowy tak, żeby przechodził przez środek bali, od końca do końca.

Bale zaś obłożył złotem, a pierścienie ich zrobił ze złota, jako osady dla wrzeciędzy; obłożył też i wrzeciędzy złotem.

Zrobił też zasłonę z błękitu i purpury i karmazynu i bisioru kręconego, robotą wymyślną wykonał ją, w cheruby.

I zrobił do niej cztery słupy akacjowe, i obłożył je złotem, haczyki też ich były złote; i ulął do nich cztery podłupia srebrne.

Sporządził też kotarę do wnijsia namiotu z błękitu i purpury i karmazynu i bisioru kręconego, wyrobu wzorzystego.

I pięć słupów do niej z haczykami ich; i obłożył wierzchy ich i klamry ich złotem; a podłupi ich było — pięć, miedzianych.

ROZDZIAŁ XXXVII

I zrobił Becalel¹²⁶⁹ arkę¹²⁷⁰ z drzewa akacjowego, dwa i pół łokcia długość jej, półtora łokcia szerokość jej, a półtora łokcia wysokość jej.

I powłókl ją złotem czystym z wewnątrz i z zewnątrz; i zrobił do niej wieniec złoty w około.

Odlął też dla niej cztery pierścienie złote do czterech węglów jej: dwa pierścienie do boku jej jednego, i dwa pierścienie do boku jej drugiego.

I zrobił drążki z drzewa akacjowego, i powłókl je złotem.

I włożył drążki do pierścieni po bokach arki, dla unoszenia arki.

I zrobił wieko ze złota szczerego: dwa i pół łokcia długość jego, a półtora łokcia — szerokość jego.

I wykonał dwa cheruby złote — kutej roboty wykonał je — na obu brzegach wieka.

Cheruba jednego — na brzegu z jednej strony, a cheruba drugiego — na brzegu z drugiej strony: z samego wieka wykonał cheruby¹²⁷¹ po obu brzegach jego.

A były to cheruby o rozpostartych w górę skrzydłach, porywające skrzydłami swymi wieko, a twarzami swoimi zwrócone jeden ku drugiemu; ku wieku były twarze cherubów.

I sporządził stół¹²⁷² z drzewa akacjowego, dwa łokcie długość jego, łokieć szerokość jego, a półtora łokcia wysokość jego.

¹²⁶⁹*zrobił Becalel* — „Ponieważ [Becalel] włożył całą duszę w tę pracę, bardziej niż inni mistrzowie, dlatego [dzieło to] powiązane zostało z jego imieniem”, Raszi do 37:1 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁷⁰*I zrobił Becalel arkę* — przypisy odnoszące się do elementów arki: zob. rozdział 25:10–21. [przypis edytorski]

¹²⁷¹*z samego wieka wykonał cheruby* — to samo wyrażenie מִן־הַכַּפֹּרֶת (*min hakaporet*) w 25:19 i 37:8 Cylkow przetłumaczył odmiennie. 25:19 *wystającymi z wieka wykonanie cheruby*, 37:8 *z samego wieka wykonał cheruby*. Wersja z 37:8 jest bliższa oryginału. [przypis edytorski]

¹²⁷²*I sporządził stół* — przypisy odnoszące się do elementów stołu: zob. rozdział 25:23–30. [przypis edytorski]

I powłókł go złotem czystym, i uczynił doń wieniec złoty, w około.

Zrobił też listwę na pięć szeroką, w około niego, i uczynił doń wieniec złoty, w około.

I odlał doń cztery pierścienie złote, i utwierdził pierścienie, po czterech rogach, które u czterech nóg jego.

Przy listwie były pierścienie, jako osady dla drążków, dla unoszenia stołu.

I zrobił drążki te z drzewa akacjowego, i powłókł je złotem — dla unoszenia stołu.

I zrobił naczynia przynależne do stołu: misy jego, i czasze, i kielichy, i dzbany¹²⁷³ jego, którymi się nalewa — ze złota szczerego.

I zrobił świecznik¹²⁷⁴ ze złota szczerego; kutej roboty wykonał świecznik: podstawa¹²⁷⁵ jego, pręt, kielichy, gałki, i kwiaty jego — z niego wychodziły.

A sześć ramion wychodziło z boków jego: trzy ramiona świecznika z jednego boku jego, a trzy ramiona świecznika z drugiego boku jego.

Trzy kielichy kształtu kwiecica migdału na jednym ramieniu, z gałką i kwiatem, a trzy kielichy kształtu kwiecica migdału na drugim ramieniu, z gałką i kwiatem: tak na sześciu ramionach wychodzących ze świecznika.

A na samym świeczniku — cztery kielichy, kształtu kwiecica migdału, z gałkami i kwiatami jego.

I gałka pod dwoma ramionami — z niego, i także gałka pod dwoma ramionami — z niego, i znowu gałka pod dwoma ramionami — z niego: u sześciu ramion, wychodzących ze świecznika.

Gałki ich, i ramiona ich, z niego samego wychodziły; cały ukuty był z jednej bryły złota szczerego¹²⁷⁶.

I zrobił lamp do niego siedem, i szczypczyki jego, i popielniczki jego, ze złota szczerego.

Z talentu złota szczerego wykonał go i wszystkie przybory jego.

I wyrobił ołtarz do kadzenia¹²⁷⁷ z drzewa akacjowego; łokieć długość jego, a łokieć szerokość jego — czworograniasty — dwa zaś łokcie wysokość jego; z niego wychodziły narożniki jego.

I obłożył go złotem szczerem, płytę jego, i ściany jego w około, i narożniki jego; i zrobił do niego wieniec złoty naokoło.

Dwa też pierścienie złote zrobił do niego, poniżej wieńca jego, po obu bokach jego — po obu stronach jego — jako osady dla drążków, dla unoszenia go na nich.

I zrobił drążki te z drzewa akacjowego, i powłókł je złotem.

¹²⁷³misy jego, i czasze, i kielichy, i dzbany — u Cylkowa w 25:29 *misy jego, i czasze i dzbany i kielichy*, w 37:16 *misy jego, i kadzielnice, i dzbanki, i czasze*. Konsekwentnie z rozdziałem 25 i zgodnie z oryginałem w 37:16 powinno być: »misy jego, i czasze, i kielichy, i dzbany«. [przypis edytorski]

¹²⁷⁴zrobił świecznik — przypisy odnoszące się do elementów świecznika: zob. rozdział 25:31–39. [przypis edytorski]

¹²⁷⁵podstawa — u Cylkowa: *stupiec*, zmiana zgodnie z 25:31, chodziło o rodzaj skrzynki, na której świecznik był osadzony, nie o słup. [przypis edytorski]

¹²⁷⁶szczerego — hebr. *טהור (tabor)*: *czysty*. [przypis edytorski]

¹²⁷⁷wyrobił ołtarz do kadzenia — przypisy odnoszące się do elementów ołtarza na kadzidło: zob. rozdział 30:1–6. [przypis edytorski]

Przyrządził też olej do namaszczenia świętego, i kadzidło z wonności, czyste, sposobem mieszających pachnidła.

ROZDZIAŁ XXXVIII

I wyrobił ofiarnicę całopaleń¹²⁷⁸ z drzewa akacjowego, pięć łokci długości, a pięć łokci szerokości, czworograniastą — pięć zaś łokci była wysokość jej.

I poczynił narożniki na czterech węglach jej — z niego wychodziły narożniki jej — i obłożył ją miedzią.

Zrobił też wszystkie naczynia ofiarnicy: garczki, i łopatki, i kropielnice, i widelki, i węglarki; wszystkie naczynia jej wyrobił z miedzi.

Zrobił też do ofiarnicy kratę, roboty siatkowej z miedzi, pod okoleniem jej u spodu do połowy jej.

I odlał cztery pierścienie, na czterech węglach siatki miedzianej, jako osady dla drążków.

Drążki zaś zrobił z drzewa akacjowego, i obłożył je miedzią.

I wprowadził drążki do pierścieni, po bokach ofiarnicy, dla unoszenia jej na nich; pustą z tarcic zrobił ją.

Zrobił też miednicę¹²⁷⁹ z miedzi, i podnóże jej z miedzi, ze zwierciadeł kobiet¹²⁸⁰, które się zbierały u wejścia do Przybytku zboru.

I zrobił dworzec^{1281 1282}: po stronie południowej, na prawo, zapony dworca z bisioru kręconego, na sto łokci;

Słupów też do nich — dwadzieścia, i podłupi do nich dwadzieścia, z miedzi; haczyki u słupów i klamry ich — ze srebra.

A po stronie północnej zapony¹²⁸³ na sto łokci, słupów do nich — dwadzieścia, i podłupi do nich — dwadzieścia, z miedzi; haczyki u słupów i klamry ich — ze srebra.

A po stronie zachodniej: zapon na pięćdziesiąt łokci, słupów do nich — dziesięć, a podłupi — dziesięć; haczyki u słupów i klamry ich — ze srebra¹²⁸⁴.

A ze strony przedniej ku wschodowi — pięćdziesiąt łokci.

¹²⁷⁸wyrobił ofiarnicę całopaleń — przypisy odnoszące się do elementów ołtarza: zob. rozdział 27:1-8. [przypis edytorski]

¹²⁷⁹Zrobił też miednicę — przypisy odnoszące się do miednicy: zob. 30:18. [przypis edytorski]

¹²⁸⁰ze zwierciadeł kobiet — w oryginale nie ma tu słowa *kobiety*, ale użyte jest wyrażenie *צַבָּאוֹת הַנְּשִׂאִים* (*hacow-ot aszer caw-u*): gromadzące się, które się gromadziły (*zbierały*) i wiąże się to ze słowem *צָבָאוֹת* (*cewaot*): zastępy, armia, (por. Wj 12:41). Midrasz interpretuje to tak, że „córkki Izraela miały ze sobą [miedziane] lustra, w których przeglądały się, gdy się upiększały, ale nie wahały się dobrowolnie przynieść ich na [potrzeby] Przybytku. Jednak Mojżesz wzdrygał się przed przyjęciem tych [luster], jako że służyły do podsycańia pożądania. Lecz Święty Błogosławiony powiedział mu: przyjmij, bo te [lustra] są Mi najbardziej mile ze wszystkich [darów], gdyż dzięki nim kobiety dochowały się licznych zastępów [potomstwa] w Micraim; gdy ich mężowie byli wyczerpani przymusową pracą, one przychodziły, niosąc im jedzenie i picie, karmiły ich, brały lustra, a każda patrzyła na siebie i swojego męża w lustrze, i przymilała się, mówiąc: ja jestem piękniejsza od ciebie. Tym samym budziły pożądanie swoich mężów, współżyły z nimi, zachodziły w ciążę i rodziły tam”, Raszi do 38:8 [1]. Według Ibn Ezry wyrażenie »zbierały się u wejścia« oznacza, iż „były w Izraelu kobiety, które służyły Wiekuistemu, i które odstąpiły od żądz tego świata i dobrowolnie podarowały swoje zwierciadła, bo nie potrzebowały ich już do upiększania się, tylko przychodziły każdego dnia do wejścia Przybytku, aby się modlić i słuchać nauk o przykazaniach”, Ibn Ezra do 38:8 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁸¹dworzec (daw.) — tutaj w znaczeniu podwórze, dziedziniec [przypis edytorski]

¹²⁸²zrobił dworzec — przypisy odnoszące się do elementów podwórze: zob. rozdział 27:9-18. [przypis edytorski]

¹²⁸³zapony — słowa *zapony* (zasłony) nie ma tu w oryginale. [przypis edytorski]

¹²⁸⁴haczyki u słupów i klamry ich — ze srebra — u Cyłkowa brak słów *haczyki u słupów i klamry ich ze srebra*. [przypis edytorski]

Zapony — piętnaście łokci dla skrzydła jednego, słupów ich — trzy, i podslupi ich — trzy.

I dla skrzydła drugiego — po obu stronach wrót dworca — zapony piętnaście łokci, słupów ich — trzy, i podslupi ich — trzy.

Wszystkie zapony, naokoło dworca z bisioru kręconego.

A podslupia do słupów — z miedzi; haczyki słupów i klamry ich — ze srebra, i powłoka dla wierzchów ich¹²⁸⁵ — ze srebra; w ten sposób powiązane były srebrem wszystkie słupy dworca.

A kotara dla wrót¹²⁸⁶ dworca wyrobu wzorzystego z błękitu, i purpury, i karmazynu, i bisioru kręconego, na dwadzieścia łokci długości, a wysokości przez szerokość na pięć łokci, odpowiednio do zapon dworca.

A słupów do niej — cztery, a podslupi do nich — cztery, z miedzi; haczyki ich — ze srebra, a powłoka wierzchów ich¹²⁸⁷ i klamry ich, ze srebra.

A kołki wszystkie u Przybytku i u dworca naokoło — z miedzi.

Oto obliczenia dla Przybytku, Przybytku świadectwa¹²⁸⁸, które obliczone zostały z polecenia Mojżesza: służba Lewitów¹²⁸⁹ była pod dozorem Itamara, syna Ahrona, kapłana.

A Becalel, syn Urego, syna Chura, z pokolenia Jehudy, wykonał wszystko, co przykazał Wiekuisty Mojżeszowi¹²⁹⁰.

A z nim był Oholiab, syn Achisamacha, z pokolenia Dan, rytownik i pomysłowiec¹²⁹¹ i hafciarz na błękitcie i na purpurze i na karmazynie i na bisiorze.

Wszystkiego złota zapotrzebowanego do dzieła, na całą robotę świątyni: złota złożonego w dar było — dwadzieścia i dziewięć talentów¹²⁹² i siedemset trzydzieści szekłów, podług szekla¹²⁹³ świętego.

Srebra zaś od policzonych zboru sto talentów i tysiąc siedemset siedemdziesiąt pięć szekłów, podług szekla świętego.

¹²⁸⁵powłoka dla wierzchów ich — dosł. pokrycie ich wierzchołków. [przypis edytorski]

¹²⁸⁶kotara dla wrót — przypisy odnoszące się do kotary: zob. rozdział 26:36–37. [przypis edytorski]

¹²⁸⁷powłoka wierzchów ich — dosł. pokrycie ich wierzchołków. [przypis edytorski]

¹²⁸⁸Przybytku świadectwa — „[Był] świadectwem dla Izraela, że Święty Błogosławiony odpuścił im postępek ze [złotym] cielcem, bo oto Szechina (Boska Obecność) spoczęła pomiędzy nimi”, Raszi do 38:21 [3]. [przypis z tradycji]

¹²⁸⁹służba Lewitów — „Nadzór nad Przybytkiem i jego sprzętami to praca powierzona lewitom na pustyni, aby go przenosić, rozkładać i ustawiać, każdy [lewita] zgodnie z ciężarem, który mu przydzielono, por. Lb 4”, Raszi do 38:21 [4]. [przypis z tradycji]

¹²⁹⁰wszystko, co przykazał Wiekuisty Mojżeszowi — „Nie jest napisane »co nakazał Mojżesz«, ale »co przykazał Wiekuisty Mojżeszowi«, nawet w tych rzeczach, których jego nauczyciel [czyli Mojżesz] nie powiedział mu wprost, idee [Becalela] były zgodne z tym, co oznajmione zostało [Mojżeszowi] na Synaju. Mojżesz nakazał mu wykonać sprzęty a potem Przybytek, lecz Becalel powiedział mu: zazwyczaj na świecie najpierw stawia się dom, a potem wnosi się do niego sprzęty. A Mojżesz odrzekł mu: tak właśnie słyszałem z ust Świętego Błogosławionego! I dodał: w cieniu Boga byłeś [co jest aluzją do imienia *בְּצֵל* (*Becalel*) czyli *בְּצֵל* *ל* (*becel El*): w cieniu Boga], bo rzeczywiście tak nakazał mi Święty Błogosławiony. Najpierw zatem uczynił Przybytek a potem wykonał sprzęty”, Raszi do 38:22 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁹¹pomysłowiec — projektant. [przypis edytorski]

¹²⁹²talentów — hebr. *כִּיקָר* (*kikar*): talent miara wagi, około 30 kg. [przypis edytorski]

¹²⁹³szekla — hebr. *שֶׁקֶל* (*szekele*), miara wagi 11,95 g. [przypis edytorski]

Beka¹²⁹⁴ — na głowę, czyli pół szekla, podług szekla świętego, od każdego przechodzącego na spisanie, od dwudziestu lat i wyżej, od sześciuset trzech tysięcy i pięciuset pięćdziesięciu¹²⁹⁵.

A służyły te sto talentów srebra do odlewania podślupi świątyni i podślupi zasłony¹²⁹⁶; sto podślupi ze stu talentów — po talencie na podślupie.

A z tysiąca siedmiuset siedemdziesięciu i pięciu szekłów zrobił haczyki do słupów, i powłół wierzchy ich¹²⁹⁷ i połączył je klamrami.

Miedzi zaś złożonej w darze było — siedemdziesiąt talentów i dwa tysiące czterysta szekłów.

I zrobił z niej podślupia u wniścia do Przybytku zboru, i ołtarz miedziany, i kratę miedzianą do niego, i wszystkie przybory ołtarza.

I podślupia dworca naokoło — i podślupia u wrót dworca, i wszystkie kołki Przybytku, i wszystkie kołki dworca w około.

ROZDZIAŁ XXXIX

A z błękitu i purpury i karmazynu zrobili szaty przetykane¹²⁹⁸, do służby w świątyni¹²⁹⁹; zrobili też szaty święte dla Aharona¹³⁰⁰, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I zrobił naramiennik ze złota, błękitu, purpury, i karmazynu i bisioru kręconego.

I wykuli blaszki złote, i pokrajali je w nici do przetykania wśród błękitu, i wśród purpury, i wśród karmazynu, i wśród bisioru, robotą wymyślną.

Przyramki¹³⁰¹ zrobili przy nim wiążące się; na dwóch końcach swoich, aby się tak zawięzywał¹³⁰².

A pas do przepasania go, będący na nim, przedłużeniem jego był, jednakiej z nim roboty, ze złota, błękitu, i purpury, i karmazynu, i bisioru kręconego — jako rozkazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I przygotowali kamienie onyksu, obwiedzione oprawami złotymi, wyrzeźbione rzeźbą pieczętarską, podług imion synów Izraela.

I oprawił je na przyramkach naramiennika, jako kamienie pamiątkowe dla synów Izraela — jako rozkazał Wiekuisty Mojżeszowi.

¹²⁹⁴Beka — hebr. בֶּכָה (beka), połówka szekla świątynnego; słowo pochodzi od rdzenia בָּכָה, *rozłupać, rozdzielić, podzielić na pół*. Jedna beka to ok. 5,7 g srebra. [przypis edytorski]

¹²⁹⁵sześciuset trzech tysięcy i pięciuset pięćdziesięciu — „Taka była ilość synów Izraela i tyle też wynosiła ich liczba po wzniesieniu Przybytku, [kiedy zostali ponownie policzeni] w Lb 2”, Raszi do 38:26 [2]. [przypis z tradycji]

¹²⁹⁶podślupi świątyni i podślupi zasłony — Raszi wylicza: desek [tu: »bali«] Przybytku było 48 a do nich 96 podślupi, a podślupi zasłony oddzielającej 4, czyli razem 100, Raszi do 38:27 [1]. [przypis edytorski]

¹²⁹⁷powłół wierzchy ich — Raszi wyjaśnia: wierzchołki kolumn pokrył srebrem, Raszi do 38:28 [1]. [przypis z tradycji]

¹²⁹⁸szaty przetykane — dosł. *splatané*. [przypis edytorski]

¹²⁹⁹szaty przetykane, do służby w świątyni — ponieważ nie ma w tym wersecie wzmianki na temat lnu, Raszi wyciąga wniosek, że nie chodzi tu o szaty kapłańskie, a o tkaniny służące do okrywania sprzętów Przybytku podczas wędrówki przez pustynię, zob. Raszi do 39:1 [1]. „Bóg przykazał, aby arkę zakrywano zasłoną (parochetem) na znak szacunku, parochet okrywano skórą techasim [tu: »borsuczyni«], na to nakładano tkaninę całą z błękitu, logicznie więc, że błękit wyrażał uhonorowanie arki, gdy była ładna pogoda. A gdy padał deszcz usuwali [błękitne okrycie] i zakładali na [arkę] pokrycie ze skór techasim. Na stół nakładano tkaninę z błękitu i z karmazynu, a na to okrycie ze skór techasim, tkaniną błękitną okrywali menorę i złoty ołtarz na kadzidło, a purpurową ołtarz całopaleń i na to wszystko kładli skórę z techasim”, Ibn Ezra do 39:1 [1]. [przypis z tradycji]

¹³⁰⁰zrobili też szaty święte dla Aharona — przypisy odnoszące się do elementów szat Aharona i innych konehów: zob. rozdział 28. [przypis edytorski]

¹³⁰¹przyramki — tu: paski naramienne. [przypis edytorski]

¹³⁰²na dwóch końcach swoich, aby się tak zawięzywał — dosł. *przyłączone do obydwu końców*. [przypis edytorski]

Zrobił też napierśnik, robotą wymyślną, podług roboty naramiennika — ze złota, błękitu, purpury i karmazynu, i bisioru kręconego.

Czworograniastym był — podwójnym zrobili napierśnik, na pięć długości i na pięć szerokości — podwójny.

I nasadzili weń cztery rzędy kamieni; rzędem: rubin, topaz i szmaragd — rząd jeden.

A rząd drugi: karbunkuł, szafir i beryl.

A rząd trzeci: opal, agat i ametyst.

A rząd czwarty: chryzolit, onyks i jaspis. Obwiedzione oprawami złotymi w osadach swoich.

A kamieni tych podług imion synów Izraela było: dwanaście było ich, podług imion ich, rzeźby pieczętarskiej — każdy z imieniem swoim, dla dwunastu pokoleń.

I zrobili dla napierśnika łańcuszki graniaste, roboty plecionej, ze złota szczerego.

Zrobili też dwie oprawy złote i dwa pierścienie złote, i przytwierdzili oba te pierścienie do obu końców napierśnika.

I włożyli dwie owe plecionki złote we dwa pierścienie, u końców napierśnika.

A oba końce dwóch plecionek przytwierdzili do obu opraw, te zaś osadzili na dwóch przyramkach naramiennika z przedniej strony jego.

I zrobiwszy jeszcze dwa pierścienie złote, przyprawili je do dwóch końców napierśnika, na skraju jego znajdującego się, ze strony naramiennika, od wewnątrz.

I zrobili jeszcze dwa pierścienie złote i przyprawili je do dwóch przyramek naramiennika u spodu, z przedniej strony jego, u spojenia jego, nad pasem naramiennika.

I przywiązali napierśnik — od pierścieni jego do pierścieni naramiennika, sznurkiem błękitnym, aby został na pasie naramiennika, a nie usuwał się napierśnik od naramiennika, jako przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I zrobił płaszcz pod naramiennik roboty przetykanej, cały z błękitu.

A otwór płaszcza, w środku jego, jak otwór pancerza; obszywka u otworu jego naokoło, aby się nie rozdzierał.

I wyrobili na krajach płaszcza granatowe jabłuszka z błękitu, purpury i karmazynu, skręcone.

Zrobili też dzwonki ze szczerego złota, i nawiesili dzwonki między jabłka granatowe, po krajach płaszcza w około, wpośród jabłek granatowych.

Dzwonek i granatowe jabłuszko, dzwonek i granatowe jabłuszko po krajach płaszcza w około, dla odbywania służby, jako przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I zrobili szaty spodnie z bisioru, roboty przetykanej, dla Ahrona i dla synów jego.

I zawój z bisioru, i zdobne mitry z bisioru¹³⁰³, i spodnie lniane z bisioru kręconego.

¹³⁰³zawój z bisioru, i zdobne mitry z bisioru — Ibn Ezra wyjaśnia, że te nakrycia głowy różniły się od siebie: תַּחֲנִיף (*micnefēt*): turban, zawój noszony był przez Aharona, a מִיגְבָּאוֹת (*mighbaot*): mitry, turbany przeznaczone były dla pozostałych kohenów, zob. Ibn Ezra do 39:28 [1 i 2]. [przypis z tradycji]

I pas z bisioru kręconego, i z błękitu, purpury i karmazynu, wyrobu wzorzystego, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I zrobili też diadem, koronę świętą ze złota szczerego, i napisali na nim pismem, rzeźbą pieczętarską: Święte Wiekuistemu.

I przymocowali do niego sznurek błękitny, aby przywiązać go do zawoju, na wierzchu, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I tak ukończoną została wszystka robota około Przybytku — Przybytku zboru; i wykonali synowie Izraela wszystko tak, jak rozkazał Wiekuisty Mojżeszowi, tak wykonali.

I dostawili¹³⁰⁴ Przybytek Mojżeszowi¹³⁰⁵: Przybytek i wszystkie przybory jego: zapinki, bale, wrzeciądze, słupy, i podslupia jego;

I pokrowiec ze skór baranich, czerwono barwionych, i pokrowiec ze skór borsucznych, i oponę zasłaniającą¹³⁰⁶;

Arkę świadectwa, i drążki jej, i wieko;

Stół i wszystkie przybory jego, i chleb wystawny.

Świecznik szczerozłoty, lampy jego, lampy do zapalania — i wszystkie przybory jego, i oliwę do oświetlania;

I ołtarz złożony, i olej do namaszczenia, i kadzidło z wonności, i kotarę do wejścia Przybytku.

Ofiarnicę miedzianą i kratę miedzianą do niej, drążki jej i wszystkie przybory jej, miednicę i podnóże jej.

Zapony dworca, słupy i podslupia jego, i kotarę do bramy dworca; powrozy i kołki jego, i wszystkie przybory do służby Przybytku — do Przybytku zboru.

Szaty służbowe, do służby¹³⁰⁷ w świątyni, szaty święte dla Aharona, kapłana, i szaty synów jego, do piastowania kapłaństwa.

Jako przykazał Wiekuisty Mojżeszowi, tak wykonali synowie Izraela całą tę robotę.

I obejrzał Mojżesz całe dzieło, a oto wykonali je; jako był przykazał Wiekuisty, tak wykonali; i błogosławił im Mojżesz.

ROZDZIAŁ XL

I oświadczył Wiekuisty Mojżeszowi, i rzekł:

„W dzień nowiu pierwszego, pierwszego dnia tegoż miesiąca, wystawisz Przybytek — Przybytek zboru.

¹³⁰⁴dostawili — hebr. וַיָּבִיאוּ (*wajawi-u*) dosł. przynieśli. [przypis edytorski]

¹³⁰⁵I dostawili Przybytek Mojżeszowi — midrasz uczy, że przynieśli gotowe elementy Przybytku do Mojżesza „ponieważ nie potrafili postawić Przybytku, a jako że Mojżesz nie wykonał żadnej pracy przy nim, Święty Błogosławiony pozostawił mu zadanie ustawienia, gdyż żaden człowiek nie był w stanie podnieść [Przybytku] z powodu ciężaru desek, nikt nie miał takiej mocy, by ustawić je pionowo, a Mojżesz tego dokonał. Powiedział Mojżesz do Świętego Błogosławionego: jakże możliwe jest ustawienie [Przybytku] ludzką siłą? A [Bóg] odrzekł: uczyni to ty, twoją ręką. I wyglądało to tak, jak gdyby to [Mojżesz] go postawił, ale [Przybytek] podniósł się samoczynnie i stanął, i tak jest też napisane »wystawiony został Przybytek« (Wj 40:17) bo stanął samoistnie”, Rashi do 39:33 [1]. [przypis z tradycji]

¹³⁰⁶oponę zasłaniającą — tkaninę, która rozdzielała przestrzeń na dwie części. [przypis edytorski]

¹³⁰⁷Szaty służbowe, do służby — Cyłkow usiłował oddać obecną w oryginale grę słów: hebr. לְשֵׁרֶת הַשָּׁרֵד (*haseret leszarret*) dosłownie oznacza *tkany do służby*. [przypis edytorski]

I postawisz tam arkę świadectwa, i zakryjesz arkę zasłoną.

I wniesiesz stół, i urządzisz porządek na nim¹³⁰⁸; wniesiesz też świecznik, i zapalisz lampy jego,

I postawisz ołtarz złożony do kadzenia przed arką świadectwa; i zawiesz kotarę u wejścia do Przybytku.

I postawisz ofiarnicę całopalenia przed wnijsiem do Przybytku — Przybytku zboru.

Ustawisz też umywalnię¹³⁰⁹ między Przybytkiem zboru a między ofiarnicą, i nalejesz w nią wody.

I ustawisz dworzec w około, i zawiesz kotarę u wrót dworca.

I weźmiesz olej namaszczenia, i namaścisz Przybytek, i wszystko, co w nim, i poświęcisz go, i wszystkie przybory jego, i będzie świętym.

I namaścisz ofiarnicę całopaleń i wszystkie przybory jej, i poświęcisz ofiarnicę, a będzie ofiarnica świętym świętości;

I namaścisz miednicę i podnóże jej, i poświęcisz ją.

I przyprowadzisz Aharona i synów jego do wejścia Przybytku zboru, i obmyjesz ich wodą;

I obleczesz Aharona w szaty święte, i namaścisz go, i poświęcisz go, aby Mi piastował kapłaństwo.

I synów jego przyprowadzisz, i obleczesz ich w szaty spodnie.

A namaścisz ich, jakoś namaścił ojca ich, aby Mi piastowali kapłaństwo — tak, aby było im namaszczenie ich ku wiecznemu kapłaństwu w pokoleniach ich”.

I uczynił to Mojżesz; jak przykazał mu Wiekuisty, tak uczynił.

Stało się tedy miesiąca pierwszego, roku drugiego, pierwszego dnia miesiąca, że wystawiony został Przybytek.

I postawił Mojżesz Przybytek, i położył podłupia jego, i postawił bale, i założył wrzeciądze i ustawił słupy jego.

I rozpostarł namiot nad Przybytkiem, i położył pokrowiec namiotu¹³¹⁰ na nim, z wierzchu, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I wziął i złożył świadectwo¹³¹¹ do arki, i założył drążki u arki, i położył wieko na arkę, z wierzchu.

I wniósł arkę do Przybytku, i zawiesił zasłonę zasłaniającą, i zasłonił arkę świadectwa, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I postawił stół w Przybytku zboru, po stronie północnej Przybytku, [na] zewnątrz zasłony.

¹³⁰⁸urządzisz porządek na nim — czyli ułóżysz „dwa rzędy chlebów wystawnych”, Raszi do 40:4 [1]. [przypis z tradycji]

¹³⁰⁹umywalnię (daw.) — hebr. כִּיּוֹר (*kijor*): *misa, kocioł, miednica*. Kijor było to miedziane naczynie, przechowywano w nim wodę, której koheni używali do uświęcania, czyli obmywania rąk i stóp, zanim przystąpili do wykonywania swoich obowiązków związanych ze służbą świątynną. Na innych miejscach Cylikow przekłada to słowo jako *miednica*, por. Wj 30:18. [przypis edytorski]

¹³¹⁰pokrowiec namiotu — Raszi wyjaśnia, że do tego posłużyły tkaniny z wełny koziej, zob. Raszi do 40:19 [1]. [przypis z tradycji]

¹³¹¹świadectwo — „[Czyli] Tablice Przykazań”, Raszi do 40:20 [1]. [przypis z tradycji]

I rozłożył na nim rząd chlebów, przed obliczem Wiekuistego, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

Umieścił też świecznik w Przybytku zboru, naprzeciwko stołu, po stronie południowej Przybytku.

I zapalił lampy przed obliczem Wiekuistego, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I postawił ołtarz złożony w Przybytku zboru, przed zasłoną.

I zakadził na nim kadzidłem z wonności, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I zawiesił kotarę u wejścia do Przybytku;

Ofiarnicę też całopaleń postawił u wejścia do Przybytku — Przybytku zboru — i złożył na niej całopalenie i obiatę śniadną¹³¹², jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I umieścił umywalnię między Przybytkiem zboru a ofiarnicą, i nalał w nią wody do umywania.

I umywali z niej¹³¹³ — Mojżesz, Aharon i synowie jego ręce i nogi swoje.

Gdy wchodzili do Przybytku zboru, a przystępowali do ofiarnicy, umywali się, jak przykazał Wiekuisty Mojżeszowi.

I wystawił dworzec naokoło Przybytku i ofiarnicy, i zawiesił kotarę u wrót dworca; a tak dokonał Mojżesz dzieła.

Tedy okrył obłok Przybytek zboru, a majestat Wiekuistego nappełnił Przybytek.

I nie mógł Mojżesz wniknąć do Przybytku zboru¹³¹⁴, bo leżał na nim obłok, a majestat Wiekuistego nappełnił Przybytek.

A gdy wznosił się obłok z nad Przybytku, wyruszali synowie Izraela we wszystkich pochodach swoich¹³¹⁵.

Jeżeli zaś nie podnosił się obłok, to nie wyruszali, aż do dnia wzniesienia się jego.

Gdyż obłok Wiekuistego zostawał nad Przybytkiem we dnie, a ogień był podczas nocy nad nim, na oczach całego domu Izraela, we wszystkich pochodach ich¹³¹⁶.

¹³¹²*obiata śniadna (daw.)* — ofiara pokarmowa. Słowo *obiata* oznacza ofiarę, natomiast *śniedny* to dawne określenie na coś jadalnego, od *śniadać* czyli jeść. Do dziś rdzeń ten przetrwał w wyrazie *śniadanie*. [przypis edytorski]

¹³¹³*umywali z niej* — „Ósmego dnia [obrzędu] upelnomocniania, wszyscy oni [Mojżesz, Aharon i jego synowie] byli równi w kapłaństwie, słowo »umywali« Targum Onkelos tłumaczy jako *uświęcali* [swoje ręce i nogi] i tego dnia Mojżesz uświęcił [czyli obmył swoje ręce i nogi] razem z nimi”, Raszi do 40:31 [1]. [przypis z tradycji]

¹³¹⁴*nie mógł Mojżesz wniknąć do Przybytku zboru* — „Jak długo obłok spoczywał na [Przybytku, Mojżesz] nie mógł tam wejść, gdy obłok znikał, [Mojżesz] wchodził i rozmawiał z [Bogiem]”, Raszi do 40:35 [1]. [przypis z tradycji]

¹³¹⁵*pochodach swoich* — hebr. מַסֵּיבָם (*maseibem*): *podróżach ich, wędrówkach ich*. [przypis edytorski]

¹³¹⁶*we wszystkich pochodach ich* — Raszi komentuje: podczas każdego etapu wędrówki, obłok spoczywał nad miejscem, gdzie obozowali; a miejsce ich zatrzymania także określane jest słowem מַסָּה (*masa*) dosł. *podróż, wędrówka* [tu: *pochód*], zob. Raszi do 40:38 [1]. [przypis z tradycji]

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z **Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur**.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na **Licencji Wolnej Sztuki 1.3**. Fundacja Wolne Lektury zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w **Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur**. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ksiega-wyjscia-exodus-szemot/>

Wydawca: Fundacja Wolne Lektury

Publikacja zrealizowana w ramach biblioteki Wolne Lektury (wolnelektury.pl). Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – państwowego funduszu celowego.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksander Skrzekut, Aleksandra Sekuła, Damian Kostrzewa, Ewa Gordon, Jarosław Lipszyc.

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Wolne Lektury – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przeznacz 1,5% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Wolne Lektury, KRS 0000070056.

Wspieraj Wolne Lektury i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przeznacz darowiznę na konto: **szczegóły na stronie Fundacji**.